

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BİR METROPOL MEKÂNI OLARAK STADYUMDA
FANATİZM ve HEGEMONİK ERKEKLİĞİN İNŞASI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tuğçe CELEP**

**Sosyoloji Anabilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yıldırım ŞENTÜRK

HAZİRAN 2022

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili esere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

BİR METROPOL MEKÂNI OLARAK STADYUMDA FANATİZM ve HEGEMONİK ERKEKLİĞİN İNŞASI

ÖZET

Mekân, spor ve toplumsal cinsiyetin ana eksenlerini oluşturduğu bu çalışmada, futbol fanatizmi ve hegemonik erkekliğin birbiriyle ilişkisi içerisinde inşası incelenmiştir. Çalışmadaki temel sav, futbol fanatizminin ve bu fanatizmin inşa edildiği mekânlar olan stadyumların hegemonik erkekliğin yeniden üretimine olanak sağladığıdır.

Çalışma öncesinde stadyumların Augé'nin kavramı ile “yok-yer” olmadığı, tarihsel, ilişkisel, kültürel bir “yer” olduğu varsayılmaktaydı. Bu varsayım tümüyle yanlışlanmış olmasa da liberal kapitalist düzen himayesi altındaki futbol için sistem tarafından belli birtakım disiplin ve düzenlemelerin gün geçtikçe artan biçimde uygulandığı görülmüştür. Bu disiplin ve düzenleme uygulamaları mekân olarak stadyumu tekdüzeleştirip “yok-yer”leştirmektedir. “Yok-yer”leşen stadyumdaki taraftar grubu bu duruma karşıt mücadeleyi yaratmaktadır. Taraftar gruplarının bu “yok-yer”leşmenin ve tekdüzeliğin içerisinde yarattığı mücadeleler, sistem içinde açılan gedikler, taktikler ve farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gediklerle birlikte “yok-yer”leşmekten uzaklaşılsa da mekân içerisinde düzenlemeyi ve ona karşıt mücadeleyi aynı anda barındırmaktadır.

Futbol taraftar grupları da içerisinde aynı anda benzerliği/birliği ve farklılığı/çatışmayı barındırmaktadır. Futbol taraftar grubundaki birlik olma halinden doğan güçten kaynaklanan fanatizm, biz-öteki ayrımını yaratmaktadır. Buradaki “öteki” taraftarlar açısından “kadınlar” ve “karşıt takımlar” olabilmektedir. Bu biz-öteki ayrımına kimi zaman aynı takım içerisindeki ayrım ve çatışmalar dahi örnek teşkil edebilmektedir. Çalışmada fanatizm ve birlikten doğan güçle yaratılan “öteki”lere karşı gelişen şiddet, rekabet ve düşmanlık, kadın taraftara yönelik olumsuz algı hegemonik erkeklikle ilişkisi içerisinde açıklanmıştır.

Araştırmada hegemonik erkekliğin futbol fanatizmi ile ilişkisi futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç ve futbolda kadın algısı olmak üzere dört ölçüt üzerinden analiz edilmiştir. Fanatizm ile kadınlık/erkeklik kategorilerinin ilişkisi içerisinde inşasını açıklayabilmek amacıyla Connell'in “hegemonik erkeklik” ve “işbirlikçi erkeklik” kavramlarının yanı sıra “sindirilmiş kadınlık” ve “işbirlikçi kadınlık” olmak

üzere iki kadınlık kategorisi geliştirilmiştir. Ulaşılan sonuç fanatizm ile “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık”ın paralel seyrettiği olmuştur. Çalışmada nitel yöntem kullanılmış olup görüşmecilerle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stadyum, Fanatizm, Futbol Fanatizmi, Hegemonik Erkeklik, Futbol.

THE CONSTRUCTION OF FANATISM AND HEGEMONIC MASTERNITY IN THE STADIUM AS A METROPOLIC SPACE

ABSTRACT

In this study, where it is aimed to understand a place, sport, and gender, the interrelated construction of football fanaticism and hegemonic masculinity is examined. The main argument in the study is that football fanaticism and stadiums, which are the places where this fanaticism is constructed, allow the reproduction of hegemonic masculinity.

Before the study, it was assumed that stadiums were not a "non-place" within the framework of Augé's concept, but a historical, relational, and cultural "place". Although this assumption was not completely falsified, it was seen that certain disciplines and regulations are increasingly applied by the system for football, which is under the sway of the liberal capitalist order. These discipline and regulation practices make the stadium uniformed and "non-placed". The fan group in the stadium, which has become a "no-place", creates a struggle against this situation. The struggles created by the supporter groups in this "non-place" and uniformity appear as breaches, which are created in the system, tactics, and differences. With these breaches, even though it moves away from becoming a "non-place", it contains regulation and the struggle against it at the same time.

Football fan groups also contain similarity/unity and difference/conflict at the same time. Fanaticism caused by the strength of unity in the football fan group creates the division between "us" and "others". Here, "other" can be "women" and "opposite teams" for the supporter groups. Even in the same team, differences and conflicts can set an example for the division between "us" and "others". In the study, the violence, competition, and hostility emerged against the "others" created by the power caused by fanaticism and unity, and the negative perception towards women supporters are explained concerning hegemonic masculinity.

In the study, the relationship between hegemonic masculinity and football fanaticism was analyzed over four criteria: "violence in football", "competition, and hostility", "power as an indicator of masculinity", and "the perception of women in football". In order to explain the construction of fanaticism and femininity/masculinity categories within the relationship, in addition to Connell's concepts of "hegemonic masculinity" and "collaborative masculinity", two categories of femininity, "digested femininity" and "collaborative femininity", were developed. The conclusion was that fanaticism and "hegemonic masculinity" and "repressed femininity"

were parallel to each other. In this study, a qualitative method is used, and semi-structured interviews are conducted with the interviewees.

Keywords: Stadium, Fanaticism, Football Fanaticism, Hegemonic Masculinity, Football.

TEŞEKKÜR

Çalışma boyunca yanımda olan katkılarını eksik etmeyen tez danışmanım Prof. Dr. Yıldırım ŞENTÜRK'e,

Tez savunma jürimde yer almayı kabul eden Prof. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BALCI'ya,

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı hocalarıma,

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji lisans hocalarım Doç. Dr. Oya OKAN ve Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK'e,

Katkı ve düzeltileri için çalışma arkadaşlarım Arş. Gör. Özlem Merve CANSEVER, Arş. Gör. Seda Fikriye YILMAZ, Arş. Gör. Büőra DOĞRU ve Arş. Gör. Buse ATALAY'a,

Katkı ve eleştirileri için yüksek lisans sınıf arkadaşım Janset DEMİRCAN'a,

Destekleri ile her zaman yanımda olan Nurhan TANRIVERDİ'ye

ve üzerimde sonsuz emek sahibi biricik aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	ix
TEŞEKKÜR	xiii
ŞEKİL LİSTESİ	xxi
TABLO LİSTESİ	xxiii
1.GİRİŞ	1
1.1.Saha Çalışması.....	8
2.BİR SPOR SOSYOLOJİSİ KONUSU OLARAK FUTBOL, FUTBOL TARAFTARLIĞI ve TOPLUMSAL CİNSİYET	12
2.1.Spor Sosyolojisi.....	12
2.2.Futbolun Tarihi	15
2.3.Stadyumun Kökeni ve Türkiye Stadyumlarının Gelişimi	23
2.3.1.Türkiye’deki İlk Stadyumlar ve Stadyumların Gelişimi	27
2.4.Siyasi İdeoloji ve Rant Aracı Olarak Futbol	30
2.5.Toplumsal Cinsiyet, Hegemonik Erkeklik ve Futbol	42
3.BİR METROPOL MEKÂNI OLARAK STADYUMDA FUTBOL TARAFTARLIĞI	51
3.1.Günümüzde Futbol ve Futbol Taraftarlığı: Futbolun Endüstriyellemesi, Passolig Uygulaması ve Panoptik Statlar	53
3.1.1.Futbol, Şike ve Bahis Mafyası.....	66
3.2.Bir Metropol Mekânı Olarak Stadyum	68
3.2.1.Stadın Teknik Boyutu ve Yenilenen Statlar	70
3.2.2.Stadyumda Toplumsal İlişkiler.....	72
3.2.3.Stadyumun Anlamı	74
3.2.3.1.Yüklenen Anlamlarıyla Deplasman Stadyumu	83
3.2.4.Stadyum Futbolu ve Televizyon Futbolu Karşılaştırması	84
3.3.Takım Tutma Sebepleri	87
3.4.Taraftarlığın Unsurları.....	92
3.5.Futbol Taraftarlığında Ayrımcılık ve Tabakalaşma	107
3.6.Tribün Ayrımı.....	111
3.7.Anadolu Takımları ve İstanbul Takımları Karşılaştırması	116
3.8.Taraftarlık Tipolojileri.....	118

3.8.1.İlgisiz Taraftar	123
3.8.2.Müşteri.....	124
3.8.3.Çekirdekçi/Seyirci	125
3.8.4.Değişken Taraftar	127
3.8.5.Yerel Taraftar	130
3.8.6.Fanatik Taraftar	131
3.8.7.Holiganlar	134
3.8.8.Deplasmanlı Taraftar	135
4.FUTBOL FANATİZMİ ve HEGEMONİK ERKEKLİĞİN İNŞASI.....	139
4.1.Futbolda Şiddet.....	139
4.2.Rekabet ve Düşmanlık.....	151
4.3.Bir Erkeklik Göstergesi Olarak Güç.....	157
4.4.Futbolda Kadın Algısı	162
5.SONUÇ	178
KAYNAKÇA	187
WEB KAYNAKLARI.....	195
EKLER.....	201
ÖZGEÇMİŞ.....	204

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil.1.: Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Spor Kompleksi.....	112
Şekil.2.: Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu Oturma Planı.....	112
Şekil.3.: Futbol Erkek Oyunu Gazete Manşeti.....	164

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo.1.: Pilot Anket Çalışmasında Stadyumun Anlamları.....	81
Tablo.2.: Taraftarlık Tipolojileri ve Özellikleri.....	121
Tablo.3.: Futbolda Şiddet, Rekabet ve Düşmanlık, Bir Erkeklik Göstergesi Olarak Güç, Futbolda Kadın Algısı Ölçütlerine Göre Taraftarlık Tipolojileri ve Erkeklik/Kadınlık Biçimleri İlişkisi.....	148
Tablo.4.: Yıllara Göre Kadınların Olimpiyatlarda Yer Aldığı Spor Branşları.....	163

1.GİRİŞ

Lisans yıllarımda Marc Augé'nin "Yok Yerler"iyle (2016) tanıştığımdeki heyecan beni bu çalışmayı yapmaya iten temel motivasyonu oluşturdu. Alışveriş merkezleri, metrolar, toplu konutlar, stadyumlar gibi metropol mekânlarının "yok-yer" olarak adlandırılması bana "Sahiden öyle mi?" sorusunu sordurdu. Temel amacım metropol mekânlarının -bir ürün olarak üretilen mekânların- içinde "yok yer"likteki o tekdüzeliği, sıradanlığı, maddiliği kıran ve o mekânı farklı kılan şeyleri keşfetmektir. Roland Barthes'ın Camera Lucida'sındaki (2011) "studium"- "punctum" ayrımında "studium" tekdüzeliğe, bu çalışma için "yok yere"; "punctum" ise -mekândaki- tekdüzeliği kıran anlara işaret eder. Dolayısıyla ben mekânların "punctum"¹'unu bulmayı amaçladım. Fakat bu süreçte farklılıkla ilgili verdiğim örneklerin (metrodaki müzisyenin orada müzik için duran tek bir insan olduğunda dahi oradaki tekdüzeliğin kırılmasını sağlaması) tekdüzeleştiğini (belediyenin metrolardaki müzisyenleri "müzik seni taşıсын" parantezine alması) gördüm. Bu da ne "yok yerin" tamamen "yok yer" ne de mekânın "punctum"unun her zaman farklı -Augé'nin deyiimiyle "antropolojik yer"- olmayacağını bana gösterdi. Nitekim bu çalışmada da bir metropol mekânı olan stadyumun "yok yer" olmadığını ve olmamasının sebeplerini açıklamaya girişmişim ancak aslında sistem içinde yaratılan mekânlardaki farklılıkların yine sisteme dahil olarak tekdüzeleştirildiği, gözetlendiği, disipline edildiği ve düzenlendiği sonucuyla karşılaştım. Sistemin bu disipline etme, tekdüzeleştirme çabasına rağmen bir toplumsal olgu olarak mekân ve taraftar grubu içerisinde aynı anda birlik ve çatışmayı, benzerliği ve farklılığı bir arada barındırmaktadır.

Benim için bilinmez bir alan olan futbol ve futbol stadyumu, mekânı ve oradaki grubu keşfetmek ve bu mekân ve grubun "yok-yer"liği ne kadarıyla içerdiği sorusuyla beraber merak konusu haline gelmiştir. Dışarıdan ilgimi çeken fakat bu çalışma öncesinde hiçbir zaman içerisinde yer almadığım bu mekânda -stadyumda- en az diğer erkek "homososyal" mekânlarında olduğu kadar inşa edildiğini düşündüğüm fanatizm

¹ "Studium'u bozacak olan bu ikinci öğeye punctum demeliyim; çünkü punctum aynı zamanda ısırtık, benek, kesik, küçük deliktir - ve aynı zamanda zarın her bir atılışıdır. Bir fotoğrafın punctum'u beni delen (ama aynı zamanda beni bereleyen, bana acı veren) o kazadır." Barthes, R. (2011, 34). Camera Lucida.

ve hegemonik erkeklik ilişkisini ve buradaki futbol taraftar kültürünün nasıl oluştuğunu, neleri içerdiğini, nasıl inşa edildiğini keşfetme amacıyla yola çıktım.

Tezin ilk problemi bir metropol mekânı olarak stadyumdaki tekdüzeliği kıran unsurları taraftar grubunun ortak kültürünü anlayarak açıklamaktır. Tezin ikinci problemi bir metropol mekânı olarak stadyumda fanatizmin ortaya nasıl çıktığını keşfetmektir. Tezin üçüncü problemi ise fanatizmin hegemonik erkeklikle paralel olarak ortaya çıkıp çıkmadığını keşfetmektir.

Toplumda bir ön kabul olarak futbol “erkek sporu” futbol stadyumu ise “erkek mekânı” olarak düşünülmektedir. Futbol oyunu içerisindeki mücadele erkekler arası “erk/güç” mücadelesine benzer niteliktedir. Ataerkil düzende süregelen bu “erk” mücadelesinde kazananın “hegemonik erkeklik” olduğu görülürken “futbol fanatizmi “hegemonik erkeklik”le paralel seyrediyor mi?” ve “fanatizmle “hegemonik erkeklik” ilişkisi nasıldır?” soruları gündeme gelmektedir.

Futbol kültürünün incelenmesinin de amaçlandığı bu çalışmada eski stadyum-yenilenen stadyum ayrımı çerçevesinde eski taraftarlık-yeni taraftarlık ayrımı görüşmeciler söylemlerine yansımıştır. Sistemin mekânın ve kültürünün değişimi ile birlikte gelen taraftarlık değişiminin fanatizm ve erkeklik biçimleri ile ilişkisi incelenmiştir.

Eski stadyumlarda futbol kültürünün daha yoğun hissedildiği bu çerçevede de daha “fanatik” taraftarların stadyumda bulunduğu dile getirilmiştir. Yeni stadyumların şehir dışına konumlanması, futbola ve futbol stadyumuna dair yeni teknolojik uygulamalar (VAR, Passolig vb. gibi) ile futbol kültürünün sistem tarafından yok edilmeye çalışıldığı düşünülmüş bu sebeple de asıl “fanatik” taraftarın yenilenen stadyumlardan uzaklaştıkları öne sürülmüştür.

Futbol kültürünün varlığını sürdürdüğü eski stadyumlar yenilenen –izole-stadyumlardan (Augé’ye atıfla) daha fazla “ilişkisellik, tarihsellik ve kimlikleyicilik” barındırmakta idi. Yenilenen stadyumlar ise Augé’nin “yok-yer”ine bu unsurları giderek daha az içermesi ile daha fazla yaklaşmaktadır.

Kent hayatı göz önüne alındığında “yok-yer” kavramını çağırarak ana mekânlar alışveriş merkezleri, metrolar, havaalanları, hipermarketler ve stadyumlardır. Bir metropol mekânı olarak stadyum, içerisinde barındırdığı maddilik/teknik, toplumsallık ve

anlamla üç boyutlu olarak ele alınmış ve maddilik yenilenen stadyumlarla toplumsallık ve anlam ise eski stadyumlarla paralel olarak incelenmiştir.

Mekân, toplumla ve insanla anlam kazanmaktadır. Bu noktada bir mekân olarak stadyumun stadyumu kullanan taraftarlar tarafından anlamlandırılma biçimleri önemlidir. Stadyum, anlamı, maddiliği/teknik ve toplumsallığı içerisinde incelenmiştir. Günümüzde bir metropol mekânı olarak stadyum insanla anlamlanan bir mekânken neoliberal politikaların etkisiyle belli birtakım uygulamalarla tekdüzeleştirilmeye çalışılan bir alan haline gelmekte ve yok-yerleşmektedir.

Spor olarak futbol, mekân olarak da futbol stadyumu, içerisinde ekonomik ve ideolojik kaygılar barındıran alanlardır. Türkiye’de futbol tarihine bakıldığında görülen milliyetçi ideolojinin yaygınlaşması amacıyla bir araç olarak kullanıldığıdır (Gökaçtı, 2008). Günümüzdeki futbol ise ekonomik bir araç halini almıştır. Futbolun endüstriyellemesiyle birlikte aktif hâle gelen Passolig uygulaması ve yenilenen stadyumlar, taraftarı müşteri, futbolu ise bir meta haline getirmektedir. Yenilenen stadyumlarda yer alan eğlence ve yemek mekânları taraftarlarda bir eğlence merkezine gelmiş hissi yaratmakta ve stadyumu “yok-yer”leştirmektedir. Passolig uygulaması ise stadyumdaki gözetimi, denetimi en üst noktaya taşıyarak stadyumları panoptik mekân haline getirmiştir. Diğer taraftan futbolun rant amacıyla kullanılması, futbol stadyumlarının ve tribünlerin dahi sponsor isimlerine göre belirlenmesi, şike ve bahis mafyası futbolun şirket ve sponsor himayesi altına girmesi, stadyumun “yok-yer”leşmesine ve taraftar gruplarının tekdüzeleşmesine ve “müşteri” kılınmasına yol açmaktadır.

Mekânın neliği ve hangi yaklaşımlarla ele alındığı bu merakları açıklamak ve “yok-yer”e giden süreçteki mekânsal yaklaşımları anlamak ve tartışmak açısından önem kazanmaktadır. Mekân fikri Batıda “mutlak” bir özellikte meydana gelmiştir. Mekân sabit bir nokta, içinde her şeyin gerçekleşebildiği bir konteyner ve kap gibidir. Bu düşünce, Newton, Galileo ve Descartes’ın mekân anlayışını oluşturmaktadır (Elden, 2009, 264). Descartes’a göre mekân, biçim, durum ve devinim cismi şeylerin niteliğidir (Descartes, 2019). Antik Yunan ve Orta Çağ’da mekân, oluşun meydana geldiği bir kap ve kavranamaz bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Mekânın böylesi tanımlanışında Kartezyen Düşünce, şeyleri iki boyutlu olarak ele alma, Öklid geometrisi, insan merkezli özne ve nesne anlayışı etkili olmuştur. Bu dönem mekân

kavramı analitik mekân olup bir sentezden ziyade analizi, hacmin var olduğu üç boyutlu mekândan ziyade iki boyutlu mekânı içermektedir.

Mekânın mutlak anlayışını eleştiren bir mekân anlayışı ortaya koyan Heidegger'e (2011) göre mekân, dünyayı özneyle birlikte tesis eder. Ona göre mekân özneyle birlikte anlaşılmalıdır. (Harvey, 2019). Heidegger, Kartezyen mutlak mekân fikrini eleştirirken mekânı özne ile karşılıklı etkileşim içerisindeki bir deneyim alanı olarak açıklar. Özne ve mekân karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde olup birbirini anlamlı kılmaktadır.

Lefebvre'e (2019) göre de mekânın kendisi üretici olup üretim ilişkilerine ve üretici güçlere dahildir; mekân statik değil diyalektiktir. Toplumsal mekân, fiziksel maddiliğin dayatıldığı boşluğa indirgenemez. Harvey (2016) için mekân, insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuttur. Mekân, içinde toplumsallıkların olduğu cansız nesnelere değil, toplumsal süreçleri içeren şeylerdir.

Foucault'ya göre mekânın benliğinin arzusunun toplumsal denetimi ve baskı altında bulunması durumu mevcuttur. Michel de Certeau ise toplumsal mekânları insan yaratıcılığına açık bir şekilde ele alır. Onun amacı, düzenin disiplin altına aldığı teknolojiyi açıklamak değil, disipline edilen grubun dağılık, taktik ve geçici yaratıcılığının gizli biçim ve stratejilerini açıklamaktır (Harvey, 2019).

Edward Soja (1996) Üçüncü Mekân kavramlaştırmasında gerçek ve hayalinin bir arada olduğu üçüncü bir mekân tasavvur eder. Geleneksel olarak mekân iki biçimde düşünülmektedir. Bunlar, somut maddi formlar ve zihinsel bir yapı olarak hayali coğrafyalardır. Birincisi mekândaki şeyleri ikincisi ise mekân hakkındaki düşünceleri barındırmaktadır. İki kavramı birleştiren ve iki kavramın kısıtlamalarından uzak üçüncü bir mekân fikrini savunmuştur.

Marc Augé'ye göre kimlikleyicilik, ilişkisellik ve tarihsellik "antropolojik yer" in üç ana özelliğidir. "Yok-yerler" ise kimlikleyici, tarihsel ve ilişki olarak tanımlanmayan yerlerdir. Üst-modernlik, "yok-yerler" i üretir. "Yok-yerler" içinde "antropolojik yer" hiçbir zaman tamamıyla silinmez (Augé, 2016). "Antropolojik yer" bir yerden bir yere götüren, insanların yollarının kesiştiği, toplandıkları, dini veya siyasal olarak anıtsal nitelik taşıyan merkezdir. Augé "yer-değil" kavramına havalimanları, eğlence parkları, büyük otel zincirleri ve hipermarketleri örnek gösterir.

Yerler “yer-değil”e dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Yer ve “yer-değiller”in birlikte var olmasını engelleyen şey siyasettir (Augé, 2021).

“Yer-değil” mekânında bireylerin çevreleriyle bağı metinlerden geçmektedir. Üst-modernitenin mekânı olan “yer-değiller”de kural koyucu, yasaklayıcı, bilgilendirici kullanım kılavuzları bulunmaktadır (“sigara içilmez”, “sağ şeride geçin” vb. gibi). “Yer-değil” kullanıcısı masumiyetini kimlik kontrolüyle kanıtlamak zorundadır. Masum olan dışındakiler çağdaş tüketim mekânlarına erişememektedirler. “Yer-değil”de kişi orada olduğu müşteri-yolcu tanımından fazlası sayılmamaktadır. “Yer-değil”de tekil kimlik, ilişki önemini yitirmekte benzerlik ve yalnızlık yaratılmaktadır (Augé, 2021).

Antik Yunan felsefesinde mekân bir boşluk olarak, varlığın kategorilerinden biri olarak, kap gibi içi doldurulabilen bir şey olarak ve ilk ve zorunlu -apriori- bir varlık olarak düşünülmüştür. Öklid geometrisiyle mekân içi boş bir koordinatlar düzlemi olarak ele alınmış, Kartezyen düşünceyle mekân mutlak bir koordinatlar bütünlüğü olarak görülmüştür. Bu yaklaşımlara karşıt yaklaşımlar Certeau’nun “çoğul kültür”ü, Soja’nın Üçüncü Mekân’ı, Heidegger’in ve Lefebvre’in mekân yaklaşımlarıyla tanımlanabilir. Bu karşıtlıktaki mekân anlayışı mekânın toplumsal oluşu, homojen değil heterojen oluşu, ikilikler yerine çok boyutluluğu, analizler yerine sentezi imliyor oluşuyla açıklanabilir.

Augé’nin kendisinin de belirttiği üzere yer olmayan asla saf bir biçimde var olmaz, yer olmayanda yer hiçbir zaman tümüyle silinmez. Bu da “yok-yer”in “yer”in zıttı olarak yetersiz bir kavram olduğunu açıklar niteliktedir. “Yok-yer” hiçbir zaman tam anlamıyla yerden yoksunluğuyla tanımlanamayacağından her zaman içerisinde mutlak surette belli bir düzeyde de olsa tarihselliğe, ilişkiselliğe, kimliğe yer veriyor olacaktır.

Antik Çağ’dan günümüze mekân tartışmalarında görülen mekânın başlangıçta edilgen bir şey olarak düşünülürken devamında toplumla ilişkisi içerisinde açıklanmasıdır. Metropol mekânları tamamen ilişkisellikten, tarihsellikten, kültürden, etkileşimden izole olamayıp belli miktarda ilişkiselliğe, etkileşime ve anlama izin verir. Mekân, toplum var olduğu sürece anlamdan, toplumsal etkileşimden, ilişkisellikten bağımsız düşünülemez.

Stadyumun tarihsel serüvenindeki teknik kullanım şekli, mekânın kullanım amaçları ve mekânı kullanan kişiler; stadyumun taraftar grubundaki anlam değeri; stadyumda

yaşanan toplumsal ilişkiler; taraftar grubu, taraftarlık tipolojileri ve erkekliklerin iç yüzü açısından stadyumun incelenmesi önem kazanmaktadır. Tüm bu toplumsal, siyasi, ekonomik, alt kültürel, toplumsal cinsiyet konularıyla birlikte futbol stadyumunun açıklanıyor olması mekânın yalnızca tek bir açıdan yalnızca maddi ve teknik olarak ele alınamayacağını gösterir niteliktedir. Mekân, onu oluşturan ve onunla şekillenen tüm toplumsallıklarla birlikte harmanlanarak, onu anlamlandıran, onunla anlaşılan toplumsal süreç içerisinde açıklanmalıdır. Mekân ve bir mekân olarak stadyum ancak böylesine bir sentezle anlaşılabilir ve açıklanabilir.

Futbol taraftarlığı içerisinde benzerliği/birliği ve farklılığı/çatışmayı bir arada yansıtmaktadır. İçinde aidiyet, bağ, birlik, ortaklaşma, benzeşme yönleri bulunurken aynı zamanda tabakalaşma, ayrımcılık, zamanla fanatizm düzeyinin azalması gibi farklılaşan yönler de yer almaktadır. Taraftarların takım tutma sebepleri, stadyumda gerçekleşen sosyal etkileşimler, taraftarlık konusunda öne çıkan konular olmuştur. Taraftarlık tipolojileri içinde müşteri, fanatik, holigan, yerel, değişken, deplasmancı, ilgisiz, çekirdekçi/seyirci taraftar kavramsallaştırmalarına ve özelliklerine yer verilmiştir. Tribünde kale arkası, maraton, VIP gibi kısımlar bulunmaktadır. Bu kısımlar taraftar gruplarıyla ilişkisi içerisinde ekonomik, sosyal ve demografik etkenlere bağlı konumsal tercihler olarak açıklanmıştır. Anadolu takımları ve İstanbul takımları farkı, futbolun endüstriyelmesi, futbolda milliyetçilik, siyaset, şike ve bahis mafyası bu çalışmada incelenen diğer konular arasındadır.

Taraftarlık olgusu içerisinde benzerliği olduğu kadar farklılığı da barındırmaktadır. Fanatizm düzeyleri taraftarlık tipolojilerine göre farklılık göstermektedir. Tribün konumlanışına (kale arkası, maraton, VIP) göre dahi taraftarlar arası fanatizm düzeyi ve sosyo-ekonomik düzey farkı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra taraftarlar arası ayrımcılık, dışlama ve hiyerarşik yapılanmaya rastlanmıştır.

Çalışmada taraftarlık ve “taraftar” kelimeleri çalışma içerisinde nötr olarak kullanılmış olup herhangi bir taraftar tipolojisi ve özelliği ekseninde ele alınmamıştır. Müşteri, holigan, fanatik ve seyirci kavramları literatürden yararlanılarak kullanılırken “ilgisiz taraftar”, “değişken taraftar” ve “çekirdekçi” tipolojiler mülakatlardan yola çıkılarak türetilmiştir. Çekirdekçi taraftar literatürdeki “seyirci” tipolojisine denk gelmektedir fakat bu adlandırma bir görüşmecinin kullanımıyla birlikte gözlemlerle de birleştiğinde kullanılma gereksinimi doğmuştur.

Fanatizm ile hegemonik erkeklik ilişkisi dört ölçüt altında incelenmiştir. Bu ölçütler futbolda şiddet eylemleri, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısıdır. Fanatizm, taraftarlık tipolojileriyle birlikte kadınlıklar ve erkekliklerle ilişkisi üzerinden açıklanmıştır. Futbol stadyumu, oyuncular, teknik direktör, hakem ve taraftar gruplarıyla çoğunlukla erkek bireyler barındırması ve erkekler tarafından kadınların dışlandığı bir mekân olmasıyla homososyal bir topluluk olarak yansıma bulmaktadır. Homososyal mekân olan stadyumda homososyal topluluk olan taraftar gruplarının fanatizm düzeyleri arttıkça hegemonik erkeklik özelliklerini barındırma ihtimalleri artmaktadır.

Fanatizm ve hegemonik erkekliğin ilişkisinin incelendiği bu çalışmada fanatizm ile kadınlık biçimlerinin ilişkisine de yer verilmiştir. Connell kadınlık biçimlerini düzene tabi olanlar ve direnenler olarak ayırırken düzene tabi olanları “vurgulanmış kadınlık” ile adlandırır. Vurgulanmış kadınlık ataerkil düzen tarafından talep edilen kadınlık biçimiye bu çalışmada stadyum ve futbol ekseninde ön plana çıkan kadınlık biçimi “vurgulanmış kadınlık”ın aksine maskülen davranış biçimi sergileyen kadınlık olmuştur. Maskülen davranış sergileyen kadınlık biçimlerinde görülen düzene tabi olan kadınlık biçimlerinin “aktif” ve “pasif” biçimde ayrılabilmesi olmuştur. Aktif biçimde sistemi besleyen kadınlık biçimleri sözlü/fiziksel şiddeti kullanır, rekabet ve düşmanlığı güç üzerinden vurgular ve “erkeksi” davranışlarla kadın oluşunu gizler ve baskılar. Bu kadınlık biçimi tarafıma çalışma boyunca “sindirilmiş kadınlık” olarak adlandırılmıştır. Sisteme pasif bir biçimde tabi olan kadın ise “işbirlikçi kadın”dır. “İşbirlikçi kadınlık”ta sisteme pasif olarak tabi olunurken sözlü şiddet/fiziksel şiddet uygulanmaz; sistem “güç”e ilişkin söylemlerle ve dil aracılığıyla beslenir. “İşbirlikçi kadınlık” kavramı da pasif bir şekilde ataerkiyi davranışları ve söylemleri ile besleyen kadınlık kategorisine literatürde rastlanmadığından kavramsallaştırılarak tarafıma çalışmaya eklenmiştir.

“Yok-yer”i kıran farklılıkların ve mekânın “punctum”larının keşfedilmesinin amaçlandığı bu çalışmada mekândaki tekdüzeliği kıran farklılıkların paranteze alınmaya çalışıldığı görülmüştür. Şirket ve sponsor himayesi altındaki futbol, stadyum mekânındaki farklılıkların tekdüzeleştirilmeye çalışıldığı bir mekân haline getirilmeye çalışılmaktadır.

Bir metropol mekânı olarak stadyumda birbiriyle ilişki içinde inşa edilen fanatizm ve hegemonik erkekliğin birbirine paralel olarak arttığı gözlenmiştir. Şiddet düzeyine

göre ele alınan fanatizm ile şiddet, rekabet, düşmanlık, güç/erkeklik göstergeleri ve futbolda kadın algısı ölçütleri ile ele alınan hegemonik erkekliğin birbirine paralel seyrettiği görülmektedir. Fanatizm düzeyi yüksek olan taraftar tipolojilerinde (deplasmancı, holigan, fanatik) “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık” daha fazla görülürken fanatizm düzeyi düşük taraftar tipolojilerinde (müşteri, çekirdekçi) “işbirlikçi erkeklik” ve “işbirlikçi kadınlık” biçimleri daha fazla görülmektedir.

1.1.Saha Çalışması

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup post pozitivist yorumlayıcı çatı ekseninde etnografik araştırma uygulanmıştır. Etnografik araştırma türlerinden gerçekçi etnografi seçilmiştir. Gerçekçi etnografi, durumun nesnel bir değerlendirmesi olup saha çalışmasında katılımcılardan öğrendiklerini nesnel olarak raporlamaktadır. (Creswell, 2021). Çalışmada ortak kültüre sahip olan futbol taraftar grup kültürünün betimlenmesi ve yorumlanması gözlem ve mülakatlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Futbol taraftar grubu kültürü temalar aracılığıyla betimlenmiş ve analiz edilmiştir.

Futbol maçı öncesi esnası ve sonrası olmak üzere üç maça gözlem için gidilmiştir. Kasım 2021’de Fenerbahçe-Kasımpaşa arasında gerçekleşen karşılaşma için Kadıköy Şükrü Saracoğlu Stadyumu’na, Mart 2022’de Trabzonspor-Fenerbahçe arası gerçekleştirilen karşılaşma için Kadıköy Şükrü Saracoğlu Stadyumu’na ve Nisan 2022’de Galatasaray-Yeni Malatyaspor arası gerçekleştirilen karşılaşma için Ali Sami Yen Nef Stadyumu’na gidilen maçlarda toplamda 17 saat katılımcı gözlemde bulunulmuş olup üç ayrı gözlem metni oluşturulmuştur.

Araştırmanın yapıldığı zaman dilimi Covid-19 küresel salgınına denk geldiği için yarı yapılandırılmış mülakat soru formları ile Skype uygulaması üzerinden video görüşmeler, web tabanlı mülakatlar gerçekleştirilmiştir. 03.03.2021-22.05.2021 aralığını kapsayan süreçte görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış soru formlarında kapalı ve açık uçlu sorular bir arada bulunmakla birlikte tanımlı gereği sorular görüşmecilerin cevaplarına göre değişkenlik göstermiştir. Görüşmelerin başında görüşmecilere görüşmenin kayıt altına alınacağı, isim soyadı gibi kişisel bilgilerin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı, istediği takdirde görüşmeyi sonlandırabileceği bilgileri verilmiş olup görüşmeci kabul ettiği takdirde kayıt başlatılarak görüşme yapılmıştır. Pandemi koşulları sebebiyle tercih edilen web tabanlı mülakat metodu transkripsiyon sürecinde kayıtların kolaylıkla erişilebilmesi açısından

avantaj sağlamıştır. Bir mülakat ortalama 1 saat sürmüş 1 saatlik mülakatın transkripsiyonu ortalama 4 saat sürmüştür.

Mülakatlarda 34 katılımcı ile görüşülmüş olup; katılımcıların çalışmaya dahil edilmeden önce en az 1 kez futbol stadyumunda maç izleme deneyimi olmasına dikkat edilmiştir. Bununla beraber çalışmada karma örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Tez çalışma başlığı “Bir Metropol Mekânı Olarak Stadyumda Fanatizm ve Hegemonik Erkekliğin İnşası” olduğu halde seçilen katılımcılar özellikle “fanatik” veya “holigan” kişiler olarak seçilmemiş, katılımcılar rastlantısal olarak seçilmiştir. Bu sebeple bulgularda yalnızca 1 holigan taraftar tipolojisine rastlanmaktadır. Farklı takımları destekleyen farklı fanatizm düzeyinde bulunan kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

34 kişinin 5’i kadın 29’u erkek görüşmecidir. Görüşmeciler 18 ila 37 yaş aralığındadır. Stadyuma futbol maçı izlemeye giden 18 yaş üzerinde bulunan kadın katılımcıya ulaşmak çalışmanın sınırlılıklarından birine işaret etmektedir.

Çalışmadaki 34 görüşmeci Görüşmecil’den Görüşmeci 34’e kadar G1-G34 biçiminde kodlanarak aktarılmıştır. Görüşmeci alıntıları yanında yer alan parantez içi tanımlar sırasıyla kod adı (G1-G34), doğum yılı, desteklediği takım, cinsiyeti ve taraftarlık tipolojisi olarak belirtilmiştir. Çalışmada tek bir taraftarlık tipolojisi ile tanımlanan görüşmeciler olabileceği gibi, birden fazla taraftarlık tipolojisi ile tanımlanan görüşmeciler de yer almıştır.

Tez sürecinde Covid-19 pandemisi dolayısıyla maç esnasında taraftarın stadyumda bulunmaması stadyumda toplumsal ilişkiler konusunda verilen yanıtları etkilemiştir. “Sizce tuttuğunuz takımın stadyumu içi boş olduğunda da anlamlı mıdır yoksa içi insanla dolu olduğunda mı anlamlıdır?” sorusunda sınırlılık oluşmuştur. Covid-19 sebebiyle araştırmanın yapıldığı süreçte hâlihazırda taraftarsız olan stadyumlar için taraftarların yanıtlarında benzerlik meydana gelmiştir.

Veriler toplandıktan sonra deşifre edilmiş, deşifre sonrasında her bir mülakat kendi içinde kodlanmış ve kategorilere ayrılmıştır. Birinci kategori taraftarlığı, taraftar birliğini oluşturan unsurlara ilişkin söylemleri; ikinci kategori siyaset ve futbol ilişkisini; üçüncü kategori taraftar tipolojisini, görüşmecinin taraftarlık çerçevesinde kendisini nasıl tanımladığını, taraftarın herhangi bir tipolojiye girmesini sağlayan söylem ve davranışlarını; dördüncü kategori stadyum mekânına ilişkin

toplumsal/anlamsal/teknik görüşleri; beşinci kategori toplumsal cinsiyete, şiddete, futbolda kadın algısına ilişkin söylemleri; altıncı kategori futbolun endüstriyelmesi ve futbol ekonomi ilişkisine dair söylemleri yansıtmaktadır.

Mülakatlar arasında ortak oluşan kategoriler birer tema olarak belirmiştir. Temalarla ilgili okumalar aracılığıyla analizler yapılmıştır. Gözlemlerin de desteğiyle taraftar grubu ve taraftar grubunun bulunduğu mekân olan stadyumla ilgili çalışma boyunca yoğun betimlemelere yer verilmiştir.

Asıl çalışma öncesi biri anket ve video söylem analizi içeren; biri yarı yapılandırılmış mülakat içeren iki ön çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot anket çalışması 43, mülakat pilot araştırma ise 4 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Anket ve Deplase Keyifler adlı video söylem analizi içeren ilk çalışma 2019 yılında; 4 mülakatı içeren pilot çalışma ise 2020 yılında gerçekleştirilmiştir. 4 kişiyle yapılan mülakatlar pilot araştırma olarak analiz edilmiştir. Mülakat pilot araştırmada kullanılan sorular görüşmecilerin yanıtlarına göre asıl araştırma için şekillendirilmiştir. Mülakat yapılan 4 görüşmecinin 3'ü erkek 1'i kadındır. Dört görüşmecinin adı G01, G02, G03, G04 olarak kodlanmıştır.

Stadyum mekânının ve futbol taraftarlığını sosyolojik olarak anlama temel olarak spor sosyolojisi ve futbol tarihi literatürüne hâkim olmayı gerektirmektedir. Spor sosyolojisi ve futbol tarihi bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

2.BİR SPOR SOSYOLOJİSİ KONUSU OLARAK FUTBOL, FUTBOL TARAFTARLIĞI ve TOPLUMSAL CİNSİYET

Bu bölümde spor sosyolojisi, futbolun tarihi, stadyumun kökeni ve Türkiye stadyumlarının gelişimi, siyasi ideoloji ve rant aracı olarak futbol ve toplumsal cinsiyet, hegemonik erkeklik ve futbol konuları yer almaktadır. Çalışma bir spor olarak futbol, futbol taraftar grubu ve toplumsal cinsiyet kapsamında hegemonik erkeklik temalarını içerdiğinden spor sosyolojisinin temel yaklaşım ve konularına göz atmak, futbolun gelişimini incelemek, stadyumun kökenini ve gelişimini araştırmak önem kazanmaktadır. Diğer taraftan futbolun siyaset ve ekonomi ile ilişkisini açıklamak, toplumsal cinsiyet ve hegemonik erkekliğin temel kavram ve yaklaşımlarını açıklamak da çalışmanın detaylandırılmasında fayda sağlayacaktır.

2.1.Spor Sosyolojisi

Spor sosyolojisi, sporun çeşitli bağlamlarını değişik yanlarını sistematik olarak araştıran bu sebeple görgül yöntemleri kullanan deneysel bir bilim dalıdır. Spor sosyolojisi bir bilim dalı olarak 1950'lerden sonra gelişmiştir. Lüschen ve Weis'e göre spor sosyolojisinin gelişimi beş şarta bağlıdır: Sosyolojinin yaygınlaşması, sporun meşru bir araştırma konusu olarak tanınması hem spor bilimleri hem sosyolojiyle bağlantılı olarak bilimsel araştırmaların gerekliliğiyle sporun bir kurum olarak yaygınlaşması, genç bilim insanlarının teşviki ve spora ilgi duyması, UNESCO'ya bağlı Dünya Spor Konseyi tarafından kurulan Milletlerarası Sosyoloji Birliği bünyesinde özel bir araştırma komitesi kurulması (Voigt, 1998). Spor sosyolojisi sosyolog ve beden eğitimciler tarafından incelenen yeni bir alandır. Beden eğitimi alanında uzman kişiler spor olgusuna sporun yapılış, amaç ve tekniği yönünden yaklaşırken sosyologlar sporun toplumsal yönüyle ilgilenmişlerdir (Talimciler, 2018). Spor sosyolojisi sporda sosyal yapılar, sosyal davranışlar ve sporun sosyal etkilerini araştırır. Spor sosyolojisi iş, hukuk, aile, serbest zaman, müzik, tıp, kültür, sanat, kent alanları ile ilişkili olarak açıklanabilir. Kadınların spordaki politik hakları, profesyonel spordaki ihmal edilmişlikleri, kadınlar hakkındaki spor haberciliği, kadınlık mitleri ve kadın rolleri de spor sosyolojisinin alanına girer (Voigt, 1998).

Spor sosyolojisinin araştırma yöntemleri şöyledir: Tarihi yöntem, karşılaştırmalı yöntem, alan araştırma yöntemi, dokümanların yorumlanması yöntemi. Spor sosyolojisinin araştırma paradigmaları ise olgucu, açıklayıcı ve eleştirel olarak

sınıflanabilir (Afacan ve Göral, 2016). Voigt'e (1998) göre sosyolojik açıdan spor birkaç açıdan sistematize edilebilir ve araştırılabilir: Sosyal bir eylem alanı ve sosyal bir kurum olarak spor, sporun sosyal işlev ve etkileri, sporun oluşumu ve gelişimi, sporu etkileyen unsurlar ve "rezeptiv" spor.

Talimciler'e (2018) göre spor, belirli kurallar çerçevesinde fiziksel beceri ve yeteneklerin kullanıldığı yarışmalarla yapılan, içinde ideolojiyi barındıran ve toplumsal ilişkilerin kurulmasında yardımcı olan bir toplumsal yaşantı minyatürüdür. Modern anlamda spor, sanayi devrimi sonrası İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Afacan ve Göral'a (2016) göre spor, insanları fiziksel ve ruhsal olarak geliştirir, sosyalleştirir ve toplumla bütünleştirir. Spor, kurallar ve amaçların yanında rekabet içermekte; amatör veya profesyonel, araçlı veya araçsız olarak yapılabilmektedir. Erkal'a (1981) göre kurumlar arası etkileşim spor kurumu ile diğer kurumlar arasında da geçerlidir. Spor hâkim ideolojiyi destekleyen biçimde yapılır. Spor, bir boş zaman etkinliği olarak ele alınabileceği gibi sosyal tabakalar arası geçişte de rol oynayabilir. Ona göre sporu meslek olarak seçen kimse toplumda gelişen iş bölümü içinde yol alırken boş zaman etkinliği olarak yapan kimse de psikolojik bunalımlardan uzaklaşmaktadır.

Erkal'a (1981, 120-125) göre sportif olayları teşvik eden sosyal ve ekonomik faktörler şunlardır: Kitle haberleşme araçlarının etkinliği, gelir seviyesi yüksekliği, boş zaman faaliyetlerine imkân verecek ortam varlığı, ülke ekonomisinin sanayileşme durumu, üretimde uygulanan teknolojinin emek-yoğun veya sermaye yoğun özellik taşıması, nüfusun sosyokültürel seviyesinin yüksekliği, toplumda statünün eğitimle kazanılma yaygınlığı, fert sosyalleşme durumu, nüfusun bileşimi, uluslararası politikalar, kültür emperyalizmi, ıslah edilmiş sosyal çevre, spor ve kültüre ayrılan hasıla, spor altyapısı, iş bölümü ve dayanışmanın gelişmesi, toplumun sosyal ekonomik kültürel hedeflerinin belirginliği ve sosyal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi, milli kültür ve folklor zenginliği, devlet tarafından alınacak tedbir yeterliliği, devlet ve fert iş birliği.

Coakley'e (2001) göre işlevselci kuramcılar sporun topluma olumlu katkısı üzerinde dururken; çatışmacı kuramcılar sporun toplum üzerindeki yabancılaşma, sömürü, kontrol, cinsiyetçilik gibi olumsuz etkileri, eleştirel kuramcılar ise sporun toplum üzerindeki işlevsel ve çatışmacı etkilerinin birlikte var olabileceğini savunurlar.

Spor sosyolojisindeki egemen görüş Talcott Parsons'ın yapısal işlevselcilik yaklaşımıdır. Buna göre spor ve politika birbirinden ayrı ele alınır. Yaklaşımına göre

spor kültürünün görevleri anlamlı etkinlik sağlaması, saldırganlıkların bir kanalda kullanılmasıdır. Bu görevlerle toplumsal uyum, düzen ve toplumsal istikrar sağlanmaktadır (Alemdar ve Erdoğan, 1994). Wilkerson ve Dodder'a (1979) göre sporun sosyal işlevleri şunlardır: Duygusal boşalma, kimliğin teyidi, sosyal kontrol, sosyalleşme, değişim organı, kolektif bilinç, başarı. Stevenson ve Nixon ise sporun beş temel işlevinden söz etmektedir: Sosyo-duygusal işlev, toplumsallaşma, bütünleştirici işlev, politik işlev, toplumsal hareketlilik işlevi (Bilir, 2020). Doğan'a (2015) göre işlevselci yaklaşımla ele alınabilecek biçimde spor tüm dünyada yaklaşımcı birleştirici ve eğlendirici işlevleri yerine getirmektedir. Çatışmacı yaklaşımla ele alındığında ise spor güç gösterisi, üstünlük aracı ve ekonomik, toplumsal, siyasal özellikler gösterebilir. Ona göre günümüzde spor ticari bir sektör olarak propaganda aracı ve kazanç elde etme aracı işlevlerini üstlenmiştir. Zelyurt'a (2019) göre Türkiye'de futbol; eğlence, sohbet, mizah, sosyal yakınlaşma, toplumsal sermaye, sosyal statü, özdeşleşme, itibar, rekabet, şenlik, katharsis, temsil, aktivizm, sportif performans ve dijital işlevleri bir arada barındırmaktadır.

Bazı Marksist araştırmacılara göre spor, modern kapitalist toplumu yansıtan bir aynadır. Bunun sebepleri şunlardır: Spor modern üretim sürecinin talep ettiği uysal iş gücünü teşvik eder; spor ticarileşmiş pazar operasyonlarının egemenliği altındadır; bireyciliği, rekabeti, şovenizm, seksizm ve militarizmi aşılacaktır; devlet girişimleriyle sporun bu hali desteklenir (Alemdar ve Erdoğan, 1994).

Bourdieu'ye (2015a) göre sportif eğilimler, kişilerin sahip oldukları sermaye türlerine göre değişkenlik göstermektedir. İktisadi sermayesi yüksek olanlar tenis, su kayağı ve binicilik gibi sporlara, kültürel sermayesi yüksek olanlar ise satranç, bisiklet, dağ sporları ve kır yürüyüşü gibi sporlara ilgi duymaktadırlar. İktisadi ve kültürel sermayesi düşük olanlar futbol ve rugby gibi sporlara ilgi duyarken spor müsabakalarını televizyon aracılığıyla izlemektedirler.

Alemdar ve Erdoğan'a (1994) göre kitle iletişim araçlarında spor, ideolojiden ve politikadan bağımsızmış gibi lanse edilirken esasen büyük ölçüde ideolojik işlev görmektedir. Althusser'e (2000) göre spor; edebiyat ve güzel sanatlar gibi kültürel DİA (Devletin İdeolojik Aygıtı)'dır. Devletin ideolojik aygıtları, modern kapitalist ilişkileri yeniden üretir. Althusser'e göre modern spor; bireysel rekabetçilik, şovenizm, milliyetçilik ve seksle nitelenir. Spor bir kurum olarak etkin denetim aracıdır (Alemdar ve Erdoğan, 1994).

Bu çalışmada spor olarak futbol ele alınmış olup bu sporun mekân ve toplumla ilişkisi hakimiyeti altında bulunduğu egemen siyasi ve ekonomik güçlerle; ataerkil düzenin inşa edilmiş biçimleriyle açıklanmıştır. Bu yönüyle çalışma spor sosyolojisi ile toplumsal cinsiyetin mekânla ilişkisi içerisinde açıklanması olarak düşünülebilir. Bir spor olarak futbol çalışma boyunca hâkim siyasi düzen ve ataerkil cinsiyet düzeni yönlerinden açıklandığından araştırmacı yaklaşımı çatışmacı yaklaşıma yakın olarak değerlendirilmektedir.

Futbolun siyasi ve toplumsal cinsiyet düzenine göre açıklandığı bu çalışmada Türkiye’de ve dünyada futbol tarihi; futbolun tarihsel süreç içindeki gelişimi ve futbolun siyasal, ekonomik, toplumsal boyutları önemlidir. Bu açıdan futbolun tarihini ayrı bir bölümde ele almak yerinde olacaktır.

2.2.Futbolun Tarihi

Sporda temel tarihsel boyut Olimpiyatlarla birlikte başlamaktadır. Antik olimpiyatlar M.Ö. 8 yüzyıla kadar dayanmaktadır. İlk olimpiyat oyunlarının M.Ö. 776’da Tanrı Zeus için yapıldığı söylenir. O dönemde dinsel faaliyetler ve spor, müzik, edebiyat faaliyetleri olimpiyatlarda yapılmaktaydı. M.S. 393’te ise olimpiyatlar durdurulmuştur. Modern olimpiyatlar 1894’te Paris’te kurulmuş ve ilk modern olimpiyat 1896’da Atina’da yapılmıştır (Doğan, 2015, 256-259).

Futbolun tarihinin ise M.Ö. 2000’de Çin’de Zu-Quy adlı futbol öncüsü oyunla başladığı düşünülür (Elsner, 2020). Orta Asya Türklerinin ise “tepük” adlı oyunu oynadıkları Kaşgarlı Mahmud’un Divan-ı Lügat-it Türk eserinde yer almaktadır (Talimciler, 2018). Orta Çağ’da Romalı askerler ve Fransızlar tarafından oynanan “La soule” adlı oyun da futbola benzerlik göstermektedir. La soule çok sert ve kırıcı bir oyun olmasıyla birlikte kanlı mücadelelere sahne olmuştur (Acet, 1997).

İngiltere’de futbol Fransa’ya göre daha popüler olmuştur. 12. yüzyılda herhangi bir futbol kuralının olmaması sebebiyle sonucunda isyan çıkması ihtimal dahilinde olduğundan İngiltere’de ilk dönemlerinde futbol yasaklanmıştır (Aslaner, 2019). 14.-17. yüzyıllar arası da askeri talimlerin aksatılması ve maç esnasında yaşanan kavgalar sebebiyle futbol defalarca kez yasaklanmıştır (Boniface, 2007). Futbolun bugünkü haline en yakın şekli 17. yüzyıl İngiltere’inde gerçekleşmiştir (İnan, 2017). 1830’a kadar İngiltere’de top oyunlarının yazılı kuralları bulunmamaktaydı. 1828-1840 yılları arası Rugby College yöneticisi Thomas Arnold yazılı ve belirgin kuralların oluşmasına

önderlik eder. Arnold'un kuşağından sonra gelenlerle modern futbolun iki ayrı biçimi oluşacaktır: Football Rugby ve Dribbling Game. 1845'e doğru ortaya çıkan Dribbling Game Football Association'ın -ve günümüz futbolunun- temelini oluşturur (Wahl, 2005, 15-17, 29).

Futbol oyunun belli kurallarının olması 1848 yılında Cambridge Üniversitesi öğrencileri aracılığıyla geliştirilen kuralların öğrenciler arasında oynanması ile başlamıştır. Modern futbolun resmi doğum tarihi İngiliz futbol birliğinin kurulduğu 26 Ekim 1863'tür (Talimciler, 2018). İlk resmi maç 1866 yılında Sheffield ve Londra arasında düzenlenmiştir. 1870'lerde Futbol Birliği (FA, Futbol Association) modeli Avrupa, Latin Amerika, Asya ve Afrika'ya yayılmıştır. Mayıs 1904'te Fransa'da FIFA (Uluslararası Futbol Birlikleri Federasyonu) kurulmuştur (Akşar ve Merih, 2006).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiliz işçi hareketi çalışma koşulları konusunda sendika iş birliği içinde mesai saatlerini azaltmayı başarmıştır. Bunun sonucu olarak işçi örgütleri ve sendikalar kendi futbol kulüplerini kurmaya başlamış ve azalan mesai saatlerinden kalan vakitte futbol oynamışlardır (Irak, 2013). Bu yıllarda oyuncu yapısı gibi seyirci yapısı da değişmiştir. Stemmler'e (2000) göre 1871 İngiltere Kupası ve 1888 ilk dünya Futbol Ligi'nin kurulması sonrası futbol seyircileri kavga ve alkole düşkün işçilerden oluşmaktadır. Bu yıllarla birlikte orta sınıf ve işçi sınıfının hepsi futbolu takip eder hâle gelmiştir (Aslaner, 2019).

Sanayi devrimi futbolun kurumsallaşmasında bir milat olmuştur. İngiltere'deki işçi sınıfı futbolun temel taşlarını oluştururken İngilizler futbolun dünyaya yayılmasında etkin rol oynamışlardır. Dünyanın farklı bölgelerinde de ilk futbol kulüpleri işçi takımları olmuştur (Şahin ve Tunçkol, 2010). 20. yüzyılda İngiliz denizci ve tacirlerin limanlarda verdikleri molalarda futbol oynamalarıyla futbol dünyada yayılım göstermiştir (Boniface, 2007).

Türkiye topraklarında futbolun gelişimine bakacak olursak: Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Selanik, İzmir ve İstanbul'da başlayan spor aktivitelerine en büyük katkıyı sağlayan spor dalı futboldur. Tanzimat sonrası Fransız etkisi spor alanında da etkili olmuştur. Beden eğitimi jimnastik ağırlıklı olarak Fransız modeli ile Mekteb-i Sultani ve Robert Kolej'de kendisine yer bulmuştur. Mekteb-i Sultani, birçok sporun yapıldığı ilk yer niteliği taşımaktadır (Talimciler, 2018). 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'ya gelip ticaret kentlerine yerleşmiş olan İngilizler

futbolu önce kendi aralarında oynamış sonrasında Türklere de tanıtmıştır. Müslümanların futbol oynaması sıcak karşılanmadığından önceleri maçlar azınlıklar tarafından oynanmıştır (Akşar ve Merih, 2006). İngiltere’de futbol sıradan halk içinde doğup üst sınıflar tarafından dışlanırken, Osmanlı’da durum tam tersi olmuştur. Futbol Osmanlı’da üst tabakalardan başlayarak yayılmıştır (Aslaner, 2019). Meşrutiyet dönemi aktifleşen spor kulüplerinin yönetimi elitlerden ve siyasi himayelerden oluşmaktadır (Irak, 2013).

Osmanlı’daki ilk futbol maçı 1875’te Selanik’te oynanmıştır. İlk futbol kulübü ise 1894’te İngilizler tarafından Football Club Smyrna (İzmir Futbol Kulübü) adıyla kurulmuştur (Artun, vd., 1992). İlk İstanbul kulübü, Kadıköy Kulübü olmuştur. İlk Türk futbol takımı Fuat Hüsnü Kayacan ve arkadaşları tarafından Black Stocking (Siyah Çoraplılar) adıyla kurulup kulübün ilk maçı 1901 yılında gerçekleşmiştir (Gökacı, 2008). Osmanlıda futbol ilk olarak Rugby kurallarıyla oynanmış olup ilk futbolcular İngilizlerdir. İngilizlerin İstanbul’da futbol oynamaya başlamaları 1880’lerde gerçekleşmiştir. 1890’lara kadar oynanan futbol Rugby kurallarıyla gerçekleşirken sonrasında yerini “association football” a bırakmıştır. Önemli sayıda Rum ve İngiliz azınlığın yaşadığı Moda ve Kadıköy çayırlarında oynanan “association football” la birlikte 1900’lerde Rugby neredeyse tamamen bırakılmıştır (Şabanoglu, 2018).

Azınlıkların futbol kulüpleri tarihi Müslüman Türklerin kulüplerinden eskidir. Örneğin, Rumların ilk spor kulüpleri 1850’lerde ortaya çıkar. Beyoğluspor dışındaki Rum kulüpleri, 1937’de ortadan kalkmıştır. Sporun millileşmesi ilkesi bu konuda etkili olmuştur. 1939’a kadar tamamı Rumlardan oluşan Beyoğluspor’da birkaç Türk oyuncu yer almaya başlamıştır. 1962’de İstanbul Mahalli Ligi’nde şampiyon olup Milli Lig’e yükselmiştir. Yaşanan büyük göçün etkisiyle 1964’te İkinci Lig’e, 1967’de Üçüncü Lig’e, 1971’de Amatör Lig’e düşmüştür. Beyoğluspor Kulübü günümüzde bünyesinde azınlık oyuncu barındırmamaktadır. Rumların bir diğer kulübü Kurtuluş’tur. Ermenilerin ilk kulübü ise Dork takımıdır. Yahudiler’in bu dönemdeki bilinen kulübü Maccabi’dır. Süryani Cemaati’nin ise Gedikpaşaspor Kulübü bulunmaktadır. Söz konusu azınlık kulüplerinin birçoğu tasfiye edilmiş varlık gösterenler ise “millileştirilmiştir” (Gökacı, 2008).

Futbola en son katılan kesimin Müslüman Türkler olmasının sebebinin Şabanoglu (2018) şöyle açıklar: Geleneksel olan temelde dine ve cemaate, modern toplumsa yeni

örgütlenme biçimlerine dayanır. Cemiyetler bu yeni ve modern yapının unsurudur. 1861’de İstanbul Helen Filoloji Cemiyeti (Ellenikos Filologikos Sillogos Konstantinoupoleos) ile başlamıştır. “Sillogos” laik eğitim karakterinin yanında Rum cemaatinin eğitim alanında örgütlenmesinde örnek rol oynamıştır. Eğitimden dikiş işçilerine, müzikten spora birçok alanda kurulan cemiyetler Rum cemaatinin bu alanlara yönelmesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan “Çitalište” adıyla Bulgar cemaatinin eğitim cemiyeti de bulunmaktadır. Kültür alanındaki bu örgütlenme cemiyetler aracılığıyla insanları harekete geçirmiştir. Bu durum Osmanlı’daki Rum oyuncu ve Rum futbol kulübü çokluğunu açıklar niteliktedir; benzer bir örgütlenme Müslüman Türk toplumunda ise bulunmamaktadır. Şabanoğlu futbola en son katılan kesimin Müslüman Türkler olmasını bu biçimdeki örgütlenmelerin Müslüman Türk toplumunda bulunmamasıyla açıklamıştır.

Türkiye’deki ilk futbol ligi organizasyonu 1904-1905 sezonu ile İstanbul Futbol Ligi olmuştur. İstanbul Futbol Ligi’ne katılan ilk Türk takımı 1906-1907 sezonu ile birlikte Galatasaray’dır Galatasaray ilk resmi Türk futbol kulübü olarak 1 Ekim 1905’te kurulmuştur (Aslaner, 2019). Futbolda Türkiye 1. Ligi öncesi ilk 5 şampiyonluk şöyle sıralanabilir: 1-1904-1905 Imogene, 1905-1906 Kadıköy, 1906-1907 Kadıköy, 1907-1908 Moda, 1908-1909 Galatasaray (Çakır, 2007). Fenerbahçe, 1907 yılında kurulmuş, 1907-1908’de ise İstanbul Ligi’nde karşılaşmalara başlamıştır (Artun vd., 1992).

İstanbul Futbol Ligi 1905-1906’da düzenlenmiş olup Elpis, HMS Imogene, Kadıköy ve Moda takımlarına sahne olmuştur. Bir sonraki 1906-1907 sezonunda ise Baltalimanı ve Galatasaray’ın lige eklenmesiyle 6 takım ligde yer almıştır. Galatasaray ilk dört yılda İstanbul Futbol Ligi’nde mücadele eden tek Müslüman Türk kulüptür (Şabanoğlu, 2018).

II. Abdülhamit takımlarının kuruluş aşamasında baskıcı bir politika izlerken 1908’de II. Meşrutiyetin ilanı ile özgürlük ortamı oluşmuştur. Kadıköy Kulübü, Meşrutiyetin ilanından birkaç yıl sonra Fenerbahçe’ye katılmış, Elpis 1913’te kendisini tasfiye etmiş; Moda Kulübü ise yönetiminde Türkler’in söz sahibi olduğu bir kulübe dönüşmüştür. 1903 yılında Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü kurulmuş olup 1911 yılında kulübün futbol şubesi kurulmuştur (Aslaner, 2019). Beşiktaş Jimnastik Kulübü ülkenin Müslüman Türklerden oluşan ilk spor kulübüdür. Galatasaray’dan ayrılarak Progress adıyla oluşan yeni kulüp 1911-1912’den itibaren Pazar liginde yer almıştır.

1914'te kulüp adının Türkçe olması kararlaştırılıp Altınordu'ya dönüştürülmüştür. Kulübün renkleri kan ve çeliği sembolize eden kırmızı ve mavi seçilmiş; gayrimüslimler kulüpten tasfiye edilmiştir. Sadrazam Talat Paşa kulübün fahri başkanı olmuştur (Gökaçtı, 2008).

1920'ler Türkiye'nin liberal politikalar izlediği yıllardır. 1930'lardan itibaren dünyadaki ekonomik bunalım, ülkede tek parti rejimi hâkimiyeti durumu değiştirmiş, sporun devlet tekeline bağlanması bunun sonucu olmuştur. 1920'li yıllarda uluslararası maçlar dış politikaya paralel gerçekleşmekteydi. Coğrafi yakınlık, iş birliği, dostluk, iyi ilişkiler bulunan ülkelerle maç yapılmaktaydı. Bu yıllarda futbolun başkenti halen İstanbul'du. Anadolu takımları İstanbul takımlarıyla yarışabilecek takımlar sahaya sürecektir imkânlarla erişemiyordu bu da rekabete ortam sağlamıyordu (Gökaçtı, 2008).

1922 yılında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kurulmuştur. Örgütün kuruluş ilkeleri şöyledir: Sporu ülkeye yaymak, merkezde ortak bir kurum yaratmak, ülkede spor etkinlikleri düzenlemek ve başka ülkelerle temas kurmak (Talimciler, 2018). Tarihsel süreçte Türk spor teşkilatları şöyledir: 1-Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (1922-1936). 2-Türk Spor Kurumu (1936-1938). 3-Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (1938-1986). 4-Gençlik ve Spordan Sorumlu Devlet Bakanlığı/Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı (1989-2011). 5-Gençlik ve Spor Bakanlığı (2011-2018). 6-Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İçerisinde Gençlik ve Spor Bakanlığı (2018-...) (Karahüseyinoğlu, 2020).

1923'te futbol daha geniş ve özgür bir ortam bulabilme fırsatı yakalanmıştır. Bunun sebebi Cumhuriyet'in ulus inşa etme sürecinde futbolu araç olarak kullanabilmesidir. Bu doğrultuda 1922'de kurulan İdman Cemiyetleri İttifakı 1924'te faydalı dernek olarak kabul edilip Türkiye İdman Cemiyeti ismini almıştır (Aslaner, 2019) 13 Nisan 1923'te Türkiye Futbol Heyeti Müttehidesi kurulmuş olup FIFA'ya yapılan başvuru 21 Mayıs 1923'te kabul edilmiştir (Talimciler, 2018). 1923'te Taksim Stadı'nda Türk Milli Takımı ilk resmi maçına Romanya ile çıkmıştır (Artun vd., 1992). 1924'teki Paris Olimpiyatlarına Türkiye'nin katılabilmesi için devlet kasasından İdman Cemiyetleri İttifakı'na 17 bin lira aktarılmıştır. Bu, devletin spora ilk doğrudan yardımıdır. Yirmili yılların ilk yarısına kadar spora yönelik bir politika bulunmamaktadır. Savaşların anısı taze olduğundan yabancılara karşı oynanan maçlar halkta büyük ilgi uyandırırken cumhuriyetin ilanından otuzlu yıllara kadar zorlu

ekonomik koşullardan dolayı milli maç yapmak masraflı bulunmaktaydı. İlk millileşme girişimi 1928’de gerçekleşen Gazi Kupasıyla olmuştur. Cumhuriyet dönemi futbol ve siyaset ilişkisinin Osmanlı’daki futbol siyaset ilişkisinden tek farkı “millileşme” hareketleridir. Bu dönemde gençliğin futbol aracılığıyla milli kimlik altında seferber edilmesi amaçlanmıştır (Gökaçtı, 2008). Diğer taraftan erken cumhuriyet yıllarında spordan beklenti gençlerin sıhhate kavuşması ve ahlaki olarak kötü olarak nitelenen huylardan korunmasıdır (Akın, 2019).

1933’te Atatürk’e yakın kişilerinin kurucularını oluşturduğu Güneş Kulübü Türkiye’de futbol iktidar ilişkisi açısından önemlidir. Kulüpte Kemalizm ana ideoloji kabul edilmektedir (Zelyurt, 2019). 1935-1936 sezonundaki “Ayvalı Maç” önemlidir, başlangıçta Ateş-Güneş Kulübü olarak adlandırılan kulüp Galatasaray’la karşılaştığı bir maçta bir Galatasaraylının AG kısaltmasını “Ayva g.t” olarak okuması üzerine adı Güneş olarak değişmiştir. Güneş, siyasal ideolojiyle birlikte kurulan bir takım olmasına karşın Osmanlı dönemindeki Altınordu örneğinin doğrudan devletin takımı olarak görüldüğü şekilde konumlanmamaktaydı. Bunun sebebi Güneş’in yönetiminde siyasal kadroların değil spor insanlarının bulunması olmuştur. Atatürk’ün ölümünden birkaç ay önce şubelerini fesheden Güneş 1940’ta tarihe karışmıştır (Gökaçtı, 2008).

1936’da Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın adı Türk Spor Kurumu olarak değiştirilerek Cumhuriyet Halk Partisi’ne bağlanmıştır. Böylelikle spor artık devlet partisi tarafından yönetilmektedir (Sert, 2000). 1938’de ise Türk Spor Kurumu feshedilmiş yerine doğrudan başbakanlığa bağlı Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü geçmiştir (Aslaner, 2019).

1938’de Beden Terbiyesi Kanunu TBMM’de kabul edilmiştir. İlk kez 1937’de yerel lig şampiyonlarının katılımlarıyla oluşturulan Milli Küme 1959’a kadar sürmüştür (Aslaner, 2019). Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’nün 1941’de çıkardığı Amatörlük Talimatnamesi doğrultusunda futbolcular maaş, harçlık ya da ödül olarak 30 lira üstünde ücret alamayacaktı (Irak, 2013). 1950’de yapılan seçimler çok partili sisteme geçişi beraberinde getirdiğinden rejimin liberalleştiği bir ortam oluşmuştur. 1951’e dek futbolda profesyonelleşme gerçekleşmemiş, 1941’deki Amatörlük Yönetmeliği ile sporcuların maddi gelir elde etmeleri yasaklanmıştı. 1951’de yayınlanan Profesyonellik Talimatnamesi ile sporcular ücret alabileceklerdi (Gökaçtı, 2008). 1951’e kadar üç büyük ildeki Milli küme maçları sürmüştür; bu dönemde futbol milliyetçi duygularla gerçekleşmiştir. İkinci ve üçüncü liglerin kurulması, sporun

ikinci beş yıllık kalkınma planında yer alması bu yayılımı daha da hızlandıran gelişmeler olmuştur (Talimciler, 2018).

1959 yılında Profesyonel Lig'in başlaması önemli bir gelişmedir (Gökaçtı, 2008). 60'lardaki iki diğer önemli gelişme de 1962-1963'te Türkiye Kupası'nın başlaması ve 1963'te İkinci Lig'in kurulması olmuştur. İkinci ligin kurulması Anadolu takımları açısından önemlidir. 60'lı yıllarda Anadolu'da kurulan profesyonel kulüpler ya silinmiş ya da maksimum birinci lige çıkabilmişti. İçlerinden Eskişehirspor ve Trabzonspor başarılı örnekler olarak sıyrılmışlardır. Trabzon'da bulunan İdmangücü ve İdman Ocağı takımları bulunmakta idi bu iki takım rekabet içindelerdi. 1966'da iki takım birleşerek Trabzonspor'u oluşturmuştur. Trabzonspor onuncu yılını doldurmadan 1. Ligde şampiyon olmuştur (Gökaçtı, 2008). 1970'ler Trabzonspor'un şampiyonluğa ulaştığı ve üç büyüklerin yanına ismini yazdırdığı yıllar olmuştur (Talimciler, 2018). 1971'de Türkiye-Federal Almanya maçıyla maçlar ilk kez televizyondan naklen yayınlanmaya başlamıştır (Irak, 2013).

1980 sonrası Türkiye'de futbol gençlerin terörden uzak durmalarını, yeni kimlik edinmelerini sağlayan depolitizasyon aracı haline getirilmiştir. Gençler futbol aracılığıyla devlet tarafından kazanılmaya çalışılmıştır. Bu yıllarda futbol siyasetin boşalttığı alanı doldurma görevi görmüştür (Talimciler, 2018). 1980 sonrası toplumsal sorunların uzaklaştırılmasında futbol kullanılmıştır. Bu dönemde stadyum insanların bir arada bulunduğu tek kamusal alandır. Futbol üzerinde sansürsüz konuşulan tek konu olduğundan futbolun özgürlük alanı olarak görülmesine yol açtı. 1980 sonrası liberalleşme politikaları futbolda da yansıma bulmuştur. 80'li yıllarda milliyetçilik ve biz-öteki ayrımı stadyumlarda yeniden üretilmiştir (Gökaçtı, 2008). 1980'li yılların sonundan itibaren Türkiye'de futbol ülke bütünlüğünü koruma, ekonomik sorunlarla uğraşan halka moral amaçlarını üstlenmiştir (Arık, 2004).

Gökaçtı'ya (2008, 302) göre 1990'lı yıllarla birlikte muhafazakar futbol anlayışı global ekonomiyle eklemlenerek dönemin temel karakteristiğini oluşturmuştur. Futbol 80'lerin ikinci yarısına kadar "gösteri" 90'larla birlikte ise "iş kolu" haline gelmiştir. Bu dönemde taraftar müşteri haline gelmiştir. Ona göre endüstrileşme sürecinde üç temel değişiklik bulunmaktadır: Seyirci profili, gelir kaynaklarının yapısı, tüketici davranış kalıpları. Televizyon futbol maçlarını kitlesel medya eğlencesine, ücretli yayımlar futbolu orta ve üst gelirliilerin eğlencesine dönüştürmüştür. Bu yalnızca televizyonla değil stattaki localarla kombine bilet satışlarıyla taraftarlıkla ilgili her

şeyin satılır hâle gelmesiyle ilgilidir. Talimciler'e (2018) göre 1990 sonrası futbolun televizyonda yer almaya başlaması, şike, bahis oyunlarının ayarlanması, maç satın alınması, şiddet anlayışının statlara yayılması, mafya futbol iş birliği gibi unsurların ön plana çıktığı dönem olmuştur.

1992'de TFF (Türkiye Futbol Federasyonu) resmen özerkleşmiştir. 1990'ların başında futbol maçı bilet fiyatları kulüpler tarafından belirlenmeye başlamış, bunun sonucu olarak fiyatlar dört katına çıkmıştır (Irak, 2013). 1992'de TFF'nin (Türkiye Futbol Federasyonu) kurulmasıyla Türk futbolu doğrudan siyasetin himayesinden çıkmıştır. Fakat bu siyasetten bağımsızlık yerine hukuktan uzaklık olarak yorumlanarak futbolda mafyanın seçimlere müdahil olduğu boyutlara ulaşmıştır. 2000'de Galatasaray'ın UEFA şampiyonu olmasından sonra Türkiye futbolunda iniş dönemi başlamıştır. Başarısızlığın sebepleri dünyadaki futbol eğilimlerine ayak uydurulamaması ve endüstriyel futbolun gerekliliklerin doğru algılanamaması olmuştur. 2004'te Letonya karşısında kaybedilen Avrupa Şampiyonası'na gitme hakkı düşüşün en temel göstergesi olmuştur. Bu başarısızlıklarda Türk futbolunun eleştirilmesi gerekirken rakip takımlarla ilgili kötü yorumlar ön plana çıkarılmıştır. Türkiye'deki futbol kulüplerinin 2002'de iktidar olan AKP ile birlikte Milli Görüş çizgisinden muhafazakar demokrat çizgisine geçiş yaptığı gözlenmektedir. Kayserispor'un muhafazakar iş adamları tarafından desteklenmesi buna örnek teşkil etmektedir (Gökçağı, 2008).

Argan ve Katırcı'ya (2020) göre günümüzde spor karşılaşmaları yerel veya ulusal olmaktan çıkmış küresel bir ürün haline gelmiştir. Erdoğan'a (2008) göre kapitalizmle futbol halkın kontrolünden alınarak sermaye yönetiminin altına girmiştir. Futbolun oynandığı dış çevre kullanılmaz hâle getirilirken futbol düzensiz sokaktan düzenlenmiş park ve paralı halı sahalara taşınmıştır. Bu biçimlendirmeye eğlence ve boş zaman etkinliklerinin kültürel ve siyasi anlamda kolonileştirilmesi görünür hâle gelmektedir. Arık'a (2004) göre futbol profesyonelleşerek endüstriye entegre olmuştur. Futbol bu dönemde giderek şirketleşmiş ve sponsor firmaların himayesi altına girmiştir.

Ortaçağ'da futbola benzerlik gösteren "La soule" adlı oyunun sert bir oyun olup kanlı mücadelelere neden olması, 14.-17. yüzyıllar arası futbolun maç esnasındaki kavgalar nedeniyle yasaklanması futbolun şiddetle ilişkisini gösterirken aynı zamanda tarih

boyunca var olan yönetimlerin futbol üzerindeki denetimini hiyerarşik güç ilişkileri üzerinden gösterir niteliktedir.

Türkiye futbol tarihindeki “millileşme” hareketleri, futbolun depolitizasyon için araç olarak kullanılması, futbolun ekonomik bir sektöre dönüşmesiyle iş insanlarının futbol kulüp yönetimlerinde yer almaları ise futbolun millileşme amacı ekseninde araç olarak kullanılması, milliyetin yüceltilerek “biz” bilincinin oluşturulmaya çalışılması, yönetimin kulüp ve taraftar üzerindeki tahakkümü ve futbolun giderek rantta yönelik bir sektör haline gelmesine örnek olarak gösterilebilir.

Futbolu ve futbol tarihini anlamak ve açıklamak için sporun gerçekleştirildiği mekân olan stadyumun ve onun tarihinin anlaşılması önemlidir. Bu sebeple bir sonraki bölümde futbol stadyumunun tarihi kökeni ve gelişimi açıklanacaktır.

2.3.Stadyumun Kökeni ve Türkiye Stadyumlarının Gelişimi

Futbol stadyumlarının tarihi içerisindeki taraftar grubunu fanatizmin ve hegemonik erkekliğin inşasını anlama yönünden önemlidir.

Top sahaları (ballcourt) tarihsel olarak 3400 yıl öncesine dayanmaktadır (Hill, Blake, Clark, 1998, 878). Çoğunlukla stadyumun yanında gymnasium bulunurdu. “Gymnasium” halkın soyunarak spor yaptığı alandır. İyi asker yetiştirmek için oluşturulan bu alanlarda erkek çocuklarla delikanlılar spor yarışmaları yapmaktadır. İçerisinde koşu alanı barındıran Stadion, “Gymnasium”dan büyük olduğundan şehrin dışında bulunmuştur, “Gymnasium” ise şehir merkezindeki spor alanıdır. “Stadion”, “Gymnasium”un bir eki olarak düşünülebilir. “Stadion”, zamanla değişik gösterilerin yer aldığı Roma Amfiteyatrosu’na yaklaşmış olup “stadion” ve “amfiteyatro” sözcüklerinin çok az farklı anlamda kullanılmasına sebep olmuştur (Wycherley, 1986, 112-128).

Saltuk’un (1995, 31-35, 48-50) “Antik Stadyumlar” eserinde yer aldığı üzere Yunan Orta Çağında büyük tanrılar şerefine spor, müzik ve dans yarışmaları yapılırdı. Dini nitelikteki spor yarışmaları M.Ö. 8. yüzyıldan başlamıştır. M.Ö. 776’da Zeus şerefine düzenlenen ve her dört yılda bir tekrarlanan faaliyetler “Olimpiyat Oyunları” adını almıştır. Oyuna katılanlar sosyal statüsü ne olursa olsun Yunan ırkından olmak zorundaydı. Yarışmaya katılanlar kurallara uyacağına yemin ettirilir, uymayanlar ağır cezalar alırdı. Olimpik agonlar sadece erkeklere açıktı. Kadınların oyun esnasında Olympia’ya yaklaşmaları yasaktı. Kadınlar için düzenlenen Heraia’da yer

alabiliyorlardı. Oyunlar tanrılar şerefine düzenlenirdi (Pythia oyunları Apollon şerefine, İsthmia Oyunları Poseidon şerefine vb. gibi). Bir olimpiyattan diğerine stadyum koşuyu kazananın adıyla anılırdı.

M.Ö. 148-146'dan itibaren Olimpiyat Oyunları farklı bir hal aldı. Romalıların tercih ettiği sirk oyunları, gladyatör gösterileri önem kazandı. Romalılara özel olan sirk ve gladyatör gösterileri için özel amphitheatrlar az olduğundan stadyumlar da kullanılmaktaydı. Gladyatör gösterilerinin kökeni Etrüsklerin savaşta yitirdikleri kişiler için düşman savaş esirlerini dövüştürerek düşman kanı akıtma geleneğine dayanır. İnanışa göre bu kan ölünün ruhunu rahatlatır. Gösterilerin Roma'da ortaya çıkışı M.Ö. 264'tür. M.Ö. 3 ve 2'de ise yaygınlaşmıştır. Gladyatörler kölelerden seçilmekte idi. Daha sonra "venatio" adı verilen vahşi hayvanların dövüştüğü gösteriler de oluşmuştur. Roma gösterileri ise Yunan atletik yarışma ve gösterilerinden farklılaşmıştır. İlk modern olimpiyat oyunları ise 1896'da 1895'te restore edilen stadyumda gerçekleştirilmiştir (Saltuk, 1995).

"Circus"ların stadyumlardan farkı kentin dışında değil içinde bulunmasıdır. Hükümdarların ikamet ettiği yerlere yakın bulunup siyasi propaganda amacıyla da kullanılmaktaydı. Amfiteyatroda hayvan ve gladyatör güreşleri, kutlama şenlik ve infazlara yer verilirdi. Amfiteyatroların en fazla tanınmış olanı ve en büyüğü M.S. 1. yüzyılda yapılan Kolezyumdur. Bu yapının seyirci kısmının her bölümünde farklı siyasal, sosyal sınıf ve cinsiyetten insanlar yer almaktadır (Selo ve Erdönmez, 2018, 566).

Saltuk'a (1995, 13-14, 27-28) göre Antik Çağ'da stadyum, kutsallık adı altında atletik yarışmaların yapıldığı koşuların kutsallık ifadesi olarak düşünüldüğü yerlerdi. Sonraki zamanlarda kutsallıktan bağımsız sadece spor karşılaşması yapılan yerler olarak görülmüş; Roma döneminde ise gladyatör gösterileri için kullanılmıştır. Başlangıçta seyirciler için oturma yerleri bulunmazken ilk kez M.Ö. 3. yüzyılda stadyumda oturma yerleri yapılmıştır. Stadyumda özel kişiler için ayrılmış şeref yerleri, hakem için ve oyun düzenleyicileri (Hellanodikeler) için ayrılan yerler bulunmaktaydı. Olimpiyat Oyunları uluslararası bir nitelik kazanırken M.S. 393'te oyunlara son verilmiştir.

Antik Roma döneminden itibaren stadyum ve hipodrom gibi alanlar askeri bando, milli kurumlar adına düzenlenen koşular vb. gibi konularla siyaset ve güç gösterilerinin etkin şekilde hayat bulduğu yerler olmuştur (Torun, 2020). Torun'un (2020) at

yarışları ve hipodromlara ilişkin saha çalışmasına göre günümüzde hipodromlar, siyaset üstü bir kamusal alan olduğundan dolayı stadyumlarda olduğu gibi -birkaç istisna haricinde- kitlesel siyasi eylem ve söylemlere sahne olmamaktadırlar.

Konstantinopolis'teki Hipodrom'un 9. yüzyıldaki tasvirleri aidiyet simgesi bir yapı olduğunu düşündürmektedir. Sadece tüm Şehir değil imparatorluk da aynı kimlikle bu mekân içinde yer alır. Arena ve hipodromların yerini alan stadyumlar da günümüzde özellikle milli maçlarda tüm ülkenin adeta tek mekân içinde buluştuğu yerler olmuştur (zgleş, 2019).

Reform hareketleri, mezhep savaşları, Fransız devrimi vb. olayların köklü değişimlere neden olması spor alanındaki canlılığı da getirmiştir. Boğa güreşleri Avrupa'nın farklı bölgelerinde kent meydanlarında yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. İngiltere'de modern futbol oyununun ilk stadyumları 1870'li yıllarda inşa edilmeye başlanmıştır. Bu stadyumlar bir oyun alanı ve bir yanında bulunan çelikten yapılmış ve 'stand' veya 'grandstand' olarak adlandırılan tribünlerden ibaretti. Başlangıçta kısmi olarak yapılan tribünler çoğu zaman büyümüş ve oyun alanını tamamen sarmıştır. Stadyumların gelişmiş biçimine kavuşması 20. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Erken futbol ve olimpiyat stadyumlarının çoğunda seyirciler genellikle ayakta, açıkta ve bazen de oyun alanından uzak olmuştur (Selo ve Erdönmez, 2018, 569). Stadyum kapasiteleri geçmişten günümüze giderek artmıştır. Resmi olarak 180 bin kapasiteli Maracana Stadyumu'na 1950 Dünya Kupası Finali'nde 200 bin kişi katılmıştır. Bu, futbol tarihindeki en yüksek katılımlı seyirci sayısı olmuştur.²

Avcı'ya (2010) göre stadyumlar 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren prestij yapıları Şeklinde, daha sonra ise teknolojik harikalar biçiminde inşa edilmiştir. Ona göre günümüzde yapılan stadyumlar, tüketimi teşvik eden ileri teknolojinin kullanıldığı yapılar olma özelliğine sahiptir.

1908 olimpiyatlarında stadyumun içinde havuz dahi yer almaktadır. Stadyumlarda oyun alanlarının gelişmiş ve standart haline ulaşması 20. yüzyıl ortalarını bulmuştur (Selo ve Erdönmez, 2018).

Stadyumun kökenini anlama açısından stadyumun tarihine ilişkin bilgiler önem kazanırken takımların, taraftarlığın, taraftarlıktan doğan fanatizm sonucu oluşabilecek düşmanlığın anlaşılabilmesi için M.S. 6. yüzyılda Bizans'taki siyasi partilerden doğan

² Maracana Stadyumu, Wikipedi https://tr.wikipedia.org/wiki/Maracan%C3%A3_Stadyumu

takımlara ayrılma, fanatizm ve sonucunda ortaya çıkan düşmanlığı açıklamak önemlidir.

M.S. 6. yüzyılda Bizans'ta başlangıçta dört parti bulunmaktaydı: Yeşiller, Maviler, Beyazlar ve Kırmızılar. Beyazlar ve Kırmızılar ortadan kalkmış geriye Yeşiller ve Maviler kalmıştır. Bu partilerin halk örgütleri, farklı sınıf ve farklı inançlara mensup gruplara bağlı olarak tarihçiler tarafından betimlendiği görülmektedir aynı zamanda bu gruplar hipodromdaki at yarışlarına bağlı olarak oluşmaktaydı. Kendi grubunun yarışmasını destekleyen Maviler ve Yeşiller gruplarının yarış üzerinden bulunan ayrımı tüm imparatorluğa ve her düzeydeki toplum kesimlerine yayılmıştır. İmparator Justinianus Maviler'i, Teodora ise Yeşiller'i desteklemiştir (Duru, 2001). Justinianus açıkça Maviler'i destekledikçe her alanda karışıklık çıktı ve devlet yapısı altüst oldu. Yeşillerin bir bölümü Maviler'e katılırken diğer bölümü ülkeden kaçmıştır. Maviler'e tanınan ayrıcalık sebebiyle bu gruba katılmakta idi. Maviler öncelikle Yeşiller'den olanları öldürmüş sonra sınır tanımadan önlerine geleni yok ederek ölenlere Yeşil yaftası vurmuşlardır. Partizanlık şiddet eylemleri ile sürerken Justinianus tarafından desteklenmiştir. Teodora ve Justinianus Nika ayaklanması'na sebep olmuşlardır (Prokopius, 2001).

Görüldüğü üzere günümüzden 16 yüzyıl öncesinde hipodromdaki at yarışı yarışmaları üzerinden başlayan kutuplaşma toplumun geneline yayılmış, yöneticinin de taraf belirtmesiyle şiddet eylemleri serbestleşmiş ve bu düşmanlık hisleri birçok kişinin ölümüne neden olmuştur. Bu biçimdeki şiddet eylemleri, başlangıçta kadınların stadyuma girememesi, stadyumda vahşi dövüşlerin yapılması stadyum tarihi açısından önemli noktalar olarak ön plana çıkmaktadır.

M.Ö. 4. yüzyılda Gymnasion'un erkeklerin spor yarışmaları yaptığı yerler olması, olimpiik agonların yalnızca erkeklere açık olması, kadınların Olympia'ya yaklaşmasının yasak olması ataerki düzenin spordaki yansımalarının M.Ö. 4. yüzyıldan bu yana süregeldiğini gösterir niteliktedir.

M.Ö. 8. yüzyılda olimpiyat oyunlarında kurallara uymayan yarışmacıların ağır cezalar alması, M.Ö. 3. yüzyılda stadyumda özel kişiler için ayrılmış alanların bulunması, Antik Roma'da stadyum ve hipodrom gibi alanlarda milli kurumlar adına düzenlenen gösterilerin yapılması, M.Ö. 4. yüzyılda Gymnasion'un iyi asker yetiştirmek için oluşturulmuş bir alan olması, erken futbol ve olimpiyat stadyumlarının çoğunda

seyircilerin ayakta veya oyun alanından uzakta olmaları yönetimin oyuncular ve destekleyenler üzerindeki güç ve denetimini, yarışmaları milli bir güç göstergesi ve asker yetiştirme aracı olarak kullanmalarını gösterir nitelikteki örneklerdir.

Gladyatör gösterilerinin kökeninin düşman esirleri dövüştürerek kanlarının akmasını sağlamak olması ve gladyatörlerin kölelerden seçilmesi de yarışmaların milli fanatizmle oluşan birliğin gücüyle “öteki”yi düşman kılarak şiddet uygulamasına örnek teşkil eder.

2.3.1.Türkiye’deki İlk Stadyumlar ve Stadyumların Gelişimi

İstanbul’daki ilk futbol maçları Papazın Çayırında oynanmış olup sonrasında Union Club Sahası adıyla ünlenmiştir. Taksim’deki topçu kışlası da askerlerin aralarında oynadıkları maçlarla futbol alanına dönüşmüştür. Taksim kışlası 1919’da stadyuma dönüştürülmüştür. 1929’da Şükrü Saracoğlu siyasal nüfuzunu kullanarak Kadıköy’deki stadın kullanım hakkının Fenerbahçe’ye geçirilmesini sağlamıştır, böylece tapulu mülkü olan ilk futbol kulübü olmuştur. Galatasaray kendi semtindeki stadın (Taksim Stadı) işletmeciliğini alarak, Beşiktaş, Çırağan Sarayı bahçesini uygun koşullarla stat olarak kiralayarak stadyumuna kavuşmuştur. Kulüpler bu büyümeyi sağlayabilmek için devlete yakın durmak zorunda kalmışlar bu da 1930’larla birlikte siyasetin futbolda daha çok söz hakkının bulunması olarak sonuçlanmıştır. 1930’larda sporda yeniden yapılanma başlamıştır. Cumhuriyet’in spor anlayışını yansıtan stadyum inşalarından biri 19 Mayıs Stadyumu’dur (Gökaçtı, 2008).

Ali Sami Yen Stadyumu’nun kuruluşu şu şekilde gerçekleşmiştir: 1922’de açılan Taksim Stadı 1939 yılında kentsel düzenleme kapsamında Taksim Stadı’nın da içinde yer aldığı tarihi kışla 1940’ta ortadan kalkmıştır. 1923’te Başkent Ankara’da “İstiklal Sahası” açılmıştır. 1936’da Ankara 19 Mayıs Stadı açılmıştır. 1934’te başkente yeni futbol sahası Ankaragücü tarafından yaptırılmıştır. Futbolda ilk gece maçı 1939’da Taksim Stadı’nda Fenerbahçe-Beyoğluspor arasında gerçekleştirilmiştir. 1943’te İnönü Stadı’nın temeli atılmıştır.1947 itibari ile de İnönü Stadı tamamlanmadan – numaralı tribün inşaatı sürerken- açılmıştır. Galatasaray Kulübü’ne verilen Mecidiyeköy’ndeki Ali Sami Yen Stadı 1964’te açılmıştır (Atabeyoğlu, 1991).

1940’ta Taksim Stadı’nın yıkımı sonrası 1947’de şehir merkezinde bulunan İnönü Stadı’nın açılmasıyla birlikte Galatasaray, Mecidiyeköy’deki stadı terk ederek stattaki inşa projesine ara vermiştir. 1964’te açılan stadyum 1970’li yılların başında İnönü

Stadı'nın yeniden kullanılmaya başlanmasıyla yeniden bir süre için terk edildi. 1981 yılında zemini çimlendirilerek tekrar açıldı. 1993 yılında ışıklandırılma sistemi yenilenerek yeniden gece maçları oynanmaya başladı. Aynı yıl Türkiye'de ilk kez kombine bilet sistemi ve koltuk sistemine geçiş Ali Sami Yen'de başlatıldı. Koltuk sistemine geçiş ile ayakta yaklaşık 35.000 olan seyirci kapasitesi 22.000'e indi.³

1997'de Galatasaray yönetimi, Ali Sami Yen'in yıkılarak yerine yapılacak modern bir stadın projesini hazırlattı. 2003-2004 sezonunda gündeme gelen proje ile stadyum yeni ve modern bir stat yapılması kararıyla terk edildi. Mecidiyeköy'ün şehrin merkezinde kalması nedeniyle, devlet yetkilileri bu arazide bulunan stadın büyütülmesine karşı çıktı. Galatasaray'a yeni bir arazi önerildi. 2004-2005 sezonunda genel bir tadilatın ardından tekrar Ali Sami Yen'e dönüldü. 2005-2006 sezonunun üçüncü haftasında seyirci alınarak hizmete sokulan Ali Sami Yen, 11 Ocak 2011'de oynanan Beypazarı Şekerspor maçıyla birlikte son kez bir resmi maça ev sahipliği yaptı ve Seyrantepe'deki Ali Sami Yen Spor Kompleksi'ne yerini devretti.⁴

Galatasaray'ın günümüzdeki stadyumu Ali Sami Yen Nef Stadyumu'dur. Stadyum Seyrantepe metro çıkışında yer almaktadır. Çevresinde gökdelen plazalar, GS Store mağazası ve birkaç büfe dışında sosyalleşme amaçlı tek bir alan bulunmaktadır o da bir alışveriş merkezidir. Stadyum çevresi dar bir alan barındırmaktadır. Stadyuma girişte gri sütunlar bulunmaktadır. Takım afişleriyle gizlenmeye çalışılan gri duvar ve sütunlar gizlenememektedir.

İnönü Stadı'nın ilk temeli 1939'da atılmış olup II. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar nedeniyle stadın inşasına başlanamamıştı. 1943'te tekrar temel atılan İnönü Stadı tamamlanmadan 23 Kasım 1947'de açılmıştır (Atabeyoğlu, 1991). 1950'li yıllarda stadyumun arka tarafında bulunan gazhane ve havagazı fabrikası daha sonraki yıllarda yıkılarak yeni açık tribünler inşa edilmiştir. 8 Şubat 1998 tarihinde sözleşme ile 49 yıllık intifa hakkı verilmiş ve 27 Mart 1998 tarihinden itibaren Beşiktaş İnönü Stadyumu Beşiktaş spor kulübüne ait olmuştur. 2003-2004 sezonunun tamamlanmasının ardından hemen başlayan çalışmalarla stadyum toplam koltuk

³ Ali Sami Yen Stadyumu, <https://www.galatasaray.org/s/ali-sami-yen-stadi/21> Erişim Tarihi: 20.04.2022

⁴ Ali Sami Yen Stadyumu, <https://www.galatasaray.org/s/ali-sami-yen-stadi/21> Erişim Tarihi: 20.04.2022

kapasitesi 32,086'ya ulaştı. Yeni stadyum yapılacak olması sebebiyle, Beşiktaş İnönü Stadı'nın yıkımına 2013 yılının Haziran ayında başlandı.⁵

Beşiktaş'ın günümüzdeki stadyumu Vodafone Park Stadyumu'dur. 2012-13 sezonundaki Gençlerbirliği maçıyla yıkılan İnönü Stadı yerine Vodafone Park inşa edilmiştir. Vodafone Park'ın protokol açılışı 10 Nisan 2016'da gerçekleştirilmiştir.⁶

Beşiktaş'ın resmi internet sitesinde Beşiktaş'ın yeni stadyumu Vodafone Park Türkiye'nin ilk akıllı stadyumu olduğu, geniş bant mobil ağı, Wi-Fi ağı, farklı boyutlarda HD monitör, interaktif ekranlar barındırdığı bilgileriyle birlikte sunulmaktadır. Sitede yer alan diğer bilgilere göre stadyumda o an oynanan diğer müsabaka sonuçları takip edilebilmekte iken stadyum, eğlence merkezi, konser arenası, yaşam alanı ve moda merkezi olarak planlanmıştır. Beşiktaş Müzesi, Kartal Yuvası mağazaları ve Vodafone Cep merkezi de stadyumda yer almaktadır.⁷

1908'de Union Club tarafından kiralanan Kadıköy Yoğurtçu Çayırı'nda bir futbol sahası meydana getirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla azınlıklara ait emlake el koyulurken kulübün adı İttihat Spor'a, saha da İttihat Spor Sahası'na çevrilmiştir. Fenerbahçe sahayı kiralarak atıl durumda olan stadı 1929 yılında yeniden hizmete sokmuş saha Fenerbahçe Stadı adıyla anılmaya başlanmıştır (Atabeyoğlu, 1991). Yapılan birçok değişiklik sonrasında 13 Mayıs 1932 tarihinde Fenerbahçe Stadı'nın açılışı yapıldı. 27 Mayıs 1933 tarihinde Fenerbahçe Spor Kulübü'nün malı oldu. Fenerbahçe, Türkiye'de stat mülkiyetine sahip ilk kulüp olma özelliğini kazandı. Futbola, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan ilgi, İstanbul'a bir büyük stat daha yapılmasını gerektirdi. Bu bağlamda bugün Beşiktaş İnönü Stadyumu adındaki Mithat Paşa Stadı'nın yapımına başlandı. Aynı dönemde Fenerbahçe' de de stadın büyütülmesi ihtiyacı doğdu.⁸ 15 bin kişilik stadın 25 bin kişilik kapasiteye çıkarıldığı Fenerbahçe Stadı yenilenerek 1947'de açılmıştır (Atabeyoğlu, 1991). Bu dönemde Ankara 19 Mayıs Stadı 12.000, Mithat Paşa Stadı ise 15.000 kişilik kapasiteye sahipti.⁹

⁵ Beşiktaş Kulübü Tesisleri, <https://bjk.com.tr/tr/cms/tesisler/6/25/> Erişim Tarihi: 20.04.2022

⁶ Beşiktaş Vodafone Arena Stadyumu, https://bjk.com.tr/tr/vodafone_arena/ Erişim Tarihi: 20.04.2022

⁷ Beşiktaş Vodafone Arena Stadyumu, https://bjk.com.tr/tr/vodafone_arena/ Erişim Tarihi: 20.04.2022

⁸ Şükrü Saracoğlu Stadyumu Tarihçesi, Sabah, <https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/sukru-saracoglu-stadyum-tarihcesi/12> Erişim Tarihi: 20.04.2022

⁹ Şükrü Saracoğlu Stadyumu Tarihçesi, Sabah, <https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/sukru-saracoglu-stadyum-tarihcesi/12> Erişim Tarihi: 20.04.2022

19 Eylül 1982 projeye göre numaralı, maraton ve açık tribünler yıkılarak yeniden yapılacaktır. 1999-2000 sezonunda inşaat ilk olarak "Yeni Açık" diye adlandırılan, Kurbağalıdere tarafındaki tribünün yıkımıyla başladı. Tribün inşaatı, liglerin tatile girmesiyle hızlandı ve 2000-2001 sezonunda Fenerbahçe'nin evinde oynadığı ilk maç olan İstanbulspor maçına yetiştirildi. Stat kapasitesi bu maçta 30.000 kişiye yükselmişti. Aynı sezon içinde diğer tribünün de yıkılma işlemi başladı. İnşaat hızlı bir şekilde tamamlanarak 6 Mayıs 2001 tarihinde Galatasaray'la oynanacak lig maçına yetiştirildi. Artık stadyum 42.000 kişilik kapasiteye ulaşmıştı.¹⁰

Dünya'daki stadyumların kökeni ve Türkiye'deki ilk stadyumlar bu bölümde ele alınmıştır. Futbol fanatizmini, futbol taraftarlığını ve futbolu anlayabilmek için onun inşa edildiği mekânın tarihini bilmek önemlidir. Dünyada ve Türkiye'de stadyumların son halini alması 20. yüzyıl ortalarını bulmuştur.

Türkiye stadyum tarihi Galatasaray Ali Sami Yen Stadyumu örneğinde görülen yönetimin şehir merkezinde stadyum istememesi üzerine Galatasaray'ın yeni stadyumunun Seyrantepe'de -şehrin çeperinde bulunan bir alanda- inşa edilmesidir. Bu durum, yönetimin futbol kulübü ve futbol taraftarları üzerindeki gücü ve etkisine ilişkin önemli bir örnektir.

Hiçbir toplumsal olgu siyaset ve ekonomiden bağımsız ele alınamaz, futbol ve futbol taraftarlığı da buna dahildir. Futbol ve futbol stadyumu şirket ve sponsor himayesi altında siyasi ve ekonomik nüfuzu olan kişiler tarafından yönlendirilmekte ve yönetilmektedir. Bu koşullarda siyasi ideoloji ve rant aracı olarak futbolu açıklamak önem kazanmaktadır.

2.4.Siyasi İdeoloji ve Rant Aracı Olarak Futbol

Futbol, dünyada ve Türkiye'de ortaya çıktığı andan itibaren var olan ideolojinin muhafazasında ve yayılmasında, siyasi politikaların desteklenmesinde ve siyaseten karışıklık yaşanan ülkelere karşı milliyetçi tutumlar sergilemede aracı bir rol oynamıştır. Bu milliyetçi tutumlar, rekabetin düşmanlığa varmasında ve militarist ve cinsiyetçi söylemlerin inşasında temel görevdedir. Siyasi görüş ve siyasi ideolojinin desteklenen futbol takımıyla ya da milli takımla somutlaştığı örneklerde kişinin aidiyet ve özdeşleşme duyguları artmakta, kişi kendisini desteklediği takımla tanımlamakta,

¹⁰ Şükrü Saracoğlu Stadyumu Tarihçesi, Sabah, <https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/sukru-saracoglu-stadyum-tarihcesi/12> Erişim Tarihi: 20.04.2022

kimliğini, desteklediği futbol takımıyla kurmaktadır. Bu yönden futbol ve milliyetçilik ilişkisi, toplumsal cinsiyet, siyaset ve taraftarlık gibi konuları aydınlatmak iktidar ve spor ilişkisini futbol üzerinden kurabilmek için önem teşkil eder.

Talimciler'e (2018) göre Antik Yunan'dan bu yana spor, hâkim ideolojinin sürdürülmesinde aracı roledir. Cinsiyet ayrımcılığı ve erkek egemen ideolojiyi sürdürmeye katkı sağlaması da kayda değerdir. Ulus devletlerin kurulmasında ulus birliği için spor devlet politikası olarak kullanılmıştı. 19. yüzyılda Almanya'nın jimnastik hareketlere verdiği özel önemin amacı da bu olmuştur. Keza 1936 Berlin Olimpiyatları da Alman ırkının gücünün dünyaya gösteriminde araç olarak kullanılmıştır. Bulgu'ya (2005) göre Olimpiyatlarda spor etkinliklerine siyasi anlamlar yüklendiği görülmektedir. 1936 Berlin Olimpiyatları milliyetçi ideolojiyi sembolik biçimde sergilerken 1984 Los Angeles Olimpiyatları ise yeni pazar ekonomisinin habercisi olmuştur.

Saygın'a (2012) göre futbolun milliyetçilikle ilişkisi Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren uluslararası maçlarla oluşmuştur. Futbolun yayıldığı ve giderek profesyonelleştiği bu dönemde Avrupa'da milliyetçilik yükselişe geçmiştir. Hobsbawm'a (1993) göre iki dünya savaşı arası dönemde uluslararası spor milli mücadeleyi ifade etmekteydi. Dünya Kupası'nın dünya futboluna sokulduğu 1930 ve 1936 Olimpiyatı'nın da kanıtladığı gibi uluslararası müsabakalar rakip milletlerin kendilerini ispat alanları olmaktadır. Ona göre spor, erkekler için milli duygu aşılamanın etkili bir aracıdır. Çünkü en az kamusallaşan kişiler dahi olmak isteyeceği kadar mükemmel olan bu genç insanların sembolize ettikleri milletle kolaylıkla özdeşleşebilmektedir.

20. yüzyıldaki futbol ve milliyetçilik ilişkisine göz atmak gerekirse Ali Sami Yen'in Galatasaray'ın kuruluşunda dile getirdiği "bir isme bir renge malik olup futbolu İngilizler gibi oynayıp Türk olmayan takımları yenme" gayesi (Gökaçtı, 2008) milliyetçilik ve futbol konusunda önem arz etmektedir. Amaç, biz-öteki ayrımı ekseninde milliyet üstünlüğünü vurgulamaktır.

20. yüzyılda futbol ve siyaset ilişkisinde diğer önemli bir nokta ise İttihat ve Terakki ile futbol kulüpleri yakınlığı olmuştur. Karşıyaka İzmir İttihat ve Terakki binasında kurulurken Altay kulübü de kuruluş yeri açısından İttihatçı damgası taşımaktadır. İttihat ve Terakki ilişkisi ile tanınan Karşıyaka ve Altay kulüpleri Yunanistanlılar

tarafından spor faaliyetleri durdurulan kulüpler olmuşlardır (Doğan, 1989). İzmir’de olduğu kadar İstanbul takımlarında da etkili olan İttihat ve Terakki 1917’de Fenerbahçe başkanlığına gelen Nafia Nazırı Hulusi Beyle futbol iktidar ilişkisinin somut bir örneği olmuştur. Talat Paşa’nın Altınordu başkanlığına seçilmesi de İttihat ve Terakki Fırkası’nın futbolla ilişkisi ve siyaset-futbol ilişkisi açısından öne çıkan konular arasındadır (Talismciler, 2018).

Talismciler’e (2018, 119) göre Türkiye’de futbol Osmanlı’nın son dönemlerinden 1930’lara kadar kimlik inşasında kullanılmıştır. 1922 yılında kurulan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın kurucularından Burhan Felek ittifak ideolojisini şöyle açıklamıştır: “Spor şahsi teşebbüslerin malı fakat hükümet ve milletin mahmisindedir”. Sporun hükümet ve millet hakimiyeti altında olduğunu gösteren bu düşünce dönemin spor-iktidar ilişkisini vurgular niteliktedir.

Doğar’a (1998) göre 1922’de kurulan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı sporun siyasetten uzak olması adına önemli bir yol kat etmiştir ancak Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın 1936’da kapanıp yerine Türk Spor Kurumu’nun kurulmasıyla spor siyasetin içine daha fazla girmiştir. Talismciler’e (2018) göre tek parti iktidarı döneminde üç büyük kulüpte de iktidarla doğrudan bağlantılı kişiler bulunmuştur. Fenerbahçe başkanı Şükrü Saracoğlu başbakanlığı; Beşiktaş kulübünde önce içişleri bakanı ve başbakanlık görevleri yapmış Recep Peker; Galatasaray kulübünde ise bakan Necmettin Sadak yer almıştır. 1960’lı yıllarda dönem iktidarı olan Adalet Partisi kulüp yönetimleri ile bağlantı kurmuşlardır. Fenerbahçe kulübünde etkin olan Faruk Ilgaz bu dönemde Adalet Partisi İstanbul il başkanıdır. Adalet Partisi milletvekili Talat Asal ise Beşiktaş kulüp başkanlığı yapmıştır.

Gökaçtı’ya (2008) göre futbol 50’li yıllardan sonra Batı’nın bize üstünlüğünün telafisi ve rövanşını için imkân sunan bir yol olarak görülmüştür. Siyaset futbolunu araç olarak kullanmıştır fakat siyaset futbol ilişkisi karşılıklı bir ilişkidir. Futbol dünyası varlığını sürdürmek için siyasete ihtiyaç duymuştur. Uysal’a (2014) göre milliyetçi kalıpların başında gelen biz-öteki ayrımı, “öteki”yi düşman kılarak karşı takıma ırkçılık içeren nefret söylemlerini içerir. Arık’a (2004) göre Türkiye’de uluslararası futbol müsabakalarında Avrupa’ya karşı alınan galibiyetler “Avrupa Duy Sesimizi” vb. gibi sloganlarla milliyetçilik temelinde Batıya verilmiş bir karşılık olarak görülmüştür. Alemdar ve Erdoğan’a (1994) göre yerel ve bölgesel özdeşlik dışında milliyetçi anlamda da özdeşliğe rastlanmaktadır. Uluslararası spor karşılaşmalarındaki söylemler

ulusal şovenizmi ve düşmanlığı beraberinde getirir. Ulusal maçlarda milli takım ötekilere karşı şiddetli bir heyecanla desteklenir.

Önceleri kabadayılık tanımlı işler yapanlar 1950'lerle birlikte kaçak mal ticaretine başlamışlardır. 1980 sonrası ise siyasallaşarak organize çete haline gelirler (Gökaçtı, 2008). 90'lı yılların başından itibaren federasyonun her seçimine mafya damgasını vurmuştur. Mafyanın etkin olduğu 1997 seçimlerinde mafya grupları ikiye bölünmüştür, Alaattin Çakıcı ve Sedat Peker Mustafa Kefeli'yi Susurluk Çetesi ise Haluk Ulusoy'u desteklemiştir. Seçimin üçüncü adayı Alp Yalman seçimden bir gün önce adaylıktan çekilmiştir. Seçim sonucunda Haluk Ulusoy seçilmiştir. Çakıcı'nın tehditleri üzerine başkan vekili seçilen Hadi Türkmen istifa etmiştir (Kılıç, 2006). Mafyanın futbola ilgisi tesadüfi değildir. Futbolun sağladığı rant ve para akışı mafyanın da dikkatini çekmiş olup odak noktası haline gelmiştir.

Gökaçtı'ya (2008) göre 1967'de kurulan Diyarbakırspor devlet desteğiyle siyasal sorunları çözmek amacıyla 1977'de Birinci Lig'e çıkmıştır. Kürt sorunu 80'lerdeki kadar gündemde olmadığından bu yıllarda tepki gösterilmemişti. Kürt sorununun gündemde olduğu 90'lı yıllarda ise Diyarbakırspor'a devlet tarafından müdahaleler gözlenmiştir. Doğu ve Güneydoğu'daki diğer takımların da Birinci Lig'e çıktığı olmuştur fakat Kürt kimliğiyle tanınmadıklarından Diyarbakırspor'daki kadar ilgi çekmemiştir.

Stat yapımı gibi sebeplerden borçlanan kulüpler siyasetin desteğine mecbur olduklarından ilerleyen süreçlerde siyasi talepleri uygulamak zorunda kalmışlardır (Gökaçtı, 2008). Talimciler'e (2018) göre 1980-1990 arası üç büyük kulübün başında Süleyman Seba/Beşiktaş, Ali Şen/Fenerbahçe, Ali Tanrıyar/Galatasaray yer almaktadır. Bu durum iş insanı ve siyasetçilerin kulüplerin yönetiminde bulunmasına örnek teşkil etmektedir. 1990 ve sonrası ise Fenerbahçe'de yer alan Metin Aşık, Ali Şen, Aziz Yıldırım örnekleri futbol kulüp yönetimlerinin tamamen iş insanlarına geçtiğinin açık kanıtı gibidir. Ona göre 1990 sonrası Galatasaray'da da durum aynıdır, başkanlar Alp Yaman, Adnan Polat, Ünal Aysal gibi iş adamı ve sanayicilerden oluşmaktadır. Beşiktaş'ta ise 2000'e kadar eski MİT görevlisi Süleyman Saba başkanlık ederken akabinde Demirören, Orman başkanlıkları sanayici iş adamı başkanlıklarına örnek teşkil ederler.

Önce siyasilerin sonrasında ise iş insanlarının futbol kulübü yönetimlerinde yer alması futbol siyasi iktidar ve futbol ekonomi ilişkisini yansıtmaktadır. Siyasi ekonomik ve sosyal nüfuzu olan kişilerin futbol kulüplerinde hâkim konuma gelmeleri asıl gücün ve karar yetkisinin taraftarda değil hiyerarşik düzende üstte konumlananın elinde olduğunu gösterir niteliktedir.

Zelyurt'a (2019) göre futbol devletin ideolojik aygıtı olarak kitleleri yönetmede bir araç olarak kullanılmıştır. Türkiye'de 12 Eylül sonrası futbol toplum devlet arası sivil yapıların yerini alan bir kimlik mekânı olmuştur. Sağ-sol çatışmalarında konumlanamayan bireyler kimlik edinme amacıyla futbolu takip etmiştir. Futbol, milliyetçilik ve toplumu oyalama konularında devletin bir aracıdır. Talimciler'e (2018) göre 1980 sonrası Türkiye'de futbol gençlerin "terörden uzak durmaları" için araç olarak kullanılmıştır. Futbol yeni kimlik edinme alanı haline getirilip depolitizasyon için futbol kullanılmıştır. Gençler futbol aracılığıyla devlet tarafından kazanılmaya çalışılmıştır. Bu yıllarda futbol siyasetin boşalttığı alanı doldurma görevi gördüğü yıllar olmuştur.

Futbol ve futbol stadyumu kimlik edinme ve toplumu oyalama aracı olmaktan ziyade gündelik hayatın birçok alanında baskı gören kişilerin siyasi, ekonomik ve toplumsal baskılanışı sonrası özgür bir biçimde kendini ifade edebileceği bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Buna örnek olarak stadyumda yapılan siyasi protestolar verilebilir.

1980 sonu ve 90'ların başında futbola yapılan büyük yatırımlarla Türkiye'de futbol sermayeye entegre hâle gelmiştir (Aslaner, 2019). Kılıç'a (2006) göre futbolun kitleleşmesi ve sponsor ve şirket himayesi altına girmesi ile siyasetin futbola etkisi artmıştır. Milletvekilleri seçtikleri illerin takımlarının profesyonel ligde yer alması için federasyona baskı yapmıştır. Milletvekillerinin bireysel müdahalelerinin yanında parti iktidarlara da futbolu elde tutma yönünde çaba göstermiştir.

Gökaçtı'ya (2008) göre ekonomik gücü bulunanlar futbolda söz sahibidir. 80'li yılların sonunda belediyeler tarafından desteklenen kulüpler ortaya çıkmıştır. Belediye başkanları kulüp başkanı olarak görev almıştır. Bu dönemde iki tip belediye takımı bulunmaktadır: Birincisi eski semt takımı olup belediye tarafından finanse edilip belediye başkanının yöneticisi olduğu kulüpler, ikincisi ise doğrudan belediye tarafından kurulmuş ve belediye tarafından yönetilen kulüplerdi. İkinci gruptaki

kulüpleri siyasetçiler himayesinde bulundurarak yükseltmeyi amaçlamaktadırlar. Kasımpaşa bu konuda önemli bir örnektir.¹¹

Tarihsel süreçteki Türk spor teşkilatların kuruluş ilkeleri de milliyetçilik ve spor ilişkisi bakımından önem arz etmektedir. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın "sağlıklı kuşak yetiştirip bu kuşakla Türk ırkını takviye etmek", "ulusu küçük yaştan örgütleme ve birlikte harekete alıştırmak", "spor etkinlikleriyle gençlere memleketlerini sevdirmeye", "sporumuzun uluslararası alanda temsil etme" amaçları; diğer taraftan Türk Spor Kurumu'nun "Türkiye'de sporun milli esaslara göre yapıp yükselmesi", "Türk Sporculuğunun yurtiçi ve yurtdışında temsili", "Atatürk'e inançla bağlı olup onun prensiplerinde ilerleme", "Türk Devrimi esaslarını yol gösterici kabul etme", "Her yerde Türk bayrağı ve sporculuğunun yüksek şeref taşıdığını unutmama", "Türk sporculuğuna emeği geçenleri saygı ile överek anma" ; Beden Terbiyesi Genel müdürlüğünün "Vatandaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin ulusal amaçlara göre geliştirilmesi" görev tanım ve amaçları milliyetçi öğeler barındırmaktadır (Karahüseyinoğlu, 2020, 36, 50, 62).

Gökacı'ya (2008) göre futbol milliyetçiliğin yeniden üretiminde bir araç haline gelmiştir. UEFA kupasında finale yükselmek, uluslararası maçları kazanmak Avrupalılardan öç alma ve Avrupalı olmayı sağlama hislerini bir arada getirmektedir. 1988-1989'da gerçekleştirilen Galatasaray-Neuchatel maçında 3-0 yenilme sonrası rövanşı Galatasaray tarafından 5-0 alınan maçın tekrarına karar verilmiştir. Bunun üzerine Türk gazetelerinde yer alan bir başlık şu şekildedir: "O.... Çocukları". İlgili maç sonrası "Avrupa Duy Sesimizi işte bu Türklerin ayak sesleri" ve "Avrupa ibnesi kolla kendini" sloganları dönemin atmosferini yansıtır niteliktedir. 2000 yılında Leeds-Galatasaray maçı öncesi Türk bayrağına hakaret ettiği söylenen iki İngiliz taraftar bıçaklanarak öldürülmüş, Galatasaray maçı 2-0 kazanınca Star gazetesi "Two size" başlığı atmıştır. "Two size" başlığı¹² Nisan 2000'de Star dergisinde manşet

¹¹ "Kasımpaşa Spor Kulübü, Recep Tayyip Erdoğan'ın kendisinin de futbol oynadığı kulüptür. AKP öncesinde en son 1996-97 sezonunda Süper Lig'de mücadele eden Kasımpaşa, 2004-05 yıllarında 3. Lig'de, 2005-06'da 2. Lig'de ve 2011-12 sezonlarında ise 1. Lig play-offlarında şampiyon olma başarıları gösterdi. Kulüp maçlarını Recep Tayyip Erdoğan Stadi'nda oynuyor ve kulübün Başkanlığını Habertürk'ün sahibi ve Ciner Grubu'nun patronu Turgay Ciner yürütüyor. Kasımpaşaspor'un yönetim kurulu üyelerinden biri de Fatih Saraç".Kaynak: <https://odatv4.com/spor/futbolda-erdogan-duzeni-220463> Erişim Tarihi: 10.02.2022

¹² Two Size Manşet Görseli. <https://galeri.uludagsozluk.com/r/two-size-181772/> Erişim Tarihi: 17.03.2022

olarak yer almıştır. “O.... Çocukları” manşeti¹³ ise Kasım 1993’te Sabah Spor gazetesinde yer almıştır. Bora ve Erdoğan’a (2020) göre Avrupa’yla oynanan milli maçlara yüklenen milli anlamlar oldukça derindir. Batıya kendini kanıtlama ve batı tarafından kabul görme isteği hem batı hayranlığını hem batıdan alınacak intikamcılığı yansıtır niteliktedir. Talimciler’e (2018) göre Türkiye’de milliyetçilik ve spor konusunda önem teşkil eden bir konu da Yunanistan’la gerçekleştirilen maçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşen karşılaşmalar yalnızca bir milli maç olarak değil tarihe gönderme yaparak geçmektedir.

Bora’ya (2014) göre futbol medyasının tahrik kalıpları cinsiyetçi, milliyetçi, militarist ve şiddetperver ideoloji etkisini çoğaltan işleve sahiptir. Türk futbol medyası, kullandığı dille şiddet, milliyetçilik ve cinsiyetçiliğin yeniden üretimine katkı sunar (Talimciler, 2018). Uluslararası futbol maçlarının medya temsilleri milliyetçi söylemler ile biz ve öteki ayrımını milli kimliği güçlendirerek vurgular (Bora ve Gökalp, 2010).

Futbolda milliyetçilik futbol medyasında sıklıkla yer almaktadır. Haber manşetlerinde görülen çoğunlukla biz-öteki ayrımı, düşmanlık ve şiddet vurgusu olmaktadır:

““Gidin vurun gelin” 16.9.1997; “Türksün bugün ezer geçersin” 27.10.1992; “Aslanım İngilizleri evinde tokatlayacak” 7.12.1994; “İnönü’de boğarız” 20.11.1996 Fotomaç; “Cimbom saatli bomba” 15.10.1996; “Sınır ötesi hareket” 10.9.1996; “Savulun Türkler geliyor” 11.6.1996 Fanatik; “Korkma Sönmez Bu Şafaklarda Fenerbahçem, Galatasarayım, Beşiktaşım, Trabzonsporum”. “Göster şu Avrupalıya Türkün kim olduğunu. Haydi korkma vur yumruğunu. Avrupa bombalanacak” 16.9.1992 Fotomaç; “Vur cim bom dağıt şu İngiliz, Galatasarayı çantada keklik, kendini ise dünyanın sahibi zanneden Manchestere atacağın bir tokat tüm Türkiye’yi sokaklara dökacaktır” 20.10.1993 Fotomaç; “Yedin mi Türkün lokumunu hırbo İngiliz” 5.11.1993 Fotomaç; “Ya İstiklal ya ölüm maçı” Fotomaç, 29.3.1995. “Türkiyem Gururum” 8.8.1995 Fotomaç; “Haydi Türkiyem Parçala” 10.12.1992 Fotomaç; “Türksün Bugün Ezer Geçersin” 27.10.1992 Fotomaç; “Türküz Güçlüyüz ve Yeneceğiz..” 10.6.1996 Fotomaç; ““Onlar” ise, ‘Güçlüler ama Türk Değiller!’” 2.10.1992 Fotomaç; “Bu Manchester tam köftemiz”(28.9.1993 Fotomaç). “Gösterin şu Almanlara” 21.10.199 Fotomaç; “Dağıtın şu İngiliz” 20.10.1993 Fotomaç; “Haydi korkma vur yumruğunu”. “Avrupa bombalanacak.”16.9.1992 Fotomaç. “Artık biz onlardan değil onlar bizden korksun” 28.9.1996; “Kim çıkarsa çıksın bizimkiler bitirir” 25.8.1995 Fotomaç; “Heyt! Var mı Avrupa’da bize yan bakan. Avrupalıyız daa” 25.6.1996; “Savulun Türkler geliyor” 11.6.1996 Fanatik.” (Talimciler, 1999).

06.03.2022 Trabzonspor-Fenerbahçe maç öncesi yapılan gözlemlerde bir grup taraftarın davul zurnayla “Ölürüm Türkiyem” çalarken elle kurt işareti yaparak stadyuma girdiği

¹³ Manchester United Manşet, <https://listelist.com/wp-content/uploads/2013/08/orospu-cocuklari-manchester-united-galatasaray-manset.jpg>
Erişim Tarihi: 17.03.2022

gözlemlenmiştir. Bu noktada desteklenen siyasi parti sembollerinin dahi futbol takım taraftarlığına da yansiyabildiği görülmüştür.

Bora'ya (2001) göre futbol taraftarları takıma bağlı olarak kendilerini yüceltip rakibi, kendilerine göre düşman olanı aşağılayan marş, bayrak ve pankartlar ile milliyetçiliği somutlaştıran ritüel ve semboller üretmektedirler. Tribün kalabalığı, duygudaşlık ve ortak tezahüratlar eşliğinde kendilerini cemaat olarak hissetmektedirler. Durur ve Bakar'a (2016) göre futbol takımları milletlerin temsilcisi olarak somutlaşıp milli duyguları pekiştirmektedir.

Özgüleş'e (2019) göre İstanbul'daki İnönü Stadyumu uzun yıllar Türkiye milli maçlarının oynandığı arena olarak diğerlerinden ayrılmıştır. Burada toplanan kitle "Türklük" kimliklerini marş, tezahürat ve küfürlerle pekiştirmektedirler. Mekân ve aidiyetin gücü maç sonrası da devam eder, statta savaştan çıkan kitle deşarj olmak için yıkıcılaşır. Mekânla birey olmaktan çıkıp taraftara dönüşen kitle bir boğanın matadora yapacaklarını karşı takımındaki "düşman"a yapabilecek kudrettedir. Bu davranışlar fanatizm ve milliyetçiliğin paralel olarak geliştiğini gösterir niteliktedir.

Fanatizm yalnızca bir futbol takımının değil bir milletin, bir görüşün, bir siyasi partinin de körü körüne desteklenmesi olarak yansıma bulabilir. Fanatizmin bu unsurlardan herhangi birine karşı duyuluyor olması düşmanlık ve şiddeti yaratmaktadır. Birlikten doğan güçle biz-öteki ayrımı kurulmaktadır.

Sporun hakim ideolojinin -bu kapsamda da- ataerkil düzenin sürdürülmesinde aracı rol oynaması ve "erkekler" için milli duygu aşılama etkili olduğu vurguları millet temsilcisi kılınan genç erkek sporcuların toplumdaki ataerkil düzenin ve millet fanatizminin yüceltilmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Sporun millet üstünlüğünün göstermede araç olarak kullanılması ve öteki kılınana karşı düşmanlığa neden olması sporun milliyetçilikle ilişkisini biz-öteki ayrımı üzerinden gösterirken Kürt kimliğiyle tanımlanan futbol kulübüne devlet müdahalesinde bulunması da devletin kulüpler üzerindeki tahakkümünü biz-öteki ayrımı üzerinden somutlaştırmaktadır.

"Düşman" kılınan iki İngiliz taraftarın öldürülmesi ve bu düşmanlığın medyada teşvik edici yankı bulması futbol medyasının şiddete ve millet fanatizmine yakınlık derecesini gözler önüne sermektedir.

İktidarla bağlantılı kişilerin ve iş insanlarının kulüp yönetimlerinde yer alması siyasi ve ekonomik nüfuz için futbolun önemli bir alan açtığını gösterir. Futbolun ekonomik bir sektör haline gelmesiyle futbol, siyaset ve ekonomi ilişkisi “rant” ekseninde açıklanır hale gelmiştir.

Görüşmeciler tarafından siyaset, ekonomi ve futbol ilişkisi rant odaklı olarak açıklanmıştır. Şehrin dışına yapılan stadyumlarla şehrin içindeki stadyumlar arasında büyük farklar bulunmaktadır. Şehir dışındaki stadyum çevresi stadyum sayesinde ekonomi canlılık kazanmaktadır. Bu durum, siyaset, ekonomi ve futbol ilişkisine örnek teşkil eder. Futbol, para kazanma potansiyeli yüksek bir spordur bu sebeple siyasetin futbola müdahalesi bulunmaktadır. Futbolun amatör ruhu, futbol kültürünü yansıtırken sponsor ve şirket himayesi altına girdikçe “özünü” yitirmektedir.

[Futbolu bırakma sebebi] Sebebi futbolun içerisine çok fazla siyasetle para girmiş olmasından dolayı artık futbolun futbol olmaktan çıktığını düşünmem. Çıkar ilişkisi için içine girdiği için artık oynanan futbolun gerçek anlamda futbol olduğunu düşünmüyorum. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi).

Türkiye’de maalesef inşaat meselesi çok karmaşık olduğu için ve rant meselesi de olduğu için sanıyorum... Ali Sami Yen’in olduğu yerde Ali Sami Yen’i tekrar yeniden yapılması çok daha iyi olabilecekti... Farklı bir yerde hatta şehrin çok dışında bir yerde stat yapılması... Yani bence taraftarın elinde olsa isteyeceği bir şey değildir. Ama bunlar çok büyük paraların döndüğü bir sektör olduğu için anlayabiliyorum. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Günümüz toplumunda her olgunun metalaştığı görülmektedir, futbolun endüstriyelmesiyle birlikte futbol, siyaset ve ekonomi ilişkisi ön plana çıkmıştır. Görüşmeciye göre belediye takımları, o belediyelerin başkanlarının siyasette aldığı konumla ilişkisi içinde futbola etki edebilmektedir. Görüşmeci Türkiye’deki futbol yönetiminin ve futbol medyasının adil ve bağımsız olmadığını düşünürken Anadolu takımlarının İstanbul takımlarına oranla daha mağdur olduklarını buna istinaden Anadolu takımı taraftarlarının daha muhalif olduklarını belirtmektedir. Büyük kulüplerin iktidar desteği alması fakat diğerlerinin almaması siyasetin futbola etkisi olarak yorumlanmaktadır.

Sonuçta Türkiye’de birçok belediye takımı var. Belediye de sonuçta bir partinin belediye başkanına o da bir partiye bağlı. Yani aslında ülkedeki takımların çoğunu siyaset yönetiyor. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi).

Spor medyası keza bizim mesela muhalif olduğumuz bir yapı bütünü... Özellikle şehir takımlarının tutulmayıp İstanbul takımlarının ülke genelince de destekleniyor oluşunun zaten adaletsizlik yarattığını düşündüğümüz için bunun muhalifiyiz düşünce yapısı olarak yapısal olarak muhalifiyiz. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmanlı).

Büyük kulüpler her zaman çok daha fazla para kazanıyorlar, her zaman çok daha fazla ekonomik özgürlüğü elde ediyorlar bu sistemde. Ve onlara her türlü ayrıcalık istedikleri gibi tanınıyor... Her şey bunların faydasına gerçekleşmiş oluyor... Bir şekilde yani iktidar yardımıyla aslında işte su üstünde kalabiliyor bu kulüpler. Ama diğerleri için böyle bir şey çok

söz konusu değil. Yani direkt bir etki olmasa da bu sistemde çok aktif oldukları için direkt olarak bence etkileri var futbola. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Belediye başkanlarının kulüp başkanı gibi davranması; siyaseten futbola çok fazla müdahil olmaları, kulüp yöneticilerinin iktidarın “gözüne girmeye” çalışması; iktidar yanlısı olmamasıyla anılan İzmir’in futbol kulübüne yönelik hakem hatalarının çokluğu siyasetin futbolla ilişkisinde göze çarpan unsurlardır. Futbola edilen siyasi müdahale sebebiyle maç izleme için stadyuma gitme sıklığında azalma olabilmektedir. Siyasilerin futbolcularla teması ve futbola ilişkin söylemleri futbola ve taraftara etki etmektedir.

Şu an mevcut federasyon başkanı iktidardaki siyasi partinin iş ortakları... Federasyon başkanının iktidarın hoşuna gitmeyecek bir karar alacağını da düşünmüyorum... Çünkü nerede Türkiye’de bir ihale varsa bugün federasyon başkanı olan Nihat Özdemir o ihalenin içindedir. Bu da hükümetle ilişkilerinin çok iyi olduğunun ispatıdır. (G12, 1988, Galatasaraylı, E, Değişken-Müşteri)

-Şimdi kaç kulüp var şu an 21 diyelim- Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe’nin maçını izlediğimizde ben Erdoğan fotoğrafı görmedim diye hatırlıyorum ama diğer maçların- belki 10-15 kulübünde biz ne zaman maçı açsak Erdoğan’ın fotoğrafını görüyoruz... Ülkenin cumhurbaşkanı tamam güzel de orada olmana bence gerek yok. Ya bu kadar futbolun içinde olmamalı fotoğraf olarak. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Göztepe en çok hakem hatalarından çeken takım. Genellikle bunu politik duruma bağlayanlar var. İşte şimdiki iktidar ve İzmir ve İzmir’e bakış açılarından dolayı. (G23, 1989, Göztepeli, E, Deplasmanlı-Fanatik)

İktidarın, cumhurbaşkanının bir futbol kulübünün divan kurulu üyesi olması, hatta divan kurulunda büyük bir resminin asılı olması vesaire gibi durumlar söz konusu oluyor Türkiye’de. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Görüşmeci: Türk liginin normal gitmesi gereken seyirde gitmesi gerektiğini düşünmüyorum. Müdahale edildiğini düşünüyorum. O yüzden azalma var, ilgim azaldı. Araştırmacı: Sizce ne açıdan müdahale ediliyor? G: Şöyle, mesela siyaset teknik direktör değiştirtebiliyor. Kendilerine uygun olmayan teknik direktörleri. Trabzonspor’un başına gelmişti. (G32, 1996, Galatasaraylı, Tokatsporlu, E, Çekirdekçi)

Siyasetin futbola etkisi “akla yatkın olmayan” şampiyonluğun gerçekleşmesi ile birlikte şike ve siyaset ilişkisiyle açıklanmıştır. Futbol kulübü olarak iktidara yakınlıktaki avantaj; takımların borçlarının silinmesinin siyasi inisiyatifle ilgili olması; kulüp başkanlığı yaparak servet edinilmesi gibi konular siyasetin futbola etkisi olarak görülmektedir. Başakşehir Spor Kulübü “proje takım”¹⁴ olarak adlandırılarak siyasetin futbola müdahalesi açısından sıkça örnek gösterilmektedir.

¹⁴ “Proje takımlar” ile kastedilen Başakşehir Spor Kulübü’dür. “1990 yılında kurulan İBB Spor, 2014 yılında 29 kişinin katıldığı Olağanüstü Genel Kurul ile futbol şubesini yedi ortaklı Başakşehir Futbol Kulübü’ne sattı. O günün parasıyla yedi ortak 17 milyon lira verdi. Ortaklardan biri Emine Erdoğan’ın yeğeni ile evli olan Göksel Gümüşdağ’dı. Gümüşdağ o dönem AKP’nin İBB Başkanvekiliydi. Bir diğeri de eski İBB Genel Sekreteri Çağatay Kalkancı oldu. AKP’nin önde gelen isimleri Başakşehir’in kurucular arasında yer aldı. Kurulduğu gün kulübe Başakşehir Spor Kompleksi hediye edildi. Bu tesisin içinde stat, kamp merkezi, antrenman tesisleri ve otel vardı.” Kaynak:

Başakşehir futbol ya da spor kulübü diye bir takım var. İşte İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden bu takıma çok fazla para yardımı oldu. 3 büyüklerin alamayacağı oyuncuları aldılar... İstanbul Büyükşehir Belediyesi CHP'ye geçtikten sonra şu an Başakşehir düşme potasında. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Ali Koç sürekli Tayyip Erdoğan'ın yanına gitti... Ve bundan 4 sene önce de aynısını Trabzonspor başkanı da yapıyordu... Yani Tayyip Erdoğan'ın futbol kulüpleriyle ilgili çok etkisi olduğunu... Geçen sene Bilal Erdoğan'ın Başakşehir'i desteklemesinden dolayı şampiyonluklarına bir katkısı olduğunu da düşünüyorum. Hakemler üzerinde baskı yaptığını düşünüyorum. Yani siyasetin futbola olumsuz etkileri olduğunu kesinlikle düşünüyorum. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Başakşehir takımı önceden işte İstanbul Büyükşehir Belediyesi Takımı'ydı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi de yıllarca hükümetin belediye başkanı yönetiyordu, biliyorsunuz İstanbul'u. Dolayısıyla o sırada işte bu siyasi bağı kullanarak ciddi maddi bütçe yarattığı söyleniyordu... Gerçekten belediye değişti ve gerçekten bir sene sonra küme düşmemeye oynuyor örneğin. (G17, 1992, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Siyasi liderin kulüplerle teması sonucu kulüplerin şampiyon olması, Başakşehir Spor Kulübü başkanının siyasi parti üyesi olması, futbol kulüplerine siyasilerden verilen destek göze çarpmaktadır. Bora (2021) "Türkiye'de Futbol Tarihine Bakışlar" adlı seminerde Başakşehir Spor Kulübü'nün seçkinlik bağlamında muhafazakâr üst orta sınıf kimliğinin sembolik bir taşıyıcısı konumunda olduğunu ileri sürmüştür.

Mevlüt Çavuşoğlu ve Alanyaspor. Yani inanmıyorum gerçekten o sene Alanyaspor'a yapılanlar... Başakşehir, Alanyaspor, Melih Gökçen zamanında Ankara... Çok çok oluyor. Ama alt liglerde çok daha fazla oluyor... Ama Alanyaspor'a özellikle dikkat çekerim çünkü bir ara MHK Başkanı Kuddusi Müftüoğlu da Alanyalı bir insan. İkisi de bastıra bastıra Süper Lig'e getirdiler. Ya Başakşehir'in halini de görüyoruz bir tane belediye el değiştirdi artık tabiri caizse gelirleri kesildi Başakşehir küme düşmek üzere. (G23, 1989, Göztepelili, E, Deplasmancı-Fanatik)

Şu anki mevcut siyasi parti üzerinden düşünürsem de kendisi zamanında Fenerbahçe şike davası zamanında Fenerbahçe'den soğudum demiş bir insandı parti lideri... Geçen senenin şampiyonu mesela yönetim kurulunda kendi oğlunun bulunduğu bir takımdı, Başakşehir. Yani bu kadar içli dışlı, siyasetin futbola da yansması hoşuma giden bir şey değil. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Başakşehirspor sanırım o dönemde siyasetten çok fazla yatırım almıştı ve zaten o dönem süper ligde de baya bir başarısı olmuştu bunu hatırlıyorum mesela. Yani kulüp bünyesine giren paranın nereden geldiği bulunamamıştı... E onun dışında tabi toplumsal kültürel şeyler de var mesela Atatürk'ün Fenerbahçeli olduğunu söyleyen laik kesimin Fenerbahçe sevdası olduğuna da şahit olmuşum. Dolayısıyla muhakkak bunlar etkiliyor bence, siyasi imgeler de etkiliyor insanları. (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

Desteklenen futbol kulüpleri Türkiye'nin politik gündemi ile ilişkisi içerisinde toplumda farklı yansımalar bulabilmektedir. Beşiktaş'ın Çarşı grubuyla birlikte sergilediği muhalif duruş, Fenerbahçe'nin Atatürk'ün desteklediği takım olarak anılması, Galatasaray'ın Abdullah Öcalan ile bağlantılı olarak anılması toplumun farklı kesimlerinden taraftarların politik olarak da bu takımları desteklemelerine zemin hazırlayabilmektedir.

Futbolda Erdoğan Düzeni, <https://odatv4.com/spor/futbolda-erdogan-duzeni-220463> Erişim Tarihi: 10.02.2022

Türkiye'deki güncel siyasi olaylarda da futbol takımlarının konumlanışları kimi taraftarlar için özel önem kazanmaktadır. 2013 yılındaki Gezi Parkı olaylarında futbol kulüplerinin sergilediği duruşlar, dönem siyasi iktidarına yakınlık, 2011 Fenerbahçe şike davası gibi konular taraftarların takımları destekleme ve desteği bırakma kararlarında önem kazanabilmektedir.

Görüşmeciler tarafından siyasetin futbola etkisi, siyasi figürlerin destekledikleri takımlar ve siyasilerin kulüplerle ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Başakşehir Spor Kulübü'ne yapılan yardımların belediye başkanının değişmesiyle azalması ve kulübün bu desteğin azalmasıyla performansının düşmesi siyasetin futbola etkisi konusunda örnek olarak verilmiştir. Görüşmeciler mevcut iktidarın futbolun "rant" odaklı bir hal almasındaki etkisini Başakşehir Spor Kulübü gibi "proje takımlar" oluşturup bu takımlara finansal destek sağlaması olarak açıklamaktadır. Proje takım olarak Başakşehir Spor Kulübü son yıllarda siyaset, futbol, rant ilişkisinin en görünür biçimi olarak ön plana çıkmaktadır. Siyasi iktidarın futbola müdahalesi taraftarlar tarafından rahatsızlık konusu haline gelmiştir.

Futbolun modernleştikçe özünü, ruhunu ve kıymetini kaybettiğini düşünüyorum. Ve futbolun modernleşmesi yani tamamen ticari bir faaliyet olarak algılanması takımlar ve taraftarlar arasındaki duygusal bağdan ziyade müşteri ilişkisi yani maddi bir ilişkiye evrilmesinden rahatsızlık duyuyorum... Mevcut zaten iktidarın da en temelde futbola ilgili yanlışlarında bir tanesi futbolun daha modern bir, yani ticaret odaklı bir modernlik kastım- hâl almasına zemin hazırlayıp bu proje takımları oluşturup bu proje takımlarına finans sağlayıp köklü bu duygusal bağı hâlâ bir şekilde sürdürebilen camiaların önünü kesmeye çalışması ve büyük oranda bunda başarılı olması... Daha rant odaklı... Keza geçen sene Başakşehir gibi bir takım şampiyon oldu mesela. Bu tamamen bir proje takımı. Evet, siyasetin futbola müdahil oluşundan rahatsızlık duyuyorum. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı).

Recep Tayyip Erdoğan kiminle görüşse o sene o takım şampiyon oluyor bence. Başakşehir geldi, Göksel Gümüşdağ geldi başına. Göksel Gümüşdağ zaten Ak Parti'den. Başakşehir'i şampiyon yaptılar. Bir dünya transfer yaptı yeni kurulmuş bir kulüp. O kadar parası olması imkânsız yani. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Trabzonspor'un Başakşehir'le yarıştığı ortamda Başakşehir futbol kulübü adına herhangi bir şekilde hakem hatası aleyhlerine görmedik... Şu andaki mevcut cumhurbaşkanının söylemlerinde Başakşehir futbol takımının kendi projeleri olduğunu söylüyor... Futbolun içerisine siyasetin az çok karıştığını anlayabiliyorsun... Türkiye'de futbolda özellikle büyük meblağların oynandığını gördüğümüz için siyasetin bunun içerisine baskısı elbette oluyor. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Sonuç olarak, futbolun ekonomik payının artmasıyla birlikte yönetimlerin futbola müdahalesi görünür hale gelmiştir. Türkiye'de dönemin siyasi parti lideri ve belediye başkanlarının futbol kulüplerine verdikleri destek, kulüplerin şampiyonluğuna kadar uzanan bir başarı ivmesi yakalamalarının sağlandığı örneklerle sebep olmuştur. Futboldan elde edilen kârın yönetimlerin futbola olan müdahalesinde, futbol kulübü yapılanmasında ve yeni futbol stadyumlarının inşası ve konumlandırılışında etkin rol

oynadığı görülmektedir. Yerel ve ulusal yönetimlerin futbol aracılığıyla stadyumlardan ve futbol kulüplerinden çeşitli müdahaleler aracılığıyla rant sağladığı çeşitli örneklerle ön plana çıkmaktadır.

Futbolda şike, futbol kulüplerinin siyasi ve ekonomik nüfuzu elinde bulunduranlar tarafından kurulması ve desteklenmesi örnekleri futbolun nüfuz sahiplerine rant sağlayıcı rol oynayan ekonomik bir sektöre dönüştüğünü gösterir niteliktedir. Nüfuz sahipleri futbola yatırım yaparak hem siyasi hem sosyal networklerini genişletmekte hem de ekonomik pastadan paylarını almaktadırlar.

Futbol, futbol stadyumu, futbol-siyaset ve ekonomi birbirleriyle ilişkisi içinde açıklandıktan sonra çalışmanın geriye kalan konusu olan toplumsal cinsiyet ve hegemonik erkeklik kuram ve kavramları açıklanmıştır. Futbol fanatizmi ile hegemonik erkekliğin birlikte inşasının açıklandığı bu çalışmada toplumsal cinsiyet ve hegemonik erkeklikle ilgili temel kavram ve tartışmaların açıklanması önem kazanmaktadır.

2.5.Toplumsal Cinsiyet, Hegemonik Erkeklik ve Futbol

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve cinsellik rolleri ekseninde bireye kimliksel olarak yapması gerekenleri bildirirken bunu toplumun tüm kurumlarında ataerkil düzenin normları ile gerçekleştirmektedir. Bireyi gerçekleştirdiği birçok eylemde sınırlayan toplumsal cinsiyet düzeni, kurallarını kişi üzerinde sistemsal ve toplumsal bir baskı ile uygulamaktadır. Seçilen meslekten hobiye, aile yapısından giyime kadar makro ve mikro birçok alanda müdahalesi bulunan toplumsal cinsiyet kuralları futbol ve fanatizm konusu için de önem teşkil etmektedir. Futbol ve futbol stadyumu erkek cinsiyetine özgü alanlar olarak görülmekte olup çoğunlukla kadınların/dışil eylemde bulunanların dışlandığı “homososyal” bir alan olmuştur.

Zelyurt’a (2019) göre futbol çoğunlukla erkeklerin seyrettiği oynadığı ve üstüne konuştuğu bir alan olmuştur. Maral’a (2004) göre de sporda aktif olmayan ve futbol gibi “erkek oyunu” gözüyle görülen sert takım sporlarında başarılı ve saldırgan olmayan, kadınları aşağılayan şakalara katılmayanlar yeterince ‘erkek’ olmadıkları suçlamasıyla karşılaşır ve dışlanırlar. “Erkek sporu” olarak görülen futbol konusunda erkekliğin ve toplumsal cinsiyetin incelenmesi önemlidir.

Hegemonik erkeklik fanatizm ilişkisinin nedenini anlama ve açıklama çabasına futboldaki oyun içi mücadeleler, yönetim-futbol kulübü, yönetim-taraftar, futbol

kulübü-oyuncular, oyuncular-oyuncular, futbol kulübü-tarafar arası hiyerarşik güç ilişkileri ve güç mücadeleleri kaynak teşkil etmektedir.

Butler (2014) “toplumsal cinsiyet”in soykütüksel incelemesinde toplumsal cinsiyetin kimi kültürel biçimlenimlerinin gerçeğin yerini alarak kendilerini doğallaştırmış ve hegemonyalarını pekiştirip kuvvetlendirmiş olduğunu öne sürmüştür. Ona göre cinselliğin tek anlamlılığı, toplumsal cinsiyetin iç tutarlılığı, cinsiyet ve toplumsal cinsiyette geçerli ikili çerçeve, eril ve heteroseksist baskının iktidar rejimlerini pekiştirip doğallaştıran düzenleyici kurgulardır. Ona göre kadınlık bir oluş ve inşa edıştır. Cinsiyet, biyolojik bir kader olmadığı gibi zorunlu kültürel bir inşa da değildir. Cinsiyet konusunda biyolojinin veya kültürün sıfır noktası olarak alınmasını eleştirmiştir. Biyolojik kader açıklamaları kadar kültürel inşa açıklamaları da cinsiyet konusunda zorunlu bir tanımlama sunmaktadır, Butler buna karşı çıkmıştır. Toplumsal cinsiyeti belli kalıplarla tartışmak normatif heteroseksüelliği muhafaza etmenin bir yolu olabilmektedir, bunu kavramsal açıdan eleştirmiştir.

Toplumsal cinsiyet ontolojileri hep yerleşik siyasi bağlamlar içinde normatif emir işlevi görürler, neyin idrak edilebilir cinsiyet sayılacağını belirlerler, cinsellik üzerindeki üreme odaklı kısıtlamaları dile getirir ve pekiştirirler, cinsiyetli veya toplumsal cinsiyetli bedenlerin kültürel olarak idrak edilebilirliğe kabullerinin yasa hükmündeki gereklerini belirlerler. Dolayısıyla ontoloji bir temel değildir, kendini zorunlu bir zemin olarak siyasi söyleme sokan ve alttan alta işleyen normatif bir emirdir (Butler, 2014, 241).

Butler’ın kapsayıcı toplumsal cinsiyet açıklamasının yanı sıra Connell “erkeklik”e ilişkin detaylı bir tipoloji sunar. Bu çalışmada, fanatizm ve hegemonik erkekliğin birbiriyle ilişki içindeki inşasını anlamada; taraftarlık tipolojileriyle erkekliklere dair ilişki kurmada; futbolun “homososyal” yapısı içerisindeki kadınlık ve erkeklik biçimlerini açıklamada Connell’in çalışması daha uygulanabilir olduğundan çalışma boyunca onun ele aldığı erkeklik ve kadınlık tipoloji ve kavramları (hegemonik erkeklik, işbirlikçi erkeklik) kullanılmıştır.

R. W. Connell’a (2019a) göre toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısı emek, iktidar, kateksis ve sistem temelinde kurumlar, aile, devlet ve sokakta yürütülen rejimlerle günümüz cinsiyet düzeni haline ulaşmıştır. Bu düzende kadın ve erkek rolleri belirlenmiş olup bunun dışındaki davranışlar norm dışı sayılmıştır. Devlet cinsel politikalar ve cinselliğin düzenlenmesinde temel rol oynarken ataerkil düzenin kurulup yayıldığı bir merkez olarak görülebilir.

İktidar ilişkileri bağlamında çağdaş Avrupalı ve Amerikalı toplumsal cinsiyet düzeninde iktidarın ana eksenini ataerki oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet düzeninde üretim ilişkileri bağlamında cinsiyete dayalı iş bölümüyle birlikte gelen görev dağılımları ortaya çıkmaktadır. Kapitalist sistem toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümü üzerinden işlemektedir. Arzuyu şekillendiren pratikler ve cinsellik toplumsal cinsiyet düzeniyle ilişkisi içinde ortaya çıkmaktadır (Connell, 2019b).

Türk'e (2008) göre hegemonik erkeklik, idealize edilmiş bir erkeklik formunun devlet, din, medya gibi kurumlar aracılığıyla tüm topluma nasıl yayıldığıının betimlendiği bir kavramdır. Sancar'a (2020) göre ise hegemonik erkeklik, beyaz, orta sınıf, orta yaşta ve tam gün iş sahibi olandır. Güç, akıl, aktiflik, çatışmadan kaçmama, şiddet uygulayabilme, rekabet, risk alma, kahramanlık istenci erkeklik belirtisi olarak görülmektedir. Hegemonik erkekliği üreten kurumlar devlet, yasalar, şirketler, heteroseksüel aile, işçi sendikaları ve ulusal ordudur.

Kahramanlık istenci ve erkeklik belirtisi olarak görülen güç, şiddet uygulama, rekabet unsurları tezde hegemonik erkeklik ile fanatizm ilişkisini kurma adına oluşturulan "rekabet ve düşmanlık", "bir erkeklik göstergesi olarak güç" ve "futbolda şiddet" ölçütlerine işaret etmektedir.

Connell'a (2019b) göre erkeklik tanımı kadınlıkla karşıtlığı üzerinden dört temel stratejiyle ayırt edilebilir: Özcü tanımlar, pozitivist tanımlar, normatif tanımlar ve göstergebilimsel tanımlar. Özcü tanıma göre erkeklik etkinlik, kadınlık edilginlik ile tanımlanır. Pozitivist tanıma göre erkeklik erkeklerin yaptıklarıdır. Normatif tanıma göre erkeklik erkeklerin olmaları gereken şeydir; katı cinsiyet rolü kuramı erkekliği onların davranışlarını belirleyen toplumsal bir norm olarak görmektedir. Göstergebilimsel yaklaşıma göre ise erkeklik dişilik olmayandır. Bu yaklaşım erkekliği eril ve dişil alanları simgesel bir ayırım üzerinden karşılaştırarak tanımlar.

Hegemonik erkeklik, kadınlarla ilgili olduğu kadar çeşitli erkeklik biçimleri -tabi kılınmış erkeklikler- ile de inşa edilir. Connell hegemonik erkeklik kavramsallaştırmasında hegemonya terimini Gramsci'den alır. Ona göre hegemonya, toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür. Hegemonik erkeklikle ataerki şiddet yakın ilişkidedir. Hegemonik erkeklikte iktidar sahibi olan erkeklerin yanı sıra bu iktidarı destekleyen "işbirlikçi erkekler" yer almaktadır. Bu üstünlüğün devam etmesini bir suç ortaklığı ve iş birliğiyle sağlayan erkeklerin bunu yapma

nedeni erkeklerin çoğunun kadınların tabi kılınmasından yararlanması ve hegemonik erkekliğin bu üstünlüğü imlemesidir. Hegemonik olmayan erkeklikler kadınlar için en az hegemonik erkeklik kadar tehditkardır. Hegemonik erkeklik evcimenliğe yönelik söylemleri, şiddet söylemlerini, kadın düşmanlığına ve heteroseksüel çekime yönelik söylemleri aynı anda barındırabilir. Hegemonik erkeklik, heteroseksüel olup evlilik kurumuyla sıkı sıkıya bağlıdır (Connell, 2019a).

“Rekabet ve düşmanlık”, “bir erkeklik göstergesi olarak güç”, “futbolda şiddet” ölçütlerinin yanı sıra “kadın düşmanlığı”yla ilişkili olarak kadın taraftarı stadyumdan dışlamaya yönelik söylemler nedeniyle “futbolda kadın algısı” olarak fanatizm ve hegemonik erkeklik ilişkisini açıklamada ölçüt olarak ele alınmıştır.

Connell’a (2019b) göre (ataerkil) iktidar, üretim, kateksis ilişkisinde şekillenen dört tür erkeklik bulunmaktadır. Bunlar “hegemonik erkeklik”, “suç ortağı/işbirlikçi erkeklik”, “madun erkeklik” ve “marjinal erkeklik”tir. Hegemonik erkeklik, ataerkinin somutlaştığı toplumsal cinsiyet pratiği düzenidir ve kabul gören düzeni somutlaştırmaktadır. Madun erkeklik, eşcinsel erkekleri içerir, baskı onları erkekler arası hiyerarşinin en alt basamağına itmektir. Suç ortaklığı/İşbirlikçi erkeklik, ataerkinin nimetlerinden faydalanırken hegemonik erkeklik kalıplarını katı biçimde uygulamaz. Marjinal erkeklik, toplumsal cinsiyetin sınıf ve ırk ile ilişkileri bağlamında anlaşılabilir. Marjinalleştirme hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesiyle bağlantılı olup siyah topluluklarında erkeklik inşasını belirleyen baskıyı beslemektedir.

Analizde Connell’in “madun erkeklik” ve “marjinal erkeklik” kavramları yer almamaktadır. Bunun sebebi görüşmecilere cinsel yaşamlarına veya ırklarına yönelik soruların sorulmamasına ilişkindir. Yine de stadyum gözlemlerinde yer alan “ibne hakem” söylemi madun erkeklik çerçevesinde okunabilir. Eşcinselliğin küfür olarak dile getiriliyor olması eşcinsel erkeklerin erkekler arası mücadeledeki en alt basamağa itilmişliğini gösterir niteliktedir.

Connell’a (2019a) göre “hegemonik erkeklik” ile “ön plana çıkarılan kadınlık/vurgulanmış kadınlık” arasında bir tür uyum vardır. Erkeklerin hâkim olduğu bu düzendeki pratiklerin “hegemonik erkeklik” ile “ön plana çıkarılmış kadınlık” arasındaki uyumla korunmasıyla birlikte erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği kurumsallaşır. Ona göre tüm kadınlık biçimleri kadınların erkeklere tümünden tabi kılınması ile inşa edilirken hegemonik erkekliğin erkekler arasında tuttuğu yeri

dolduracak bir kadınlık biçimi yoktur. Bu konuda kadınların erkekler kadar şiddet uygulamıyor olması örneğini verir. Ona göre heteroseksüel erkeklerin tahakkümü altındaki bu düzende kadınlık biçimleri yalnızca egemenliğe boyun eğme ve direnme etrafında kutuplaşır. Boyun eğme biçimleri burada genç kadınlar için “cinsel istekli olma” yaşlı kadınlar için ise “annelik” temaları üzerinden “ön plana çıkarılmış/vurgulanmış kadınlık” olarak adlandırılmıştır. Bu konuda Marilyn Monroe örneğini vermiştir (Connell, 2019a).

Connell kadınlık biçimlerini düzene tabi olanlar ve direnenler olarak ayırırken düzene tabi olanları “vurgulanmış kadınlık” ile adlandırır. Vurgulanmış kadınlık ataerkil düzen tarafından talep edilen kadınlık biçimiyken futbolla ilgili yürütülen bu çalışmada bağlama uygun biçimde stadyumda ön plana çıkan kadınlık biçimi “vurgulanmış kadınlık”ın aksine maskülen davranış biçimi sergileyen kadınlık olmuştur. Maskülen davranış sergileyen kadınlık biçimlerinde görülen düzene tabi olan kadınlık biçimlerinin sistemdeki konumlanışına ilişkin olarak “aktif” ve “pasif” biçimde ayrılabilceği olmuştur. Aktif biçimde sistemi besleyen kadınlık biçimleri sözlü/fiziksel şiddeti kullanır, rekabet ve düşmanlığı güç üzerinden vurgular ve “erkeksi” davranışlarla “kadınlık”ı gizler ve baskılar. Bu kadınlık biçimi tarafımca çalışma boyunca “sindirilmiş kadınlık” olarak adlandırılmıştır. Sisteme pasif bir biçimde tabi olan kadın ise “işbirlikçi kadın”dır. “İşbirlikçi kadınlık”ta sisteme pasif olarak tabi olunurken sözlü şiddet/fiziksel şiddet uygulanmaz; sistem “güç”e ilişkin söylemlerle ve dil aracılığıyla beslenir.

Sindirilmiş kadınlık, Connell’in “vurgulanmış kadınlık” kavramının aksine “feminen” eylemlerin yerini “maskülen” eylemlerin aldığı kadınlık biçimidir. “Vurgulanmış kadınlık”la benzerliği ikisinin de ataerkil düzenin yeniden üretiminde aktif rol oynamalarıdır. Biri (vurgulanmış kadınlık) erkek egemenliğine boyun eğmeyi cinsel isteklilik ve annelik temaları üzerinden yansıtırken diğeri (sindirilmiş kadınlık) hegemonik erkek “gibi davranma” ile yansıtmaktadır. Ataerkil düzen içerisinde hegemonik erkek “gibi davranma” sistem içinde güvende kalabilmeyi beraberinde getirir.

İşbirlikçi kadınlık, ataerkil düzenin yeniden üretiminde Connell’in “işbirlikçi erkeklik”inin rolünü oynamaktadır. Söylemleri ve dili kullanımıyla –kimi zaman farkında dahi olmadan- sistemin yeniden üretiminde aracı rol oynar. İşbirlikçi kadınlık söylemine örnek olarak desteklenen takım maskotunun bir diğerk takım maskotuna göre

daha “büyük” olmasının “güç”le açıklanıyor olması örneği verilebilir. “İşbirlikçi kadınlık”ın kendisine sistemden sağladığı bir yarar bulunmamaktadır.

Connell’a (2001) göre toplumsal cinsiyet düzeninin erkekleri nasıl tanımladığının konumlandığına güçlendirdiğinin ve kısıtladığının incelenmesi gereklidir. Bunun yanı sıra sosyal bir inşa olarak erkekliğin günlük yaşam pratikleriyle anlaşılıp açıklanması gereklidir. Birden çok erkeklik vardır ve erkeklik farklılaşma din, sınıf, ırk, cinsel yönelime bağlı heterojen bir gruptur. Cinsiyet yalnızca erkeklik ve kadınlığın karşılıklı ilişkisinde değil kendi cinsiyetindekilerle de ilişkisiyle belirlenmektedir.

Erkekliğin günlük yaşam pratiklerinin anlaşılması ve açıklanması açısından çalışmada spor olarak futbolun erkeklikle ilişkisi içerisinde incelenmesi erkeklerin gündelik yaşamdaki rekabet düşmanlık hisleri, şiddet söylemleri, kadına yönelik algıları ve bir erkeklik göstergesi olarak “güç” olarak sergilediği performansları anlama ve açıklama açısından önem kazanmaktadır.

Bourdieu’ye (2015b, 20-71) göre kuru-nemli, çıkmak-girmek, yumuşak-sert, kamusal (dışarıda)-içeride (özel) gibi eşya/faaliyet belirten tutarlı karşıtlıklar eril dişil karşıtlığında üst belirlemlerle anlamlandırılmaktadır. Cinsler arası bölünme öylesine doğal görünür ki bu hem tüm toplumsal dünyada hem de eyleyicilerin habitusunda (içselleştirilmiş toplumsallıklarında) mevcuttur. Eril düzenin gücü onu meşrulaştırmaya ilişkin söylemlere gereksinim duymaz. O, işgücünün cinsiyetçi bölünmesinde, mekânın ve zamanın yapısında bir makine gibi işler. Eril ayrıcalık erkeklere nice üstünlükler sağlasa da aynı zamanda her bir erkeği her bir koşulda erkekliğini ispata zorlayan bir tuzaktır. Erkeklik, cinsel üreme becerisinin ötesinde şiddet uygulama ve savaşma becerisini bir görev olarak yerine getirmelidir. Erkeklik, diğer erkekler tarafından gerçek erkekler grubuna aidiyetin, onların önünde ve onlar için çeşitli erkeklik sınavlarına tabii olunarak bunun tasdik olmasıyla ölçülür. Sonuçta erkeklik, kadınlığa karşıt olarak kişinin kendi içindeki bir tür dişil korkusu (“arkadaşlar”ın “yüzüne bakamayacak” hâle düşme ve tipik kadınsı “zayıf”, “kız gibi” ve “ibne” gibi kategorilere itilme korkusu) içinde inşa edilmiştir.

Erkekliğin şiddet ve savaşma becerilerinin sınındığı, hiyerarşik olarak konumlandıkları erkeklik sınavları tezde özellikle “futbol taraftarlığında ayrımcılık ve tabakalaşma”, “tribün ayrımı” başlıklarında ön plana çıkmaktadır. Deplasman

stadyumuna giderken otobüsteki oturulan yerler dahi kişilerin hiyerarşik olarak (kıdemli olması, yaşı vb. gibi) sıralanmasını içermektedir. Tribündeki ayırım (kale arkası, VIP, maraton) gerek yaş gerekse ekonomik açıdan erkeklerin birbirlerine üstünlüklerini, güçlerini ispat etmede aracı rol üstlenmektedir.

Sancar'a (2020) göre Türkiye'deki genel algı, yaşanan cinsiyet eşitsizliğinin doğuştan gelen biyolojik farklarla ilgili olduğu yönündedir. Bu düşünce dinsel muhafazakar zihniyetin yanı sıra kentli orta sınıf zihniyetin de temelini oluşturmaktadır. Erkek üstünlüğünün yaratılış gereği olduğuna dayanan bu düşünce temel alındığından sorgulamaya yer verilmeden toplumsal pratiklere dönüşmektedir. Erkek egemen cinsiyet rejimi bunu kaçınılmaz sayan düşüncelerden doğarken eril şiddet ve dişil itaat bu türden bir biyolojik belirlenmenin gereği sayılabilmektedir.

Türkiye'de erkek olmak kadın gibi olmamaktır. Kadın gibi gülmemek, yürümek, giyinmemek, kadının yaptığı işleri yapmamak erkekliğin tanımının yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Tersinden bakarsak, Türkiye'de sert, güçlü ve yetke sahibi olmak bir bakıma erkek olmayı vurgulamaktadır (Zeybekoğlu, 2009, 70-71).

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç ölçütleri "sert" olmayı; futbolun erkekler açısından kadınların girmemesi gereken "homososyal bir alan" olduğu söylem ve algısı ise erkekler açısından "kadın gibi olmama" gerekliliğini dört ölçüt üzerinden erkek egemen cinsiyet düzeni bağlamında yansıtır niteliktedir.

Kimmel'a (2013) göre erkeklik bir dizi ötekiyle –ırksal ve cinsel azınlıklar ve kadınlar- tanımlanır. Erkeklik; devamlı sorgulanmaya açık bir halde kanıtlanmaya muhtaçtır. Bu kanıtlama mücadelesi sürekli ve erişilmezdir. Erkeklik kuvvetli, başarılı, güvenilir ve denetim sahibi olmakla tanımlanır. Bu tanımlar bazı erkeklerin öteki erkekler ve bütün erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını devam ettirir. Döge'ye (1999) göre duygudan arınmış sohbetler, spor ve mesleki konuların konuşulması, az uyumak, kişisel sorunlardan az bahsetmek, yardım talebinde bulunmamak, çok içki tüketmek erkekliği belirginleştirmektedir (Onur ve Koyuncu, 2004).

Heiliger ve Engelfried'a (1995) göre hegemonik erkekliği oluşturan sosyalizasyon sürecidir. Erkeklik oluşumunda sosyalizasyon modelinde sekiz önemli nokta vardır: 1-Erkekler dünyası olarak tanımlanan "dış dünya"nın varlığı, rasyonel erkeklikler. 2- Erkeğin kadının emek ve üretimini "kullanma"sı. 3-"Suskunluk". Erkeğin kendi ve duyguları hakkında konuşmaması. 4-Suskunluğa bağlı yalnızlık. 5-Rasyonellik. 6-

Sürekli denetim pozisyonu. 7-Şiddet. 8-Vücut beyin kopukluğundaki “fizyolojik uzaklık” (Onur ve Koyuncu, 2004). Bu sekiz aşama yalnızca erkeklerin yer aldığı homososyal topluluklarda meşru hâle getirilir. Homososyal topluluk kadın ve erkek dünyasında dengesizlik yaratarak erkek egemenliğini yeniden üretir. Erkekliğin kendini ispat mekanizmaları homososyal topluluklarda gerçekleşir (Onur ve Koyuncu, 2004). Meuser’a (2004) göre homososyal grup, hegemonik erkekliğin inşasında “kolektif fail” (collective actor) olarak görülmektedir.

Çalışmada fanatizm ve hegemonik erkeklik ilişkisini anlama ve açıklamada ele alınan dört ölçüt (Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı) de Connell’in “hegemonik erkeklik”, “işbirlikçi erkeklik” üzere iki erkeklik kategorisi ile ilişkisi içinde ele alınmıştır. Ek olarak tarafımca üretilen iki kadınlık biçimi kavramı (“sindirilmiş kadınlık” ve “işbirlikçi kadınlık”) çalışma boyunca kullanılmıştır. Connell kadınlık biçimlerini düzene tabi olanlar ve direnenler olarak ayırırken düzene tabi olanları “vurgulanmış kadınlık” ile adlandırır. Stadyumda ön plana çıkan kadınlık biçimi “vurgulanmış kadınlık”ın aksine maskülen davranış biçimi sergileyen kadınlık olmuştur. Bu kadınlık biçimi tarafımca çalışma boyunca “sindirilmiş kadınlık” olarak adlandırılmıştır. Sisteme pasif bir biçimde tabi olan kadın ise “işbirlikçi kadın”dır. “İşbirlikçi kadınlık”ta sisteme pasif olarak tabi olunurken sözlü şiddet/fiziksel şiddet uygulanmaz; sistem “güç”e ilişkin söylemlerle ve dil aracılığıyla beslenir. Taraftarlık tipolojileri ile birlikte ele alınan bu dört erkeklik/kadınlık kategorisinin fanatizm ve buna dair olan dört ölçüt ile (futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı) ilişkisi içerisinde inşası çalışma boyunca irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde günümüzde futbol ve futbol taraftarlığı, stadyumlar, futbolun endüstriyelmesi, futbolda şike, taraftarların takım tutma sebepleri, taraftarlığın unsurları, futbol taraftarlığında ayrımcılık ve tabakalaşma, tribün ayrımı (VIP, kale arkası, maraton) ve taraftarlık tipolojileri ele alınmıştır. Hegemonik erkekliğin fanatizmle ilişkisi içerisinde inşasını anlamada taraftarlığı çözümlenmek önemlidir. Analiz kısmında üçüncü bölümde ele alınmış olan taraftarlık tipolojilerinin erkeklik/kadınlık kategorileriyle ilişkisi dört ölçüt (futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı) üzerinden açıklanmıştır.

3.BİR METROPOL MEKÂNI OLARAK STADYUMDA FUTBOL TARAFTARLIĞI

M.Ö. 4. yüzyılda Gymnasion'un erkeklerin spor yarışmaları yaptığı yerler olması, olimpiik agonların yalnızca erkeklere açık olması, kadınların Olympia'ya yaklaşmasının yasak olması ataerkil düzenin spordaki yansımalarının M.Ö. 4. yüzyıldan bu yana süregeldiğini gösterir niteliktedir. Bu gibi temel nedenlerle spor, özelde de futbol toplum tarafından genellikle “erkek sporu” futbol stadyumu ise “erkek mekânı” olarak algılanmaktadır. Bu algı da futbolun ve futbol fanatizminin hegemonik erkeklikle ilişkisini araştırmada temel teşkil etmektedir.

Fanatizm ve hegemonik erkekliğin ilişkisi içerisinde inşasının keşfinde futbol taraftarlığının çözümlenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Futbol taraftarlığı çözümlenmeden futbol fanatizmi anlaşılacak futbol fanatizmi anlaşılmadan da futbol fanatizminin hegemonik erkeklikle ilişkisi analiz edilemeyecektir.

Çalışmada ele alınan sekiz farklı taraftarlık tipolojisi bulunmaktadır. Bu taraftarlık tipolojilerinin fanatizm düzeyleri hegemonik erkeklikle ilişkisini anlama ve açıklama açısından önemlidir. İlgisiz, müşteri, değişken, yerel, çekirdekçi/seyirci, fanatik, deplasmancı ve holigan tipolojilerinin her biri genel özellikleri, şiddete yatkınlıkları, maçtan beklentileri, tribün konumları yaş ve gelir düzeyleri bakımından sınıflanmıştır. Bu özelliklere bağlı olarak ortaya çıkan fanatizm düzeylerinin kadınlık ve erkeklik biçimleri ile ilişkisi 4. bölümde detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Bu bölümde ise futbol taraftarlığı olgusu “birlik/benzerlik”, “çatışma/farklılık”, “endüstriyelleşen futbolla dönüşen futbol taraftar kültürü” ve “taraftarlık tipolojileri” olmak üzere dört ayrı tema altında incelenmiştir.

Simmel'e (2020) göre toplumsal olgular birliği ve çelişkiyi, örtüşen ve ayrılan eğilimleri iç içe geçmiş bir biçimde bünyesinde bir arada barındırmaktadır. Ona göre toplum uyumu ve uyumsuzluğu, yardımlaşmayı ve rekabeti birlikte içerir. Şehirdeki etkileşimin iç örgütlenmesi en kısa süreli ve en kalıcı sempatiyi aynı anda karmaşık bir biçimde yansıtmaktadır. Metropolitan yaşam biçiminde ayrışma gibi görünen şey onu en temelde birleştiren biçimlerden biri olabilmektedir. Ona göre çatışma, birleştirici ilişkilerle bir aradayken toplumsal bir yapı üretir.

Futbol taraftarlığı olgusu da uyum ve çatışmayı bir arada barındırmaktadır. Birlik ve beraberlik, aidiyet, ortak anılar, bağlılık, ortak semboller, totem ve ortak rutin unsurlarını içerir. Taraftarlardaki birlik ve beraberlik unsuru içerisinde, taraftarların aynı duyguları hissetmesi, ortak amaç ve hareketlerde bulunması, paylaşım, dayanışma, uyum, ahenk, yardımlaşma ve destek konuları ön planda olmaktadır. Aidiyet unsuru, ortak anılar ve bağlılık hem desteklenen futbol takımına aidiyeti hem o takımla kimliklenmeyi hem de ortak tarihle gelen bağlılığı içermektedir. Arma, desteklenen takımın maskotu, renkleri, marş ve tezahüratları, stadyumda yapılan görsel koreografiler sembolik açıdan taraftarlığı sağlayan önemli ortak unsurlardandır. Futbol taraftarlarının totemleri birbirine benzemekte, benzer hareketlerle maçın kazanılacağı düşünülmektedir. Futbol taraftarlarının maç öncesi, esnası ve sonrası gerçekleştirdikleri ortak rutinler bulunmaktadır. Bu rutinler desteklenen takıma göre farklılık gösterirken aynı takımı destekleyen kişiler arasında yoğun benzerlikler taşımaktadır.

Çalışmanın başlangıcında futbol taraftarlığının “cemaat” gibi benzerlikleri barındırdığı düşünülmekte iken çalışmanın ilerleyen kısmında birliği/benzerliği ve çatışmayı/farklılığı bir arada barındırdığı görülmüştür. Taraftarlar arası ortak anılar, ortak rutinler, ortak tarih birliğe/benzerliğe ilişkin unsurlarken taraftarlar arası tabakalaşma, ayrımcılık gibi çatışmaya/farklılığa işaret eden unsurlara da rastlanmıştır.

Taraftar gruplarında birlik ve beraberliğin yanı sıra farklılığa da rastlanmaktadır. Geçici arkadaşlık, tabakalaşma ve ayrımcılık farklılık örnekleri olarak ön plana çıkmaktadır. Maç izlerken tribünde bulunulan konum, Anadolu takımı veya İstanbul takımını desteklemek, bir fanatik gruba yeni katılmış olmak ve kıdemli olmak dahi taraftarlar arası ayrımcılık sebebi olabilmektedir. Bu sebeple futbol taraftarlığı yalnızca birlik ve benzerlikler yönüyle değil farklılıklar ve çatışma açısından da ele alınmalıdır.

Taraftarlık olgusu içerisinde çatışmaya/farklılığa işaret eden örnekler futbol taraftarlığında ayrımcılık ve tabakalaşma, tribün ayrımı, Anadolu ve İstanbul takımı ayrımı, stadyum futbolu ve televizyon futbolu karşılaştırması ve yüklenen anlamlarıyla deplasman stadyumu başlıklarında ele alınmıştır. Taraftarlık olgusu içerisinde birliğe/benzerliğe işaret eden başlıklar ise stadyumda toplumsal ilişkiler, stadyumun anlamı, taraftarlığın unsurlarıdır.

Günümüzde futbolun endüstriyelmesi, stadyumların yenilenmesi, futbola ilişkin yeni teknolojik uygulamalar (Passolig, VAR vb. gibi) taraftarlığın ve futbol kültürünün dönüşmesine de neden olmuştur. Eski stadyumlarda “asıl” “fanatik” taraftarlar yer alırken neo-liberal politikaların etkisinde dönüşen bir mekân olarak stadyumda “müşteri” taraftar tipi, fanatizm düzeyi düşük taraftarlar yer almaya başlamıştır. Şehir dışına taşınan yenilenen stadyumlar futbol kültürünün giderek yok olduğu izole mekânlar haline gelmektedir. Passolig’le somut biletlerin yarattığı ortak anılar ve ortak kültür yok edilirken yenilenen stadyumların şehir dışına taşınmasıyla ortak rutinler yok edilmeye çalışılmaktadır. Passolig’le taraftarlara güvenlik denetimi uygulanırken stadyumlar sürekli gözetimin etkin olduğu “panoptik” statlara dönüşmektedir.

Endüstriyelleyen futbolla eski-yenilenen stadyum ayrımı üzerinden yaşanan futbol kültürü dönüşümü günümüzde futbol ve futbol taraftarlığı futbolun endüstriyelmesi, Passolig uygulaması ve panoptik statlar, futbol, şike ve bahis mafyası, stadın teknik boyutu ve yenilenen statlar başlıklarında ele alınmıştır.

3.1.Günümüzde Futbol ve Futbol Taraftarlığı: Futbolun Endüstriyelmesi, Passolig Uygulaması ve Panoptik Statlar

Talimciler’e (2008) göre futbol, önceleri mahalle aralarında oynanan ve buralardan yetişen çocukların oynadığı bir alanken endüstriyel futbolla birlikte yetenekli çocukların küçük yaşlardan itibaren transfer edildikleri bir düzen gündeme gelmiştir. Ona göre mahalle futbolunun “gönüllü bağlılık” kavramı yerini “profesyonel sözleşme” anlayışına terk etmiştir. Mahalle futbolunda herkes söz sahibidir. Endüstriyel futbolda ise tüketime katıldığınız oranda sistem için taraftar olarak söz sahibi haline gelmektedir.

Akkaya’ya (2008) göre küreselleşme, sporu, ticarileşme ve metalaşma çerçevesinde eğlence endüstrisiyle paralel olacak biçimde şekillendirmiştir. Spor, medya ve eğlence sektörünün odağı haline gelirken taraftarlar müşteri olarak görülmeye başlanmıştır. 1990’larda sporda ticarileşme süreci başlamıştır. Spor ekonomi sektörüne dönüşerek kâr sağlayan bir araç haline gelmiştir. Televizyon yayınları, reklam ve sponsorlar, ürün satışları gelirleri önem kazanmıştır. İzleyicilerin para ödeyip oyuncuların para kazandığı spor ekonomik bir sektör halini almıştır. Bu sebeple taraftarlar müşteri olarak algılanmaktadır. Taraftarlar maç bileti alarak, kulüp ürünlerini satın alarak

kulüplere gelir kaynağı sağlamaktadırlar. Futbolun küresel bir iş koluna dönüşmesiyle iş insanları kulüp yönetimlerinde yer almış, futbol kulübü satın almışlardır. Futbol, kitle medyası eğlencesi haline gelmiştir. Dünya Kupası, Avrupa Şampiyonası vb. gibi futbol organizasyonları milyarlarca insan tarafından izlenmektedir. Futbol, televizyon ve internetle birlikte küresel kültürü yayarak futbolun kitle kültürü haline gelmesini sağlamıştır. Talimciler'e (2008) göre futbol kulüpleri verimlilik ve kârlılığın artırılabilmesi adına endüstriyelmiş ve ekonomik birer şirket gibi yönetilmeye başlanmıştır. Profesyonelleşme süreciyle oyuncular, stadyumlar, yönetim biçimleri ve yöneticiler değişmiştir. Bu dönemde kulüpler şirket gibi yönetilmekte, CEO'ları bulunmaktadır. Futbol, televizyon-sponsorluk-reklam ilişkisi içinde görülen bir spor halini almıştır. Demir'e (2020) göre endüstriyelleşmeyle yatırım aracına dönüşen futbol sonuç odaklı bir biçimde rant için oynanmaktadır. Futbol endüstrisi aktörleri, taraftarların (müşterilerin) daha fazla reklam izlemesini, televizyondan maç izlemesini, ürün satın almasını ve stadyuma gelmesini sağlamakla gelirlerini artırmayı amaçlamaktadır. Talimciler'e (2008) göre futbolun metalaşmasıyla stadyumlar da dönüşüm geçirmiştir. Futbolun bir para kaynağı haline gelmesiyle daha fazla izleyiciyi çekmek ve tüketimi artırmak adına stadyumlar yenilenmiştir. İçerisinde restoran, kafe, sinema, oyun salonu, localar vb. gibi mekânlar barındıran yeni stadyumlarda konfor ön plana çıkarılmıştır.

Erdoğan'a (2008) göre futbolda büyük sermayenin egemen hâle gelmesiyle stadyum ve stadyum dışında maç izlenirken daha fazla harcama yapılmaktadır. Yerel takımların medyada gündem olmamasıyla geniş taraftar gruplarından yoksunlardır. Stadyum dışındaki yayın hakkını tek bir medya şirketi aldığından tekelleşme ve futbolda iletme ve tüketimde ayrıcalıklar bulunmaktadır. İthal ve transfer oyuncularla oyuncuların takım bulması zorlaşmaktadır. Bilet satışı ve statta artı değeri stadyum sahipleri satıcı şirketler ve kulüp sahipleri almaktadır. Stat dışı seyirdeki payı futbol kulüplerinden çok TV şirketleri, reklamcılar almaktadır. Futbolcuların emtia olarak satımında satış konusu olan ücretli köleye gelir sağlanması durumu söz konusudur. Futbolcuya belli bir değer olarak para verilirken en büyük değer araçlar arasında el değiştirmektedir. Futbol tesisleri içi reklamda kazanan mülk sahibidir.

Aydın, Hatipoğlu ve Ceylan'a (2008) göre futbolun endüstriyelleşme sürecinde taraftarların da düzenlenmesi gerekmiştir. Bu dönemde istenen "müşteri seyirci"dir. Tribünde nasıl oturulacağına, nasıl davranılacağına dair biçimlendirmeler geliştirilir.

İsyân potansiyeli bastırılarak fair-play ruhu dayatılır. Pasif ve tüketime yönlendirilmiş seyirci çağımızda sistem tarafından istenen bir durumdur.

Futbolun endüstriyellemesiyle birlikte tribünlerin sponsor isminde olduğu, yeni statların daha teknolojik olduğu, ekonomik pay almanın esas gündem konusu olduğu ve stadyumun eğlence mekânına dönüştüğü “disneystatlaştığı” (Dever, 2013) ve “AVM’leştiği” görülmektedir. Futbolun şova dönüşmesi, para kazanma yarışı halini alması, stadyuma girişin, biletlerin pahalılaşması, tribünde taraftar gruplarının ekonomik duruma göre konumlanması şirketleşen ve sponsor himayesi altına giren futbol için öne çıkan konular haline gelmiştir. İnan (2017)’ın araştırmasına göre taraftarların stadyumda maç izlememe nedenlerinden en yüksek üçüncü orandaki sebep bilet fiyatları olmaktadır (%11,4). Değişen koşullarda maç izlemeye gelen taraftar da değişime uğramış kazanma odaklı müşteriler haline gelmiştir.

20 Spor Toto Süper Lig futbol kulübü¹⁵nün 9’unun isminin sonunda “A.Ş.” ibaresi yer alırken kalan 10 futbol kulüplerinin isminde farklı marka isimleri, 1 kulüpte ise hem A.Ş. ibaresi hem marka ismi yer almaktadır. Bu futbolun endüstriyellemesine örnek teşkil etmektedir. Galatasaray’ın 2011’de açılan stadyumunun adının öncelikli olarak TT Arena (Türk Telekom Arena) sonrasında ise Nef Stadyumu olarak anılması; Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu’nun Ülker markasıyla birlikte anılması; Beşiktaş stadyumunun Vodafone Park ile birlikte anılması; Trabzonspor’un stadyumunun Medical Park ve Çaykur’un stadyumunun Didi markalarıyla anılması endüstriyellemiş futbolun sponsor isimleriyle stadyum adlarına¹⁶ yansımaya örnek olarak verilebilir. Tribün adlarının Migros¹⁷, Fenerium, Türk Telekom, Spor Toto vb. gibi sponsor adlarıyla anılması da konuyla ilgili bir diğer örneği oluşturmaktadır.

Tarafimca gözlem yapılan Fenerbahçe-Kasımpaşa maçı devre arasında Fenerbahçe taraftarları için Mohikan adlı bir aplikasyonun reklamı verilmiştir. Aplikasyonda bulunan sarı lacivert ışıklar ve flaşın yanıp sönmeleriyle taraftarlar tarafından daha iyi tezahürat yapılabilecektir. Aplikasyon kulüp adına yeni bir gelir kaynağı olarak

¹⁵ Spor Toto Süper Lig Kulüpleri, TFF, <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=170> Erişim Tarihi: 15.03.2022

¹⁶ Türkiye’deki futbol stadyumları listesi, Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_futbol_stadyumlar%C4%B1_listesi Erişim Tarihi: 15.03.2022

¹⁷ 2000 yılında hizmete giren Migros tribününün adı 2022 yılı itibari ile değiştirilerek Kuzey tribünü olmuştur. Değişimin sebebi, Migros’la aynı yönetimi paylaşan Anadolu Efes’in HY Euroleague’de Rus takımları ile oynanan maçlarla alakalı olarak Fenerbahçe Beko aleyhine verdiği oy olmuştur. Kaynak: Migros Tribününün İsmi Değişti, Transfer Market, <https://lk.tc/mt6GE> Erişim Tarihi: 29.04.2022

görülmektedir.¹⁸ Kripto varlık platformu Rain'in Beşiktaş ile ana sponsorluk anlaşması yapması¹⁹, kripto para alım satım platformlarında Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş, Trabzonspor "token"lerinin bulunması ve kulüplere yeni bir gelir kaynağı olarak yüksek kârlar elde edilmesi²⁰ de futbolun endüstriyelmesi konusunda önemli bir konu olarak yer almaktadır.

Günümüzdeki futbol kulübü yöneticilerine bakıldığında da görülen durum futbolun endüstriyelmesiyle paralel seyretmektedir. Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Yönetim Kurulu Başkanı Ali Koç; Galatasaray Spor Kulübü'nün Yönetim Kurulu Başkanı Burak Elmas; Beşiktaş Spor Kulübü'nün Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Nur Çebi'dir. Ali Koç, on iki şirkette yönetim kurulu başkanı²¹; Burak Elmas, üç ayrı şirkette yönetim kurulu üyesi²²; Ahmet Nur Çebi, beş ayrı şirkette yönetim kurulu başkanıdır²³. Her biri şirketlerin yönetim kurulunda yer alan iş insanlarının futbol kulüplerinde yönetim kurulu başkanı olarak yer almaları tesadüf değildir. İş insanları, iş ve sosyal networklerini geliştirmek, medyatikleşerek daha çok insanın ilgi odağı haline gelmek ve giderek yükselen kâr marjı içeren futbol ekonomisinden pay alabilmek amaçları ile futbol kulüp yöneticiliği yapmaktadırlar.

Ataçocuğu'na (2012) göre futbolcu transfer ücretleri pazarlığa tabi olmakla birlikte futbolcunun özelliklerine göre belirlenmektedir. Futbolcu ücretleri arası eşitlik bulunmamaktadır. Daha eski yıldız oyuncuların transfer ücretleri, diğer futbolcular tarafından da baz alındığından ücretler giderek artmaktadır. Türkiye'de üst liglerde Avrupa'nın en yüksek transfer ücretleri görülmektedir.

2021-2022 yılında bir kulüpte yer alabilecek maksimum yabancı oyuncu sayısı 14'tür. Galatasaray'da 14, Fenerbahçe'de 13, Beşiktaş'ta 18 yabancı oyuncu bulunurken yabancı futbolcu sayısının maksimum sınırı sebebiyle Beşiktaş'ın da yabancı oyuncu sayısını 14'e indirmesi gerekmiştir. Galatasaray ve Beşiktaş'ın 2022 yılındaki teknik

¹⁸Mohikan Uygulaması, <https://www.fenerbahce.org/haberler/kulup/2020/10/kulubumuzun-resmi-araftar-uygulamasi-mohikan-in-lansmani-yapildi> Erişim Tarihi: 09.03.2022

¹⁹ Rain Beşiktaş Sponsoru, <https://www.chip.com.tr/haber/rain-turkiye-besiktasin-yeni-ana-sponsoru-oluyor-99293.html> Erişim Tarihi: 29.04.2022

²⁰ Fenerbahçe ve Kripto Para, Cumhuriyet, <https://www.cumhuriyet.com.tr/spor/fenerbahce-kripto-para-sayesinde-rekor-kar-elde-etti-1876216> Erişim Tarihi: 29.04.2022

²¹ Fenerbahçe Yönetim Kurulu, <https://www.fenerbahce.org/kulup/yonetim-kurulu> Erişim Tarihi: 29.04.2022

²² Burak Elmas, <https://www.galatasaray.org/p/burak-elmas/1140> Erişim Tarihi: 29.04.2022

²³ Ahmet Nur Çebi, <https://bjk.com.tr/tr/oyuncu/1373/ahmet-nur-cebi.html> Erişim Tarihi: 29.04.2022

direktörleri de yabancıdır. Futbol kulüpleri yurtdışındaki yabancı ve başarılı oyuncu ve teknik direktörler için yüksek miktarlarda ödeme yapmaktadırlar.

Çakmak'a (2019) göre futbolcu ücretleri konusunda profesyonelleşme, Bosman Kararları²⁴ ve futbolun endüstrileşmesi etkili olmuştur. Bosman Kararları ile futbolcuların pazarlık gücü artmıştır. Sözleşmeleri biten futbolcunun istediği kulüple anlaşabilmesiyle kulüpler futbolcuları ellerinde tutabilmek için yüksek ücretler ödemeye başlamışlardır. UEFA, FFP (Finansal Fair Play) düzenlemeleri kapsamında futbolcu ücretlerinin toplam gelirin %70'ini geçmemesi kuralını getirmiştir.

İngiltere'nin önemli kulüplerinden Arsenal futbol kulübünün stadyumu değişirken stadyumdaki çimler de dahil olmak üzere stadyumun parça parça satılması²⁵, ünlü futbolcu Cristiano Ronaldo'nun stadyumda maç esnasında yere attığı kaptanlık bandının 64 bin Euro'ya satılması²⁶ futbolun bizatihi kendisinin büyük bir ekonomik sektör haline geldiğini ve içerisinde birçok yan sektör barındırdığını da gösterir.

Protokolün VIP tribününde oturması, maraton tribününün pahalılığı ve tribünlerin "Fenerium", "Migros" gibi sponsor isimleriyle anılması futbol kulüplerinin sponsor ve şirket himayesi altına girdiğini gösterir niteliktedir. Futbolun sponsor ve şirket himayesi altına girmesiyle taraftar aidiyeti yok olmaya yüz tutmuş olup bu durum, taraftarların desteklediği ulusal takımlarda da yerel takımlarda da gözlenmektedir.

Maddi durumu genelde iyi olanlar Fenerium altta yani protokol tribünün olduğu yerde oturuyor. İşte bu başkanlar veya atıyorum futbolcuların eşleri... Fenerium alt dediğim de yedek kulübesinin hemen arka tarafı oluyor. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Araştırmacı: Peki genel olarak takımla ilgili olarak aidiyet hissediyor musunuz? Görüşmeçi: Açıkçası onu da öyle o kadar hissetmiyorum. Çünkü yani o A.Ş. yani şirket. Adamlar parasını alıyor oynuyor, mesaide çıkınca evine gidiyor günlük hayatına devam ediyor. (G32, 1996, Galatasaraylı, Tokatsporlu, E, Çekirdekçi)

Ali Sami Yen'in olduğu yerde Ali Sami Yen'i tekrar yeniden yapılması çok daha iyi olabileceken hani bulunduğu konum gereği ve oradaki hatıra gereği... Farklı bir yerde hatta şehrin çok dışında bir yerde stat yapılması... Ama bunlar çok büyük paraların döndüğü bir sektör olduğu için anlayabiliyorum... İstanbul'un dışında kabul edilen bir yerde yeni bir stat yaptığımız zaman ve ona yine parasal yönden Türk Telekom Arena gibi bir yine alakasız isim verdiğiniz zaman seyircinin orayı benimsemesi vakit alacaktır. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

²⁴ Bosman Kararları ile birlikte oyunculara sözleşmeleri bittiği anda serbestçe transfer olma, kulüplere ise kadrolarına sınırsız yabancı futbolcu alma hakkı tanınmıştır. Yeni dönemde, futbolcular, kulüplerinin izni olmaksızın sözleşmeleri sona erdiğinden istedikleri takım ile anlaşma özgürlüğüne sahip olmuşlardır (Sánchez, 2019'dan akt. Çakmak, 2019).

²⁵ Eski Stadyumun Çimleri Satılık, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/eski-stadyum-cimler-dahil-parca-parca-satilik-4146036> Erişim Tarihi: 29.04.2022

²⁶ Ronaldo'nun Kaptanlık Bandı Satıldı, SporX, <https://www.sporx.com/ronaldonun-yere-attigi-kaptanlik-bandi-64-bin-euroya-satildi-SXHBQ919579SXQ> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Yenilenen stadyumun konumunun şehir dışında bulunması ve stadyuma sponsor isimleri verilmesi futbolun şirket ve sponsor himayesi altına girdiğine kanıt niteliğindedir. Sponsorlarla ticari ilişki, kara para aklama vb. gibi ekonomik unsurlar futbolu şirket ve sponsor himayesinde bulunan ekonomik bir sektöre dönüştürmüştür. Görüşmecilere göre yeni yapılan stadyumlar dünya futbolu aracılığıyla gerçekleşen ekonomik dağılımdan pay alabilmek içindir. Endüstriyelleşen futbolla taraftar müşteri olarak görülmekte, futbol maçı ise bir hafta sonu eğlencesi, bir şov olarak ele alınmaktadır.

Son 5-10 senedir böyle bir istikrarlı başarı göremiyoruz. Ve bu başarısızlığın... Bence asıl sebebi uluslararası dönem bu korkunç meblağların futbolu başka bir şeye dönüştürmesi. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Yeni stadyum yapılmaya başlandı. Tabii ki aralarında teknolojik açıdan bir fark var. Türkiye'nin en akıllı stadyumu benim bildiğim Vodafone, en son yapılan... Bunlar tamamen dünya futbolu içerisinde pastadan ekonomik olarak pay almak için. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Yapmak istedikleri şey de parayla izlenilen bir şova dönüştürmek. Bu yarın öbür gün mutlaka Türkiye'de gerçek olacak. Çünkü İngiltere'de şu an gerçekleşmiş durumda. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Yeni statlar çok modern, çok güzel, her şeyleri iyi ama AVM gibi. Özellikle üstleri yağmurlardan daha iyi korumak için kapalı tutuluyor. Daha çok bayağı AVM havası veriliyor. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Pilot mülakat araştırmasındaki G03'e göre de stadyumların şehir dışına yapılması taraftar bağına azaltmaktadır. G04'ün de eskiye göre maça gitme sıklığı azalmıştır. Sebep olarak stadyuma ulaşımın zorlaşmasını göstermiştir. G01 de yeni stadyumun ve tribünlerin isimlerinin sponsor ismiyle anılması, eski stat sarı kırmızıyken yeninin gri olmasını futbolun endüstriyelleşmesiyle ilişkisi içinde açıklamıştır. Görüşmeci aynı zamanda Passolig, VAR teknolojisi gibi uygulamalarla fişlenme, aracı kurumu zengin etme sebepleriyle futbolun ruhunun öldüğünü savunmuştur. Pilot mülakat araştırma bulgularına göre yeni stadyumların ve stadyumdaki tribünlerin sponsor firma adlarıyla adlandırılması, yeni stadyumların gri olması, Passolig uygulaması futbolun endüstriyelleşmesine örnek teşkil etmektedir.

Locadakilerin sınıf üstünlüğünün görünürlüğü futbol kültüründeki beraberliğe ve temelde futbolun halk kültürü olmasına karşı öne çıkmaktadır. Stadyumdaki disipline etme çabası taraftar özgürlüğünü kısıtlamakta, futbol kültürünü yok etmekte taraftarın kendisini misafir gibi hissetmesine sebep olmaktadır. Metropol insanının özgürleştiği, baskıdan kurtulduğu sayılı alandan biri olan stadyumun Passolig vb. gibi uygulamalarla çitlenmesi bireyi disipline ederek bireyin rahatlama ihtimaline ket

vurmaktadır. Görüşmeci tarafından locadaki/VIP tribündeki taraftarın futbol kültürünü yansıtmadığı düşünülmektedir.

Futbol bir loca kültürü değildir. Futbol herkesin kol kola girdiği ve zıplayıp bağıracağı bir yerdir... Futbol halk oyunu aslında... Futbolu burjuva haline getirmemek lazım localarla. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Stada Türkiye şartlarında ve maddi durum olarak çok pahalı olduğu için gidemiyorum. Ama internet üzerinden ve televizyon üzerinden hiçbir maçı kaçırmıyorum Beşiktaş'ın. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Beşiktaş'ın 2018 yılıydı yanılmıyorsam Avrupa Ligi maçıydı, Belçika'nın Genk diye bir takımından 5 gol yemişti Beşiktaş. Statta bir Allah'ın kulu kalmadı orada. Niye kalmadı? Çünkü diyor ki ben buraya geldim eğlenmeye... Eğlenceyi görmeyince yenilgiyi görünce, üzüntüyü görünce e ben paramın karşılığını alamadım. Niye ben kendimi daha fazla üzeyim diyor, gidiyor. İşte aynı müşteri mantığı. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Diyor ki mesela meşrulaştırırken bunu statlar daha güvenli yerler olacak. Sanki bu iyi bir şeymiş gibi. Ya ben statta bir yerde de tehlikede olayım kardeşim ya. Bu hakkı da bana verin kardeşim ya. Yok, yok. Orada da aynı sanki AVM gibi olacak orası da. İşte içeride aramalar olacak, orada kamera olacak, burada bilmem ne olacak... Zaten biz her yerde disiplinize ediyoruz. İnsanların en azından statlarda kendini ifade etme şansı olabilmesi lazım. Orada duygularını düşüncelerini aktarabilme şansları olması lazım. Orası da bir kamusal alan ama n'oldü Passolig gelince? İşte siyaset yok, slogan yok, işte taşkınlık yok, bir şey yok... Standart izleyici tipi gelmeye başladı. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Gündelik yaşamda birçok alanda kısıtlanan ve baskılanan taraftar futbol ile rahatlayabileceği, özgür olabileceği bir alana ulaşmaktadır. Fakat görüşmeciler tarafından futbolun barındırdığı bu “özgürlük” alanının günümüzdeki çeşitli uygulamalarla (Passolig, yoğun güvenlik kontrolleri vb. gibi) futbol taraftarlığındaki “birlik” vurgusunun ise VIP tribünlerin, locaların varlığıyla giderek yok edilmeye çalışıldığı düşünülmektedir. Ekonomik gücün yansıtıldığı VIP tribünlerdeki kişilerin futbol kültürünü, futbol taraftarlığındaki birliği yansıtmadıkları düşünülmektedir.

Disipline edilen taraftar yoğun güvenlik kontrolleriyle baskı altında hissederken loca ve VIP tribünlerin varlığıyla, VIP tribünlerin stadyumda diğer tribünlere göre en üstte konumlanmasıyla, tribünlere göre ödenen bilet fiyatlarının değişimiyle de gündelik hayattaki ekonomik hiyerarşiyi stadyumda hissetmeye devam etmektedir. Gerek ekonomik güç gerekse de güvenliğin vurgulandığı bu durumda devletin hiyerarşisindeki konumu ve ekonomik nüfuzun rolü ile gücün vurgulanıyor olması önemlidir. Devletin kolluk güçleri ile uyguladığı güç de ekonomik güç de gündelik yaşamdaki farklılıkların baskılanarak tekdüzeleştirilmesini ve güç göstergeleri yönünden erkeklik vurgusunu içermektedir.

18.04.2022'de gözlem yapılan Galatasaray-Yeni Malatyaspor maçı için gidilmiş olan Ali Sami Yen Nef Stadyumu'nun çevresinde gökdelen plazalar, otoyol, metro, birkaç büfe ve GS Store dışında vakit geçirilebilecek, sosyalleşme amaçlı tek alan alışveriş

merkezidir. Taraftarların rutinlerinin ve ortak kültürünün oluşabilmesi önündeki en büyük engel stadyum çevresinde sosyalleşme amaçlı alanların yer almamasıdır. Ulaşımın yalnızca metro ve özel araçla olması da taraftar için stadyumun teknik açısı yönünden büyük sorunlar yaratırken aynı zamanda maç öncesi ve sonrası rutinlerinin oluşabilmesi yönündeki ikinci en büyük engeldir. Maça girişte üç ayrı noktada güvenlik kontrolü yapmaktadır. Stadyumun içinde gri büyük sütunlar yer almaktadır, duvarlardaki afişlerle grilik giderilmeye çalışılsa da önüne tam anlamıyla geçilebildiği söylenemez. Diğer taraftan VIP izleyiciler stadyumda gerçekleşen maç yerine locada sıcak bir mekânda yemek yiyerek dev ekrandan maçı takip etmeyi tercih etmektedirler. Locanın balkon kısmında ise sobalar yer almaktadır, dev ekran yerine gerçekleşen maçı izlemek isteyen VIP izleyiciler balkon kısmında soba eşliğinde maçı takip edebilmektedirler.

Pilot mülakat araştırmadaki G01 eskiden maç öncesi toplanılan yerin Ali Sami Yen Sokak olmasını şu an ise Vadistanbul adlı bir AVM olmasını vurgulamıştır. Görüşmeci Ali Sami Yen'e hiç gitmediği halde orayı yaşanmışlıklarla anmakta ve İstanbul'a her gelişinde şimdi yerine gökdelen dikilmiş olan o bölgeye mutlaka uğramaktadır.

Talimciler'e (2018) göre 20. yüzyılın son çeyreğinde yayın teknolojileriyle birlikte gerçekleşen metalaşma sonrası futbolun oyun boyutu tahrip olmuş ve TV prodüksiyonuna dönüşmüştür. Küreselleşme futbolun ticari boyutunu güçlendirmektedir. Küreselleşme ulus devleti zayıflatırken milli maçlar ulus devlet bağına güçlendirmektedir; milli maçlarda elde edilen başarılar iktidar başarısı gibi gösterilebilmektedir. Günümüzde futbol kulüpleri şirket gibi yönetilirken kâr odaklı uygulamalara yönelmişlerdir. Stadyumların yenilenmesi futbol malzemelerinin tüketim ürünü haline gelmesi içinde bulunduğumuz dönemde gözlemlenmektedir. Statların yenilenmesi sonrası oturma düzeni değişmiş ayakta maç seyretmek isteyenler bilet fiyat artışlarıyla stadın dışına itilmişlerdir.

Dever'e (2013) göre futbolun küresel süreç içerisinde metalaşması beraberinde futbol yapısında da birtakım değişimler getirmiştir. Değişen unsurlardan biri de futbol sahalarıdır. Eski statlar çekici olmamakla birlikte gerçek futbolun oynandığı yerlerdir, sebebi bu statlarda oynanan futbolun saf spor olan futbol olması; açık, kapalı, kale arkası tribünlerdeki bilet fiyat farklarının azlığıdır. Futbolun metalaşmasıyla ortaya çıkan "disneystatlar" taraftarlık olgusunu da değiştirmektedir. "Disneystatlar" taraftarı eğlendiren ve rahat etmeleri için yapılan merkezlerdir. "Disneystatlar" taraftarın futbol

ibadetini yerine getirdiği kısım ısıtılıp yazın serinletilen eğlence merkezlerinin, takım mağazalarının, lokantaların bulunduğu yeni konforlu futbol merkezleridir. Futbol artık seyir oyunu değil eğlence sektörünün parçasıdır. “Disneystatlar” milyon dolarlara mal olup hoş vakit geçirme, eğlenme amacıyla meydana gelen konforlu ve güvenli eğlence merkezi haline gelmiş yerlerdir. Türk Telekom Arena Stadı, Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadı, Beşiktaş İnönü Stadyumu disneystatlara örnek olarak verilebilir. Bu “disneystatların” yanı sıra ülkemizde hızlı bir “disneystatlaşma” devam etmektedir.

Talimciler’e (2018) göre stadyumların arenalara dönüşümüyle içindeki sınıfsal çeşitlilik azalmıştır. Kulüpler, medya, federasyonlar ve taraftar/müşteriler endüstriyel futbolun dört kesimini oluşturur. Futbolda profesyonelleşme sportif etkinliklerin ekonomik alana dönüşmesine ve kapitalist düzen değerlerinin sporda egemen olmasına yol açmıştır. Futbolcular dahi spor yıldızı reklam yıldızı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sponsor markaların taraftar formasında takım ambleminin önüne geçmesi bir diğer örnektir. Medya, futbolun ticarileşmesinde büyük bir etkendir.

Futbol, endüstriyel olarak şirket ve sponsor himaye altına girdiği bir sektöre dönüşürken stadyumlar ve stadyuma girişteki bilet sistemleri de küreselleşmeye paralel şekilde dönüşmektedir. Türkiye’de 2014 itibarıyla Passolig adlı Elektronik Bilet ile stadyumlara giriş yapılmaktadır. Passolig, 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun uyarınca Türkiye Futbol Federasyonu tarafından uygulamaya konmuş elektronik bilet sistemidir. 19 Nisan 2014 tarihinde uygulamaya konulmuştur²⁷. Bahsi geçen kanun uyarınca Passolig Elektronik Bilet Uygulaması ile sporda şiddet olaylarının azaltılması, küfür ve şiddet olmadan maçların izlenebilmesi, maça biletsiz girişin önlenmesi, çocuk ve kadınların daha çok stadyumlara gelmesinin sağlanması, sözlü ve fiziksel şiddete sebep olan kişilerin tespit edilerek cezalandırılması ve karaborsa bilet satışını engellemek amaçlanmıştır (Aktaş ve Cengiz, 2018). Passolig kartı ön ödemeli, banka kartı ve kredi kartı özellikleriyle²⁸ Aktif Bank adlı bankaya bağlı olarak taraftara özel olarak bir banka kartı çıkarırken olduğu gibi tüm kimlik bilgileri verilerek tahsil edilebilmektedir. Taraftar Passolig kartı alırken desteklediği takımı belirtmek zorunda olup Passolig kartı o takıma ait logo ile teslim alınır. Passolig kart ne sağlar? Adli internet sitesinde verilen bilgiler şöyledir: Passolig stadyum önü kuyruğu engelleyerek konforlu maç izlemeyi sağlar.

²⁷ Passolig, Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Passolig> Erişim Tarihi: 10.03.2022

²⁸ Passolig, Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Passolig> Erişim Tarihi: 10.03.2022

Passolig kartı alışverişlerde kullanmak mümkündür. Kartın temassız özelliği mevcuttur. Marka indirim ve kampanyalarından faydalanılabilir.²⁹

Passolig uygulaması bilet alımını zorlaştırmaktadır. Passolig kart çıkarılırken kayıt esnasında anne kızlık soyadına kadar çoğu kişisel bilgi verilmektedir. Passolig kart Aktif Bank adında bir bankayla entegre olduğundan Passolig kart çıkararak biri otomatik olarak Aktif Bank kullanıcısı olmaktadır. Kart çıkarıldıktan en erken 1 hafta sonra kişiye teslim edilmekte; anlık olarak maça gitmek isteyenler, belli bir yaşın üstünde bulunanlar maça gitmekte zorluk yaşamaktadırlar. Passolig kartla alınan maç biletlerinde koltuk numaraları tiyatro ve sinemadaki gibi bellidir.

Pilot mülakat araştırma bulgularına göre Passolig'i iyi olarak değerlendiren görüşmeciler de kötü olarak değerlendiren görüşmeciler de bulunmaktadır. Passolig, fişlenmeye sebep olması ve aracı bir bankanın bulunup bilet elde edebilmek için banka müşterisi olma zorunluluğunun bulunması sebepleriyle kötü; güvenlik, denetim ve cezalandırma nedenleriyle iyi olarak değerlendirilmiştir.

Tarafınca gözlem yapılan Fenerbahçe-Kasımpaşa maçında belli olan koltuk numarasına göre oturulması beklenirken alınan koltuk numarasına oturan diğer taraftara neden yerinde değil de orada oturduğu sorulurken "kimsenin yerinde oturmadığı" cevabı alınmıştır. Aynı maçta stadyum girişinde içeriye çakmak sokmak yasakken tribünde çoğu taraftar sigara içtiği; Passolig ile bilet alınan koltuğa geçmek için uyarılan taraftarın "Kimse yerinde oturmuyor ki" tepkisi gözlemlenmiştir. Fenerbahçe Trabzonspor maçı öncesi ise "maça bilet maça bilet maça bilet" diye karaborsa bilet devrinin yapıldığına rastlanmıştır. 53 saniyede tükenen 06.03.2022 tarihli Fenerbahçe Trabzonspor maçına bilet bulunamamış olup Twitter'a Fenerbahçe Trabzonspor bileti yazıldığında 70-90 TL arası biletlerin 250 TL olarak satıldığı gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerde karşılaşılan disipline edilmeye çalışılan taraftarın farklı taktikler geliştirerek sistem tarafından yaratılmaya çalışılan tekdüzeliği aşma yönünde girişimlerde bulduklarıdır.

Görüşmecilere göre Passolig stadyumdan uzaklaştıran, uğraştırıcı, hükümet dayatması, para kaygısıyla uygulanan, yaftalayıcı, fişleme aracı bir uygulamadır. Bu söylemlerin yanı sıra Passolig'i güvenlik açısından iyi bir uygulama olarak değerlendiren birkaç görüşmeciye de rastlanmıştır. Başlangıçta Passolig'e karşı çıkan

²⁹ Passolig, Ne sağlar, <https://www.passolig.com.tr/ne-saglar> Erişim Tarihi: 10.03.2022

kişiler futbol takımına destek adına belli bir zaman sonra Passolig çıkartıp tribüne dönmüşlerdir. Protesto amaçlı olarak Passolig uygulaması sonrası bir daha stadyuma gitmeyen görüşmeciler de bulunmaktadır.

Araştırmacı: Peki Passolig -öncesi ve sonrası olarak değerlendirirseniz- nasıl bir uygulama sizce? Görüşmeci 6222 kapsamında getirildi Passolig. Amacına uygun olarak kullanıldığında iyi bir yöntem... Mesela ben bilet alıyorum. Bilettime bir koltuk numarası yükleniyor. Ve o maçı oradan takip etmem gerekiyor. Ama tribünde böyle bir şey yok. Ben hiçbir maçı satın aldığım koltukta izleyemedim desem yalan olmaz... Çünkü tribüne giden insanlar diyor ki ben önce geldim buraya ben oturdum. Yani bu kadar basit. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Passolig geldikten sonra... Gerek siyasi gerek ekonomik sebeplerden... Dolaylı tepki gösterip gelmeyen insanlar oldu. Bu da sürekli maça gelen insan profilini bir tık daha değiştirdi bana kalırsa. Eskisi gibi değil kesinlikle ne stat ne de gelen seyirci profili. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Aslında Passolig bu anlamda aslında karaborsayı önlemek için gelse de Passolig şu an karaborsayı çok rahatlattı... Bir maç gününde Twitter'a "Galatasaray bilet" yazsanız sadece aramaya bassanız zaten yüzlerce bilet elinizin altında gibi bir durum oluşuyor... İnsanların fişlenme olanağını artırdı. Tribünde suç azaltmadı. Azaltmadığı gibi yani tamamen bir rant yuvası haline dönüştürdü stadyumları bana kalırsa. Siyasileştirdi bir yandan da. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Ya ben Bursaspor taraftarı olup başka bir takımın maçına da gitmek isteyebilirim. Takip etmek isteyebilirim. Başka takım tutan birisi Bursaspor'un maçına gelmek isteyebilir. Ama Passolig alacağım dediğiniz zaman başka bir şey oluyor yani kimlik bilgilerinizi verip banka hesabı açmanız gerekiyor; 1,5 saatlik maçı izlemek için... Bu tribün kültüründe bir aidiyet bağı duyan bir insan olarak ben ve benim gibi insanların potansiyel şiddete meyilli potansiyel suçlu muamelesi görüp tedbir alınması, önlem alınması gereken insanlar görülmesinden rahatsızlık duyuyorum. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmanlı)

Görüşmecilere göre Passolig stadyuma giden "asıl" taraftar grubunu stattan itmiştir bu da maç izlemeye stadyuma gelen taraftar profilinin değişmesine sebep olmuştur. Stadyum girişindeki kontroller, kart çıkarmanın uğraştırıcı ve bilet dışında para ödenen bir işlem olması maç izlemeye stadyuma gitmeyi zorlaştırmaktadır. Passolig'in karaborsa önleme amacı gerçekleşmemiş olup aksine artırmıştır. Passolig, stadyumları siyaset ve rantla ilişkili hâle getirmiştir. Passolig uygulamasıyla birlikte alınan ekstra güvenlik önlemleriyle stadyumlar birer "hapisane"ye dönüşmüştür. Görüşmecilere göre Passolig futbol kültürünü yok etmektedir.

Stadyuma girdiğinizde gerçekten bizde şöyle şu an ben bazen hapishaneye girer gibi hissediyorum kendimi, stadyuma girerken. Çünkü aramalar çok sıkı diyebilirim. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Güvenlik amaçlı yapılan bir şeydi, uygulamaydı. Ama bence bunun sadece adı vardı. Passolig kartı alacaksınız ve bir para vereceksiniz. Bir yerlere bir para gidecek çünkü. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Passolig almadım şundan dolayı almadım: Bir stadyumun önünden bilet aldığınızda hatıra. O sıra içerisinde yaptığınız sohbetler, konuşmalar bile insanları tanımanız için bir ayrıcalık. Ama Passolig'te... İnternette biletinizi alıyorsunuz ve geliyorsunuz... O yüzden ben her zaman Passolig ilk çıktığında da karşıydım hâlâ da karşıyım. Çünkü futboldan bazı şeyleri alıp götürüyor. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Passolig olayı çıktığı zaman ben protesto amacıyla almadım. Siyasi kaygılarımı takım sevgisinin önünde tutuyorum... Passolig çıktıktan sonra hiç gitmedim stada. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Passolig uygulaması fişlenmeyi artırmanın yanı sıra stadyumları rant yuvasına ve siyasileşen bir mekâna dönüştürmüştür.

[Passolig] Karaborsayı rahatlatırken insanların fişlenme olanağını artırdı. Tribünde suç azaltmadı. Azaltmadığı gibi yani tamamen bir rant yuvası haline dönüştürdü stadyumları bana kalırsa. Siyasileştirdi bir yandan da. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Passolig uygulamasının çıkmasındaki temel etkenin Gezi Parkı protestoları olduğunu söyleyen görüşmeci Passolig'le artan güvenlik önlemlerinin kısıtlayıcı olduğunu dile getirmiştir. Bu kısıtlama aidiyeti azalttığı gibi gelecekte taraftarların azalmasına da sebep olacaktır.

Gezi Parkı protestoları olmuştu. Ya hükümet protesto edilmesin diye bu Passolig getirildi. 2 kere 2, 4... Zaten biz her yerde disiplinize ediliyoruz. İnsanların en azından statlarda kendini ifade etme şansı olabilmesi lazım. Orada duygularını düşüncelerini aktarabilme şansları olması lazım. Orası da bir kamusal alan ama n'oldü Passolig gelince? İşte siyaset yok, slogan yok, işte taşkınlık yok, bir şey yok...standart izleyici tipi gelmeye başladı... Ben de bunu protesto ettiğim için de hiç Passolig de almadım, gitmem de. Çünkü yani demokratik değil ya. Futbolu öldüren bir şey kesinlikle. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Sağır'a (2012) göre 6222 sayılı yasa modern yaşamda gözetleme ve merkezileşmenin yeni bir adı olmuştur. İktidarın alan olarak futbolu hedeflemesi hem spor hem endüstriyel bir alana tekabül etmesi açısından önemlidir. Yasal düzenlemedeki güvenlik olgusu şiddete odaklanmaktan ziyade gözetlemeyle taraftarları kayıt altına almaya odaklanmıştır. Elektronik bilet, gözetleme odaları, özel güvenlik görevlileri, taraftar liderlerinin polisle çalışması en önemli örneklerdendir.

2013 Gezi olaylarında Fenerbahçeli taraftarlar Gezi Parkı protestolarına desteğini tribündeki "Sık bakalım/Biber gazı sık bakalım" "Her yer taksim her yer direniş" tezahüratlarıyla bildirirken GFB (Genç Fenerbahçeliler) taraftar grubu hariç tüm taraftarlar tezahüratlara eşlik etmiştir³⁰ Beşiktaş Çarşısı taraftar grubu Gezi Parkı protestolarına destek vermiştir³¹ Galatasaray UltrAslan taraftar grubu protestolara destek vermiş olup protestonun siyasileştiğini düşündükleri noktada desteği bıraktıklarını bildiriyle açıklamışlardır.³²

³⁰ PSV Maçında Gezi Parkı Sloganları, Hürriyet <https://www.hurriyet.com.tr/psv-macinda-gezi-parki-sloganlari-24387143> Erişim Tarihi: 14.03.2022

Kadıköy'de Gezi Parkı Sloganları, Fanatik <https://www.fanatik.com.tr/kadikoyde-gezi-parki-sloganlari-325683> Erişim Tarihi: 20.03.2022

³¹ Çarşısı ve Gezi, BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130614_carsi_gezi_cagil Erişim Tarihi: 20.03.2022

³² Biz Bu İşte Yokuz, Fotomac. <https://www.fotomac.com.tr/besiktas/2013/06/11/biz-bu-iste-yokuz> Erişim Tarihi: 20.03.2022

2011 yılında Galatasaray'ın TT Arena Stadyumu'nun açılışında Galatasaraylı taraftarlar Recep Tayyip Erdoğan'ı ıslıklarla protesto etmişlerdir. Protesto üzerine stadyumu terk eden Erdoğan için Galatasaray, Beşiktaş ve Fenerbahçe taraftar grupları Taksim'de bir araya gelerek binlerce taraftarla protesto gerçekleştirmişlerdir.³³

2013 yılında Gezi olaylarının gerçekleşmesiyle futbol taraftar tribünlerinin siyasallaştığı düşünülerek belli bir noktada bu siyasallaşmayı da önlemeyi amaçlayan Passolig uygulaması “güvenlik kaygısı”yla 2014 yılında ortaya çıkmıştır. Passolig kart olmadan maç izlemeye stadyuma gidilememektedir. Passolig çıkarılırken kişiye yöneltilen sorulardan biri hangi takım taraftarı olduğudur. Kartlar kişiyi doğrudan suçlamaların odağı yapmaktadır. Günümüzde gerek Passolig uygulaması gerek yeni stadyumlardaki yeni teknolojik araçlar aracılığıyla stadyum diğer mekânlar (hastane, okul) gibi devlet tarafından gözetimin odağı olan bir mekân haline gelmiştir. Futbolun endüstriyellemesiyle birlikte yenilenen stadyumlar ve Passolig uygulaması gibi girişimlerle stadyumlar sistem tarafından panoptik alanlar haline getirilmeye çalışılmaktadır. Düzenleme, denetim ve cezalar yeni stadyumları giderek artan bir biçimde “panoptik stat”³⁴ kılmaktadır.

Eski stadyumlar-yenilenen stadyumlar arası bir futbol kültürü dönüşümü bulunmaktadır. Yenilenen stadyumlar, günümüz futbolunda uygulanan teknolojik uygulamalar ve stadyumların şehir dışına inşasıyla eski stadyumlarda bulunan ortak anı, tarih, rutin ve kültürün giderek yitirildiği düşünülmektedir.

Futbol, Passolig uygulaması, yabancı oyuncular, oyunculara verilen ücretler ile sponsor ve şirket himayesinde daima disipline edilen metalaşan bir olguya dönüşmektedir. Gerek devlet ve gerekse kanunla “Passolig uygulaması”nın getirilmesi, iş insanı yöneticilerin oyunculara “ödeme” yapmaları, yöneticilerin futbol kulübü adına verdiği kararlar hiyerarşik düzende kulüp yöneticilerinin, devletin, oyuncuların ve taraftarın konumunu belirtirken üst ve alt olma mesajı ile güç sürekli olarak vurgulanmaktadır. Loca ve VIP tribünlerle taraftar arası hiyerarşik konumlanış

³³ ıslık Protestosu, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/isluk-protestosu-sokaga-indi-16827728> Erişim Tarihi: 03.05.2022

³⁴ Panoptikon ilk olarak J. Bentham tarafından kamusal kurumlarda gözetleme amaçlı kullanılan bir “kontrol evi” olarak kullanılmıştır. Merkezi bir kontrol kulesi etrafında inşa edilmiş orada bulunan tüm insanların gözetlendiği açık daire şeklindeki yapıdır. Foucault panoptikonu bir iktidar aygıtı olarak açıklamıştır. Gözetlenenlerin her zaman görüldüklerini bilmesiyle otomatik bir iktidar işlevi yaratmaktadır. Modern toplumda gözetimin genişlemesi, disiplin ve hiyerarşinin temel metaforudur. Modern toplumda giderek bu düzen ve denetime bağımlı hale gelmektedir (Marshall, 2005).

belirginleşmektedir. Bu hiyerarşi ve güç düzeni hegemonik erkeklik ile ilişkisi açısından da önem kazanmaktadır. Hiyerarşik düzende “üst”te konumlanan devlet güvenlik uygulamaları ile futbol kulüplerine, kulüplerin yöneticilerine ve taraftara üstünlük oluşturur. Futbol kulübü parasal üstünlüğü ile futbol oyuncusuna; kulüple ilgili karar almada taraftara söz hakkı tanımamasıyla taraftara üstünlük oluşturur. Futbol oyuncularını kendi içinde aldıkları ücretlerle birbirlerine üstünlük oluşturur. Taraftarlar kale arkası/maraton ve VIP tribünlerine bilet fiyatlarının farkıyla üstünlük sağlarlar. Tüm bu güç ilişkisi erkeklik belirlenimi olarak hayatın her alanında karşılaşılan unsurlar olageldiğinden günümüzde futbolu anlamak diğer toplumsal alanları anlama konusunda da bakış açısı sağlamaktadır.

3.1.1.Futbol, Şike ve Bahis Mafyası

Şahin ve arkadaşlarına (2014) göre sporun kirlenmesinde etkin faktörlerden biri de şikedir. Şike yanında kara para aklama, teşvik primi, bahis oyunları ve futbolun siyasallaşması gibi faktörler öne çıkmaktadır. Zelyurt’a (2019) göre herhangi bir futbolcunun kulüp yöneticisinin maç sonucunu etkileyecek girişimde bulunması şike olarak nitelenir. Zelyurt’a (2013) göre Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra futbolun devasa para trafiği illegal suç örgütlerini cezbetmiştir.

Görüşmeciler tarafından 2011 Fenerbahçe şike davası şikenin varlığına örnek olarak gösterilmektedir. Galatasaraylı görüşmeci şike konusunda Fenerbahçe örneğini verirken Fenerbahçeli ve Beşiktaşlı görüşmeci Galatasaray’ı örnek göstermektedir. Tüm takımların şike yaptığını düşünen görüşmeciler de bulunmaktadır. Bahise bağlı olarak futbolda şikenin arttığı düşünülmektedir. Görüşmecilere göre güç dengesizliği içinde gücü elinde bulunduranlar şike yapmaktadır. Onlara göre Türkiye futbolundaki medya, futbol lobileri, federasyon yöneticileri güç vurgusuyla şike dışında da adaletsizlik sağlarlar şike bunun yalnızca bir yönüdür. Maçlarda görülen beklenmedik skorlar şikenin var olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye futbolunda şike tabii ki de var. En basitinden yakın tarih olarak, en yakın tarih olarak Fenerbahçe’yi örnek verebiliriz. İşte Aziz Yıldırım başkanlık döneminde yapılan bir şike olayı var... Sen bunu niyetleniyorsam bile bir şike olayı vardır.(G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik).

Türkiye’de 2011 yılında bir şike davası oldu. Bu davada açıkçası davanın beraat süreci Fenerbahçe adına usulsüz dinlemeler sonucunda beraat etti Fenerbahçe. Ama kamuoyu vicdanında hâlâ şike yapan bir camia olduğu için Fenerbahçe, hani gelirler vesaire asla yalanlanmadı. Usulsüz dinlemeye bağlı olarak bunlar şikeden beraat ettiler. Ayrıca o şike davası olabildiğince siyasallaştı. Başka noktalara bağlandı. Bundan dolayı ben şikenin var olduğuna hatta birileri tarafından kullanıldığına kollandığına inanıyorum. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Araştırmacı: Sizce Türkiye futbolunda şike var mıdır? Görüşmeci: Bu şike mevzusu bir ara döndü. Tarihe baktığımız zaman da bence şike mevzusunu yapan ilk Galatasaray. Galatasaray-Ankaragücü. O zaman hatta arabalar falan gönderilmiş. 8-0 yenmesi gerekiyormuş. Galatasaray da 8-0 yenmiş. Ve o sezon Galatasaray şampiyon olmuş. Türkiye'ye şikeyi getiren ilk takım da Galatasaray'dır. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Şike illaki vardır. İllaki olmuştur. Ama 2010-2011 senesinde olduğunu düşünmüyorum. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Bahis bu futbolun içine girdi dünya futbolun genel anlamda söylüyorum şike daha da çok arttı yani. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Görüşmeciler tarafından şike, Türkiye'de her alanda bulunan ayırımın futbola yansması olarak görülmektedir. Üç büyük İstanbul takımının şike yaptığı, en çok taraftarı bulunan takımlar olduğu için buna yönetim tarafından göz yumulduğu düşünülmektedir.

Araştırmacı: Sizce Türkiye futbolunda şike var mıdır? Görüşmeci: Bence vardır evet A: Neden böyle düşünüyorsunuz? G: Ya çünkü güç dengeleri çok fazla eşit dağıtılmamış durumda... Ve bunu da takımların kendi çıkarları için kullanabileceklerini ve kullandıklarını da düşünüyorum ben. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Tabii ki vardır. Hâlâ daha vardır. Ama Türkiye futbolunda adaletsizlik olması için şike olmasına ihtiyaç da yoktur. Zaten medya desteği, arkalarındaki lobiler, federasyon yöneticileri vs. hep belli camialardan çıktığı için federasyon içerisinde ya da medya havuzunda daha o dönem güçlü olanlar zaten şike yapmadan da... Adaletsiz bir yönetime zemin oluşturuyorlar zaten. Ama bunun haricinde şike, doğrudan şike vardır. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı)

Türkiye futbolunda şike mevcut... Geçmiş önde gelen spor programlarında da bizatihi bu şikenin tarafı olan futbolcuların açıklamaları da mevcut. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

En çok 3 büyüklerin yaptığını düşünüyorum. Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın yaptığını düşünüyorum. Onlar kendileri bilerek ve isteyerek yapmasalar bile federasyonun en çok bu 3 takımın başarılı olmasını isteyeceğini düşünüyorum. Çünkü bunların başarılı olması demek daha fazla taraftarın memnun olması demek. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Küreselleşmeyle birlikte spordan beslenen bahis ekonomisi ortaya çıkmıştır (Akşar, 2009). Görüşmecilere göre Türkiye futbolunda bahis mafyası bulunmaktadır. Bahiste herkesin belli takıma para yatırması sağlanmışken sürekli kazanan takımın değil karşı takımın kazanması konuya örnek olarak verilmiştir. Bahis firmalarının futbol kulüplerine sponsor olmaları futbol-bahis-ticaret ilişkisini açıkça gösterir niteliktedir. Futbolun şirket ve sponsor himayesi altına girmesi ile legal ve illegal bahsin olmaması düşünülemez hâle gelmiştir. Belli takımların yönetim tarafından kayırılması taraftarın güvenini sarsarken futbolcular ile yapılan gizli anlaşmalar üzerinden de şike yapıldığı düşünülmektedir. Futbolun parayla ilişkisi futbolda bahis oynanmasını ve tekelleşmeyi beraberinde getirmektedir. Özellikle alt liglerde bahise bağlı olarak şike olduğuna dair düşünceler mevcuttur.

İddia markalarının futbol takımlarına sponsor olmaları ve forma ve stadyumlarda reklamlarının yer alması bahis ve futbol yakın ilişkisini gösterir niteliktedir.

Araştırmacı: Türkiye futbolunda bahis mafyası var mıdır? Görüşmeci: Bahis mafyası sadece bence Türkiye’de değil bütün ülkelerde var. Çünkü sürekli favori olan bir takımı kazandırılırsa kendileri para kazanamazlar... En çok hangi maç oynandıysa onu yatırıyorlar. O maç atıyorum Fenerbahçe X takımla oynuyor. Fenerbahçe tamam %100 kazanacak diyorsun... Herkes oynuyor. Bir anda tam tersi yapıyorlar. Herkes kaybedeceği için bütün parayı kasa kazanmış oluyor. Yani mafya var ya bence. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Araştırmacı: Türkiye futbolunda bahis mafyası var mıdır? Görüşmeci: Alt liglerde olduğunu düşünüyorum. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Ya bu bahis meselesinin de gerek mafyalaşma gerek şirketleşme mafya olmasa bile futbol üzerinden şirketleşmiş ve büyümüş tekelleşmiş bir şirketin bulunuşu dahi futbolun saha sonuçlarına kadar etkili alan olduğunu düşündüğüm için futbolun daha temiz kalabilmesi adına tehlikeli buluyorum. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı).

Şu an futbol bir ticaret şekline döndü... Geçen gün yanlış hatırlamıyorsam Trabzon’un teknik direktörü Nesine’nin maskesiyle çıkıyor yani. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Kesinlikle var. Bahis mafyası da var. Oynanıyor ve bahsin tümüyle kendi lehlerine çevirip bunlardan rant sağlamak, kazanç sağlamak adına yaptıklarını düşünüyorum. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Oyuncular üzerinden kişiler üzerinden bahis yapıldığını düşünüyorum. Yani bir futbolcuya gidip de mesela bir kaleciye sen bir iki tane gol ye dediklerini düşünüyorum. Ya bi’ ara bunlar da çıktı. İşte futbolcuların normalde bahis oynaması yasaktı ama bundan ceza alan Trabzonsporlular oldu diye hatırlıyorum. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi).

Görüşmeciler tarafından özellikle son yıllarda yaşanan 2011 Fenerbahçe Trabzonspor arası çatışmanın kaynağı olan şike davası futbol-şike ilişkisi için sıklıkla örnek olarak verilmiştir. Futbolcular, yöneticiler ve bahis şirketleri üzerinden tekelleşme ve ekonomik bir sektör haline gelme konuları endüstriyelleşen futbol içinde kendisine giderek artan yönde yer edindiği gözlenmektedir. Bu da endüstriyelleşen futbolla birlikte değişen futbol taraftar kültürünün bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.Bir Metropol Mekânı Olarak Stadyum

Mekân, Kartezyen bakışın içerdiği mekânın kap gibi olduğu fikri ile teknik/maddi bir boyutu; Heidegger ve Lefebvre ile mekânın toplumsallıkla anlamlandırıldığı fikrini; Soja ile ise bu boyutları içeren ve bunları aşan alternatif bir mekân fikri ile açıklanır. Soja, teknik/maddi veya toplumsal mekândan birini seçmek yerine ikisini de içeren ve bunları aşan bir anlayışla mekâna yaklaşır. Soja’nın “üçüncü mekân” düşüncesinde “bir fikir olarak tasarlanma” anlayışı vardır. Bu yönüyle mekânın anlamı da mekânın boyutları arasına girer.

Mekân, kapitalist düzenin içerisinde yarattığı tekdüzelikleri aşan farklılıkları barındırdığında anlamlı ve alternatif bir mekân olabilmektedir. Mekân olarak stadyum, kapitalist düzenden kaynaklanan mekânsal tekdüzeliği giderek daha hissedilir boyutta içerirken içindeki taraftar grubunun oluşturduğu farklılıklar ve taktikler ile hem o tekdüzeliği yıkıma uğratmak için mücadeleyi hem de düzenin içinde oluşla tekdüzelik

içinde erimeyi bir arada barındırır. Michel de Certeau'nun disipline edilen grubun "stratejiler"i de bu noktada önemlidir çünkü taraftar grubunun veya herhangi bir mekândaki toplumsala ilişkin olanın düzen içinde geliştirdiği taktikler oradaki farklılığı ve kırılma anlarını yaratmaktadır.

Stadyum mekânındaki tekdüzeliği kıran farklılıklar Passolig'le stadyuma gidip Passolig'in vadettiği güvenlik teminatını aşma yönünde girişimlerde bulunmak (stada getirilmemesi gereken araçları getirmek, belirlenen koltuk numarasına uymamak, stadyumda maçın oturmak amaçlı tasarlanan koltukta oturmamak) stadyuma Passolig'le gitmek fakat stadyumun içinde siyasi protesto yapmak vb. gibi örneklerle sıralanabilir. Bu örnekler kapitalist sistem içinde toplumsala ilişkin olanın mücadelesi sonucu sistemde açtığı gediklerdir. Bu gedikler, mekânın kapitalist düzen paralelinde disipline edilmeye çalışıldığını fakat bunun tam anlamıyla gerçekleşmesi önünde toplumsal engel ve mücadeleler olduğunu gösterir niteliktedir.

Augé'nin işaret ettiği "yok-yerler" fikri de bir metropol mekânı olarak stadyumda taraftarlar tarafından açılan bu gedikler sayesinde tam olarak gerçekleşmemekle birlikte liberal kapitalist düzen tarafından Passolig gibi uygulamalarla taraftarları disipline etme aracılığıyla hedeflenmekte ve bu uğurda çaba sarf edilmektedir.

Mekândaki tekdüzeliği kıran "punctum"lar , "gedik"ler, "taktikler" mekânı teknik-toplumsal dikotomisinden kurtararak yaratılan farklılık ve anlamla alternatif mekân kılmaktadır.

Stadyumun maddi/teknik boyutu; konforu, yapısı, konumu vb. gibi özelliklerle ele alınırken teknik boyut görüşmeciler tarafından çoğunlukla eski stadyum-yenilenen stadyum ayrımı üzerinden açıklanmıştır. Yenilenen stadyumların teknik avantajları ön plana çıkarken görüşmeciler tarafından eski stadyumlar-yenilenen stadyumlar arası bir futbol kültürü dönüşümünden söz edilmiştir. Yenilenen stadyumlar ve günümüz futbolunda uygulanan teknolojik uygulamalar ve stadyumların şehir dışına inşasıyla eski stadyumlarda bulunan ortak anı, tarih, rutin ve kültürün giderek yitirildiği düşünülmektedir.

Stadyumda toplumsal ilişkiler, sosyal etkileşim ve stadyuma yüklenen anlam üzerinden açıklanmıştır. Stadyumun insan olmadan bir anlamının olmadığı ve eski stadyumlarda daha yoğun toplumsal ilişkilerin yer aldığı vurguları bu konuda ön plana çıkmaktadır.

Stadyumun anlamı konusunda görüşmecilerin kendi desteklediği takım stadyumu ve rakip takım stadyumu (deplasman) olmak üzere yükledikleri birçok anlam bulunmuştur. Desteklenen takımın stadyumu deplasman stadyumuna oranla daha olumlu anlamlar barındırmaktadır. Futbol kültürünün dönüşümü ekseninde eski stadyumlar yenilenen stadyumlara kıyasla daha anlamlı bulunmuştur.

Eski stadyumların futbol kültürünü yeni stadyumlara göre daha çok barındırdığı düşünülürken bu fikir “asıl” taraftar grubunun yenilenen stadyumlarda yer almadığı fikri ile birlikte savunulmuştur. Stadyumdaki tekdüzeliği “studium”u kıran farklılıklar “punctum” mekânda yaratılan taraftar kültürü iken kültür, anı, tarih ve ilişkisellik yönünden yenilenen stadyumlarla birlikte giderek azalmıştır. Bu azalmada endüstriyelleşen futboldan kaynaklanan birçok uygulamanın futbol kültürü üzerinde yarattığı dönüşümün etkisi söz konusu olmuştur.

3.2.1.Stadın Teknik Boyutu ve Yenilenen Statlar

Stadın teknik boyutu konusunda en çok göze çarpan stadyumun anlamının endüstriyelleşmeyle azalması ve yenilenen statların teknik, mimari ve konfor boyutlarının ön plana çıkarken toplumsal ve anlamsal boyutlarının yaşanan dönüşümle birlikte giderek azalması olmuştur. Futbol kültürünün giderek azaldığı yenilenen stadyumlar şehir dışına inşa edildiğinden ortak rutinler ve tarihsellik teknolojik uygulamalarla (Passolig) ortak anı ve kültür sistem tarafından yok edilmeye çalışılmakta bu sebeple yenilenen stadyumlar giderek “yok-yer”leşmektedir.

Yenilenen statlarda endüstriyelleşmeyle teknik, konfor ve mimari ön plana çıkarken stadyum anlamını yitirmekte, eski taraftarlarını kaybetmektedir. Yeni stadyumun aidiyet barındırmadığı, eskinin hatıralar barındırdığı ve tribün faaliyetleri için daha uygun olduğu düşünülmektedir. Yeni stadyum modern, estetik ve teknolojik, güvenli yanı sıra anlamsız soğuk bir yapıyken eski stadyum taraftar yokken de anlamlı, samimi, ruhu olan bir mekân olarak düşünülmektedir. Teknik açıdan konumun önemine rastlanmıştır.

18.04.2022’de gözlem yapılan Galatasaray-Yeni Malatyaspor maçı için gidilmiş olan Ali Sami Yen Nef Stadyumu’nun çevresinde gökdelen plazalar, otoyol, metro, birkaç büfe ve GS Store dışında vakit geçirilebilecek, sosyalleşme amaçlı tek alan alışveriş merkezidir. Taraftarların rutinlerinin ve ortak kültürünün oluşabilmesi önündeki en büyük engel stadyum çevresinde sosyalleşme amaçlı alanların yer almamasıdır.

Ulaşımın yalnızca metro ve özel araçla olması da taraftar için stadyumun teknik açısı yönünden büyük sorunlar yaratırken aynı zamanda maç öncesi ve sonrası rutinlerinin oluşabilmesi yönündeki ikinci en büyük engeldir.

Eski taraftar grupları kalmadı artık... Mimarının buna çok etkisi olduğunu o propagandanın buna çok etkisi olduğunu düşünüyorum (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Unutulmayacak şeylerden biridir İnönü Stadi... Arena gerçekten son teknolojiyle yapılmış, gerçekten olağanüstü bir stat ama İnönü'nün o gelenekçi ruhunun o kendi içimizde taşıdığımız şeyleri göstermiyor gibi. O anları yaşatmıyor gibi. İnönü daha içten daha samimiydi daha bir ruhu vardı. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Yani eski statlar o zamanın teknik ölçülerine göre daha mahrumdular, daha az komplike yapıları. Şimdiki çok daha teknolojik çok daha büyük paralarla yapılmış statlar. Ama ben olmasam da benim haricimdeki Galatasaraylıları izlediğim zaman... Ali Sami Yen Stadi'nin yani asıl büyük başarıların kazanıldığı benim takımındaki stadyumun yıkılışında hepsi büyük üzüntü içindeydiler... Ama ben bunu şeye bağlıyorum yani stadın demirine taşına değil de orada yaşanan yaşanmışlıkların biriktirdiği etkilerin ya da büyük başarıların bir hatrasına bağlıyorum. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Yeni statlarda maç izlemek çok daha rahat bir kere. Çünkü eski statlarda sahaya olan mesafe koltukların açısı bile çok farklı... Daha iyi koruma, güvenlikleri olduğunu düşünüyorum. (G8, 1996, Beşiktaş, E, Müşteri)

Türk Telekom Arena Stadi yapısı gereği çok gri bir stat... Ali Sami Yen olsaydı eğer taraftar yokken de çok anlamlı bir stat diyebilirdim ama Türk Telekom Stadyumu bence hani taraftar olmadığı durumda, içinde bizler bulunmadığımız zaman sadece bir yapı... Atmosferi daha tutmamış, oluşmamış bir yer. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

İnönü'den konuşmak istiyorum bu tarz sorularda hep. Vodafone'da şu an bir aidiyet hissedemiyorum. Yani çünkü gidemiyorum. Ne biliyim gitmek de istemiyorum. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Yeni stadyumun eskiye kıyasla teknik açıdan avantajlı ve dezavantajlı özelliklerine yer verilmiştir.

Yeni statlar daha modern. Koltuklarından tutun oynanan çimin zeminin kalitesine kadar... Yeni statlar daha konforlu yani. (G7, 1996, Beşiktaşlı, E, Müşteri-Yerel)

Araştırmacı: Peki eski stadyumla yeni stadyum arasında ne gibi farklar görüyorsunuz?
Görüşmeci: Eski stat, eskiydi; yani mimari olarak da daha az konforluymuştu. Ama tribünel faaliyetleri icra edebilmek adına daha elverişliydi -ki kötü olmasına rağmen... Önemli koşullardan bir tanesi akustik meselesi. Yani sesin nasıl çıktığı, kalabalıkların sesinin nasıl çıktığı meselesi. Bu da stadyumların mimari yapısıyla doğrudan alakalı... Tamamen aslında teknik bir konu. Eski stadyum bu açıdan dezavantajlıydı... Buna rağmen mevcut stada göre çok daha iyiydi. Çünkü mevcut stadın çatısı çok yüksek ve muşamba gibi bir malzeme kullandılar... Malzemenin dolayısıyla ses orada boğuluyor, yankılanıyor... Anlaşılmaz bir uğultu çıkıyor. Ve bu kalabalık bir şekilde tezahürat yaparken dezavantaj oluşturuyor. Bu kötü yanlarında bir tanesi. Bazı güzel yanları da var. Saha görüşü daha iyi; bu bizim için çok bir şey ifade etmese de, sahaya daha yakın, reaksiyonunuz sahaya daha çabuk ulaşabiliyor falan. Kendi aramızda organize olabilmeyi güçleştiriyor ama dışarıdan görseliği çok daha güzel. Mesela daha büyük kapasitesi daha fazla falan gibi avantajları var. Bir avantajı da şu tek kat ve düz bir kale arkasına sahibiz. Bu çift kat olup bölünmenin dezavantajını ortadan kaldırıyor. Daha iyi bir görsel şov yapabilmenize olanak sağlıyor gibi avantajları var. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmanlı)

Yeni statlarda aynışma görülmektedir, stadyumun karakteristik öğeler yitirilme, yapaylaşmaya rastlanmaktadır. Yeni statlardaki denetimin taraftarı misafire dönüştürdüğü görülmektedir.

İçerisi adeta bir Alman stadına benziyor. Yani hiçbir karakteristik özelliği yok. Yani bakıyorsunuz stat zemini var. Bir anda tribünler ortaya çıkıyor. Sonra geometrik bir şekilde gidiyor, sonra üst kat çıkıyor... İnönü Stadı'nın içine baktığınız zaman burası İnönü Stadı diyemiyorsunuz. Ve bence bu çok büyük bir eksiklik... Ama ne yazık ki günümüz futbolunda bu yeni inşa edilen statlar birbirinin tıpa tıp aynısı... Oraya girdiğiniz zaman yapay bir ortam olduğunu hissediyorsunuz yani. Orada hoş vakit geçirme üzerine kurulu bir alan orası. Şey değil, taraftarlık değil, böyle kendinden geçmek değil, onun için değil... Dediler ki buranın stadin akustığı çok iyi eski statta nice desibel rekorları kırıldı. Millet öyle bir bağıyordu ki kendinden geçiyordu ki aynı ortamı hiçbir zaman yeni statta ulaşamadı. Dediğim nedenlerdendir. Çünkü nerede bağırsın? Misafir evinde bağırmasınız ki hani taşkınlık yapmazsınız ki. Çünkü hep disiplinize edersiniz kendinizi, hep saklarsınız, korursunuz. Aman yanlış bir şey yapmayayım diye. Yani o vecd hali kendinden geçme hali bir türlü yeni statta olmadı... Beşiktaş o eski statta nice zor günler yaşadı. Yeri geldi hatta o veda sezonundan bahsediyorum böyle cepte para yok bir şey yok kulüpte. Amatör kötü oyuncular oynuyor kağıt üzerinde ama çok yürekli oyuncular. Ya takım yenildiği zaman bile orada bir Allah'ın kulu terk etmiyordu o stadı. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Teknik boyutta yenilenen stadyumlarla birlikte stadin “yeni” ve “büyük” oluşu vurgusu, ulaşım ve konum faktörleri ön plana çıkmıştır. Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın stadyumlarının yenilenme şekli farklı olmuştur, Galatasaray'ın stadyumunun konumu şehir merkezinden alınarak şehir dışına taşınırken Fenerbahçe ve Beşiktaş'ın stadyumları konum olarak yerinde yenilenmiştir. Bu sebeple Galatasaray taraftarı ulaşım, konum ve tarihin yitirilmesi konuları bakımından yenilenen stadyumlardan daha fazla şikayetçi olmuştur. Yenilenen stadyumların şehir dışında olması, teknolojik uygulamalarla futbol kültüründe değişime neden olmuş bu durum da eski stadyumların taraftarlar tarafından özlemle anılmasına neden olmuştur.

Stadyumun çok büyük ve yeni olmasının iyi olarak vurgulandığı noktalarda da bir güç vurgusu hakimdir. “Yenilik” ve “büyüklük”le iyi olarak nitelenen stadyum mekânı bir erkeklik göstergesi olarak güç ile ilişkisi içinde okunabilir. Genç olma, güçlü olma gibi emarelerle tanımlanan erkekliğin mekânla ilişkisi içinde anlamlandığı görülmektedir.

Toplumsal ilişkiler olmadan stadyum yalnızca bir yapı olarak görüldüğünden anlam arz etmediği düşünülmektedir. Bu sebeple stadyumda toplumsal ilişkilerin incelenmesi gereklidir.

3.2.2.Stadyumda Toplumsal İlişkiler

Stadyumdaki toplumsal ilişkiler, sosyal etkileşim ve stadyumun anlamı üzerinden incelenmiştir. Eski stadyumlarda toplumsallığın, tarihselliğin, ortak rutinlerin daha fazla olduğu dile getirilirken yenilenen stadyumlarla bunun giderek yitirildiği vurgulanmıştır.

Stadyumun gelen taraftarla, taraftarlar bir aradayken anlam kazandığı düşünülmektedir. Yenilenmeden önceki stadyumlarda taraftar birliği ve yakınlığı

bulunmaktadır. Stadyumun maddi olarak bir anlamı yoktur. İnsansız mekân yalnızca birer yapı, taş ve beton yığınıdır. Maç öncesinde futbolcuların adları stadyumdaki dev ekrandan sayılırken 12 numara olarak taraftar grubu söylenip alkışlanmaktadır, bu gelenek, futbolda taraftarın önemi açısından dikkate değerdir. 12 numara olarak taraftarın anonsuna gözlem yapılan Fenerbahçe maçında da Galatasaray maçında da rastlanmıştır.

Görüşmeciler tarafından eski stadyumun tarihle, anılarla anlam kazandığı, stadyum yer değiştirdiğinde tarihten kopulduğu düşünülmektedir. Stadyum alınan ödüllere, yaşanmışlıklarla anlamlıdır, bu bağlamda yenilenmeden önceki stadyum değerini korumayı sürdürür. Pilot mülakat araştırmalarında G02 eski stadyuma tarihselliğinden ötürü gitmek istediğini dile getirmiştir. Diğer taraftan yeni stadyumların sosyalleşme imkânı sağladığını ileri süren görüşmeciler de bulunmaktadır.

İçi boş olduğunda belki estetik zevklerden bahsedebiliriz yani stadyumlarla alakalı ama içi boş olduğunda çok bir anlamı yok. Şu anda pandemi döneminde olduğu gibi. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Yeni teknolojiyle yapılmış statların tümünde zaten sosyal olanaklar da var... Maç öncesini ve maç sonrası maç içi birçok farklı olanaklar sağlayabiliyor sosyalleşme açısından. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmanlı-Fanatik)

O eski statlardaki... O insanların o maça gösterdiği ilgi ve oradaki... Kolektif ortam bence eski statlarda daha güzeldi. (G15, 1995, Galatasaraylı, K, Çekirdekçi-Müşteri)

Yani aslında fanatik Beşiktaşlılar için İnönü Stadı'nın çok büyük bir anlamı vardı ama... Benim için çok bir şey ifade etmiyor. Sadece o statta binlerce kişiyle beraber olmak, beraber tezahürat yapmak benim için bir şey ifade ediyor. Maddi olarak stadın herhangi bir anlamı yok bende. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Bizim stadımız eğer onun içerisinde iyi oyun oynamazsa, taraftar olmazsa bizim için hiçbir anlamı yok. Sonuçta orası betondan yapılmış bir yapıt hiçbir şey ifade etmez insanlar içinde olmazsa. Çok eskiden, hani belki yüz yıllık iki yüz yıllık stat olur. O anlam kazanmıştır. O birçok insan için farklı şeyler ifade edebilir. Ama şu anda birçok takımın stadı yeni olduğu için. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi)

Stadyumun içi dolu olduğunda sahadaki oyunculara yansıyor. Sahadaki oyunculara yansıdığına da iyi bir futbol ortaya çıkıyor. Mesela normalde Galatasaray futbol takımının iç sahadaki performansı çok iyidir ama geçen seneki pandemiden bu yana baktığımızda performansı düşüyor. Çünkü stadyumda taraftarın olmaması takımı etkiliyor. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Yani bence içi boş olduğu zaman da anlamlıdır ama içi dolu olduğu kadar anlamlı değildir. Çünkü taraftar her zaman takım için 12 numaradır derler. Futbol 11'e 11 oynanır ama taraftar her zaman 12.adamdır (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik)

Bir görüşmecinin desteklediği takımı bırakma sebeplerinden biri desteklediği takımın tarihinden koptuğunu düşünmesi olmuştur. Hatıraların yaşandığı mekânın bir anda terk edilmesi kulübün tarihinden kopmasının bir parçasıdır. Yenilenen stadyumlarda tarihsel bir boyut bulunmadığı düşünülmektedir. Yeni stadyumda eski stadyumun adının geçmesi dahi tarihselliği yaşatmak için bir çaba olarak değerlendirilmiştir.

Tarihe bağıllık yenilenen stadyumlarda olduğu sürece o mekânla aidiyet kurulabilmesi ihtimalinin oluştuğu düşünülmektedir.

Galatasaray Ali Sami Yen'i terk etti. İşte Ali Sami Yen orada yıllardan beri duruyordu yani. Gittiler başka bir yere işte E-5'in kenarında bir yere gittiler. Şimdi benim Galatasaray'ı bırakmamda bu da etkili oldu. Çünkü tarihten koptu takım. Bir anda saçma sapan bir yere gitti yani inşaatların olduğu böyle sitelerin falan yapıldığı bir yere gitti. O ortamdan koptu. Stat mekânını terk etti, tarihini terk etti. Yani ben Galatasaray'ı bu kadar rahat bırakabiliysem bunun da etkisi var. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Galatasaray'ın önceki stadyumu, Mecidiyeköy'deki eski stadyum... O tarihsel dokuyu ve şeyi yani stadyumu yeniden yaparak... En azından aynı yere yapsalardı tekrar hani belki o şeyi korurdu ama bence şu anki haliyle o Ali Sami Yen olayında tamamen çıkmış gibi geliyor bana yani. (G15, 1995, Galatasaraylı, K, Çekirdekçi-Müşteri)

Yani yeni yapılmasına rağmen hâlâ biraz daha yaşatılmaya çalışılan bir şey. İşte Ali Sami Yen Spor Kompleksi gibi bir isim ekliyorlar sonuna artık. Bence bu önemli. Çünkü kulüpler bu tarihleriyle var olduğu zaman aslında çok daha farklı bir konuma geliyorlar diye düşünüyorum ben. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Eski ve yeni stadyumların farklarından en önemlisi futbol taraftarlarının tarihi kültürü rutinlerini yitirdiklerini düşünmesidir. Stadyum çevresinde sosyalleşme amaçlı alanların bulunması taraftarların sosyal etkileşim, ortak kültür ve ortak rutinleri faktörlerinin oluşabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu noktada şehir merkezine uzak konumlara yapılan yeni stadyumlar taraftarların ortak rutinlerin yitirilmesi açısından dezavantaj yaratmaktadır.

3.2.3. Stadyumun Anlamı

Bir metropol mekânı olarak stadyuma yüklenen birçok farklı anlam bulunmaktadır. Taraftarlara göre eski statlar anlamı/ruhu yönünden vurgulanırken yeni statların anlam yönü yok sayılarak şov alanı olarak görülmektedir. Taraftarlık para ilişkisiyle sınırlandırıldığında, stadyumlar yenilendiğinde coşku yitirilmektedir. Yeni stadyumların yarısı boş olduğundan stat ruhunu kaybetmiştir.

Araştırmacı: Sizce tuttuğunuz takımın stadyumu içi boş olduğunda da anlamlı mıdır yoksa sadece içi insanla dolu olduğunda mı anlamlıdır? Görüşmeci: Evet, barındırıyordu. Ruhumuz yeter yazıyordu zaten orada.. Şimdi yine yazıyorlar da o zaman daha iyiydi.. İnönü olsa içi boşken de anlamlı olabilirdi ama şu an içi boşken çok anlamlı olduğunu düşünmüyorum. O yüzden zaten her yere pankart asmaya başladılar. A: Sizce yeni stadyumlarla eski stadyumlar arasında fark var mı? G: Yani yaşanmışlıklar, ruh ve o dönemin mimarisi de herhalde büyük ihtimalle iyi ki yani bize o şeyi geçirebilmiş. Şimdi sadece bir şov alanı gibi gözüküyor yani. Adı üstünde yani Arena diyorlar, spor kompleksi diyorlar... Çok güzel mi güzel duruyor fakat boş yani. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Eski statlarda daha stadyum havası vardı bence. Orası daha ev gibiydi... Eski statlarda ruh vardı diyeceğim, yeni statlarda bu yok. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Futbol kulübü demek aidiyet demek. Orası sizin ikinci bir aileniz gibi. Yani nasıl dine inandığınız zaman diyelim İslam'a inanıyorsunuz tüm Müslümanlar sizin kardeşiniz ikinci bir aileniz oluyor taraftarlık da öyle. Siz bunu kalkıp bir para ilişkisine falan indirdiğiniz zaman indirmediğiniz zaman aynı coşkuyu aynı isteği randımanı taraftardan alamıyorsunuz. Bu sefer bin bir türlü sıkıntılar ortaya çıkıyor; oyuncular iyi oynamıyor, yöneticiler kendilerini rahat

hissediyorlar yolsuzluklar yapıyorlar bilmem ne yapıyorlar. Yani o yüzden yeni statlar keşke olmasaydı diyorum ya valla keşke olmasaydı. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Ya bence Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu içi boş olsa da bence çok anlamlı. Olmasa da çok anlamlı. Orasını biz evimiz olarak görüyoruz. Çok güzel farklı duygular hissettiriyor insana. Hani içeri girdiğin zaman hiç kimse olmasa bile giriyorsun böyle bir kafanı kaldırıyorsun bakıyorsun tribünlere. Dolu olduğunda da diyorsun aa bak herkes gelmiş bugün maça tribün güzel olacak diye. Ya benim için ikisi de aynı. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Stadyumun taraftarlar tarafından anlamlandırılırken aidiyet, sınıf, sembol, korku, eğlence, rutin, kültür, hisler, anılar, tarih, atmosfer, ev, mabet, rahatlama alanı anlamları bulunduğu görülmektedir.

[Stadyum aidiyeti] İnönü'den konuşmak istiyorum bu tarz sorularda hep. Vodafone'da şu an bir aidiyet hissedemiyorum. Yani çünkü gidemiyorum. Ne biliyim gitmek de istemiyorum. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Hüseyin Avni Aker kesinlikle barındırıyordu bir ruh. Trabzonspor ruhunu kesinlikle barındırıyordu. Hatta bana şöyle geliyordu: Avni Aker Stadyumu bana daha çok alt tabakanın diyeyim, alt tabakanın beraber olduğu samimi duyguların olduğu bir yerken şu an yeni stadyum bana daha çok üst tabakaların daha çok takıldığı bir yer gibi geliyor... Trabzonspor'u sadece keyif için izleyen insanların gittiği duygusunu hissettiriyor açıkçası. Ama Avni Aker'de tam tersi futbola gönül veren adamların gittiği bir stadyumdu. Ya futbolu ve Trabzonspor'u hep bir başkaldırı olarak gördükleri için gittiklerini düşünüyordum. Ama bu Akyazı'da öyle olduğunu düşünmüyorum açıkçası. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

[Stadyum anlamı] Kendi takımına bağladığım duygularla değil de aslında biraz daha yine de önemli bir mekân olarak görme hali var orayı da. Yani kendim için olmasa bile bir takım için, belirli insanlar için çok önemli bir yer burası, çok sembol bir yer olarak görüyorum. (G20, 1996, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi-Değişken)

Yani garip gelmişti tabii. Kocaman saha, insanlar bağıyor çağırıyor. Çok enteresan gelmişti bana. Ürktüğümü biliyorum. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Fenerbahçe, Kadıköy mabet zaten. Hem Kadıköy'de olduğu için diğer statlara nazaran yanındaki aktiviteler de daha iyi... Eğlence mekânı diyebilirim. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Stadyumun rutinler ve kültürle anlamlandırıldığı görülmektedir. Yenilenen stadyumların değişen konumları maç öncesi ve sonrası yapılan birçok aktiviteyi, geleneği, rutinleri beraberinde getirmektedir. Ticarileşen futbol ile amatör ruhun kaybedilmesi anlamı ve kültürü yok etmektedir. Yenilenen stadyumların konumlarının değişmemesi, kültürün nispeten korunmasını sağlarken var olan konumdan uzağa taşınan stadyumlarda eski stadyumlara karşı yaşanmışlık ve kültür yönünden özlem duyulduğu gözlenmektedir. Stadyumun yaşanmışlıklarla birleştirici yönü vurgulanmıştır.

Ya mesela Beşiktaş'ın stadı yıkılıp şehrin ne biliyim atıyorum Beylikdüzü'ne bir stat yapılırsa üzülürüm. Yani çünkü orada bir kültür var. Bizim kendimizce "düşman" olarak tarif ettiğimiz ve hiçbir muhabbet beslemediğimiz insanlar da olsalar bir şekilde bir kültür yaşıyorlar kendi semtlerinde vs. Orada güzel bir atmosfer oluşturuyorlar kendi adlarına. Bunun kaybedilmiş olmasına üzülürüm. Mesela Galatasaray'ı da hiç sevmem ama işte Mecidiyeköy viyadüğünün orada Ali Sami Yen stadının duruyor olmasını yeğlerdim yani orada bir rezidans görmektense... Yani senelerdir Ali Sami Yen belli bir yerde ve insanlar belli bir alışkanlık kazanmışlar; maç öncesi alışkanlıkları vs. bir atmosfer yaşıyor yani bir futbol kültürü orada yaşıyor. Siz bunu başka bir yere taşıdığınız zaman aslında birçok alışkanlığı ve birçok sosyal aktiviteyi de öldürüyorsunuz... Mesela önceden maç öncesi Bursa'da Setbaşı'nda maçtan önce

arkadaşlarla buluşulur, herkesin takıldığı mekânlar vardır oraya gidilir, oradan maça gidilir, öyle bütün gününüzü maça gideceğiniz insanlarla doldururdunuz. Şu an işte ya özel aracımızla ya da metroyla ulaşabildiğiniz bir konumda ve maça gitmek için bir eziyet çekiyorsunuz. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı).

Bir yerde yaşanmışlığın olması oradan yılların geçmiş olması, yılların insanların orada birlikte beraber olup o coşkuyu yaşaması... Ya eskiyi daha çok seven tarihi daha çok seven biri olduğum için benim için diğerleri daha anlamlı. Yani daha kullanışlı daha işlevsel olması değil de oradaki o duygusal paylaşımın ruhun birleştiriciliği beni daha motive eder. (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Stadyumun orada hissedilenlerle anlamlandırıldığı görülmüştür.

İnönü'ye gittiğim zaten ilk ve son maç oldu bir daha İnönü'ye gidemedim. O yüzden benim için yeri ayrıdır. Yani kalp sıkışmasına kadar anlatılan o hikayelerin abartılı olmadığını deneyimledim; kalbim falan sıkıştı yani. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Stadyumdayken daha agresif olurum... Stadyumda hemen gözünüzün önünde canlı olduğu için üzüntü de sevinç de kızgınlık da çarpı beş diyebilirim. (G23, 1989, Göztepelili, E, Deplasmancı-Fanatik)

Atmosfer, stadın ruhunu ve anlamını yansıtan temel unsurlardandır bu sebeple görüşmecilerin stadyum atmosferine ilişkin söylemleri önem kazanmaktadır. Yeni stadyum modern ve kapasitesi yüksek olarak adlandırılırken eski stadyumun atmosferi ön plana çıkarılmaktadır. Stadyumdaki atmosfer, stadyumu anlamlı kılar ve kişide heyecan uyandırır. Stadyumun büyüklüğü de atmosferin büyüleyiciliğini pekiştiren bir unsurdur. Yeni stadyum ihtişamlı iken eski stadyum alışkanlık ve anıları bir arada barındırmaktadır. Yeni stadyumların akustik ve atmosfer açısından daha iyi olduğunu düşünen görüşmeciler de bulunmaktadır. Pilot mülakat araştırmadaki G04 de ulaşım olarak eski stadyumu iyi bulurken ekonomik yönden yeni stadın “büyük” ve “iyi” olduğunu vurgulamıştır. İnan'ın (2017) yaptığı araştırmada stadyuma gelmenin en önemli ikinci sebebi maç havasını yaşamak için (%34,2) olmaktadır. Dolayısıyla stadyum atmosferi önem teşkil etmektedir.

Yeni stadyumumuz kapasitesi daha yüksek, daha yeni, işte daha şu an günümüz şartlarına uygun olduğu için yeni stadyumumuz çok daha güzel ve çok daha cezbedici. Ama eski stadyumların ambiyansı çok farklıydı bu da bir gerçek. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Kanınızın akışını hissedebiliyorsunuz. Kalbiniz küt küt atıyor. Tüyleriniz diken oluyor. Çok bambaşka bir ortam yani. İnsanın gözlerini doldurabiliyor o maç öncesi maç sonrası tezahüratlar. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Gittiğimde stadyum... Çok büyük gelmişti, çok güzel gelmişti gözüme. O kadar kişinin o statta bulunması. Çok güzel bir atmosferdi yani çok etkilenmişim ilk gittiğimde. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Yeni stat 5 yıllık... Hani yeni stat hani büyük, ihtişamlı görünüyor falan böyle dışarıdan bakınca daha başka oluyor ama eski statlar 1965 yılından beri vardı hani kurulduğundan beri Eskişehirspor. Hani eski statta ne bileyim yani büyüklerimle maça gittim, arkadaş ortamıma böyle maça gittim daha içtenlikleydi eski stat... Yani yılların verdiği bir alışkanlık. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Ya tabii ki stadyumda daha bir heyecanlanıyorsun daha fazla odaklanıyorsun. Çünkü dikkatini dağıtacak farklı bir etkileşimde bulunacağım bir şey yok. Ama ev ortamı öyle değil. Dolayısıyla stadyumda daha konsantre belki daha fazla hormon salgılıyorsun heyecanlanıyorsun. (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

1998'deydi babamın arkadaşıydı. Çok büyülenmiştim. O kadar uzun bir yeşilliğin olduğu böyle çok garibime gitmişti. Gözümün önüne getirmeye çalışıyorum... Bir de o ışıklar ve hani ilk defa o kadar çok kalabalık kişiyi bir arada gördüğümü hatırlıyorum o yaşıma kadar. O kalabalıktan büyülenmiştim açıkçası. (G23, 1989, Göztepe, E, Deplasmançı-Fanatik)

Taraftarlara göre stadyum konsantrasyon, atmosfer, ambiyans, heyecan, kalabalık, büyüleyicilik ve yıldız futbolculara yakınlıkla anlamlıdır. Stadyumda daha konsantre olunur. Atmosferi sağlayan stadyumdaki insanlar ve kalabalıktır. Stadyum ve ev maç izleme bakımından kıyaslandığında stadyum ambiyans açısından baskın gelmektedir. Maç izlemeye değil yalnızca tezahürat yapmaya giden taraftar için dahi televizyondan maç takip etmekle stadyumda izlemek arasında atmosfer farkı bulunmaktadır.

[Stadyum] Dolu olduğunda daha anlamlıdır. Kimisi buna ruh der. Yani daha farklı bir atmosfer oluyor yani. Boşken de güzel ama eksik var yani. (G8, 1996, Beşiktaş, E, Müşteri)

Bursaspor'un bir maçına gittiğimde eğer stadyum kalabalıksa o maçın atmosferine girebiliyorsunuz. Yani evde izlemekten farklı olabiliyor... Ama sıradan 2.Lig 3.Lig maçlarına gittiğinizde aynı şeyi televizyondan da izleseniz pek bir farklılık olmuyor. Sadece futbolu geniş perspektifte izleyebiliyorsunuz futbolcuların hareketlerini çok daha net görebiliyorsunuz ama büyük takımların maçlarında stadyuma gittiğiniz zaman o taraftarın etkisiyle siz de bir etki alanına girebiliyorsunuz. Yani o takımı tutmasanız bile o takıma sevgi beslemesanız bile o ortama ayak uydurmak istiyorsunuz... Kendinizi ortama anlık olarak ait hissedebiliyorsunuz... Bir de taraftarın sayısına göre de değişiyor; oluşturulan atmosfer taraftarın sayısı ile alakalı bence. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Araştırmacı: Evde maç takip etmekle stadyumda maç takip etmek arasında ne gibi bir fark var?
Görüşmeci: Evde maç takip etmek... Bir şeyin reklamını izlemek gibi. Mesela atıyorum Burger King'in bir reklamı vardır. Onu izlemek gibi... Ama orada bulunmak sanki o burgeri yemek gibi bir şey yani. O müthiş atmosferi tatmak, işte ne biliyim avazın çıktığı kadar bağırarak, ne biliyim işte insanlarla sarılmak gol anında sevinmek, işte gol yiyince çok üzülme sessizleşme vesaire. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Stadyumun anılarla anlam kazandığı görülmektedir. Stadyumların çoğunun yenilenmiş olması onu anlamdan yoksun kılar. Stadyumlar içindeki taraftar ve tarihsellik anlam kazanır, bunlar olmadığında anlamsız bulunmaktadır. Stadyum bulunduğu konumu koruyarak yenilendiğinde tarihsel devamlılığı nispeten yaşatabilir, konum değiştiği zaman ise tarihsel devamlılığı sağlamak zordur.

Bizim stadımız eğer onun içerisinde iyi oyun oynamazsa, taraftar olmazsa bizim için hiçbir anlamı yok. Sonuçta orası betondan yapılmış bir yapıt hiçbir şey ifade etmez insanlar içinde olmazsa. Çok eskiden, hani belki yüz yıllık iki yüz yıllık stat olur. O anlam kazanmıştır. O birçok insan için farklı şeyler ifade edebilir. Ama şu anda birçok takımın stadı yeni olduğu için. Bir beton yapı olarak bakılıyor çok kişi tarafından, bence de öyle. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi).

Keşke Ali Sami Yen, Ali Sami Yen'de gibi olduğu yerde yenilenseydi, kapsamlı bir şekilde bugünkü halini orada alsaydı. O tarihsel devamlılık olabilirdi... İstanbul'un dışında kabul edilen bir yerde yeni bir stat yaptığımız zaman ve ona yine parasal yönden Türk Telekom Arena gibi bir yine alakasız isim verdiğiniz zaman seyircinin orayı benimsemesi vakit alacaktır. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Yani ritüellerimiz eski statta vardı... Ama eski stadyumdayken alışkanlıklarımız vardı... Daha iyi bağıralım diye daha iyi beste yapalım diye çorbacıya giderdik mesela.(G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Yenilenen statların isimlerinin eski ismiyle değil sponsorların ismiyle anılması tarihsel devamlılığın sağlanmasını zorlaştıran bir unsur olarak görülmektedir. Stadyumlar yenilenip konumları değiştiğinde ortak rutinler yok olmaktadır. Stadyumun anılar ve etkileşimle anlam kazandığı düşünülmektedir.

Eski stadımızla ilgili bilmiyorum duygusal bir bağım olduğu için herhalde. Manevi bir değeri vardı. Benim ve benim gibi birçok insan için. Yani o manevi değeri veren de yaşanmışlıklar. Takım kurulduğundan beri acısıyla tatlısıyla ne yaşandıysa o statta yaşanmış... Yıllar içinde insanlar orada anılar biriktiriyorlar. Bir anlam yüklüyorsunuz oraya ve o stat şu an yıkıldı. Ve yerine millet bahçesi dedikleri parklardan yaptılar. Her oradan geçişimde hâlâ hüznleniyorum, duygulanıyorum. Dolayısıyla o stadın boş olarak bile var olmasının bir anlamı vardı o geçmiş yaşanmışlıklardan ve bizim ona biçtiğimiz manevi değerden kaynaklı. Şu anki mevcut daha modern olan stadın böyle bir kıymeti harbiyesi yok. Zaten son 1 yıldır pandemi koşullarından dolayı boş statta oynanıyor. Ve boş bir duvar yığını gibi geliyor. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı).

Unutulmayacak şeylerden biridir İnönü Stadi. Yani evet Arena gerçekten son teknolojiyle yapılmış, gerçekten olağanüstü bir stat ama İnönü'nün o gelenekçi ruhunun o kendi içimizde taşıdığımız şeyleri göstermiyor gibi. O anları yaşatmıyor gibi. İnönü daha içten daha samimiydi daha bir ruhu vardı. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Stadyumun genel olarak dışarıdan bakışı, safi bir stadyum. Benim için önemli olan aidiyet uyandırması için stadyumun içerisinde yaşadığımız anlardır, etkileşimlerdir. Karşılıklı girdiğiniz diyaloglardır. Stadyuma dışarıdan baktığınızda ben sadece bir demir yığını olarak görüyorum. Ama stadyumun içerisinde insanlarla etkileşime girdiğinizde sizin içerisinde bambaşka bir ruh seviye oluyor. Yani hem mutlu oluyorsunuz hem kendinizi rahat hissediyorsunuz(G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Futbol insanlara dindışı kutsal bir aktivite vaat etmektedir. Modernizmle birlikte gelen sekülerleşme insanlardan inanma ihtiyacını çekip alamamıştır. Bu sebeple kapitalist sistem dinsel olmayan kutsallıklar oluşturarak inanma ihtiyacının teminini sağlar. Dindışı kutsallıklarla boşluk hissi giderilmeye çalışılır. Futbolun iktidarlar tarafından bütün dünyada desteklenmesinin temel sebebi bu olmaktadır. Marşlar, bayraklar, formalar bu dindışı kutsal yapının bileşenlerini oluşturmaktadır. Stadyumların mabet olarak anılması, boş stadyuma yüklenen manevi anlamlar bunu destekler niteliktedir (Arık, 2004). Futbolun günümüzde dindışı bir kutsal (Arık, 2004) olduğu yaklaşımı da futbol taraftarlarının davranış ve söylemleriyle desteklenmiştir.

Stadyum taraftarlar tarafından anlamlandırılırken ev ve mabet olarak da tanımlanmaktadır. Bazı taraftarlara göre eski stadyum mabetken bazı taraftarlara göre de yeni/eski stadyum fark etmeksizin desteklenen takımın stadyumu ev, deplasman stadyumu ise misafirlik anlamı taşımaktadır. Pilot mülakat araştırmada yer alan 4 görüşmeci tarafından da stadyum “mabet” olarak tanımlanmıştır.

Mabet diyebilirim benim için açıkçası. Anlatmak istediğim belki de üzerine yüklediğim anlamları en çok yansıtabilecek kelime bu. Ama onun haricinde bir mabetten de öte kendimi var ettiğim, hayata karşı tutunduğum, yeri geldi çok mutlu olduğum da gidip mutluluğumu paylaştığım, çok üzülüşümde koltuklarına sarılıp ağladığım bir alan oldu. Yani evimden daha çok evim benim için. Öyle ki İnönü Stadı yıkıldığında ki hâlâ bile benim için manevi yıkıma devam ediyor, hâlâ kendime gelebilmiş değilim. O kadar şatafatlı bir yapı yapılmasına rağmen yerine. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Diyorum ya bir mabet. İnsanın mabedi içi boş da olsa dolu da olsa kesinlikle çok anlamlıdır. Her zaman bize huzur veren bize mutluluk veren bir yer orası. Küçüklüklerimiz, büyüklüklerimiz, yaşantılarımız, mutsuzluklarımız, güldüklerimiz... Her şeyimiz onun içinde saklı. İnsan olup olmaması önemli değil içerisinde. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Yani kendimi evimde hissetmiyorum ki evde. Stattayken ben evimdeyim aslında. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Kendi stadınıza gittiğinizde o işte evinde hissetmek, daha rahat hissedersiniz buna benziyor. Deplasmana gittiğinizde misafirsinizdir... Kendi evinize çok aşinasınız, yola çok aşinasınız, gittiğiniz yerlere çok aşinasınız. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Stadyum bir rahatlama alanı olarak da anlamlandırılmaktadır. Stadyumlar bastırılmış duyguların dışa vurulduğu, kitlelerin özgür hissettikleri ve deşarj oldukları mekânlardır. Spor –özelde de futbol- toplumsal yabancılaşmayı örten, reel hayatın sorunlarından uzaklaştıran modern toplumdaki bireylerin kaçış ve uzaklaşma alanıdır (Arık, 2004).

Lefebvre'e (2020) göre gündelik hayat çalışma, boş vakit, ailevi ve özel yaşam olmak üzere üç veçheyi kapsar. Rahatlama ve zevk boş vaktin ana hatlarını oluşturmaktadır. Gevşeme sağlamayan eserler yahut etkinlikler boş vakit ögesi değildir. Modern insan gerilimin ve yorgunluğun sonunda boş vakit beklemektedir. "Rilaks olma"yı talep eder. Çalışma ve ailede bulamadığı rahatlama boş vaktinde bulmayı umar. Boş vakit gündelik hayat dışında ideale yakın saf bir yapaylıktır. Bu kapsamda futbol izleme aktivitesi de bir boş vakit etkinliği olarak değerlendirilebilir.

Erdoğan'a (2008) göre gençlerin saldırganlık ve taşkınlık sonucu kazandıkları psikolojik boşalma olmaktadır. Takım tutma ile yenilgide ve kazanmada içe atma zorunluluğu ortadan kalkar ve iş hayatındaki boyun eğme hissinden tamamen uzaklaşılır. Galibiyete şartlanma, beklenmedik mağlubiyet, ekonomik koşulların yarattığı kaygı ve fanatizm saldırgan davranışa neden olan uyaranlardır (Kuru, 2000). Maç izlemeye giden taraftar iş hayatının katı kurallarından uzaklaşarak daha "rahat" davranmaktadır bu da şiddet eylemlerine neden olabilmektedir.

Freud (2016) Kültürdeki Huzursuzluk adlı kitabında cinsellik/Eros/yaşamın ve saldırganlık/ölümün medeniyet sebebiyle insanın bastırmaları gerektiği içgüdüleri olduğunu belirtir. Ona göre medeniyet bireylerin bu içgüdülerini bastırmalarını

zorunlu kıldığından kişilerin mutluluğa erişmesini zorlaştırmıştır. Stadyum, taraftarların bastırıldığı bu ilkel dürtüleri boşaltma imkânı bulabildikleri medeniyetin, modernliğin getirdiği zorunlulukları aşkın bir alan olarak birliktelik içinde bir katharsis imkânı sağlamaktadır.

Stadyum, şehirde yaşayan insana hayatın gerçeklerinden, dertlerden uzaklaşarak katharsis, stres atma, rahatlama ve deşarj olma alanı sağlar. Bağırmanın, küfretmenin yadığanmadığı statlar bireye rahatlama imkânı sağlamaktadır. Stadyumda kitleyle birlikte olma sebebiyle aşırılaşma gözlenmiştir. Takıma destek olmakla birlikte rahatlama da maça gitme sebepleri arasında üst sıralarda yer almaktadır.

Şımarabildiğiniz, bağırıp çağırabildiğiniz, küfredabildiğiniz ve bunun yadığanmadığı bir ortam. Ya çok ütöpik geliyor. İşte bunu dışarıda başka bir yerde yapsanız yapamazsınız yani deli derler. Ama orada bunu hiç kimse yadığanmıyor herkes bunu yapıyor. Orada bulunmak, evet insanın bir sınırlarını boşaltmasına yardımcı olduğunu düşünüyorum. Ciddi stres attığımı düşünüyorum. O kapıdan, o turnikeden geçtiğim anda başka biri oluyorum galiba. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı).

Yani kişilerin şahsına değil de o anki pozisyon oldu ve hiçliğe küfrediliyor ama edilebiliyor. O da deşarj yöntemi. Orada atılan bir deşarj yöntemi. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Ben oraya maç için gitmişim hani ne biliyim bi' kederim varsa da bi' kötü düşüncem varsa da o tamamen yok oluyor orada... Stadyuma gittiğiniz zaman deşarj oluyorsunuz. İşte o hafta içerisinde veya o ay içerisinde olan tüm olumsuzlukları unutuyorsunuz (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik).

Pilot mülakat araştırmada G02'nin stadyumda maç izlemenin stres atmayı sağladığını, G03'ün stadyumda rahat bir şekilde bağırmanın deşarj olmayı sağladığını belirtmiştir. G04 stadyumda maç izlemenin gündelik hayat sorunlarından arınmak için olduğunu, küfrederek bu stresi atan taraftarların bulunduğunu ve G01'in gündelik hayattaki stresin maça gidip bağırıp küfrederek atıldığını böylece deşarj olduğunu belirtmiştir. Bu örnekler stadyumun taraftarlar tarafından gündelik sorunlardan uzak rahatlatıcı bir mekân olarak anlamlandırıldığını gösterir niteliktedir.

Stadyum olumsuz düşüncelerin yok olduğu, stresin atıldığı, sakinleşmenin gerçekleştiği ve terapi işlevi gören bir mekândır. Stadyum, duyguları, tepkileri gösterebilme açısından evden daha rahat bulunmaktadır. Stadyumda her taraftar içinden geldiği şekilde bağırma imkânı bulur. Stadyumda kişi sınırlarını aşmakta ve maç izleme fiziksel bir aktivite halini almaktadır.

Böyle oradan girdiğiniz anda o atmosferin şeyiyle, coşkusuyla falan gerçekten olmadığınız biri olup bir şekilde o birikmiş stresinizi ya da enerjinizi atıp sonra normal bir şekilde sakinleşerek çıkıyorsunuz. Bir nevi terapi gibi bir etkisi olduğunu düşünüyorum ben. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı).

Stadyumda maç seyrettiğin zaman bağırırsınız stres atarsınız bu stres atmak tabii ki ağzınızdan kötü kelimeler çıkması anlamına gelmiyor. Sadece tezahürat ederek de stres atabilirsiniz. Çünkü şehir içinde gerçekten avazımız çıktığı kadar bağırmaya çok ihtiyaç duyuyoruz ve stadyum bu ihtiyacı gidermek için çok uygun bir yer. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

İnsan sokakta o kadar bağırıyor, evde o kadar bağırıyor, işte ailen var çocuklar var falan bağırıyor sunuz. Ama maça gittiğinde istediğin kadar bağırabiliyorsun... Belki başka bir derdin var orada çıkarabiliyorsun yani ki yaşadım bunu yani. Böyle çok sıkıntılı olduğum zamanlar maçlarda öyle bir bağırıyordum, sesim kesiliyordu ama o 2-3 gün daha rahatlamış hissediyordum. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Ya bir noktadan sonra zaten maç da aklınızdan çıkıyor. Böyle fiziksel bir aktivite halini alıyor. Sallanıyorsunuz, zıplıyorsunuz, hopluyorsunuz... Türlü türlü evde asla aklınıza gelmeyecek hareketler yapıyorsunuz... En sakın insan bile statta birazcık o kişisel sınırlarını aşır diyebilirim. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Pilot anket çalışması ve Deplase Keyifler programı söylem analizine göre stadyum taraftar için anlam ifade eden bir mekândır. “Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumu bir ruh/anlam barındırır.” diyenlerin oranı %73,8’dir. Deplase Keyifler’deki “Nasıl futbolcu sahada emek harcıyorsa koşturuyorsa ter döküyorsa biz de şu dört duvar arasına gelip bir koltuğa oturup ya da bir yerde dikilip sadece seyretmek üzere tanımlamıyoruz kendimizi, sonuçta bu da bir ifade aracı.” söyleminde ve stadyum ve deplasman otobüsünü dövme yaptıran taraftarın “60 yaşında da 100 yaşında da 40 yaşında da Fenerbahçe benim için değerli olacak.” söyleminde görülür. Ankette stadyumun ne anlam ifade ettiğine dair verilmiş cevaplar Tablo.1.’de yer almaktadır:

Tablo.1. Pilot Anket Çalışmasında Stadyumun Anlamları.

Aşk.	Orada yaşanan unutulmaz maçlar şampiyonluklar o ambiyans tüyleri diken diken etmeye yeter.
İki saatliğine tüm dünyevi kaygılardan uzaklaştığım bir yer.	Kutsal mekân gibi.
Tarih gelenek yenilmezlik başarı Fenerbahçe.	Evimiz.
Mabet.	En büyük zevk aldığım yer.
Stadyum takıma taraftara aitlik hissi kazandırmaktadır.	Heyecan verici.
Ev sahibi olduğumu hissedirim.	Güç.
Coşku, heyecan, bağlılık.	Ev.
Takımla bütünleşim duygusunu yaşatabilen tek mekândır.	Kazım Koyuncu’nun memleketi olduğundan stadyum içerisindeki sıcak atmosfer büyük hayranlık uyandırır.
Mabet.	Mabet.
Hayat.	Her şey.
Arena.	Evimi.
Ev.	Her şey.
Mabet.	Gelmişim geçmişim gibi.
Kendi evimdeki huzuru orada alıyorum.	Mutluluk.
Takımın kendi stadyumu “ev” olarak adlandırılır. Bu her şeyi anlatır.	Birlik ve korku.
Anılar bağlamında başarılar ve kıyıları. Hayat anlardan ibaret futbol anlamlıysa anlamlar anlarda anlar ise stadlarda yer bulur kendine. Zira bir taraftar için bir kupanın dahi anlamı yoktur anılar yoksa.	Heyecan.

Aidiyet.

Kazanılmış kupalar o stadyumda harcanmış nefesler dökülmüş terler bir takımın ruhunu oluşturan ve barındıran en önemli etkenlerdendir.

Pilot anket çalışmasına göre stadyum sembolizmden yoksun ulaşım ve aktarma mekânı değildir. Bu, anketteki “Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumu sadece maçlar için gittiğim anlamsız/geçici bir yerdir.” diyenlerin oranının %2,4 oluşuyla desteklenebilir. Stadyum taraftarlar açısından anlamlı bir mekândır. Taraftarların stadyuma atfettiği anlamlar, mekânı toplumsal, kültürel ve anlamsal yönden açıklayabilme açısından önem arz etmektedir.

Stadyum taraftarlar açısından sembolik, kültürel ve tarihsel anlamlar ifade etmektedir. Bu da mekânı ve ortak kültürü açıklama açısından önemlidir. Yenilenen stadyumlara dair görüşlerde eski stadyumların tarihsel yönü vurgulanmış olup stadyum mekânının kullanımında ortak kültürün anılarla ifadesi açısından eski stadyumların önemi ön plana çıkmıştır. Yenilenen stadyumlarda tekdüzeleşmeyle gelen “yok-yer”leşme gözlenirken eski stadyumların futbol taraftar kültürünü yoğun bir biçimde barındırdığı bu kültürün de “yok-yer”leşme önünde engel teşkil ettiği görülmektedir.

Stadyum mekânı taraftarlar tarafından rahatlama, ev, mabet, ortak rutin, ortak kültür, ortak anı mekânı, aidiyet, sınıf, sembol, eğlence, ortak hisler, ortak tarih, atmosfer anlamları ile ele alınmıştır. Deplasman stadyumu ise daha çok korku ve misafir olma hisleri ile birlikte anlamlandırılmaktadır.

Yenilenen stadyumların çevresinde sosyalleşme alanı bulunmadığında ve konumu değiştiğinde (Galatasaray örneği) ortak rutinlerin dolayısıyla kültürün yitirildiği görülmektedir. Bu da stadyumun anlamının konuyla birlikte tarihinden kopması ve yenilenen teknolojilerin de etkisiyle futbol kültürü ekseninde dönüştüğünü göstermektedir.

Eski stadyumların yenilenen stadyumlara göre futbol taraftar kültürünü daha yoğun olduğu mekânlar olduğu savunulurken diğer yandan taraftarların belirttiği eski stadyumda “daha rahat olma” “daha rahat küfretme” gibi vurgular eski stadyumdaki homososyal mekân ve homososyal grup anlayışının yenilenen stadyumlara göre ön planda olduğunu göstermektedir. Homososyal mekânın yarattığı konfor hegemonik erkekliğin ve ataerkil düzenin yeniden üretimine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla eski stadyumlardaki futbol kültürü tekdüzeleşmeyi, yok-yerleşmeyi önleyen bir olgu iken aynı zamanda yenilenen stadyumlara oranla hegemonik erkekliğin ve ataerkil düzenin yeniden üretimine daha fazla katkı sağlayan bir mekân görevi de görmektedir.

3.2.3.1.Yüklenen Anlamlarıyla Deplasman Stadyumu

Bale'e (2020) göre günümüzde futbol statlarının çevresi korku mekânları haline gelmiştir. Holiganizm sebebiyle çoğu insan maç çıkışlarında stat çevresinde bulunmaktan imtina etmektedir. 1989'da Canter ve arkadaşları Britanya kulüp taraftarı olan 1000 futbolseverle yaptıkları anket sonucunda çoğunluğun maç kendi sahalarında olsa dahi güvenlik endişesi yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Stadın içindeki sınırlar kaçınılması ve korkulması gereken yerleri belirlemektedir. 1989'da kitlelerin denetlenmesi için kurulan parmaklıklar nedeniyle Hillsborough Stadyumu'na giriş yapmaya çalışan 95 taraftar ölmüştür. 1989'da yapılan bir araştırmadaki kişilerin %96'sı stat çevresinde yaşamının rahatsızlığa yol açacağını belirtmiştir. Futbol stadına yakın oturanların rahatsızlık sebepleri trafik yükü, gürültü ve holiganizmdir (Bale, 2020).

Tarafımca gözlem yapılan Fenerbahçe Kasımpaşa maçında Kasımpaşa'ya ayrılan deplasman tribünü boş kalmıştır. Bu da deplasman stadyumunun negatif çağrışımlarla anıldığını gösterir niteliktedir.

Gözlem yapılan Fenerbahçe Trabzonspor maçında ise Trabzonsporlu taraftarların Şükrü Saracoğlu Stadyumu'na Fenerbahçe tribünlerinden girdiği, fark edildikten sonra ise taraftarların stadyumdan dövülerek atıldığı sosyal medyadan takip edilmiştir.³⁵

Deplasman çoğunlukla güvenli olmaması, riskli olması, kavga, gerginlik, korkuyla birlikte anılmıştır. Diken üstünde olma hali, misafirlik, güvensizlik ve rahatsızlık deplasman stadında hissedilenlerdir. "Bir abi"nin yaşlı kadın maç izleyicisine ettiği yardımın dile getirildiği mülakat alıntısında göze çarpan, Fenerbahçeli bireyin Fenerbahçe stadında olduğu için korkacağı bir şeyin olmamasıdır. Deplasman stadyumu tehlike arz etmektedir; tehlike arz etmeyecek olması ise "yaşına hürmeten" bir şey yapılmama ihtimali ile dile getirilmiştir. Deplasmanın seyahat anlamı olduğu da görülmüştür.

Deplasman bir de sadece bir maçtan ibaret olmuyor bence. En azından ben ve arkadaş grubum o şekilde yapıyoruz. Şehri ona göre seçiyoruz bazen... O toplam bir işin içinde futbol maçı

³⁵Fenerbahçe-Trabzonspor Maçı Olayları, Tek Yol Fener. <https://twitter.com/TekYolFener/status/1500500370078019587> Erişim Tarihi: 09.03.2022
Fenerbahçe-Trabzonspor Maçı Olayları. <https://www.youtube.com/shorts/jmld6Ue3PXU> Erişim Tarihi: 09.03.2022
Fenerbahçe-Trabzonspor Maçı Olayları <https://twitter.com/FenerAlemin/status/1500499142476500993> Erişim Tarihi: 09.03.2022

aktivitesinin de olduğu birkaç günlük İstanbul'dan kaçış tatilleri diye görüyorum ben daha çok İstanbul dışındaki deplasmanları. (G23, 1989, Göztepelı, E, Deplasmancı-Fanatık)

Deplasmana gittiğinizde bir kere adı üstünde deplasman hani konuk olarak gidiyorsunuz. Çoğu zaman az insan oluyor ve o aittliği hissedemiyorsunuz. Hatta biraz da korku dolu hissediyorsunuz. Çünkü mesela İzmit maçında ben biraz gerilmiştim... Acaba kavga olur mu çıkışında, bir şey olur mu... O yüzden deplasmanlar biraz daha gergin oluyor. Veya korku dolu işte kavga çıkar mı çıkmaz mı açısından. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Deplasmana daha çok fanatik insanlar gidiyor. Ve onların böyle grupları oluyor. Genellikle minibüsle falan giderler bunlar ortaklaşa. E tabi orada o mecra ya o ortama üye olmadığımız zaman yabancılık çekiyorsunuz otomatikman. Orada belli oluyor sizin o gruptan olmadığınız. Orada da şu devreye giriyor, bir taraftarlığın birleşmesi var taraftarların sırf o takımı tuttuğu için birleşmesi var tribünde bir de bir taraftar grubunun kendi içerisindeki bir aidiyeti var. Şimdi o aidiyetin bir parçası olmadığımız için deplasmanda bile olsanız bir ayrık hissedersiniz diye ben hep düşünürdüm, hâlâ da öyle düşünüyorum. O yüzden deplasmana gitmekten hep çekindim, gitmedim yani. Evde daha iyi yani içerideki maçlarda daha yoğun o kulübe aidiyet hissediliyor. O ufak taraftar gruplarının kimlikleri ortadan kalkıyor. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Deplasmana yalnızca fanatik taraftarların gitmesi sıradan seyirciyi deplasmana gitmekten alıkoymaktadır. Deplasmanda azınlık olduğundan takımı desteklemenin anlamı daha büyük olmaktadır. Deplasmanın destek ve takıma güç verme anlamları bulunmaktadır. Deplasman misafirlikken, desteklenen takımın stadyumu evdir. Bu sebeple deplasman rahatsızlığı, desteklenen takımın stadı ise rahatlığı çağrıştırmaktadır.

Mesela bir maçta annemin boyu birazcık kısadır. Bulduğumuz yerden göremiyordu kesinlikle hiçbir şekilde. Bir abi dedi ki sen bana bırak, hiç de tanımıyoruz. Bizim geldiğimiz gruptan değildi o. Hiç tanımıyorum mesela onu. Ve ona o anda güvendim. Ve o da o anda anneme yardım etmek istedi. Aldı annemi mesela götürdü oraya. Ve birlikte maçı izledi o ikisi. Ben başka bir yerde izledim annem başka bir yerde izledi maçı... Ama böyle dedi ki teyze ben seni burada korurum sen merak etme dedi. Zaten korunacak da bir şey yok. He şu da var ama yani annem Fenerbahçeli olduğu için ve o anda Fenerbahçe stadında olduğumuz için korunacak bir şey yok. Ama başka takımdan birisi olsaydı olur muydu bilmiyorum. Belki yaşına hürmeten bir şey yapmazlardı ama bilemiyorum yani o konuda birazcık soru işaretim var. (G16, 1996, Fenerbahçeli, K, Fanatik)

Deplasman da güzel bir deneyim. Daha fazla kendini gösterme çabası içerisinde bulunduğın, daha çok destek vermek istediğın, işte uzak kalmasını istemediğın, oraya gittiğinde gerçekten takımının senden destek alamaya ihtiyacı olduğunu bildiğın bir olay deplasman. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatık)

Deplasman stadyumuna yalnızca fanatizm düzeyi çok yüksek olanların gidiyor olması fanatizm düzeyi açısından taraftarlar arası tabakalaşmayı gösterir niteliktedir. Diğer taraftan deplasman stadyumu özelinde deplasmanda korkuyor olmak ataerkil söylem içinde "normal olan" haline gelmiştir. Birlikten doğan gücün kaybolduğu noktada erkeklik, mücadeleyi mücadele etmemede görerek korkuyu güce yordamaktadır.

3.2.4. Stadyum Futbolu ve Televizyon Futbolu Karşılaştırması

Şeker ve Gölcü'ye (2008) göre televizyon futbolu kendi anlatısına uydurmaktadır. Futbol, yapay ve önemsiz tartışmalara zemin oluşturduğundan televizyon anlatısına

uygundur. Futbol, Türk televizyonlarında da yüksek reyting sağlayan izleyici garantili bir program olarak yer alır. Türk televizyonlarında futbol, sansasyonel, tempolu, rekabet duygusunun öne çıkarıldığı tarzda yeniden üretilir. Futbol, sürekli haber ve program malzemesi sağlayan bir oyundur bu açıdan televizyonun durmamacasına akış özelliğine uygundur. Televizyon futbolu, gerçekliğinden koparılmış, bir televizyon gerçekliği haline gelmektedir. Hatipoğlu ve Aydın'a (2007) göre futbolda televizyon ve sponsorların hâkim olmaya başladığı 1990'lara kadar ticarileşmenin belirtileri görülür. Futbolun ilk dönemlerinden 90'lara kadar ekonomik ögeler zaman zaman yer bulurken, 90'larla birlikte futbolun kendisi ekonomik bir sektöre dönüşerek öncelikli olarak kârlılığı hedeflemiştir. Gökaçtı'ya (2008) göre televizyon, futbol maçlarını kitlesel medya eğlencesine, ücretli yayınlar, futbolu orta ve üst gelirlielerin eğlencesine dönüştürmüştür. Bu yalnızca televizyonla değil statta localarla kombine bilet satışlarıyla ve taraftarlıkla ilgili her şeyin satılır hâle gelmesiyle ilgilidir. Zelyurt'a (2019) göre günümüz futbolunun temel belirleyeni televizyon futbol birlikteliği olmaktadır. Arık'a (2004) göre televizyon, futbolun önemli gelir kaynağıdır. Televizyon futboluyla futbol öznelikten çıkarak nesneleşmiştir. Televizyon futbolu yapayken, sahadaki futbol gerçektir. İnan'a (2017) göre futbol maçı seyredenler stadyum ve TV karşısında farklı tavırlar sergilemektedirler. Arık'a (2004) göre televizyon ve futbol birbirine ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik açıdan çıkar ortaklıkları bulunduğu zaman içerisinde birbirlerinden ayrılamaz hâle gelmişlerdir. İnan'ın (2017) araştırmasına göre stadyumda maç izlememe nedeni en yüksek oranda maçın TV'den yayınlanması (%36,5) olmaktadır.

Görüşmelerde evde televizyondan maç izlemek (televizyon futbolu) ile stadyumda canlı maç izlemek arasında farklar görülmüştür. Stadyumda atmosfer daha iyi hissedilirken evde televizyondan izlemede bu durum mümkün olmamaktadır. Maçı televizyondan takip etmede kamera maçın belli kısımlarına odaklandığından algı yönetimi bulunduğu düşünülmektedir. Taraftar maçı stadyumda izlerken ise herhangi bir kısıtlama olmadan izleyebilmektedir. Televizyonda pozisyon tekrarı verilmesi avantaj olarak görülürken stadyumda bunun olmaması dahi maç izlemeyi daha yoğun hissetmeyi sağlayıcı bir unsur olarak nitelenmiştir. Stadyum, futbolun saf halini, televizyon ise futbolun süzgeçten geçirilmiş yapay halini yansıtmaktadır. Stadyumda tribünü veya maçı izlemek kişinin tercihiyken evde televizyondan izlerken sunulan görüntüler maç odaklı olmaktadır. Televizyon, maçın olduğu alanla ve belli

pozisyonları belli açılardan yansıtmakla sınırlıyken stadyumda televizyonda görünmeyen bir anı görmek, yapılan tribün şovlarına katılmak daha fazla haz almayı sağlayabilmektedir.

Statta tam anlamıyla olayın içindesiniz yani o ruhu o duyguyu çok daha iyi tadıyorsunuz. Evde öyle değil (G7, 1996, Beşiktaşlı, E, Müşteri-Yerel)

Yalnızca maçı görmüyorsunuz orada. İsteseniz de göremezsiniz çünkü tek bir kamera yok. Tekrarlar var ortada. Ama statta her şey anlık geliyor ve spiker yok. Hiçbir şekilde algınız başka bir unsur tarafından başka bir akıl tarafından yönlendirilemiyor. Siz neyi görmek istiyorsanız onu görüyorsunuz... Ya evde izleyince gol olsa falan böyle sarılırız ederiz ama daha medeni bir şekilde tabi izliyoruz. Ama tabi statta kan gövdeyi götürüyor. Çünkü bir kere statta oturmak diye bir şey yok. Ben mesela evde uzanarak izlerim maçları. Orada ayaktasınız, herkes teşvik ediyor sizi bağır, çağır et bilmem ne... Bir noktadan sonra zaten maç da aklınızdan çıkıyor (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Şimdi statlarda maçı seyrederken olaylar anlık gelişir. Bir gol olur bir pozisyon olur onu o an statta gördünüz gördünüz, o an başka yere bakıyorsanız göremezsiniz, tekrarı da yoktur. Ama evde izlerken 40 kere pozisyonu seyredersen merakın gider. (G12, 1988, Galatasaraylı, E, Değişken-Müşteri)

Stadyumda şey size kalmış isterseniz stadyuma gidin ama sol taraftarı 100 kişilik çok bağırıp zıplayan grubu izleyin isterseniz de maçı izleyin. Ama ekran size sadece futbol odaklı gösteriyor. Herkesin de dediği gibi futbol bir spordan fazlası olduğu için ben stadyumlardaki o toplam ortamı hakikaten çok seviyorum. Kimi zaman karşı tribünü izliyorum. (G23, 1989, Göztepelili, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Stadyumda maç izlemek tam bir odaklılık hali iken, evde televizyondan maç izlemede konsantrasyon dağınıklığı görülebilmektedir. Stadyumda maç izlemek kolektifliği, ambiyansı, takımdaşlığı, tutkuyu daha yoğun hissetmeyi sağlamaktadır. Televizyonda maçla ilgili istatistik ve teknik bilgilere sahip olmak daha kolaydır. İstatistik bilgilere televizyondan daha kolay erişildiği için bahis oynayan taraftarlar televizyondan izlemeyi tercih etmektedir. Televizyondan futbol izlemek konforlu bulunmaktadır. Stadyumda maç izlerken yenilmek evde maç izlerken kaybetmeye göre daha yıkıcıdır çünkü stadyumda maç izleme bir emekle birlikte gelmektedir. Stadyumda maç izlemek, tepkileri futbolculara yansıtılabilmek açısından televizyonda maç izlemekten daha iyi bulunmuştur.

Sonuçta evde maç izlerken ben hakem düdüğü saymadan 10'dan geriye sayıp zıplamıyorum ya da atıyorum sporcular sahaya çıktığında elimde atkıyla atkı şov yapmıyorum. Ya da ne bileyim, yuh diye yuhlamıyorum ıslık çalmıyorum. Bu farkı var. Tepkiler çok fazla büyüyor, coşkusu ve hazzı çok fazla. Ve şöyle, televizyonda sadece bir dikdörtgeni görebiliyorsunuz. Yani dikdörtgenin içerisini. Kameramanın ya da oradaki yayın yönetmeninin size gösterdiği açıyı görebiliyorsunuz... Evde izliyorum canım sıkılıyor telefonumu alıp bakıyorum hani işte mesaj mı gelmiş ona cevap verebiliyorum falan. Ama statta böyle bir şey mümkün değil. Yani statta her an oyunun içine dahilsin. Kötü de oynasan dahilsin. (G16, 1996, Fenerbahçeli, K, Fanatik)

Bahis oynayan arkadaşlar televizyondan izlemeyi daha çok tercih eder benim gözlemlediğim. Çünkü sürekli istatistikleri görüyorlar ve onlar sadece tek bir maç izlemiyor. Birden fazla maç izliyor... Daha çok futbolu paraya dökmek gibi bir heves var açıkçası. İnsanlar futbolun değil de başka şeylerin peşinde gibi koşuyor. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Stadyumda duygular daha yoğun yaşanmaktadır. Stadyumda taraftar maça müdahildir ve aktif rol oynamaktadır. Taraftar televizyondan maç izlerken ise pasif durumdadır. Genellikle stadyumdan maç izlemeyi maçın daha iyi izlendiği yer olarak yorumlayan taraftarlar bulunurken bunun aksini savunanlar da mevcuttur. Bunun sebebi televizyonda izlenen futbola alışılması, maçı daha iyi izlemek, hatırlamak ve konfor arayışıdır.

Ben futbolu da çok sevdiğim için daha çok oyunu anlamak için stadyumdan izlemek çok daha faydalı tabii. Hem oyunu anlamak hem de orada o atmosferin içinde bulunmak daha iyi. Ama yoruculuğu bakımından evde oturup televizyon karşısında izlemek daha rahat tabii. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Fark şöyle: Burada, televizyonda evde izlerken maçı biraz daha pasif bir durumdasınız, yani izleyicisiniz. Stadyumdayken ama öyle değil. Stadyumda bağıriyorsunuz, tezahürat yapıyorsunuz ve bu tezahürat da gerçekten sahaya yansıyan bir durum. Ya onu fark ediyorsunuz orada yani. Onu gözlemliyorsunuz orada yani açıkçası. Sizin tezahüratınızın sahaya etkisini de gözlemliyorsunuz. Orada izleyiciden çok -yani orada maçı izliyorsunuz ancak- maça etki etme durumunuz da var. Daha aktifsiniz böyle bir farkı var kendi açımdan... [Yenilince] Ama bir hüsrana olur, büyük bir hüsrana olur. Çünkü televizyonda sadece oturup izliyorsunuz yani kaybettiğiniz zaman bir üzülmeye olur ama orada stada gittiğiniz zaman bir emek veriyorsunuz. Hem giderken fiziksel olarak hem de gittiğiniz zaman tezahürat yapıyorsunuz, destekliyorsunuz daha fazla bir emek var. Daha fazla bir hüsrana olur diye düşünüyorum. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Stadyum futbolu fanatizm düzeyi yüksek taraftarlar tarafından maç izlemek için gidilmesi gereken bir mekân olarak düşünülürken televizyon futbolu fanatizm düzeyi düşük/orta taraftarlar tarafından “konforlu” bulunduğu için tercih edilmektedir. Stadyumda dahi loca ve VIP’de bulunan kişilerin dev ekran televizyondan maçı takip etmeleri taraftarlar arası ekonomik hiyerarşiyi ve taraftarlık düzeyi ayrımını vurgulamaktadır. Taraftarların fanatizm düzeyi ve sosyo-ekonomik olarak görülen bu ayrımlar televizyon futbolu-stadyum futbolu ayrımında da ön plana çıkmaktadır.

3.3.Takım Tutma Sebepleri

Başarısız olan bireyler kendi başarısızlığını tuttuğu takımın başarılarıyla bastırabilmektedir. Taraftar tuttuğu takımla kendisini özdeşleştirmektedir. Futbol, farklılıkları silerek bireyleri tek bir çatı altında toplar. Takım tutmanın bir sebebi bölgeciliktir, bu durumda kişi doğup büyüdüğü yörenin takımını tutar. Takım tutmanın diğer bir sebebi ise kendisini yıldız bir oyuncu ile aşırı özdeşleştirmektir, oyuncu hangi takıma giderse birey o takımı tutar (Dever, 2013). İkinci bir takımı tutma Anadolu takımları eğilimlidir. İnan’ın yaptığı araştırmaya göre taraftarların çoğu ailesinden etkilenerken takımını seçmiştir %82,4 (İnan, 2017). Takım tutma amblem, sembol, okul takımı, kent takımı veya ulusal takım olmasından kaynaklanabileceği gibi bölgesel, coğrafi, dinsel, ırksal, etnik özelliklerinden de kaynaklanabilir (Doğan, 2015).

Bunların yanı sıra temel olarak takım tutma aile, ideoloji, aidiyet, kimlik, bağ ve özdeşleşme faktörlerinden kaynaklanmaktadır.

a-Aile

Takım tutma sebebi bireyler tarafından aileden kalma bir durum olarak açıklanır. Baba, dayı, amca (genellikle erkek akrabalar) etkisiyle onların tuttukları takımı tutar. Onlarla maça gider ve bu babadan oğula geçen bir geleneğe dönüşür (Dever, 2013). Taraftarlar tarafından desteklenen takımın çoğunlukla aileden ve ailede de babadan oğula/kıza geçmiş olduğunu görülür. Babadan erkek/kız çocuğa geçen bu takım destekleme hali kimi zaman ise babanın tuttuğu takımın karşıtını tutma olarak vuku bulmaktadır. Takımın babadan geçmediği durumlarda da çoğunlukla akrabalar arasındaki bir erkek sebebiyle takımın seçildiği anlaşılmaktadır. Aile içinde özellikle annede babanın tuttuğu takımın karşıt takımını tutma gözlemlenirken, diğer durumlarda annenin zorla babayla tutulan takıma geçirildiği vurgulanmıştır.

34 görüşmecinin 27'si futbol takımı tutma sebebi olarak "aile"yi öne sürmüştür. 34 görüşmecinin 17'si başta baba ve abi olmak üzere erkek bir aile üyesinin takım tutma sebebi olduğunu dile getirmiştir. Takım tutma sebepleri temel olarak aile olduğundan bunun üzerine düşünülmüş bir karar olmadığı görülmektedir.

Ailem Beşiktaşlıydı o yüzden ben de Beşiktaşlı oldum... Ailem Fenerbahçeli olsaydı muhtemelen ben de Fenerbahçeli olurum, eğer Galatasaraylı olsa ben de Galatasaraylı olurum. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Şey babam Galatasaraylı, küçüklükten beri de öyle. Babam sayesinde ben de o takıma ısındım o zamandan beri de Galatasaraylıyım. Babamın bu takımı tutuyor olması beni ona ısındırdı yani kendim araştırıp seçmedim (G15, 1995, Galatasaraylı, K, Çekirdekçi-Müşteri)

Takım tutma sebebi çoğunlukla aile ailede baba yahut erkek akraba olmaktadır. Takım tutma çoğu zaman babadan oğula gelenekselleşmiş biçimde geçmektedir. Babanın çocuğa desteklediği futbol takımı yıldız sporcusunun ismini verdiği örnek de yer almaktadır. Takım tutmada babayı sebep olarak sunan taraftarların babasından daha fanatik olduğunu dile getirmeleri de erkeklik rekabeti konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Araştırmacı: Peki bu takımın taraftarı olmanızın sebebi nedir? Görüşmeci: Babadan gelme ya bizde. Ben o yüzden Fenerbahçe yani sadece benim için. Ben sadece Fenerbahçe'yi tutuyorum. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmanlı-Fanatik)

İlk babam vasıtasıyla tuttum... Daha sonra babamdan daha fazla fanatik oldum ama yani. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Belki babamdan görmüşümdür. Kuvvetle ihtimal bu daha yüksek bir sebeptir tabi. Ama kendimi bildim bileli Beşiktaşlıyım. Ve babamın zamanında anlattığı rivayetlere göre de farklı takımı tutma tekliflerini kabul etmemişim, geri çevirmişim. Babamı zamanında bir çocuk

olarak rol model olarak almışımıdır illaki. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmançı-Fanatik)

Doğuştan. Zaten ismim yani biliyorsunuz Beşiktaş futbolcusunun ismi. Babadan gelme yani. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmançı-Fanatik)

Görüşmeci babasından dolayı takımı desteklediğini fakat şu an babasından fanatik olduğunu dile getirmiştir. Babayla fanatizm konusundaki yarış da bir erkeklik göstergesi olarak güç mücadelesi açısından ele alınabilir.

Görüşmecinin takım değiştirmede babanın tuttuğu takımın (Fenerbahçe) karşıtını tutması (Trabzonspor) önemlidir. Başlangıçta evdeki herkes Fenerbahçeli olduğu için o takımı tutup sonrasında değiştirip tam zıt takımı tuttuğu durum baba-oğul geriliminin yansıdığı bir örnek olarak görülmektedir.

Ben 9 yaşına kadar Fenerbahçeliydim. Araştırmacı: Peki bu takımın taraftarı olmanızın sebebi nedir? Görüşmeci: Babamdan dolayı. Küçüklükte ailemde babam fanatik Fenerbahçeli. Biz aile apartmanında oturduğumuz için amcam da Fenerbahçeli. Yani küçüklükte temas yaşadığım çoğu kişi Fenerbahçeli olduğu için insan ister istemez Fenerbahçeli oluyor. Çünkü başka farklı takım tanımıyorsunuz. Etrafınızda sürekli Fenerbahçe konuşuluyor, Fenerbahçe'nin başarılarından bahsediliyor. Ondan dolayı da insan kendini o takıma programlıyor. Ama daha sonra başka birisi dışarıdan birisi gelip size başka bir takımı tanıttığında takım sizin ilginizi çekerse bu defa o takıma yöneliyorsunuz. Trabzonspor mevzusu da biraz öyle oldu bende. Hem kökenlerin itibarıyla hem de İstanbul'dan gelen halamın çocukları sayesinde biraz değişime uğradı. Ondan dolayı da takımımı değiştirdim.. Ailenin içerisinde Fenerbahçe'den başka bir takım konuşulmadığı için siz de ister istemez o takıma yöneliyorsunuz. Yani başka takımı tanıma şansınız olmuyor. Eğer fark ettiyseniz eskiden babaların takımlarını tutarlardı çocuklar. Pek fazla değişmezdi. Babası hangi takımlıysa çocuğu da o takımlıydı. Ama artık pek fazla o durum yok... Takımları izleyebilme şansımız eskiye göre daha fazlaştığı için eskiye göre takım seçiminde kendiniz daha etkin bir rol oynayabiliyorsunuz... 11-12 yaşındaki bir çocuk futbolla ilgili takımla ilgili kafasında bir şeyi öğrenmek istediğinde internete girip baktığında bir takımın hangi başarılarına ulaştığını artık çok rahatlıkla ulaşabiliyor. Önceden tabi böyle bir durum olmadığı için şahıslardan etkileniyordunuz. Ama artık... çocukların babalarının takımlarını değil de onun haricinde onların anti takımlarını tutuyorlar. Çünkü biraz araştırmayla biraz görmeyle farklılaşabiliyor. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Abi, amca gibi erkek akrabalar da takım tutma sebebi olarak öne sürülmüştür.

Böyle aile geleneği gibi bir şey. Abilerimin ikisi de Beşiktaşlıydı. Çok küçük yaşta ben siyah ve beyazla haşır neşir olmaya başladım. Sonra onlarla beraber futbol maçlarını izleyip işte Beşiktaş'ın yaptıklarını gördükten sonra, evet Beşiktaşlıyım demiştim o zamanlar. Çok küçük yaşlarda ailem tarafından başladım. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmançı-Fanatik)

Galiba sebep o abimin Galatasaraylı olması. Muhtemelen beni de o yaptı küçükken. (G32, 1996, Galatasaraylı, Tokatsporlu, E, Çekirdekçi)

Bu takımın taraftarı olmamın en büyük sebebi benim canımdan çok sevdiğim O. Amcamdır. (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik).

Memleketle ilişkisi içerisinde aileyi takım tutma sebebi olarak gösteren görüşmeciler bulunmaktadır.

Ben normalde Sinop doğumluyum ama ailemin kökeni çok eskiden beri Trabzon'a dayanıyor. Önceden küçükken farklı bir takım tutuyordum ama daha sonra belli bir yaştan sonra insan kendi şehrinin takımına kendi kökeni olduğu takıma doğru bir yönelme hissediyor. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Trabzonsporlu olmamın sebebi Gümüşhane ile Trabzon sınır olduğu için bizim oralarda genelde ya Trabzonspor tutulur ya Galatasaray. Biz de babamızdan Trabzonspor'u gördük öğrendik. Onun için Trabzonsporlu olduk. Belki İstanbul'da doğmuş olsak Fenerbahçeli Beşiktaşlı olabilirdik. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi).

Araştırmacı: Bu takımın taraftarı olmanızın sebebi nedir? Görüşmeci: Öncelikli tabii ki Trabzonlu olmam memleketimin takımını tutuyor olmam. İkincisi de ailede herkes Trabzon'u destekliyor. Bizde de öyle aileden gelme yani. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Takım tutmanın aile sebebi olarak genelde “baba” ve “erkek akrabalar” olarak görülmesi, babanın tuttuğu takımın karşıtının tutulması, babayla fanatizm konusunda üstünlük mücadelesi de fanatizmin hegemonik erkeklik ile ilişkisi içindeki “güç/erkeklik mücadelesi” olarak açıklanabilir.

b-İdeoloji ve Politik Konumlanış

Takım tutma sebebi olarak desteklenen takımın siyasi ve toplumsal olarak konumlanışının vurgulandığı görüşmelere rastlanmaktadır. Desteklenen takımın ve desteklenen takımın taraftar grubunun toplumsal olaylarda söz hakkının bulunması, sosyal projelere verdiği önem, gelenekçi/muhafif/milliyetçi vb. gibi bir duruşu yansıtması önemlidir.

Beşiktaş taraftarının toplumsal olaylara karşı bakış açısının, verdiği tavrın, toplumsal reflekslerin diğer muadillerine, örneklerine belki de toplumda gerçekten bunu yapması gerekenlerin yapmadığı yerde bir sorumluluk hissederek böyle bir özveri göstermeleri aslında biraz beni etkilemiş olabilir. Özellikle çocukluk zamanlarımda. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Beşiktaş'ın taraftar grubu daha böyle sosyal projelere önem veren bir kulüp, öyle düşünüyorum en azından. Öyle günlerde yaptıkları eylemler falan beni kendilerine yakın hissettiriyor. (G8, 1996, Beşiktaş, E, Müşteri)

Taraftar kimliğinin sınıfsal kimliğe vurgu ile bağdaştığı görülmektedir. “Garibanların Takımı” olmak, ezilenin yanında olan takım olmak gibi nitelermeler bunun göstergesidir (Hacısoftaoğlu, Akcan, Bulgu, 2012)

Araştırmacı: Peki bu takımın taraftarı olmanızın sebebi nedir? Görüşmeci: Öncelikle halkın takımı olması. Net bir takım olması. Ya siyah olması ya beyaz olması. Renklerini tamamen ruhunda yansıtıyor olması. Gelenekçi bir takım olması. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Araştırmacı: Tutduğunuz ikinci bir takım var mı? Görüşmeci: İkinci bir takım tutmuyorum ama mesela Beşiktaş'a karşı bir sempatim vardır. O da Beşiktaş futbol takımından ziyade Çarşı grubunun aslında o hani özellikle ideolojik söylemlerine diyeyim. (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Desteklenen futbol kulübünün siyasal toplumsal açıdan konumlanışı takım destekleme sebebi olabileceği gibi desteklemeyi bırakma sebebi de olabilmektedir. Diğer yandan tutulan takımın siyasi konumlanış açısından seçilmiş olması kalıcı olacağı anlamına

gelmeyip halihazırda var olan duruş değiştiğinde tekrar takımın desteklenmesinin bırakılmasına sebep olabilecektir.

Çocukluğumdan itibaren Galatasaray taraftarıydım. Babam da öyleydi. İşte çok seviyorduk falan. Ama sonra şey oldu, yıl yanılmıyorsam 2014-2015 olması lazım. Bu Galatasaray takımı takım olarak Beştepe'ye gittiler, cumhurbaşkanını ziyaret etmeye. İşte orada tabi saray kaçak yani. Gayrimeşru bir yer. Bu bizi çok üzdü. Hatta o kadar üzdü ki babamla beni Galatasaray'ı komple bıraktık. Çünkü hiçbir takım gitmedi oraya, bir tek Galatasaray gitti siyasi destek almak için vesaire. Bu bizi çok incitti. O yüzden o noktadan sonra Beşiktaş'ı tutmaya başladık. Yani benim Beşiktaş'ı tutmam tamamen siyasi sebeplerden ötürü oldu... Babam da aynı şekilde benim nedenlerimle paralel bir şekilde Beşiktaş'ı tutuyor. O da benim güttüğüm kaygıları güdüyor... O da benim gibi eğer şartlar değişirse takımı bırakabilir. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Görüşmeci tarafından desteklenen ikinci takım da politik konumlanmış doğrultusunda desteklenmektedir. Burada futbol kulübünün politik konumlanışından ziyade taraftarın dahil olduğu sosyo-ekonomik düzey temel alınmış, yakınlık bu benzeşimle kurulmuştur.

Gençlerbirliği var. Onu da tutma sebebim de şu yine Beşiktaş'la aynı sebepten, temsil ettiği değerler. Çünkü bakıyorsunuz Gençlerbirliği özellikle tribün anlamında çok iyi, öğrencilerin memurların eğitilmiş insanların daha çok tuttuğu bir takım. Ve zaten 1923'te kurulmuş. Cumhuriyetle de yaşıt bir kulüp. Taraftar profili de bu olunca... Ekşi Sözlük'ten falan okuyorum mesela biri küfrediği zaman statta yadırganıyor. Ya niye küfrediyorsun kardeşim gibisinden... Benim sınıfıma mensup insanlar o takımı tutuyorlar... Eğitim almış, işte eğitimle kendine bir şeyler katmaya çalışan, -komik olacak ama- işte vergisini veren, devletine polisine laf etmeyen insanlar tutuyor yani. Böyle lümpen kesim değil varoşlar değil. Bu beni Gençlerbirliği'ne inanılmaz çekiyor. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Takım tutma sebebi olarak "ideoloji" desteklenen kulüp kaybetse de birliğin hissettirdiği güçle desteklenen kulübü desteklemeye devam etme, "takım tutar gibi" tabiriyle körü körüne desteğin verilmesi açısından da ele alınabilir.

Takım tutar gibi tabiri takım tutmanın öyle düşünüp taşınıp karar verilen bir şey olmadığını gösterir niteliktedir (Bostancıoğlu, 2020). Taraftarın kaybetse de taraftarı olduğu takımı desteklemeye devam etmesi, bir takımın parçası olarak, o birlik ile güçlü hissetmesi; bir vatandaşın ulus birliği ile kendini tanımlayıp o birlik sebebiyle kendisini güçlü hissetmesine benzer niteliktedir. Fanatizm, bu birliklerden doğan güçle bir futbol kulübü, bir ulus veya bir partiye bağlılık olarak farklı alanlarda gerçekleşebilmektedir.

Bir de çok yakın bir kız arkadaşım da benim gibiydi. O da futbolla çok ilgileniyordu. Aslında dediğim gibi bir ilişki kurabilmek, ilişkiyi sürdürebilmek, temelde bu bana kalırsa. Hatta şu anda da işte Türk toplumunda özellikle hani her zaman bir birlik olma duygusu vardır ya; bu bazen takımla olur, bazen partiyle olur ve her zaman bir fanatikleşme ihtiyacı. Hani birlik olma, biz beraberizi gösterme ihtiyacı. E farklı paydalar da birleşiyor. Bazen de ne olur memleket olur bu birleştiren nokta. En kolayı nedir takımdır. O dönemde takım olduğunu düşündüğüm için ve bu birleşime ihtiyaç duyduğum için bence. (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Futbol kulübünün siyasi konumlanması ve taraftar birliğinin verdiği güç takım tutma sebebi olarak ön plana çıkmaktadır. Futbol kulübünün siyasi konumlanışının ve futbol taraftar grubunun önemi taraftarların siyasi ve futbol kulüp taraftarlığı yönünden oluşturdukları birliğin kişilere güç verdiğini ve taraftarlar tarafından bunun önemsendiğini gösterir niteliktedir. Bu birliklerin verdiği güç fanatizmin inşası yönünden ön plana çıkmaktadır. Fanatizm bu biçimdeki siyasi-toplumsal birliklerden kaynaklanan güç aracılığı ile oluşan körü körüne bağlılıktır.

c-Diğer Sebepler

Taraftarların aile ve ideoloji faktörleri dışında da takım tutma sebepleri bulunmaktadır. Aile, ideoloji ve politik konumlanış dışındaki takım tutma sebebi semboller, yıldız sporcu, rahatlama ihtiyacı, bilgisayar oyunu, farklı olma ihtiyacı olan görüşmecilere rastlanmıştır.

Takım tutma sebebi sembol, renkler, yıldız sporcu, rahatlama ihtiyacı olan görüşmeciler yer almaktadır.

Belki de çocukken Galatasaray'ı seçmemde aslan simgesi de etkili olmuş olabilir. Çünkü bence en havalısı Türkiye'deki. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Ben küçükken çok aslanları falan severdim nedense. Galatasaray'ın simgesi olarak aslan olduğundan dolayı Galatasaray'ı sempati çok fazlaydı. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Bir maç izliyordum. Orada Pascal Nouma diye bir futbolcu vardı Beşiktaş'ta. Onun maç içerisinde bir hareketi vardı o çok hoşuma gitmişti. Ondan sonra Pascal Nouma'ya olan sevgimden dolayı Beşiktaş'ı tutmaya başladım. Beşiktaş'ın daha doğrusu maçlarını izlemeye devam ettim. Bu şekilde Beşiktaşlı oldum. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

O katharsis dediğim şeyi yaşamak için ihtiyaç duyduğum bir alan olarak görüyorum. (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Takım tutma sebebi bilgisayar oyunu olan bir görüşmeciye rastlanmıştır.

Görüşmeci: Evet yabancı olarak sempati duyduğum tuttuğum takımlar var. İngiltere'de Chelsea, herhalde 2.takımım olarak onu söyleyebilirim. Araştırmacı: Peki onun sebebi ne? G: Onun sebebi yani menajerlik oyununda bir süre Chelsea ile çok uzun oynamış olmam ve bunun sonucunda da bağ kurmuş olmam. Ama eskiden de işte severdim; teknik direktörünü, oyuncularını falan artık çok sevdiğim bir takım değil ama eskiden kurduğum bağ halen devam ediyor. (G24, 1993, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Takım tutma sebebin farklı olma ihtiyacı olan taraftar yer almaktadır.

O zamanlar insan kendini yeni yeni tanımaya başladığı için bir farklılık istiyor. Herkesin tuttuğunu değil de onun haricinde sürekli hakkı yenilen veyahut da işte sisteme bir başkaldırı temsil olarak okumuştum Trabzonspor'un hikayesini ki öyle de hâlâ. Beni o cezbetmişti. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

3.4.Taraftarlığın Unsurları

Taraftarlığın unsurları birlik ve beraberlik, aidiyet, anılar ve bağlılık, semboller, totem ve rutinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Birlik ve beraberlik unsuru içerisinde,

tarafklararın aynı duyguları hissetmesi, ortak amaç ve hareketlerde bulunması, paylaşım, dayanışma, uyum, ahenk, yardımlaşma ve destek ön planda olmaktadır. Aidiyet unsuru, ortak anılar ve bağıllık hem desteklenen futbol takımına aidiyeti hem o takımla kimliklenmeyi hem de ortak tarihle gelen bağıllığı içermektedir. Arma, desteklenen takımın maskotu, renkleri, marş ve tezahüratları, stadyumda yapılan görsel koreografiler sembolik açıdan taraftarlığı sağlayan önemli ortak unsurlardandır. Futbol taraftarlarının totemleri birbirine benzemekte, benzer hareketlerle maçı kazanılacağı düşünölmektedir. Futbol taraftarlarının maçı öncesi, esnası ve sonrası gerçekleştirdikleri ortak rutinler bulunmaktadır. Bu rutinler desteklenen takıma göre farklılık gösterirken aynı takımı destekleyen kişiler arasında yoğun benzerlik taşımaktadır.

Taraftarlığın unsurları taraftarlık olgusunun birlik/benzerlik'e dair boyutunu içeren alt başlıklarından oluşmaktadır. Futbol taraftar kültürünün nasıl oluştuğunu anlama konusunda önemlidir.

a-Taraftar Birliğı

Kılıç'a (2012) göre taraftar birliğini sağlamada ortak ve organize hareket tek vücut olma hali, bütünleşme ve uyum önemli bir rol oynamaktadır. Kızılcık'e (1994) göre bütünleşme toplumun en önemli fonksiyonu olmakla birlikte sosyal bütünleşmeyi gerçekleştiren güç ortak değerler sisteminin varlığıdır. Buradaki ortak değerler taraftar birliğini oluşturan unsurlardır. Bu, gruptaki bütünleşmeyi, uyumu ve tek-vücutluğu sağlar.

Taraftarlar arası birlik ve beraberlik görüşmeciler arasında vurgulanan bir konu olmuştur. Taraftarların maçı esnasında aynı hisleri yaşaması, taraftarların yardımlaşma ve paylaşımında bulunması, yakın arkadaş grubuyla birlikte olmanın önemi, taraftarlarla birlikte desteğin önemi söz edilen konular olmuştur.

Görüşmecilere göre kim olduğu, hangi siyasi/ideolojik görüşü desteklediğı fark etmeksizin, birlik olma durumu, taraftar gruplarının birlikte hareketiyle gerçekleşmektedir. Binlerce kişinin aynı coşku, aynı tutku, aynı amaçla organize şekilde hareket etmesi ve mekânın atmosferi taraftar birliğini yansıtan unsurlardır. Stadyumda maçı izlemeye gitmek, yalnız gidildiğinde dahi yalnız hissedilen bir yer değildir. Kim olduğu, hangi sosyal statüden olduğu fark etmeksizin ortak bir amaç doğrultusunda birlik olma, sosyal etkileşimde bulunma ve bunu stadyum dışında

sürdürme taraftar birliğini yansıtmaktadır. Taraftar grubundaki kardeşlik havası, huzur, güvende olma hali oluşturdukları taraftar birliğinin analizi açısından kayda değerdir. Coşku, kolektiflik, ambiyans, takımdaşlık, tutku; orada yaşanan ve gerçek olandır. Bu gerçeklik, televizyona yansımamakta yalnızca orada bulunarak yaşanabilmektedir. Hep birlikte aynı coşku, kol kola olmak, destekleme, sarılma taraftar grubunu özel kılan unsurlardır. Stadyumun barındırdığı anlam manevi hisler uyandırmasıyla, birlik oluşla ilişkisi içinde önemlidir. Büyük bir kalabalıkla gerçekleştirilen maç izleme aktivitesi deşarj olmaya ve bir araya getirmeye yarar. Marş, tezahürat, slogan, beste, tribün seyri, dans ve görsel şölenlerin taraftar birliğini oluşturmadaki rolü önemlidir. Grup liderine uyum, uyumla doğan birlik görülmektedir. Taraftar birliğini sağlamada ortak amaç önemli bir rol oynamaktadır. Aynı slogan uyum ve birlikteliği, bütünleşmeyi beraberinde getirir. Etkileycilik, kalp sıkışması, ağlama, heyecan, aidiyet, üzülmeye, sevinç gibi belirtiler taraftar birliğindeki hisleri gösterir niteliktedir. Taraftar birliğinin sağlanmasında taraftar gruplarındaki dayanışma, yardımlaşma ve paylaşım önemli bir rol oynar. Yardımlaşma ve paylaşım aidiyeti artırdığı gibi, kişiyi ailesiyle birlikte gibi hissettirmektedir.

Gerçekten o binlerce insanın aynı coşkuyla, aynı tutkuyla, aynı amaç için boğaz patlatıyor oluşu ve organize bir şekilde bunu yapıyor oluşu beni çok etkilemişti atmosferi. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı).

Hiç tanımadığın insanlarla kol kola giriyorsun, destekliyorsun, sarılıyorsun, yeri geliyor öpüyorsun... Hep birlikte yani 30 bin insan hep birlikte eğleniyor. Bu tip coşkuyu bulabileceğiniz yerler gerçekten çok az yani. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Bir stadyuma girdiğinizde -tam ev sahibi takımı düşünelim- orada 30 bin kişi sizinle aynı evde aynı şeyi yapıyor ve aynı şeyi izliyor, destekliyor. Açıkçası orada bi' bütünleşme ve birlik olduğunu hissediyorsun. Stada gittiğinizde, tek gittiğinizde, kendim gidiyorum ama yanınızda biri var böyle onunla ister istemez tanışıyorsunuz. Çünkü bahsettim ya 32 bin kişi neredeyse baksanız bir birliksiniz. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Marş ve tezahüratlar taraftar birliğini sağlayıcı rol oynamaktadır.

Bence Galatasaray'ın en iyi tezahüratı üçlü. Maçın başında çekilen hani bir-iki-üç cimbombom diye çekilen böyle bütün stat o esnada herkes eşlik ediyor çünkü ona. Diğer tezahüratlara stadın çoğu eşlik etmeyebiliyor kale arkaları sadece bağıyor. Ama o sırada bütün stat böyle aynı anda bağıyor, zıplıyor. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Burada şarkıyı söylemek istemiyorum açıkçası ama siyah-beyaz klasik şeyini herkes bildiği için herkes tarafından çok rahat bir şekilde söylenir ve siz her zaman sonunda "şampiyon Beşiktaş" dediğinizde herkes açıkçası zıplar. En etkilisi bu diyebilirim, herkesi bütünleştirdiği için çünkü. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Bireylerin spor karşılaşması izlemesinin nedenleri Opaschowski'nin araştırmasına göre şöyledir: Haz duymak, gerilim, aynı düşüncede olan insanlarla birliktelik, heyecan (İnan, 2017). Görüşmeciler desteklenen takıma dair yoğun hisler duymaktadır. Çoğunlukla heyecan hisseden taraftarlar aynı coşkuda buluşmayı,

üzülmeyi ve sevinci, rahatlamayı ve sinirlenmeyi, umudu destekledikleri takım beraberinde ifade etmişlerdir.

İnönü'ye gittiğim zaten ilk ve son maç oldu bir daha İnönü'ye gidemedim. O yüzden benim için yeri ayrıdır. Yani kalp sıkışmasına kadar anlatılan o hikayelerin abartılı olmadığını deneyimledim. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

İnönü Stadi'na gittiğim gün böyle merdivenlerden yukarı doğru çıktığımızda böyle stat gözünüzün önüne gelmeye başlar yavaş yavaş. Ben böyle hüngür hüngür ağlamıştım ya. Şu an gözlerim doluyor. Bayağı duygusal bir andı benim için. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Dernek, üniversite ve il taraftar temsilcilikleri deplasman için araç organizasyonu, taraftar grubuyla birliktelik, barınma, yiyecek gibi konularda dayanışma ve yardım içerisindedir.

Ya ders olsun -o zamanlar genelde ders için yardımlaşıyorduk yani- ya da işte mesela Mersin'e gitmek durumunda kalmıştım başkan olduğum dönemde. Sağ olsunlar kalacak yerden yiyecek içecek her şeyi karşılamışlardı yani. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Atıyorum şu şekilde, adam su alıyor senin mesela cebinde para yoktur su alamıyorsunuz. Yine onu bölüşüyor seninle. Simidini bölüşüyor seninle, yemeğini bölüşüyor. Bence bu duygular dediğim gibi farklı duygular yani. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

[Üniversite taraftar grubu] Biz orda hepimiz kardeşlik. Sadece sırf küçük bizim kendi tayfamız bile en ufak şeyde bizim bir araba bozuk mesela tayfanın işleri için bir araba bozuldu. Şoförü bendim. Arkadaştan emanet aldığımız bir arabaydı. Yani çok yüksek miktarları karşıladık hep beraber. Kimsenin parası yok tabi maçtan gelmişiz. Koreografi yapmışız paralar bitmiş. O kardeşlik beni etkilemişti yani. Ki her zaman birinin bir sıkıntısı oldu mu hepimiz koşardık yani. Herkesin herkesten haberi vardı çünkü. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Görüşmecinin bahsettiği yardımlaşma örneklerinde taraftar gruplarındaki maç izleyen yaşlı kadın bireye davranış biçimi yer almaktadır, bu örnekte dayanışma göze çarpar niteliktedir.

Stattan çıkıyoruz işte biz şey dedik, hepimiz inin. Gidin aşağıda otobüsün orada bekleyin ben bu kadar kalabalık içerisinden annemi çıkartmam dedim. Ondan sonra dediler ki biz hemen hallediyoruz. Hemen etrafımızda bir yuvarlak sardılar, bayağı büyük bir yuvarlak merdivenlerin orada -ki insan orada hep ite kaka geçiyor. Herkes bağırma başladı teyze var dikkat edin diye. Bir anda herkes böyle yarı gibi açıldılar böyle deli gibi. Ve annemle biz orada sanki şey, işte prens ve prenses iner gibi rahat rahat gayet güzel bir şekilde indik. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Taraftar birliğinin oluşmasında sınıfsal birlik önemlidir.

Onu görünce insan tabi yanındakilere daha çok sarılmak istiyor. Ya işte biz de böyleyiz kardeş. Orada değil ama beraberiz gibisinden... Çünkü yanınızdaki insanlar sizinle benzer oldukları için daha çok sarılıyorsunuz yani. Diyorsunuz ki ya bırak o kodamanları hani biz burada biz bizyiz diyorsun. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Kalelerin yan taraflarındaki kısımda daha paralı ünlülerin, zenginlerin geldiği yerler var. Oralardan ses çıkmıyor, oralardan herhangi bir destek olmuyor. Daha çok halktan insanların olduğu kale arkası ve daha ucuz olan en ucuz yerlerden daha fazla destek oluyor. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Taraftar birliğinin sağlanmasında takıma destek önemli bir faktördür. Tutulan takım “kaybetse de kazansa da” düşüncesiyle desteklenmektedir. Azınlıkken destekleme, maç izlemeyip sadece destekleme, kazanması için destekleme örnekleri görülmüştür. İnan (2017)’ın yaptığı araştırmaya göre taraftarların stadyuma gitme nedenleri ise en yüksek oranda manevi destek için (%49,3) olmaktadır.

Görüşmeci: Zaten izlemiyoruz maçı yani. Araştırmacı: Diğerlerinde izlemeyip ne yapıyorsunuz peki? G: Bağırıyoruz. Yani genellikle stada dönük değil de tribüne dönük olduğumuz için...(G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Gençlerbirliği maçı. Orada bir de küme düşmemiz kesinken 2015-2016 sezonunda hani son maça bile... Takımımızı 90 dakika destekledik yani. Öyle bir seviyoruz ki yani takımımızı 90 dakika hiç susmadan o maça desteklemiştik yani. Hani takımımızın düşmesine rağmen yani üstüne bile gidip takımımızın arkasında durmak için. Hani düştüysek kalkmasını biliriz der gibisinden gittik. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Maça gitmek böyle manevi olarak rahatlatıyor böyle kendi takımına destek anlamında tabii ki rahatlatıyor. Kendi takımımın desteğe ihtiyacı olduğunda daha böyle çok isteyerek gidiyorum. Takımım kötü durumda mesela bir çıkış yapmak istiyor takımım hani ben de gideyim ki destekleyeyim deyip gidiyorum yani takımına destek olmak için hani gidiyorum. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Biz zaten deplasmana gittiğimiz zaman da sadece takımı desteklemeye gidiyoruz. Hani takım kazansın. Bunun için gidiyoruz biz deplasmanlara. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Bazı taraftarlar için maç izlerken, maça giderken yakın arkadaş grubuyla birlikte olmak önemli görülmüştür.

Yanınızda takılacağınız birisi olması lazım. Ya vay be nasıl kaçırdı, aa nasıl gol oldu diye demeniz lazım. Demediğiniz zaman da içinize atıyorsunuz o bence daha büyük stres yaratıyor. Yani düşünsenize sevinç oluyor ama konuşamıyorsunuz, ya ne diyeyim eve gelince daha çok gerilirdim herhalde stres atmamak yerine. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Yani yalnız gitmek tabii bir coşku anlamında daha sönük kalıyor. Şimdi arkadaş ortamıyla gittiğin zaman daha böyle enerjik oluyorsun daha böyle bir maça kendini kaptırıyorsun daha böyle bir o heyecanı daha çok yaşıyorsun. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Maç izleme esnasında oluşan sevinç, üzüntü, coşku gibi hislerin yakın arkadaşla birlikte yaşanmasının daha kolay ve daha iyi olacağı düşünülmektedir.

Ya yalnız gidildiğinde sağladığını düşünüyorum ama zaten biz kendi arkadaş grubumuzla gittiysek o grup içerisinde dönüyor maç. Kesinlikle büyük gruba katılıyoruz tezahüratlar olsun ortak paylaşım olsun ama o küçük muhabbetleri kendi grubumuzun içerisinde yapıyoruz 3-5 kişi. Çok fazla birileriyle tanışma imkânı verip sosyal bağlar kurabildiğimiz bir alan değil o yüzden. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Taraftarlığın unsurları arasında taraftar birliği bulunmaktadır. Taraftarların maç esnasında aynı hisleri yaşaması, taraftarların yardımlaşma ve paylaşımında bulunması, yakın arkadaş grubuyla birlikte olmanın önemi, taraftarlarla birlikte desteğin önemi, sınıfsal ve ideolojik birlik taraftarlar tarafından ön plana çıkarılan konular olmuştur.

Aidiyet, anılar ve bağlılık da taraftarlığın unsurlarından bir diğeridir. Bu, taraftar birliğini hem içeren hem de ona dahil olan bir konu olarak ön plana çıkmaktadır.

b-Aidiyet, Anılar ve Bağlılık

Aidiyet sağlama futbolun popülerliğinin dahi temel sebebidir. Futbol kişiyi bizim parçası kılarken takımla özdeşleşmesini de sağlar. Bu özdeşleşmeyle başarı da kişisel algılanır. Futbol takım taraftarlığı özdeşleşme ve aidiyetin yanı sıra kimlik vaadi de sunmaktadır. Kimlik “biz”i ve “öteki”yi eş zamanlı üretmektedir (Arık, 2004).

Desteklenen takımla birlikte aidiyet oluşmaktadır. Aidiyet, ortaklık hissi ve rahatlama getirmektedir. Takıma duyulan aidiyet sebebiyle aynı takımı tutan kişiyle oluşan samimiyet, bağ ve yakınlık önemlidir; takımdaşlık bağ kurmayı sağlar. Ortak duygular ve “biz” duygusu aidiyeti beraberinde getirir. Aynı formayı giymek, aynı grupta bulunmak aidiyet hissettirir. Taraftar sayısı ve atmosfer aidiyet sağlayan unsurlardır. Bireyde biz duygusunun, ortaklığın, sahiplenmenin inşasında takım taraftarlığı önemli rol oynamaktadır. Hayatta herhangi bir şeye duyulması gereken aidiyet kimi bireylerde futbol takımı aidiyeti olarak ortaya çıkar. Taraftarlar diğer taraftarlarla aralarında görünmez bir bağ olduğunu düşünmektedir. Birlikte yiyip içme de aidiyet açısından önemlidir. Desteklenen takımın stadyumunun yuva olarak görülmesi tutulan takıma dair aidiyet seviyesini gösterir niteliktedir. Taraftarla birlikte olmak aidiyeti beraberinde getirmektedir.

Bu anlamda zaten hani hepimizin söylediği bir söz var, keşke Beşiktaş’a gerçekten sarılabilsen diye. Bu açıdan “manyak” olarak da görebiliyor dışarıdan insanlar baktığında ama bu sadece yaşamın ilerleyen zamanlarında da fark ettiğim bir konu, sadece Beşiktaş özelinde değil her insanın kendini hayatındaki bir şeye ait hissetmesiyle alakalı bir konu. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Mesela adres soracaksan... Galatasaray formalı bir insan var ona sorarsın başkasına sormaktansa. Bu tarz yakınlıklar hissedersin kendinde. (G12, 1988, Galatasaraylı, E, Değişken-Müşteri)

Bir insanla konuşmaya başladığımda kesinlikle Beşiktaşlı diyebiliyorum böyle. Sonra tanıştığımda evet Beşiktaşlı çıkıyor falan. Bir bağ kurulabiliyor. O görünmez bir bağ var. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Araştırmacı: Tuttuğunuz takımın stadyumu sizin için ne anlam ifade ediyor? Görüşmeci: Yuva diyebilirim yani... Oraya gittiğimde hep evindeymiş hissini insan hissediyor yani. Çünkü bütün herkes sizinle aynı düşüncede aynı duyguları yaşıyor. Siz de kendinizi oraya ait hissediyorsunuz yani aitlik diyebiliriz... Yani sağınızda solunuzda ve baktığınızda gördüğünüz o bütün kalabalığın sizden olduğunu, sizin gibi olduğunu, hepsinin sizinle aynı düşüncede olduğunu hissediyorsunuz (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Taraftarlık çok insanları birbirine bağlıyor, kenetliyor. Hani daha önce belki sokakta yüzüne bile bakmayacağın, konuşmayacağın bir insanla bile futbol konuşuldu mu hani o insanla bir samimiyet hissediyorsunuz bir yakınlık hissediyorsunuz. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Kardeşlik ve güvenle tanımlama gruba aidiyeti yansıtır niteliktedir, bireyler bu grupta kimlik edinmekte ve aidiyet kurmaktadır. Taraftar grubunu aileye benzetmeye de rastlanır. Taraftar grubu kişide birlik duygusunu, aidiyeti, sorumluluk hissetmeyi aileye benzer nitelikte barındırmaktadır. Aidiyet, taraftar grubuyla kimliklenmeyi getirir ve bu yönüyle de taraftar grubunu aileye benzer kılar. Desteklenen takımın aileye ve dine benzetilerek açıklanması, aidiyetin yüksek olduğu bir topluluk olduğunu gösterir niteliktedir. Dünyanın neresinde olunursa olunsun aynı takımı destekleyenler arasında din gibi bir bağ ve aidiyet oluşmaktadır.

Beşiktaş Avrupa Ligi'nde çeyrek finale çıkmıştı Olympique Lyon'la oynayacaktı... Almanya'ya gitmişim 1 haftalığına... Berlin'de nerede izleyeceğiz maçı? Neyse bir tane böyle bahis yaptıkları yer vardı böyle kuytu tenha bir yer. Ya gittik oturduk Beşiktaşlılar da var orada. Ya ben böyle bir duygu bütünlüğü yani böyle bir dostluk arkadaşlık ben hayatımda görmedim ya. Böyle sakallı tipler. Muhtemelen tarikatlara falan üyeler haa öyle tipler. Orada durmuşlar Beşiktaş'ı destekliyorlar. Ya selam vermem ben onlara. Zaten Türkçeyi de güzel konuşamıyorlardı. Ama böyle bir destekledik ettik. Tee nerden? Berlin'den Beşiktaş'ı destekliyoruz. Orada bir bağ oluştu aramızda, bir arkadaşlık kardeşlik havası oluştu... Bu şey gibi yine aynı örneği vereceğim ama bir din gibi aslında. Siz din kardeşiniz veya ulus kardeşinizi gördüğünüz zaman nasıl bağla bir sıcaklık duyuyorsunuz takımdaşlarınızla da o bağları kurabiliyorsunuz dünyanın neresinde olursanız olun... Futbol kulübü demek aidiyet demek. Orası sizin ikinci bir aileniz gibi. Yani nasıl dine inandığımız zaman diyelim İslam'a inanıyorsunuz tüm Müslümanlar sizin kardeşiniz ikinci bir aileniz oluyor taraftarlık da öyle. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Hiç tanımadığım kişilerle hani çok yakın aile olabileceğimi şey yapıyorum. Mesela sokakta herhangi biriyle bu kadar samimi olamazsınız. Ama stada gittiğinizde insanlarla hoş bir sohbet geçirebiliyorsunuz. Size ikramlar veriyor yani aile havası gibi oluyor stat. Atmosfer deseniz çok başka. İnsanın tüylerini diken ediyor. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Biz yani abi kardeş gibiyiz ya birbirimizle. Herkes birbirine saygısını koruyor. Yani biz abi dediğimiz insana hiçbir şekilde saygısızlık yapmıyoruz. Onlar da bizi kardeşi olarak görüyor zaten. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmançı-Fanatik)

Takım sembolünün kimi zaman da kişisel tarihle bağdaşıp anlam kazandığı görülmektedir. Taraftarlıkta anıların, tarihin, kültürün, ruhun, hatıraların önemi bulunur. Anılar, aidiyet sağlayıcı rol oynamaktadır. Taraftarın bağlılığını anılarla, geleneksellikle, kulüp başkanlarının oluşturduğu atmosferle açıklaması takım tarihinin belirleyici rol oynadığını gösterir. Yıkılacak stadyumdan bir hatıra almanın önemli olması da kişilerin stadyumla ve onun tarihiyle kurduğu bağı gösterir niteliktedir.

Yanında gittiğine aa bak geçen maçı şurada izledim çok güzeldi yanımda birisi vardı işte şöyle böyle...bir anı olduğu için bir geçmişi olduğu için ister istemez bir aidiyet de hissediyorsunuz yani. (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik).

Şeref Bey'lerden, Hakkı Yeten'lerden, Süleyman Seba'lardan, bunun başkanlarından, kulüp başkanlarının getirmiş olduğu birçok geleneklerden, hâlâ devam eden işte Beşiktaş maçlarında Beşiktaş semtinde herkesin kol kola gezmesi, stadyumda hiç tanımadığı insanın sırf Beşiktaş aşkı Beşiktaş arması uğruna yan yana çok şey yapılabilmesi, Süleyman Seba'nın getirmiş olduğu şerefli ikincilikleri hâlâ benimsiyor olması, Hakkı Yeten'lerin sözleri, işte Şeref Bey'lerin sözleri hâlâ günümüze kadar Beşiktaş camiasına Beşiktaş geleneklerine işlemiş olması...yani birçok sebebi var (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmançı-Fanatik)

Biz abimle Beşiktaş'ın İnönü Stadı'ndaki son maçına gitmiştik. Maçtan sonra herkes nasıl olsa stat yıkılacak diye bir anı almak için şey falan yaptı, koltukları falan kırdılar, işte girip stadyumun çimlerinden aldılar falan. O gün abimle en sonunda biz de çime girmiştik ... Çünkü şöyle söyleyeyim stat o zaman 30-32 bin kişilik falandı. Belki 32 bin kişinin 25 bini aşağıdaydı. Biz de girelim bizim için bir anı olsun unutulmaz bir şey olsun diye biz de girmiştik. Onu o yüzden unutmuyorum. (G17, 1992, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Taraftar anıları, taraftarın tarih, aidiyet ve ruhu yaşattığını göstermektedir. Taraftar belleğinde unutulmaz maçlar ve anılar ye almaktadır. Hatıralar müdahillik hissettirerek iz bırakmaktadır. Bilet saklama, anı biriktirme, mekânla, grupla hemhal olmayı beraberinde getirir. Günümüz toplumunun getirdiği Passolig gibi kısıtlayıcı uygulamalar, statların yenilenmesi futbol taraftar kültürünü yok etmektedir. Tarihsellik, amblem, sembol bağ kurmayı sağlayan unsurlardır.

Ya işte geçmiş, tarih, daha önceki insanların orada mutlu olmuş olması... Bunca insanı etkilemiş ve takip ettiriyor olması... Tam da bu. Anlam bu zaten... Bu bağlamda da yani tarihi bir dokusu oluyor insanda. Bende tamam artık buna aitim diyebiliyorsun ve o ruhu taşıyabiliyorsun. (G24, 1993, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Harf devriminden sonra Osmanlı'dan kalan amblemini değiştirmede Galatasaray. Bu benim için önemlidir. (G12, 1988, Galatasaraylı, E, Değişken-Müşteri)

Küme düştüğümüz Gençlerbirliği maçı. Küme düşmemiz kesinken 2015-2016 sezonunda hani son maçta bile, nasıl diyeyim yani, takımımızı 90 dakika destekledik yani. Öyle bir seviyoruz ki yani takımımızı 90 dakika hiç susmadan o maçta desteklemiştik yani... Maçtan sonra duygusal olarak gözyaşlarımızı tutamadık. Futbolcular da tutamadı... Başakşehir maçı vardı düştüğümüz sene. İşte Başakşehir maçından sonra da hatıra olsun diye bizim eski stadın son maçıydı o. Maç bitince koltukları falan almıştık hatıra olsun diye, çimleri falan koparmıştık. Evde bahçede hatıra olarak duruyor öyle. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmanlı-Fanatik-Yerel)

Passolig'ten önce açıkçası insanlarda zaten bir bilet saklama kültürü, işte biletleri biriktirme, işte bilet koleksiyonu yapmak gibi bir kültür vardı her şeyi bir kenara bırakarak bunu söyleyebilirim mesela, bu tarz bir kültür vardı. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Türk Telekom Stadı çok daha devasa büyük bir stat olduğu halde sürekli akıllarında eski stat vardı. Ama ben bunu şeye bağlıyorum yani stadın demirine taşına değil de orada yaşanan yaşanmışlıkların biriktirdiği etkilerin ya da büyük başarıların bir hatırasına bağlıyorum. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Taraftarlıkta renklerin, sembolün, armanın önemi görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır. Aynı renk, aynı forma sosyal etkileşim ve bağ sağlayıcıdır. Renkler gündelik yaşamda da kullanılıp anlam atfedilmektedir. Arma için birlik olma durumu gözlenmektedir. Figürden doğan sevgiye taraftarlarda rastlanmıştır. Arma, tarihe ve bağa atıfla anlamlı ve önemli görülmektedir. Formanın yarattığı birlik ve etkileşime rastlanmaktadır. Forma ve renkler belli durumlarda (nadirlik, coşku) sosyal etkileşimi artırmaktadır.

Hiç tanımadığın bir insan dahi olsa ortak bir noktanz olmuş oluyor. Çünkü aynı takımın renklerini taşıyorsunuz üstünüzde. Ortak noktalarımız olduğu için ister istemez bir ortak bağ da oluyor. (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik)

Çünkü bugün ben kendime bir kıyafet alırken de bir alışveriş yaparken de ya da evimi dizayn ederken de ilk düşündüğüm şey ya takımımın renkleri olması -bu iş yerindeki masamda da

dahil olmak üzere, şartlar el veriyorsa kurumsal anlamda da- ya da takımına ait bir şeyleri bulunduğu ortamda görmek bana açıkçası kendimi çok iyi hissettiriyor... Çok iyi bir haber aldığımda gidip öpüp kokladığım bir şey de olabiliyor. (G6, 1992, Beşiktaşlı)

Son zamanlarda bazı Avrupa takımları işte böyle yeni bir çalışmayla kulüp logolarını yeniliyorlar. İşte yeni daha modern tasarımlar yapıyorlar. Mesela öyle bir şey olsaydı destekler miydim diye düşündüm, sanırım desteklemezdim. Çünkü yıllar... Yani o bağ ve kulübün birazcık daha tarihine işaret ediyor. O yüzden oldukça önemli olduğunu düşünüyorum. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Galatasaray maskem var. Galatasaray maskesi... Markete gidiyordum ve karşıdan Galatasaray tişörtü giymiş birisi geliyordu. Karşılaştık ve baktık. Çocuk bana merhaba dedi. Ben de merhaba dedim güldüm. Öyle bir ağ oluştu yani. (G24, 1993, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Maslow'a (1959) göre ait olma temel insan gereksinimidir. Kişi ait olduğu grup özelliklerini benimseyerek grubun başarısıyla sevinip başarısızlığıyla üzülür, bunun sebebi özdeşleşmedir. Taraftar olma bir gruba ait olmaktır. (Doğan, 2015). Taraftarlıkta kimliklenme ve özdeşleşme öne çıkan özelliklerdendir. Kimlik ve özdeşleşme ile ilişki kurmaya yönelik görüşmeciler söylemlerine rastlanmıştır. Birey kendini desteklediği takımla tanımlamaktadır. Bu kişinin kendini bireysel değil ilişkisel olarak tanımladığını ve gruba aidiyetinin yüksek olduğunu gösterir niteliktedir. "Maçı kaybettiklerinde" veya "maçı kaybettiğimizde" yerine "maçı kaybettiğimde" veya "maçı kaybettiğinde" denmesi, "maçım" denmesi, kaybetme ve kazanmanın kişiselleştirilmesi, kişinin desteklediği takımla özdeşleştiğini ve grup aidiyetinin yüksek olduğunu gösterir. Hangi sınıf, sosyal statüden bulunduğu fark etmeksizin maç esnasında taraftar grubu kimliğine bürünüldüğü ileri sürülmüştür. Kimliklenme, aidiyet ve özdeşleşmede yerel takımın desteklenmesi de önemli bir boyuttur.

Maçı kaybettiğimde kendimi tamamen soyutlamak istiyorum ya. Hem sosyal medyadan hem arkadaş ortamından. Hele önemli maçlarsa. Biraz nefret duygusu oluşuyor açıkçası. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Araştırmacı: Peki maçı kazandığımızda neler oluyor neler hissediyorsunuz? Görüşmeci: Yine buna benzer olarak da bir başarı hissi. Sizinle pek bir ilgisi olmamasına rağmen bir şey başarmış olma duygusu çok baskın oluyor bence. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Araştırmacı: Size siz kimsiniz diye sorulduğunda "...'lıyım" kaçınıcı sırada geçer ya da geçer mi? Görüşmeci: Kırklareli'ndeyiz. Galatasaray-Fenerbahçe maçı.. Şimdi Kırklareli'nde de şöyle bir durumumuz vardı bizim: Fenerliler Vilayet Meydanı'nda toplanır, biz Beşiktaşlılar PTT'deyiz, Galatasaraylılar da Ziraat'ta toplanır. PTT ile Ziraat'ın arası 100 metre bile yok 50 metre falan... Galatasaraylılar artık gitmeye yakın galiba üçlü çekmeye başlamışlar. Bende o zamanlar neredeyim hatırlamıyorum ama yokum ortamda. İşte tam üçlü çekeceklerken ooo bir-ki-üç bizim çocuklar bunu duyuyor Beşiktaş diye giriyorlar. Orada bir gerginlik oluşuyor. İşte gidiyorlar üstlerine falan filan polis molis geliyor. Her neyse maç oynanıyor. Gerginlik sürüyor ama. Bizi arıyorlar. Bende o dönem eski sayılabilecek insanlardandım. Olay yeni yani. Ben Galatasaraylıların abilerini aradım gel bi' konuşalım, çözelim. Onlar da zilzurna sarhoş. Bahsettiğiniz yere geliyorum şimdi. Sonra bize orada "siz kimsiniz oğlum?" diye sorunca dedim "abi biz Beşiktaşlıyız." İşte Beşiktaş direkt birinci sırada. Siz kimsiniz deyince Beşiktaşlıyız dedim. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Üniformalı okul gibi, formayı giydiğiniz zaman siz o takımlısınız yani. Kimlik olarak onu benimsemiş oluyorsunuz...Orada insanların isimlerinin mesleklerinin vesaire bir önemi pek kalmıyor. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

İlk etapta geçmez ama nerelisin sorusundan sonra geçebilir. Yani nereli olduğumu söyledikten sonra Trabzonluyum, Trabzonsporluyum'u belirtme ihtiyacını otomatikman duyuyorum. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Aynı renklerin ve aynı formanın içerisinde aynı takıma dair destek verildiği ve birlik olduğu zaman benzerlikle, özdeşleşmeyle, aidiyetle ve kimliklenme ile gelen bir taraftarlık durumu söz konusu olmaktadır. Bu durumda sınıf, statü gibi tüm diğer kişisel özellikler o zaman dilimi (maç günü, maç esnası, maçın hemen öncesi, maçın hemen sonrası) için önemini yitirerek bütünleşmeye imkân tanımaktadır.

Pilot anket çalışması ve Deplase Keyifler programı bulgularına göre stadyumun sembolik ve tarihsel bir boyutu vardır. Anket bulgularında “Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumunun tarihsel bir boyutu vardır.” diyenlerin oranı %45,2’dir. “Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumunun tarihsel bir boyutu olması benim için önemlidir.” diyenlerin oranı %40,5’tir. Deplase Keyifler videolarındaki söylemlerde Ali Sami Yen Stadyumu’nun artık kullanılmadığı halde taraftar için “anılar” anlamı oluşturduğu görülür. “Hala buradayız Ali Sami Yen’in etrafındayız ve bu devam edecek.” “Hep onu konuşuyoruz keşke bugün Ali Sami Yen’de olsaydık diyoruz” “Her geçtiğimde yeni açık tribünün ön tarafı otoparkın yan tarafı oradan geçerken beklediğimiz yıllar geliyor aklımıza meşaleden çıkıp da kapalı tribünden maçlara gittiğimiz günler geliyor aklımıza bütün anılar canlanıyor.” “Geçenlerde geçerken itfaiye kapısını gördüm onu görünce bile mutlu oldum, birçok kişi stat için gözyaşı döktü gerçekten canımız acıyor hala.” “Bir yandan seviniyorum ben buraya şahit oldum, burada maç izledim diye ama yine de üzülüyorum çünkü orası artık yok. Benim için Ali Sami Yen’in yeri değişmez.” “Metin Oktay orada top oynamış var mı daha ötesi.” Sembolik anlamı ise gerek Ali Sami Yen’in Galatasaraylı taraftar için anlamında gerekse deplase keyiflerdeki şu cevapta görebiliriz: “Bu arma nerede maç yapıyorsa giderim.”

Aidiyet, anılar ve bağlılık taraftarlık olgusu açısından hem birliği sağlamada hem de birlikten doğan gücü vurgulama açısından önemlidir. Desteklenen futbol kulübüne duyulan aidiyet, ortak anıların çokluğu ve yüksek bağlılık düzeyi yüksek fanatizm düzeyindeki taraftarlığı da beraberinde getirmektedir.

Totemler ve ortak rutinler taraftarlığı ve taraftar birliğini sağlayan bir diğer konudur. Stadyum çevresi, maç öncesi, esnası ve sonrası oluşan ortak rutinler mekâna dair fikir

verici de olmaktadır. Taraftarlık olgusunu anlama açısından bu ortak rutin ve totemler önem kazanmaktadır.

c-Totemler ve Rutinler

İnsanlar futbol oyununda uğura inanmaktadırlar. Onlar, futbol oyununun sonucunu düşünce gücüyle etkilediğine inanarak yaptıkları davranışlara totem (uğur-uğursuzluk) adını vermektedirler (Bozkurt, 2019).

Taraftarlık unsurlarından totemin rolüne görüşmeciler söylemlerinde rastlanmıştır. Totemde bir insanın, giyilen giysinin uğuruna inanıldığı görülmektedir. Taraf değiştirme, olumsuz düşünme, yer değiştirme, uğursuz bulunan kişinin gözünü kapama totemlerden bazılarıdır. Belirli dakikalarda atkı öpme, forma giyme, forma giymeme, belli dakikalarda sigara içme, maçı gözlüksüz izleme, atkıyı koltuğun üzerine koyma gibi totemlere rastlanmıştır. Maç kötü giderken izlememe, genel olarak maç izlememe, oturarak izlemek, yer değiştirmeme, kaybedilen maçtaki formayı giymeme totemlerden bazılarıdır. Kolye öpme, gruptan uzak yalnız maç izleme, eli küsmeye işaret yapma totemlerden bazılarıdır.

Benim özel bir kapüşonlum var. O maç kaybetmeyen kapüşonlu, iki sene şampiyonluğu var üst üste. O kapüşonluyu giyiyorum. İşte pantolonla maç kaybetmeyen bir ayakkabıyı giyiyorum. Çünkü bazı ayakkabılar uğursuzdur, giymem genelde maç günleri. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

En basitinden yer değiştirmek, atkı değiştirmek ya da evde maç izliyorsak kumandayı kim tutuyorsa yerini değiştirmek, oturduğumuz yeri değiştirmek olabilir, bazen 3-5 sıra aşağı ya da yukarı çıkmamız olabilir, bir kişinin uğursuzluğuna inanıyorsak hemfikir olduysak o kişi üzerinde onu böyle biraz küçük çapta fiziki şiddet olabilir, gözlerini kapamak olabilir... Bu tamamen içinde bulunduğumuz duruma ve bu duruma karşı hissettiğimiz çaresizliğe göre değişiyor açıkçası. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Totemim çok fazla var. Genelde oturduğum koltuğu değiştirmem, formamı giyerim. Çok fazla formam var eğer o formamla maç kaybettiysek diğer maç başka forma giyerim. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Totemimiz var tabii. Çok totemimiz vardı. Grupla dışarıda maç izlerken gidip kendi başımıza köşelerde maç izlemek. Bir kolyem vardı, o kolye ağzımda... Saçma şeylerimiz vardı evet. O kolyeyi öptüğümüz zaman gol yemeyeceğimize inanıyorduk. Askerdeyken maç izlemiyordum. Totem buydu maç izlememek. Yani ana göre değişiyor totemler. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Bazı maçlarda stadyuma gidiyorum ama asla maçı izlemiyorum... Hatta öyle maçlarda genelde dörtten fazla gol atmış oluyoruz. Diyorum ki evet, tuttu totem. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Futbol taraftarlığında rutinler önemli rol oynamaktadır. Görüşmeciler maç öncesi esnası ve sonrası gerçekleştirdikleri rutinlerden bahsetmişlerdir. Stadyumların yenilenmeden önceki hallerinde rutinler daha belirginken yeni stadyumlarda rutin oluşturulamamış olabilmektedir. Bunun sebebi stadyumun yenilenmesiyle konunun

değişmesinden doğan mekânsal rutinlerin yitimidir. Beşiktaşlı taraftarlar için Kartal Heykeli, Abbasağa Parkı, Şairler Parkı, Köyiçi Meydanı, Dolmabahçe ağaçlı yolu, Çarşı mekânları rutinler açısından önem teşkil etmektedir. Horon oynamanın Trabzonspor taraftarı için bir rutin oluşturduğu görülmüştür. Fenerbahçeliler için Rıhtımda toplanma, görüşmeci söylemlerinde yer almayan fakat gözlemler elde edilen verilere göre maç öncesi toplanılan Kadıköy'deki Yoğurtçu Parkı, Kızıltoprak Işıklar, Nazlının Yeri ortak mekânsal rutinler açısından önemlidir. Maç öncesi ve sonrası yenen çekirdek, köfte ve sucuk ekmek ve alınan alkol rutinlerine her takım taraftarında rastlanır. Maç öncesi ve sonrası maçı teknik olarak değerlendirme rutini gözlenmiştir. Galatasaraylılar için Taksim ortak rutinler açısından önemli bir semttir.

06.03.2022 saat 19.00 Fenerbahçe-Trabzonspor arasında Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu'nda gerçekleşen karşılaşma için 17.00'dan itibaren Şükrü Saracoğlu stadı çevresi ve Yoğurtçu Parkı'nda maç öncesi gözlemlerinde etraftaki dükkânların renginin sarı lacivert olduğu, Fenerbahçe bayraklarının asılı olduğu, taraftarların meşale yaktığı, Alex Heykeli'nde fotoğraf çekildiği, maçıdaki oyuncular hakkında konuşulduğu, davul ve zurna çaldığı, alkol içildiği ve çekirdek, köfte ve meşale satışı yapıldığına rastlanmıştır. Maç öncesi çok fazla bira tüketiminde bulunduğu için metal toplayıcılar aktif olarak stadyum çevresinde yer almaktadır. Maç sonrası gözlemlerinde ise maç bitişi 1-1'lik skor ve bir taraftarın kırmızı kart görmesi nedeniyle maç öncesi yaşanan coşkudan eser bulunamamıştır, sessizce dağılma hâkimdir. Birkaç taraftarın maç sonrası teknik analizlerde buldukları gözlemlenmiştir.

Ya önceden dediğim gibi ritüel denilebilecek eski stadyumdayken -ki o zamanlar biz daha küçüktük falan ama dahil oluyorduk diyeyim- maç saatine doğru stada doğru giderken işte beste söylenerek kalabalık gruplar halinde inilmesi belki bir ritüel olarak sayılabilirdi. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı).

Maç günü semtin belirli noktalarında sürekli vakit geçirdiğimiz yerde bu Abbasağa Parkı olabilir, Şairler Parkı olabilir ya da Köyiçi Meydanı olabilir buluşup beraber bir şeyler yiyip içmekle başlıyoruz. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Son ses Beşiktaş marşlarının içinde bulunduğu bir araba stada doğru yol alıyor. Sonra stada geldiğimizde önce işte Beşiktaş semtinde güzel bir tur atıyoruz taraftarlarla iç içe bütün semti geziyoruz belki. Dolmabahçe, ağaçlı yol, ağaçlı yoldan yürüyoruz. Stadın oraya geliyoruz köfte ekmeğimizi yiyoruz. Dışarıda geziyoruz biraz. Dışarısını izliyoruz; taraftarları, o ahengi. Bestelere katılıyoruz dışarıda söylenen... İçeri girdikten sonra o maç anı, işte tezahüratlar... Bazen küfürler, hepsi... O deşarj oluyoruz. İşte maç sonunda yenildiysek herkes bir köşeye çekiliyor. Yenilmediyse mutlulsak bağıra bağıra yine varsa sesimiz kaldıysa yaşayarak geliyoruz. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Maçın başlamasına 3-4 saat kala gidiyoruz. Bizim sürekli takıldığımız bir yer var, Nazlı'nın Yeri diyorlar oraya da. İçmeye başlıyoruz. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Maçın önemine göre değişiyor. Örnek veriyorum 4 büyüklerden bir şeyse maçtan önce mutlaka horon oynarız. Maçtan sonra yemek yemeye bakarız yani köfte. Stadyum çıkışı meşhurdur köfte olayı. Maçtan önce de oturup çay içmek daha stat dolmadan. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Maçın kritiğini her Türk gibi kendimiz yapıyoruz. Mesela pozisyonları değerlendiriyoruz veyahut teknik direktörün yaptığı hatalardan, oyuncu değişikliklerinden, oyuncu değiştirmelerde geç kalma erken davranma vs. gibi durumları kendimizce eleştiriyoruz. (G12, 1988, Galatasaraylı, E, Değişken-Müşteri)

Taksim tarafına gidiyorum. Taksim çünkü bilirsiniz Galatasaray taraftarının kalbi gibidir... Maçtan sonra ya köfte ekmekçilerde köfte ekmek yiyorum (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Deplasman otobüsü veya kendi desteklediği takım stadyumunun şehir dışında olduğu durumlarda rutinelere otobüs yolculuğunda yapılan davranışlar da eklenmektedir. Alkol alma, saatler önce toplanma, otobüsteki muhabbet ve tezahüratlar rutinleri oluştururken deplasman otobüsünde ek olarak polis kontrolü de yer alır. Şehir dışında olup kafeden maç takip edenlerin rutinlerinde kafede toplanma ve maç sonrası maç yorumu gözlenmiştir.

Otobüste zaten giderken alkol içiyoruz, besteler söylüyoruz. Deplasman tribününü içeri erken alıyorlar biraz. Çünkü diğer taraftar grubuyla karşılaşırsa arada bir sürtüşme falan olmasın diye. Zaten içiyoruz besteler söylüyoruz o şekilde gidiyoruz. Deplasman tribününde sayı biraz daha az olduğu için yine biz elimizden geldiğince takıma destek veriyoruz yine sesimiz kısılana kadar bağırıyoruz. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Gece ihtiyacı olan varsa ihtiyaç dediğim alkolünü alırdı. Daha sonra bir İş Bankası vardı, onun önünde toplanırız. O bizim araç kalkış noktamızdı. Daha sonra otobüsümüze bineriz. Bindüğümüz anda o ilk anın hevesiyle bir beste girer... Daha sonra stada giriş anı ya da şehre yaklaştığımızda yine bir beste... Daha sonra bir polis kontrol merkezi olur. İnersin, bir kameraya çekerler seni. Pankartlarını açtırırlar çok sıkıntılı bir şey varsa diye... Bir sıkıntı yoksa devam ediyorduk. ... Daha sonra stada giriş için orada hemen bir karın doyurma çabaları... Sonra sıraya girerdik hep beraber; toplu girerdik. Hep beraber girerdik. Yerimizi belirlerdik. Daha sonrası tribün eğlence. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Deplasmana gitmeden önce 3-4 saat önce semtte toplanırsın. Orada başlarsın alkol almaya, orada başlarsın konuşmaya... Bir gün öncesi toplanırız herhangi birimizin evinde. Akşam dokuz gibi başlarsın alkol almaya. Sabaha kadar alkol alırsın; muhabbet, sohbet, goygoy. Sabah zaten mecbur biz yola çıkmalıyız İstanbul'a. Burası daha bir heyecanlı olur çünkü direkt Beşiktaş'a ineriz... Beşiktaş'ı gezeriz. Şairler Park'ında içmeye devam ederiz. Şairler Parkı'nda diğer şehirlerden gelenlerle, İstanbul'daki arkadaşlarımızla görüşür konuşuruz. Sonra otobüse bineriz işte yol başlar. Devam. Yine alkol alırsın. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Otobüs de kalabalıklaşmaya başladıkça birilerinin camlara şuralara buralara böyle darbukaymışçasına vurarak şarkılar, türküler, besteler söylenmeye başlandı. İşte hep bir ağızdan... Maça dair kimse bir şey konuşmuyordu. Tamamen oradaki tribüne odaklanıyordu herkes. İşte çok sağlam tribün yapacağız bugün. İşte bağırılmayı şöyle yaparım böyle yaparım falan tarzında... İlk gittiğim şehir dediğim gibi Alanya olduğundan... Kış olmasına rağmen denize giren insanlar vardı. Hani kadın yoktu erkekler de olabildiğince kaba diyebileceğimiz insanlardı. Hani şuna bak şöyle böyle tarzında muhabbetler dönüyordu. Onun dışında işte genelde sigaralar, işte esrar saralım bir tane... Biri çantasından bir kurabiye çıkarıyordu herkes bir yandan eline alıp yiyordu. Çok aslında olabildiğince içten bir ortamdı ama bir o kadar da barbar bir ortam diyebilirim ama. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Kozanoğlu (2020) "Gençler Deplase Olunuz" adlı makalesinde deplasmana gidildiğinde geneleve uğrama adetinden bahseder. Dönüş yolunda maç muhabbeti

bittikten sonra gidemeyenler gidenlere nasıl olduğunu sorarlar ve genelde beğenilmez. Bazı şehirlerde polis deplasmana gelenlerden koruma parası alır, bu dövme parasıdır. Bunlar da deplasman maçları taraftar rutinleri olarak görülebilir.

Taraftarların maç öncesi esnası ve sonrası geliştirdikleri ortak rutinler ve totemler taraftarlık olgusunu ve taraftar birliğini oluşturma konusunda önem arz etmektedir. Bu durum futbolun “dindışı kutsal” yönüne vurgu yaparken aynı zamanda birlikten doğan güçten kaynaklanan desteklenen takımın maçı kazanması yönünde skoru değiştirebileceğine dair duyulan inanç bağlılığı beraberinde getirmektedir. Taraftar pratikte futbol kulübünün aldığı kararlar veya kazandığı maçlar üzerinde bir etki sahibi olmasa da bunun böyle olduğu inancını içerisinde barındırmaktadır. Futbolun dindışı kutsal bir alan olması; hem dinden uzak olan kişilerin aidiyet, bağlılık, rahatlama vb. gibi işlevleri futbolla yaşamalarını hem de içinde olunan birlikle “o”nu kutsal kılarak ona dair inanışlar geliştirmelerini beraberinde getirmektedir.

d-Sosyal Etkileşim

Taraftarlarla yapılan görüşmelerde stadyumun sosyal etkileşim imkânı tanıdığı fakat bunun o anlık, maç esnasında gerçekleşen geçici bir etkileşim olduğu ileri sürülmüştür. Stadyumda diğer insanlarla tanışılıp arkadaş olunabilmektedir. Tanışılan insanlarla duyulan yakınlık aileyle duyulan yakınlık gibidir. Desteklenen takımın sağladığı bağ ve güvenle sosyal etkileşim imkânı doğar. Stadyum dışı sürdürülen arkadaşlıklar bulunmaktadır. Bir sosyalleşme aracı olarak futbol taraftar birlikteliği ile sosyalleşme imkânı sağlar. Maçlara hep aynı kişiler gittiği için kişiler bir süre sonra birbirini tanımaktadır.

Üniversitede arkadaşlarımın birçoğu stadyumdan mesela maçlara gide gide kaynaştık. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Görüşmeci: Belki şu anda Beşiktaş dolayısıyla tanışmış olduğum insanların abartmadan söylüyorum %50’inden 60’ından fazlası statta maçlarda, maçlara giderken tanıdığım insanlardır. Hatta içlerinden çok yakın olduğum ailecek görüştüğümüz insanlar da oldu. Araştırmacı: Yani stat dışında da bu arkadaşlık sürüyor diyebilir miyiz? G: Kesinlikle diyebiliriz. Stat dışında beraber tatile gittiğimiz insanlar da oldu mesela. Onun dışında beraber iş yaptığımız insanlar da oldu. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Aynı marşı söylerken, aynı şeye sevinirken, aynı şeye üzülürken... Hemen arkadaşlıklar kurulabilir. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Çok farklı insanlar tanıyabiliyorum. Bazen o insanlarla... Karşılaşmalarım dahi olabiliyor ki bunu yaşadım. Sanki böyle 750 yıldır görüşmediğim bir aile ferdiyle görüşüyormuş gibi hissediyorum o tanışma karşılaşma sayesinde. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

[Sosyal etkileşim imkânı] Bence kesinlikle tanıyor. Çünkü bir kere siz başka insanların sesini duyabiliyorsunuz. Başka insanların yorumlarını duyabiliyorsunuz. Başka insanların

kaygılarını sınırlarını duyabiliyorsunuz. Ve siz de onları paylaşıyorsunuz. Yani bir alışveriş var orada. Sosyallığın tanımı budur yani. Mesela 10 bin tane adamı bir tane toplu ulaşım aracına, metrobüse yığsanız onlar sosyalleşmiyor ki. Bir etkileşim yok aralarında. Ama statta kesinlikle bu var. Örnek vereyim yani çok insan benim gibidir. Lise arkadaşlıkları falan statta çok gelişir yani. Oradaki o duygulanım o ortaklık kesinlikle insanları iletişime sevk ediyor (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Stadyumdaki sosyal etkileşimin geçici olduğuna ilişkin görüşmecî söylemleri de bulunmaktadır. Kimi zaman taraftar arası bağın geçici ve sanal olarak oluştuğu gözlenmektedir. Stadyumdaki arkadaşlıklar stat dışında görüşülmeyen, kısa vadeli ilişkiler olarak değerlendirilmiştir. Taraftarlar kendi arkadaş gruplarıyla maç izlemeye gittiklerinden grup dışından arkadaş edinmeye açık davranmamaktadırlar. Spor dışında bir paylaşım olmadığından stadyumda sınırlı bir etkileşim vardır.

Ya yalnız gidildiğinde sağladığımı düşünüyorum ama zaten biz kendi arkadaş grubumuzla gittiysek o grup içerisinde dönüyor maç. Kesinlikle büyük gruba katılıyoruz tezahüratlar olsun ortak paylaşım olsun ama o küçük muhabbetleri kendi grubumuzun içerisinde yapıyoruz 3-5 kişi. Çok fazla birileriyle tanışma imkânı verip sosyal bağlar kurabildiğimiz bir alan değil o yüzden. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Yani dediğim gibi benim için kısa vadeli, o anlık. Uzun vadede olmadı çünkü öyle bir şey... Uzun vadeli bir arkadaşlığım olmadı. Bence olmaması da lazım. Sonuçta orada tanıştığın, aynı takıma gönül veriyorsun ama o farklı biri sen farklı biri. Sadece aynı ortamda bulunabildiğin tek ortam orası. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Araştırmacı: Sizce stadyum sosyal etkileşim imkânı tanıyor mu? Görüşmecî: Bence çok sınırlı bir etkileşim imkânı tanıyor. Çünkü her ne kadar aynı takımı tutan insanlar olsa da yani orada böyle büyük bir paylaşım içerisine girmiyor bence insanlar. Ve girseler bile aslında bu yalnızca takımla ve sporla ilgili oluyor. Farklı bir sosyallik söz konusu olmuyor. O yüzden çok sınırlı bir etkileşim var bence (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Pilot anket çalışması ve Deplase Keyifler programı söylem analizine göre stadyum sosyal etkileşim imkânı tanıyan bir yerdir. Stadyumun yeni arkadaşlıklar edinmeye, var olan arkadaşlarla görüşmeye imkân tanıdığı deplase keyifler videosundaki “Bir derdin olduğunda annene babana anlatamazsın ama tribündeki arkadaşını karşına alıp anlatıyorsun.” “İnsanların bir sevgi sistemi vardır ben de işte arkadaşlarımla maça gitmekten keyif alıyorum.” “Maç günü arkadaşınla bir araya geliyorsun.” söylemleri ve anketteki “Stadyum sosyal etkileşim imkânı tanır.” diyenlerin oranının %42,9; “Taraftarı olduğum futbol takımındaki diğer taraftarlarla aramızda bir bağ olduğunu hissedirim.” diyenlerin oranının %42,9; “Stadyuma arkadaşlarımla giderim.” diyenlerin oranının %61,9 olmasıyla desteklenebilir.

Stadyumda sosyal etkileşim imkânı bulunmaktadır fakat genel olarak bu etkileşimin maç öncesi esnası ve sonrası ile sınırlı olduğu öne sürülmektedir. Birleştirici güç olan futbol takımı ve maç dışında taraftarların ortak bir paydada uzun süreli görüşmesi çok sık karşılaşılan bir durum olmamaktadır. Futbol, futbol maçı esnasında birleştirici görev görürken etkileşim yalnızca futbola ilişkin o anlarla sınırlı kalmaktadır.

Taraftarlığın unsurları birlik/benzerliği içeren olguları barındırırken futbol taraftarlığında ayrımcılık ve tabakalaşma ise futbol taraftarlık olgusundaki çatışmalar/farklılıklar ön plana çıkmaktadır.

3.5.Futbol Taraftarlığında Ayrımcılık ve Tabakalaşma

Futbol taraftar gruplarında benzerlik/birlik olduğu kadar farklılık/çatışma da yer almaktadır. Futbol taraftarlarında ayrımcılık, dışlama ve hiyerarşi göze çarpmaktadır. Aynı takım taraftarları arasında gerçekleşen ayrımcılığa deplasman otobüsünde kıdemli olanın -taraftar grubu içinde daha çok emek verenin- arka tarafta, az emek verenin -yeni olanın- önlerde oturması, “yeni” olanın otobüste deplasman şehrine ayakta gitmesi, aynı taraftar grubu içinde belli bir futbolcuyu destekleyen ve desteklemeyenlerin birbirlerini dışlamaları, tribün konumlarının fanatizm düzeyine ve ekonomik düzeye göre ayrılması, taraftarlarının kültürel düzeylerine göre ayrılması, fanatizm düzeyi yüksek olanın dışlanması gibi örneklere rastlanmıştır.

Taraftarlarla yapılan görüşmelerde taraftarların ideolojik, kültürel, ekonomik ve fanatizm düzeyi bakımlarından yine taraftarların kendileri tarafından kategorize edildikleri gözlemlenmiştir. Diğer taraftan deplasman otobüsündeki hiyerarşik oturma düzeni, tribündeki sınıfsal ve fanatizm düzeyi bakımından tabakalaşma (kale arkası- düşük ekonomik düzey, maraton- orta ekonomik düzey ve VIP- yüksek ekonomik düzey), deplasman otobüsünde “asıl” gruptan olmayı dışlama, deplasman otobüsüne kadınları almama, belli tribünlerde kadınları bulundurmama örnekleri taraftar gruplarında dışlama, ayrımcılık, tabakalaşma ve hiyerarşik düzen yansımaları bulunduğunu göstermektedir. Bu ayrımlar tribünün ekonomik ayrımında doğrudan bilet fiyatlarıyla ilgiliyken taraftarların sosyo-kültürel özelliklerine bağlı olarak “asıl” taraftar grubuna alınıp alınmaması ile de yansıma bulmaktadır. Fanatizm düzeyi bakımından ise deplasman otobüsünde daha “sıkı” taraftar olanların (belli bir taraftar grubunda aktif rol alanlar, takım için emek verenler) en arka koltuklarda oturmaları, “yeni”lerin gidilen yere ayakta gitmeleri ve yaşça büyüklerin otobüste önlerde oturmaları örnekleri verilebilir.

Tarafimca gözlem yapılan Fenerbahçe-Kasımpaşa maçında karşı karşıya bulunan Migros ve Spor Toto tribünlerinde Anadolu GFB (Genç Fenerbahçeliler) ve GFB (Genç Fenerbahçeliler) aynı takımı destekleyen taraftar gruplarının ayrı bir şekilde bulunduğu rastlanmıştır. Anadolu GFB taraftar grubu maçı izleyip pozisyon odaklı tezahüratta bulunurken GFB taraftar grubu maçı izlemeden tezahürata devam

etmektedir. Takım oyuncusu yere düştüğünde dahi eğlenilen tezahüratlar davul eşliğinde devam etmiştir. Anadolu GFB taraftar grubu “sarı” deyip GFB taraftar grubunun “lacivert” demesini beklerken GFB taraftar grubu bu beklentiyi karşılıksız bırakarak ettikleri tezahüratı sürdürmüştür. GFB taraftar grubu farklı olma adına herkesin eşlik edemeyeceği tezahüratlar yapmıştır. Bu, bireylerde desteklemekten çok, çekirdek grup olmadaki ayrıcalıklı hazzın sonucudur.

Deplasman otobüsü ayrımına maruz kalmış ve bunu uygulamış görüşmeciler de taraftar grubundan dışlama, taraftar grubunda ayrımcılık eylemlerini gözlemlemiş görüşmeciler de yer almaktadır.

Deplasman otobüsünde yaşı büyüklerin, yeni ve saygın kişilerin önde oturması küçüklerin, “asıl” taraftar grubunun arkada oturması taraftar grubundaki hiyerarşiye örnektir. Deplasman otobüsünde yaşı büyüklerin yanında daha az rahat olunurken kendi yaş grubuyla daha rahat hissetmek taraftar grubundaki hiyerarşide yaşı da önemli bir faktör olduğuna işaret eder. Bu da fanatizm düzeyine, yaşa, kıdeme ve desteklenen takım için verilen emeğe göre otobüs konumlanışının gerçekleştiğini yansıtmaktadır. Görüşmeciler tarafından otobüsteki hiyerarşinin takım için verilen çabaya -icraata- göre gerçekleştiği düşünülmektedir.

Görüşmeci: Onların arkasında çok fazla aktif olamayan o tarz küçükler oturur. Arkaya doğru daha aktif insanlar oturmaya başlar. Arka beşli dediğimiz zaten apayrı bir ortamdır orası. Ve arka beşlinin önündeki ikişer koltuk. En aşırıları en uçlar orada oturur. Yani o abi de arka beşliden birisiydi... Bizler onun iki önünde olabilecek kapasitede insanlardık öyle söyleyeyim yani. Otobüste bile bir kast sistemi diyeceğim ama öyle söylenmez herhalde ama öyle bir sistem söz konusu yani. Araştırmacı: Bu ayrım fanatiktik düzeyine göre mi oluyor sizce yoksa yaşa göre mi? G: Yok yaşla alakası yok. Fanatiktik düzeyi de değil bence. Bence bana kalırsa ben daha fanatik bir insan olabilirim onlara göre ama şey vardır ya icraat vardır o daha çok hakkımı verdi falan; onlara göre düzenleniyor. Ya düzenlenmiyor aslında kimse demiyor sen burada oturacaksın sen şurada oturacaksın diye. O adam orada oturması gerektiğini hissediyor ve oraya oturuyor. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Genelde zaten deplasman otobüslerinde arka beşli zaten meşhurdur. Biz hep arka beşlideyiz. Bizim grubun lideri genelde önde oturuyor. Biz arkada içiyoruz muhabbetlere devam ediyoruz. Gırgır şamata, besteler... Yaşı büyük insanlar genelde bizde önde oturuyor. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Taraftarın dönemleri “acemi” ve “kemik tayfa” olarak ayrılmaktadır. Görüşmeci acemilikten kemik tayfaya geçişini takım üniversite temsilcisiyle tanışması sonrası olarak değerlendirmektedir. Görüşmeci bireysel olarak gittiği deplasman otobüsüne referansla girebilmiş, otobüste hangi gruba üye olduğu sorulmuştur. Yaşça büyüklerin en önlerde, en ateşlilerin en arkada yer aldığını bildiren görüşmeci yeni girdiği taraftar grubu arasında önlerde ve ayakta yer almıştır. Deplasman otobüsüne bir referansla

girip, herhangi bir taraftar grubundan olmayıp “yeni” olduğunda ayakta seyahat etme durumu gözlenmiştir.

Araştırmacı: Peki otobüsteki herkes birbiriyle yakın mıydı yoksa daha yakın olan gruplar ayrıca var mıydı? Görüşmeci: Şöyle bir kemik tayfamız vardı tabii bizim. Daha yakın olan gruplar var. Bir de çok fazla bizim aramıza gelmeyen ama maça gelmeyi talep etmiş biz de sayıyı karşılamak için götürdüğümüz arkadaşlarımız vardı. Onlar önde oturuyordu tabii muhabbetten uzak kalabiliyorlardı. O kemik tayfa ayrıydı... Kaza gördük mesela... O benim daha acemi olduğum zamanlardaydı, önde oturmuştum o zaman kemik tayfada değildim. (Kemik tayfaya geçiş süreci) Üye oldum ben. İlk sene yurttaki kalıyordum maç izledikleri yerler de çok uzak. Ben gidemiyordum çok fazla... Mustafa'yla (Üniversite Temsilcisi) ara sıra görüşüyoruz... Mustafa benim ilkokuldan sınıf arkadaşım çıktı. Daha sonra tabii ki onunla ayrı bir samimiyet oluştu tabii... Her maça gitmeye başladım derken. Herkesle tanıştım herkesle samimi oldum... İşin içine çok girdim... Diğer arkadaşlarla da samimi olduk bir baktım içindeyim yani mevzunun. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Ön tarafta daha böyle saygın insanlar oturmaya giderlerdi, onlar otururlardı. Hatta bizi ilk oraya koymuşlardı daha biz ilk defa maça gideceğimiz zaman... Aaa baktım arkası çoşuyor ben dedim burada duramam arkaya gitmem lazım (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Galatasaray tribününün çok fantastik grubu vardı eskiden, Yürüyedur diye. Yürüyedur grubunun eski üyelerinden birisine mesaj yazdım. Hani dedim böyle bir durum var gitmek istiyorum falan tarzında... O da sağ olsun Galatasaray tribününde megafon tutan bir abi var, onun bağlantısıyla onun referans göstererek gece şu saatte otobüsler kalkıyor. Git oradan onun adını ver binerken. Ben de o şekilde bindim ilk otobüse... (Alanya deplasmanına gidişi) Yol boyunca ayakta gittim İstanbul'dan Alanya'ya kadar... Hayatımda yaptığım en büyük fedakarlıklardan biriydi belki de... Dönüş yolunda İstanbul'a kadar yine ayakta gelme durumu oldu açıkçası. Yani ayakta gittim geldim diyebilirim... O fantastik bir histi benim için ilk gittiğim deplasman. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Taraftarlar arası fanatizm düzeyi sebebiyle de ayırım gözlenir. Taraftarlıkta emek vermeyenle verenin farklı olması, emek verenin fanatizm düzeyinin daha yüksek görülmesi diğerlerini dışlamaya sebep olmaktadır. Taraftar grubunda ekonomik ve kültürel olarak kendinden farklı olanın ayrıştırılması, dışlanması durumuna rastlanmıştır. Görüşmecilere göre televizyondan maç izleyenle deplasmanlara giden taraftarlar, sosyal medyada yorum yapanla takım için çabalayan taraftarın, skor odaklı olanla takıma daha yakın hissedenin fanatizm düzeyinin bir olmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda daha az çabalayanın, maçı sadece televizyondan izleyenin, skor odaklı davranışının dışlanması durumu söz konusu olmuştur. Deplasmana gidenler daha “sıkı” ve küçük bir fanatik grubu oluşturduğundan genel taraftarın “emek veren” taraftar grubundan dışlanması ve deplasman stadyumundan uzak kalması durumu söz konusu olabilmektedir.

Türkiye’de her yerde olduğu gibi sınıf ayrımı var. Tabii bu sınıf ayrımı sadece ekonomik olarak değil kültürel olarak da var. Yani şimdi ben neticede üniversite okuyan, liseyi de zaten maça gittiğim zaman da Robert Kolej’de okuyordum... Kültürel ortam olarak farklı bir yerden geliyorum. Oraya giden insanlar çoğunlukla hadi hepsi olmasa da varoş mahallelerden gelen, işte daha alt ekonomik kesimden camiye giden insanlar gidiyor. Ben hayatımda camiye gitmedim mesela... Tek ortak noktamız aynı takımı tutmamız. Her ne kadar bu güzel bir arkadaşlık kurmak için iyi bir başlangıç noktası olsa da olmuyor yani. Siz tam bir yorum yapıyorsunuz, vay be ne vurdu falan, adam oradan bir küfrediyor böyle ağza alınmayacak şeyler söylüyor... Ya futbolu çok abartıyoruz gücünü de işte futbol insanları birleştirir, futbol

ne bileyim işte böyle ortak bir kimlik yaratır falan... Öyle öyle ama o atmosfer içerisinde onun bir anlamı oluyor. O stadın dışına çıktığınız an o insanın farklı kültür yapısı, farklı değerleri... İşte onların hepsi bir anda gün yüzüne çıkıyor ve tabii siz de rahatsız oluyorsunuz. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Deplasmana daha çok fanatik insanlar gidiyor. Ve onların böyle grupları oluyor. Genellikle minibüsle falan giderler bunlar ortaklaşa. E tabii orada o mecraya o ortama üye olmadığımız zaman yabancılaşma çekiyorsunuz otomatikman. Orada belli oluyor sizin o gruptan olmadığımız... Şimdi o aidiyetin bir parçası olmadığımız için deplasmanda bile olsanız bir ayrışma hissedersiniz diye ben hep düşünürdüm, hâlâ da öyle düşünüyorum. O yüzden deplasmana gitmekten hep çekindim, gitmedim yani. Evde daha iyi yani içerideki maçlarda daha yoğun o kulübe aidiyet hissediliyor. O ufak taraftar gruplarının kimlikleri ortadan kalkıyor. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Görüşmeci, taraftarları sosyo-kültürel düzeyine göre ayırıp bu sebeple stat dışında görüşmeyeceğini ileri sürerek onları dışlarken, deplasmana giden taraftarların yakın taraftar grubuna kendisini dâhil etmeyeceklerini düşünerek onlar tarafından dışlanacağını hissetmektedir.

Sosyal medyada vs. sırf başarı odaklı sırf skor odaklı kendi takım taraftarlarımı da görüyorum. İçimden biz galiba aynı kültüre ait değiliz gibi hissediyorum. Skor odaklı takıma bakanlarla aynı bağı hissetmiyorum. (G23, 1989, Göztepelili, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Tribünde birisi çok kenara çekiliyorsa ya da maç içerisinde telefonla oynuyorsa vesaire ona gol olsa da gidip sarılmam mesela. Tanımadığım insana sarılırım oluyor mutlaka ama ona asla sarılmam ona mesela ben. Daha yanımda duran emek verdiğine inandığıma sarılmak bana daha çok mutluluk veriyor. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Benimle aynı şeyleri paylaşan insanlarla daha fazla bağ hissetmeye başladım. Yani bir dönem şey oldu, bu işlere çok fazla koştuğumuz zamanlarda; işte bahsettiğiniz evde maç izleyen belki gelemiyordu o insan ama gelememesine rağmen Twitter'da bize yorum yapması bize dokunur olmuştu mesela. Hani biz de parasız gidiyorduk... Ve şey diyorduk hani "sen n'aptın ki bu takım için? Yorum yapıyorsun biz bunları yapmışken!" öyle bir tavra büründüğümüz olmuştu. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Fanatizm düzeyiyle, desteklenen takım için yapılanlarla, verilen emek ve çabayla ölçülen takım sevgisine göre taraftarlar arası ayırım yapıldığı görülmektedir.

Taraftarların hiyerarşik olarak konumlandıkları bu tabakalaşma durumlarında bir erkeklik sınavı durumu da gözlenmektedir. Deplasman stadyumuna giderken otobüsteki oturlan yerler dahi kişilerin hiyerarşik olarak kıdemli olması, yaş, fanatizm düzeyi, verdiği emek gibi faktörlerle sıralanmasını içermektedir. Burada yaşa, kıdeme, emeğe bağlı hiyerarşik bir düzen; faktörlere uygun olmayanı "asıl" taraftar grubundan dışlama söz konusu olmaktadır. Deplasman otobüsündeki "arka beşli" "asıl taraftar" grubunu en "gözü kara"ları içerirken önde yaşça büyüklerin yer alması erkeklik mücadelesinde genç ve "gözü kara" olanın "asıl taraftar" grubunda olabileceğini gösterir niteliktedir. Futbol taraftarlığındaki bu ayrımcılık ve tabakalaşma dahi erkeklik ve güç mücadelesini yansıtır niteliktedir.

Tribün ayrımı da (VIP, maraton, kale arkası) hem fanatizm düzeyi hem ekonomik olarak taraftarın hiyerarşik ayrımını içermektedir. Taraftarlar arası hiyerarşi ve güç mücadelesinin gerek sosyo-ekonomik düzeyde gerekse de demografik düzeyde oluşabildiği gözlenmiştir.

3.6.Tribün Ayrımı

Bromberger'e (2020, 42-46) göre spora tutkun kitleler şekilsiz anonim bir yığın oluşturmazlar. Hiyerarşik bölünen tribünlere yerleşen topluluk yaşa, mahalleye, mesleğe ayrılmış halde oturur. Her seyirci kategorisi kendine has davranışlar sergiler. Stadyum hem sporun hem de buradaki topluluk hayhuyunun seyir yeridir. Stadyum kentın toplumsal yapısının bir minyatürünü sunar. Seyircilerin %85'i erkektir. Topluluğun stadyumda kategorik bir biçimde oturması yalnızca bilet fiyatlarına, konfora bağlı olarak değil aynı zamanda bir toplumsal ve yerel aidiyete dayanan bilinçli bir tercihtir. Seyircilerin bu dağılımı toplumsal, coğrafi ve yaş gruplarınca da belirlenir. Yaşamdaki her evre tribünde farklı bir yer seçimine tekabül eder, içinde bulunduğu kategorilere bağlı olarak hayatının sonuna dek kişinin bütün stadı turlamış olması mümkündür.

Stadyum tribünleri VIP, kale arkası, maraton vb. gibi tribünlere ayrılır. Taraftarların stadyumdaki tribünlerde konumlanması ekonomik durum, yaş, desteklediği kulübe bağlılık ve fanatizm düzeyi gibi faktörlerce ayrılır. Şekil.1. ve Şekil.2.'de stadyumun grafikleştirilmiş hali yer almaktadır. Şekil.1. ve Şekil.2.'deki stadyum Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu'dur. 1. kategori en yüksek fiyatlı biletlerin bulunduğu VIP tribündür. Fenerium'dan (VIP tribünden) Spor Toto ve Migros'a (Kale arkası tribün) gidildikçe bilet fiyatları azalmaktadır. Migros ve Spor Toto kale arkası tribündür. Bu tribün en ucuz biletlerin bulunduğu tribünken aynı zamanda takımların "asıl" taraftar grubunun yer aldığı konumdur. Tezahürat yapan, destek veren, fanatizm düzeyi yüksek, yaşça diğer yerlere oranla genç kişilerinin yer aldığı bölüm kale arkasıdır. "Maraton" tribünü kale arkası kadar ucuz olmayan fakat VIP kadar da pahalı olmayan biletlerin satıldığı kısımdır. Bu kısmı fanatizm düzeyi ve ekonomik düzeyi orta olan, maçı yalnızca seyretmek için gelen "çekirdekçi" taraftarlar tercih eder. VIP kısmı ise ekonomik düzeyi yüksek taraftar tipolojisindeki bireyler tercih etmektedir.

Şekil.1. Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Spor Kompleksi.

Şekil.2. Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu Oturma Planı.

Tribün ayrımı konusunda sosyo-ekonomik ayırım, hem fanatizm düzeyine göre hem sosyo-ekonomik düzeye göre ayırım ve yalnızca fanatizm düzeyine göre ayırım olmak üzere üç tip ayırım bulunmaktadır. Tribündeki konumlarını sosyo-ekonomik düzeye göre ayıran, hem fanatizm düzeyi hem sosyo-ekonomik düzeye göre ayıran, yalnızca fanatizm düzeyine göre ayıran görüşmeciler bulunmaktadır. Kale arkalarında fanatizm düzeyi yüksek olanlar yer alırken maraton ve VIP’de kale arkası ve maratona oranla fanatizm düzeyi daha az olanlar yer almaktadır. Ekonomik olarak ise kale arkaları bilet fiyatı açısından en düşük iken VIP ve localara gidildikçe bilet fiyatlarına paralel olarak kişilerin ekonomik düzeyi de artmaktadır.

Tarafımca gözlem yapılan Fenerbahçe-Kasımpaşa maçında maraton tribünündeki izleyiciler çok nadir tezahürat yapmışlardır. VIP tribündekiler maçta tezahürat yapmamışlardır. Kale arkaları ise yoğun tezahüratta bulunmuşlardır. Maratonda birçok taraftar forma giymemişken kale arkalarındaki taraftarın tamamı formalıdır.

Tribünler, taraftarlar tarafından ekonomik düzeye göre en uygundan en pahalıya Fenerbahçe için Migros, okul açık, maraton ve Fenerium olarak sıralanmıştır. Maddi durumu en iyi olan taraftar Fenerium altta oturmaktadır. VIP yüksek, kapalı ve maraton orta halli ve yüksek gelirlilerin karma bir biçimde bir arada olduğu, kale arkaları ise düşük ekonomik geliri taraftarın bulunduğu tribünlerdir. “Mahalle çocukları” kale arkası, “beyaz yakalar” maraton, “patronlar” VIP’de konumlanır. Ekonomik düzey değişikliğinde yer alınan tribünde de değişim gözlenmektedir. Ekonomik düzey ve yaş bağlamında en yüksek tribün VIP’dir.

Maddi durumu genelde iyi olanlar Fenerium altta yani protokol tribünün olduğu yerde oturuyor. İşte bu başkanlar veya atıyorum futbolcuların eşleri... Ondan sonra gelen de maraton alt. Yan taraflarda önlerden izleyenlerin alttan izleyenlerin durumları genelde iyi. Maraton üst sağ üst köşe. Onlar zaten okul açıkla, bizle yan yana. Maraton üst okul açıktan bir tık daha pahalı fiyat olarak. En uygun Migros’la okul açık şu anda. Şu an Migros’u yaptılar. Migros’u da sadece öğrenci tribünü yaptılar... En uygun Migros, sonra okul açık, sonra maraton sonra Fenerium (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Tabii ki numaralı tribün diyebileceğimiz VIP daha yüksek sosyoekonomik düzey, kapalı daha orta sosyoekonomik düzey, kale arkaları daha düşük... Orta düşük diyebilirim aslında... Geçmişte çok daha ucuzdu biletler ama şimdi yeni statlarla birlikte bilet fiyatları çok arttı. O yüzden kale arkasına düşük sosyoekonomik düzey diyemiyorum yani. Kale arkası belki orta numaralı zaten üst kapalı da orta-yüksek arası gibi oldu. (G17, 1992, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Beyaz yakalılar maraton işte patronlar VIP, mahalle çocukları falan da işte kale arkası diye kabaca bir statülendirme yapabiliriz belki. (G24, 1993, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Genel olarak kale arkaları en yüksek fanatizm düzeyini barındırırken Eskişehirspor istisna olarak maratondan en çok desteği almaktadır. En çok desteği farklı tribünden alma durumu stadyumun teknik yapısına, asıl taraftar grubunun stadyumda konumlanışına veya adlandırmaya göre istisnai olarak değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Galatasaray’ın stadyumunda kale arkasında bulunan “kuzey alt” tribününde kulübün en fanatik taraftar grubu olan ultrAslan yer almaktadır. Kale arkası en iyi destek veren tribünken maraton en iyi seyir zevki veren tribündür. En iyi seyir zevki veren tribün maraton olduğundan “çekirdekçi” tipolojisindeki taraftarlar maraton tribününde yer almaktadır. Galatasaray ve Beşiktaş için eski statta “kapalı” tribünü “ateşli” taraftar grubunun olduğu tribünken yeni statta fanatizm düzeyi en yüksekler kale arkasında bulunmaktadırlar. Pilot mülakat araştırma bulgularına göre de futbol takımına en iyi destek kale arkası tribünlerden gelmektedir.

Tarafımca gözlem yapılan Fenerbahçe-Kasımpaşa maçında kale arkası taraftar maçı izlememiş pozisyonlarla ilgisiz bir biçimde aralıksız tezahüratta bulunmuştur. Desteklenen takım kötü dahi gitse maçı izlemedikleri için davul eşliğinde tezahüratlarını sürdürmektedirler. Fanatizm düzeyi yüksek olan “asıl” taraftar grubu maçı izlemek yerine stadyuma sırtını dönerek yaptıkları tezahürat ve koreografilerle maç boyunca destekte bulunmaktadırlar.

Kalelerin yan taraflarındaki kısımda daha paralı ünlülerin, zenginlerin geldiği yerler var... Oralardan herhangi bir destek olmuyor. Daha çok halktan insanların olduğu kale arkası... En ucuz yerlerden daha fazla destek oluyor. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Maç izlemek amacıyla değil de takımı desteklemek amacıyla gittiğim için benim için kale arkası. Ama sadece bir futbolsever olarak maç izlemek ve sahadakiyle ilgilenmek ve bundan keyif almak istiyorsanız tabii ki maraton ya da VIP tribünlerinin olduğu kapalı tribün. (G3,1994,Bursasporlu, E)

Haa en iyi destek veren ses olarak kale arkası Trabzonspor'da. Ama benim en keyif aldığım, izlerken en mutlu olduğum yer maraton. Çünkü orada o kadar bağırmana gerek yok ve maç daha iyi izleyebiliyorsun. Ama en çok destek veren dersiniz kesinlikle kale arkalarıdır, Trabzonspor için söylüyorum... Ama maratonda öyle değil maraton genelde daha sessiz kalan grup. Onlar hani “çekirdekçi tayfa” diye bir tabir vardır. Çekirdekçi tayfa oluyor onlar. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Konumsal olarak böyle loca tarafları oluyor, kale arkaları oluyor... Genelde takımları kale arkaları daha çok destek veriyor. Ama Eskişehirspor'da maraton tribünü daha çok destek veriyor. Çünkü en büyük taraftar grubu maratonda olduğu için hani maratonda daha çok destek veriliyor, Eskişehirspor için. Ama genelde diğer takımlara bakıyorum daha çok kale arkalarından destek geliyor. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Kapalı tribünde olurlar. Genelde eski statta kapalı tribünde yani şeref tribünün karşısında bulunan tribün ultrAslan'ın tribünüydü. Buralarda çok daha yoğun ateşli taraftarlar vardı. Yeni statta ise kale arkasının, iki tarafın kale arkasında da ultrAslan grupları vardır. Ve en yoğun taraftar kitlesi de oradadır, ateşli taraftar kitlesi. (G12, 1988, Galatasaraylı, E, Değişken-Müşteri)

İnönü Stadı iken daha Vodafone Park değilken kesinlikle kapalı tribündü. Beşiktaş'ın gerçek anlamda tribünel değerine gerçekten çok emek harcayan değer katan insanlar oradaydı. Yeni stat yapılmasıyla birlikte belki biraz da artan bilet fiyatlarının da etkisiyle bu insanlar şu anda daha çok yeni açık, eski ismiyle yeni açık, şu anki ismiyle de kuzey tribündeler. Böyle söyleyebilirim, eski statta kapalı tribün şu anda biraz da tribüncülerin yeni açık kuzey tribünde olmasından kaynaklı olarak daha çok deniz tarafına bakan değil diğer taraftaki kale arkası tribünü diyebilirim. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Tribün ayrımını hem fanatizm hem sosyo-ekonomik düzeye göre değerlendiren görüşmeciler bulunmaktadır. Maraton, kale arkasına göre daha elit bir sosyo-ekonomik düzeyi yansıtır ve geneli çekirdekçi tipolojisini oluşturur. Kale arkasına fanatizm düzeyi en yüksekler, yanlara aileler, VIP'ye zenginler gitmektedir. Maratonlar, seyirlik tribün şovlarının yapıldığı kısımlardır. Kuzey tribün, fanatizm düzeyi yükseklerin bulunduğu, doğu tribünü, en zenginlerin bulunduğu tribündür. VIP en yüksek gelirli kişilerin bulunduğu tribünken kapalı, orta üst, açık, orta ve alt gelirli olan gittiği tribünlerdir; kapalı, fanatiklerin bulunduğu tribündür. Tribünler

sosyo-ekonomik düzeye göre ayrıldığında genellikle kapalı/maraton tribününün fanatizm düzeyi ve yaşı orta olanlar, kale arkasının fanatizm düzeyi yüksekleri ve yaşı gençleri ve VIP tribünlerin fanatizm düzeyi düşükleri ve yaşı ileri sayılabilecek bireyleri barındırdığı sonucuna varılabilir.

VIP tribünler kesinlikle üst sınıfa temsil ediyor aslında. Çünkü bilet paraları çok pahalı ve işte dediğim gibi birazcık daha böyle maçı takip etmek maçı izlemek birazcık daha üst bir aktivite olarak insanların tercih ettiği bir yer VIP tribün bence. Kale arkası genellikle en alt sınıfın maç izlemek istiyorsa tercih ettiği yerler oluyor... Maraton tribünün ise yani sınıfsal olarak belki en karmaşık olan o olabilir... Yani ne kadar zengin olursa olsun birisi o VIP tribün yerine maraton tribünü de tercih edebiliyor. Ya da ne kadar alt gelirli olursa olsun o maçı bir taraftar olarak orada yaşamak için maraton tribünü tercih edebiliyor. O yüzden en böyle net olarak ayıramadığım tribün o sanırım, maraton. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

O kapalı ruhundan bahsediyorum ya o nedenden dolayı o sebepten dolayı hiç parası olmayan adam bile ya borçla ya da kaçak bir şekilde kapalıya gitmeye çalışıyor yani. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmançı-Fanatik)

Kale arkası daha düşük ve orta bütçeli insanlarken maraton daha orta-orta üst, localar da zenginlerin bulunduğu yerler. Kale arkasında daha çok sevdalılar bulunurken... Taraftar duygusunu daha yüksek hissederken locaya çıktıkça taraftar duygusunun daha azaldığını düşünüyorum. Maratonda biraz daha az locada daha da az gibi ilerliyor (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Yedek kulübesinin arkasında olan tribünler biraz daha hem fiyatından dolayı daha böyle... elit kesim geliyor diyebiliriz açıkçası oraya. Çok daha pahalı fiyatları olduğu için. Oradaki insanlar daha az ayağa kalkıp daha az tezahürat edip sadece oturup maçını izleyen insanlar. Ama kale arkalarında ve diğer maraton tribününde hem daha uygun fiyatlar oluyor hem de taraftar grupları da genelde oraya kümelenmiş durumda oluyor. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Kale arkasına falan gerçekten taraftar grupları oturur. O taraftar grupları da çoğu zaman işte varoşlarda falan örgütlenmişlerdir yani. Oranın insanlarıdır... Kale arkasıyla yan tribünlerin birleştiği yerlerde bizim tayfa vardır. Yani öğrenci pek paralı yetmiyor ama aynı zamanda da bu tribün gruplarıyla da pek arası da yok. Böyle hem ucuz hem de o tribün gruplarına da o varoşlara da dahil olmak istemeyen tipler devreye giriyor... Yan taraflarda çoğunlukla benim gördüğüm kadarıyla böyle babalar çocuklarıyla geliyor veya dedeler torunlarıyla falan geliyorlar. Orası çünkü hem güvenli hem de aşağı taraflara göre VIP falan sahaya daha yakın olan taraflara göre daha ucuz... sahaya daha geniş olan kısımlarda ise yakın olan kısımlarda ise daha çok böyle zenginler geliyor oraya.... Ultra zenginler de zaten boxlara oturuyor o localara oturuyor. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Taraftarların hiyerarşik olarak konumlandıkları bu tabakalaşma durumlarında bir erkeklik sınavı durumu da gözlenmektedir. Burada yaş, sosyo-ekonomik düzey ve fanatizm düzeyi eksenlerinde hiyerarşik bir düzen söz konusu olmaktadır. Kale arkasında “asıl taraftar” grubunun ekonomik düzeyi düşük en “gözü kara” gençlerinin yer alması, VIP ve maratonda daha çok yaşça büyüklerin ve ekonomik düzeyi yükseklerin yer alması erkeklik mücadelesinde genç ve “gözü kara” olanın “asıl taraftar” grubunda birlik içerisinde yer aldığını gösterir. Ekonomik düzeyi yüksek olan locadaki yaşça büyük taraftar ise ekonomik güç açısından erkeklik mücadelesinde kendisini “üst”te görmektedir. Erkeklik mücadelesi içinde genç ve cesur olma da ekonomik gücünün olması da hiyerarşik düzende yukarıda konumlanmayı sağlayan

özelliklerdendir. Tribündeki bu ayırım (kale arkası, VIP, maraton) gerek yaş gerekse ekonomik açıdan erkeklerin birbirlerine üstünlüklerini, güçlerini ispat etmede aracı rol üstlenmektedir.

Anadolu takımları ve İstanbul takımları ayırımı da içerisinde belli bir hiyerarşiyi barındırmaktadır. Güçlü olan güçsüz olan ayırımının bulunduğu bu karşılaştırma da erkeklik mücadelesini içerir niteliktedir.

3.7. Anadolu Takımları ve İstanbul Takımları Karşılaştırması

İstanbul takımları Galatasaray, Beşiktaş, Fenerbahçe olmak üzere “üç büyükler” olarak adlandırılırken Anadolu takımları İstanbul ili dışında kalan tüm takımlar için kullanılmaktadır. Üç büyüklerin Anadolu takımlarına göre daha ayrıcalıklı olduğu Anadolu takımı taraftarlarınca öne sürülmektedir.

Kurthan Fişek’e göre Fenerbahçe burjuva, Galatasaray aristokrat, Beşiktaş proleter takımındır (Kozanoğlu, 1990). Fenerbahçe’nin burjuva olarak açıklanmasında iktisadi ve bürokratik güç ve nüfuzu, Galatasaray’ın aristokrat olarak açıklanmasında Mekteb-i Sultani’den kaynaklanan seçkin kimliği, Beşiktaş’ın proleter olarak yansıma bulmasında ise Çarşı grubunun muhalif duruşu etkin rol oynamaktadır.

Gökaçtı’ya (2008) göre 1889-1918 arası kulüpler maddi sorunlarını çözmek için siyasi iktidara yönelmişlerdir. Galatasaray imtiyazlı sosyal profili sayesinde iktidardan bağımsız kalabilmiştir. Şabanoglu’na (2018) göre mektepliler batı toplumunu örnek almaktaydılar, bu kültür tüm mekteplilerde hâkimdi. Genel anlamda da modernizm mücadelesi ve modernite temsilciliği Galatasaray’ı diğer kulüplerden ayıran özellikler olmuştur. Mümtaz Soysal’a göre Beşiktaş’ın “üçüncü takım” olması ezilmişliği ve yenilmişliğiyle Türkiye emekçilerine benzediğinden işçiler kendilerini Beşiktaş’la özdeşleştirmişlerdir (Bostancıoğlu, 2020). Gökaçtı’ya (2008, 298-304) göre Beşiktaş başarılarını küçük esnafla kutlarken Fenerbahçe Bağdat Caddesi’nde kutlar; Fenerbahçe başarısızlıkta bile kulübü sorgulamazken Beşiktaş 2003 şampiyonluğu sonrası yapılan localara savaş açmıştır.

Gökaçtı’ya (2008) göre İstanbul-Anadolu ayırımı 1975-1976’da Trabzonspor’un şampiyonluğuyla netleşmiştir. Fakat 70’ler sonunda oluşan “Dört Büyükler” tabiri doksanlarla yeniden “üç büyükler” halini almıştır. Ankara ve İzmir de Anadolu takımları içerisinde yer almıştır. Endüstriyel futbolla İstanbul ve Anadolu Kulüpleri arasındaki uçurum derinleşmiştir. Televizyon gelir paylarında da bu uçurum

gözlenmektedir. Anadolu takımları aleyhine yapılan hakem hataları Anadolu takımlarının adaletsizlik hissetmesine yol açmaktadır. Alemdar ve Erdoğan'a (1994) göre zaman içerisinde üç büyükler yanında tutulan yerel takımların artık tek başına da tutulduğu görülmüştür.

Görüşmeciler tarafından İstanbul takımları, İstanbul takımları taraftarları ayrımları ve İstanbul ve Anadolu takımları taraftar karşılaştırması yapılmıştır. İstanbul takımları arasında ekonomik düzeyi düşük ve lobisiz görülen takım Beşiktaş iken, Fenerbahçe orta ekonomik düzeyde, Galatasaray ise yüksek ekonomik düzeyde görülmektedir.

İstanbul takımlarının yönetim tarafından kayırılması Anadolu takım taraftarlarında adaletsizlik hissi yaratmaktadır. Anadolu takımlarında İstanbul takımlarına göre kazanma hırsı daha az birlik daha fazladır.

Ekonomik düzeyi biraz daha ortanın altı ortaya yakın olan kesim daha çok Beşiktaşlı diyebilirim benim gözlemlerimden kaynaklı olarak. Belki bir tık orta ve ortanın üstüne yakın kesim Fenerbahçelidir ama Galatasaraylıları birazcık daha orta seviyenin üstünde görüyorum diyebilirim (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Beşiktaş hep masum takımdır yani o kadar lobisi falan yoktur Galatasaray, Fenerbahçe kadar. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Gençlerbirliği özellikle tribün anlamında çok iyi, öğrencilerin memurların eğitilmiş insanların daha çok tuttuğu bir takım... Ekşi Sözlük'ten falan okuyorum mesela biri küfredtiği zaman statta yadırganıyor. Ya niye küfrediyorsun kardeşim gibisinden... Benim sınıfıma mensup insanlar o takımı tutuyorlar... Çünkü başarıya böyle susamış taraftarlarız İstanbul taraftarlarından bahsediyorum. Yani böyle başarısız mı oldu kulüp, kupa alamadı mı, hoca gitsin, oyuncu gitsin, yönetim niye böyle... Amaç kazanmak ve kazanmak. Ama onlar böyle sahada takımlarını gördükleri an zaten onlar için en mutlu mesut oldukları an. Çünkü o kültürün o ailenin bir parçasıdır. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

İstanbul takım taraftarları başarı odaklı görülürken Anadolu takım taraftarları başarısızlıkta da takımlarının yanında yer alan destekleyici taraftarlar olarak nitelenmektedir.

O da Tokat'la Galatasaray'ın maçıydı. İki tane tuttuğu takımın maçıydı. Ben küçük olanı desteklemeye gittim orada hani şey için, küçük takımı destekleme gereği duydum. Hani zaten büyük takımın parası var her şeyi var ama küçük takım için farklı bir anlam o maçı kazanması... (G32, 1996, Galatasaraylı, Tokatsporlu, E, Çekirdekçi)

Bizim şehir takımlarında, Anadolu takımları denilen takımlardan taraftarlık mesela daha ön planda. Hani oynanan futboldan ziyade bizde taraftarlık daha ön planda. Yani iyi ya da kötü oynasak bile yani biz maçlara giderken hani takımımız iyi futbol oynuyor mu kötü futbol oynuyor mu nasıl futbol oynuyor hangi futbolcu oynamış oynamamış bizim için hiçbir ilgisi yok. Biz sadece gidip o an takımımızı desteklemek için gideriz biz stadımıza yani. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Spor medyası keza bizim mesela muhalif olduğumuz bir yapı bütünü... Özellikle şehir takımlarının tutulmayıp İstanbul takımlarının ülke genelince de destekleniyor oluşunun zaten adaletsizlik yarattığını düşündüğümüz için bunun muhalifiyiz düşünce yapısı olarak yapısal olarak muhalifiyiz. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı)

Anadolu takımları ve İstanbul takımları karşılaştırmasında İstanbul takımları Anadolu takımlarına göre güçlü görülmekte, yönetim tarafından “kayırdıkları” düşünülmektedir. Ekonomik olarak İstanbul takımlarının daha güçlü olması da bu konudaki bir diğer etkidir. Bu durum hiyerarşik olarak İstanbul takımlarının Anadolu takımlarından üstte konumlandığını gösterirken iki karşı grup arasındaki mücadeleyi de yansıtmaktadır. Taraftarların kendi arasında ve tribündeki ayrımları, Anadolu takımı-İstanbul takımı ayrımı gibi biçimlerde ayrılmaları taraftarlar arası hiyerarşiyi farklı biçimlerde göstermektedir.

Taraftarların taraftarlık özelliklerine göre ayrılmaları taraftarlık tipolojilerini oluşturmaktadır. Taraftarlık tipolojilerini anlama ve açıklama fanatizm ve hegemonik erkekliğin ilişkisini anlama açısından önem arz etmektedir. Bu kısımda görülecek olan 8 farklı taraftarlık tipolojisi farklı özellikler ve farklı fanatizm düzeyleri barındırmaktadır. Çalışmadaki fanatizme ilişkin ölçütlere (futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı) bağlı olarak ele alındığında taraftarlık tipolojileri, hegemonik erkeklikle ilişki düzeyinde açıklanabilir ve anlaşılabilir duruma gelmektedir.

3.8.Taraftarlık Tipolojileri

Taraftarlık bir kimlik oluşturma olgusudur. Sportif etkinliklerde yer alan bireyler kendi kimliklerini oluştururken ötekinin kimlik oluşumuna da katkıda bulunurlar (Talimciler, 2018). Bir taraftar tipinde bulunan özelliğin karşıt taraftar tipinde bulunmaması o taraftar tipini tanımlayıcı rol oynayabilmektedir.

Fişek’e (1997) göre fanatizm, amacın unutulması, gözün kararıp hırsın dörde katlanmasıdır. Şahin ve arkadaşlarına (2014) göre holiganlar için şiddet gösterileri eğlence olarak değerlendirilir. Holiganizm, taraftarlığın şiddet boyutuna vardırılıp yıkıcı davranışlar sergilenmesi durumudur. Acet’e (2005) göre futbol seyircilerinin özellikleri şöyledir: Futbol seyircileri arasında belli bir ilişki ve iletişim bulunur. Ortak etkinliklere yatkınlardır. Kitleleşerek bilinçaltıyla hareket etme görülebilir. Kolay provoke edilebilirler. Kolektif bilinç hali vardır. Fikirler aynı hedefe yönelir. Muhakeme özelliği azalır. Voigt (1998) derlediği kaynaklardan seyirci davranışlarını şöyle sıralamıştır: Zayıf olana duyulan sempati, bağırma, coşku ve tezahüratta bulunma, ilkel hırs, oyuncularla alay etme arzusu, ani hava değişimi, ulusçuluk, şovenizm vb.’dir.

Acet (2005, 45-50) seyirci tiplerini şu şekilde sınıflandırır: Fanatikler, mekâncılar, doyumsuzlar, sabırsızlar, deplasmancılar, takımla şahlananlar, uğura inananlar, bilmişler, rasyonel seyirciler. Fanatikler: Çoğu zaman yanlarında kesici aletler, taş, zincir, sopa gibi alet bulunduran, her zaman kavgaya hazır gençlerin oluşturduğu gruplardır. Körü körüne takım tutarlar. Mekâncılar: Her karşılaşmada sahanın aynı yerinde olmayı severler. Doymusuzlar: Hiçbir sonuçtan ve başarılı gelişmeden tatmin olmazlar. Sabırsızlar: Genellikle karşılaşma saatinden önce stadyuma gelirler. Deplasmancılar: En büyük mutlulukları deplasmana gitmektir. Takımla Şahlananlar: Spor sahalarına saatler önce girseler de tuttıkları takım sahaya çıkıncaya kadar sakin otururlar. Tezahürlara pek katılmazlar. Ancak takımlarının sahaya çıkmalarıyla birlikte kendilerini kaybederler. Uğura İnananlar: Her ayrıntının, tuttıkları takımın lehine ve aleyhine olabileceğini düşünürler. Bilmişler: Hepsi kendisine göre birer teknik direktördür. Rasyonel seyirciler objektif biçimde diğer seyircilerden bağımsız, şiddete yönelik davranışlarda bulunmaksızın karşılaşmayı izlerler.

Bir başka taraftar sınıflaması ise şöyledir: geçici taraftar, yerel taraftar, sadık, fanatik ve kötü fonksiyonlu taraftar. Geçici taraftar başarısızlık durumunda takımını bırakabilirken başarı durumunda geçici bir zaman zarfında belli bir takımı destekleyebilmektedir. Geçici taraftar zamanla, yerel taraftar ise bölgesellikte sınırlanmıştır. Sadık taraftar yer ve zamanı aşan taraftardır; o tuttuğu takım başarısızken de desteklemeyi sürdürür. Sadık taraftarla fanatik taraftar arasındaki fark sadık taraftarların maça gitmesi ihtimal dâhilindeyken fanatik taraftarların gitme ihtimallerinin çok yüksek olması; sadık taraftarlar hatıra eşya alabilirlerken fanatik taraftarlar hatıra eşya alma konusunda çok daha hassas olup yıldız sporcuların resimlerini biriktirebilirler. Kötü fonksiyonlu (sert) taraftar ise çeşitli bahanelerle diğer insanları rahatsız eden davranışlar ve şiddet sergilerler “holiganlar” buna örnektir (Argan ve Katırcı, 2020, 117-123).

Hatipoğlu ve Aydın’a (2007) göre Türkiye’deki futbol izleyicileri medya seyirciliği, seyirci, yeni seyirci ve taraftarlar olarak sınıflandırılmıştır. Yeni seyirciler, tüketim kültürünü yoğun bir şekilde yaşatmaktadır. Aslaner’e (2019) göre taraftar çeşitleri şöyledir: Taraftar, Seyirci, Fanatik, Holigan ve Müşteri. Taraftar takım tutar, maç günü takım eşyaları taşır, endüstri öncesi futbol dönemine işaret eder. Seyirci takım tutmaz genel olarak sporu izler. Takım bağlılığı olmadığı için ürünlerini taşımaz yalnızca izleyicidir, futbolun ilk dönemlerine işaret eder. Fanatik takıma bir din gibi bağlıdır,

takım eşyalarını sürekli taşır, futbol endüstrisinin ilk ortaya çıkış dönemlerine işaret eder. Holigan için takım tutmaktan önemli olan rakip takıma ve taraftarlarına zarar vermektir, takım bağlılığı vardır fakat eşyasını üstünde taşımaz, futbol endüstrisinin gelişim sürecine işaret eder. Müşteri için takım bir marka taraftar ise o markayı tüketendir. Takımıyla ilgili ürün tükettiği ölçüde iyi taraftardır, futbol endüstrisinin kendisini tamamladığı döneme işaret eder.

Aydın ve arkadaşlarına (2008) göre futbolun endüstriyelleşme sürecinde taraftarların da düzenlenmesi gerekmiştir. Bu dönemde istenen “müşteri seyirci”dir. Tribünde nasıl oturulacağına, nasıl davranılacağına dair biçimlendirmeler geliştirilir. İsyen potansiyeli bastırılarak fair-play ruhu dayatılır. Pasif ve tüketime yönlendirilmiş seyirci çağımızda sistem tarafından istenen bir durumdur. Talimciler’e (2018, 155-158) göre Çarşı, Ultraslan, GFB (Genç Fenerbahçeliler) gibi taraftar grupları hem birer müşteri hem de nemalanandır. Kulüplerindeki birçok ürünün tüketicisi konumundalardır. Passolig uygulamasıyla müşterilik ön plana çıkmıştır. Taraftar sayısı kulüp reklam gelirlerini etkilemektedir. Endüstriyel futbolun kazanmayı yüceltmesiyle birlikte taraftarlar için kaybedilen sadece bir maç değil hayatın kendisi olabilmektedir. Rakip, güçle alt edilmesi gerekendir. Futbol, oyundan işe dönüştüğü için şiddeti önlemek güçleşmektedir. Sadece maçı izlemek isteyen taraftarlar tribünde şiddet sebebiyle mağdur olmakta ve zorla tezahürat ettirme, oturmasına müsaade etmeme gibi davranışlarla gerçek taraftarın stadyumdan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Ayağa kalkmayan taraftar sözel ve fiziksel şiddete maruz kalabilmektedir.

Yapılan görüşmeler sonucu ulaşılan sekiz farklı taraftar tipolojisi bulunmaktadır. Bunlar, ilgisiz, müşteri, çekirdekçi, değişken, yerel, fanatik, holigan ve deplasmanlı taraftarlardır. Taraftarlık tipolojileri bulunan tanımlardan oluşturulmuş olup “ilgisiz taraftar” tipi taraftarlık tipolojilerine eklenmiştir, seyirci tipinin adı ise bir görüşmecinin tanımından alınarak “çekirdekçi” olarak kavramsallaştırılmıştır. Literatürde “geçici taraftar” kavramsallaştırması bulunmasına karşın çalışmada “değişken taraftar” kavramsallaştırması kullanılmıştır. “Geçici taraftar” başarı ve başarısızlık odaklı bir biçimde zamanla kısıtlı geçiciliği kastederken “değişken taraftar” başarı ve başarısızlıkla kısıtlı kalmayıp ideolojik kaygılar, ilerleyen yaş, sosyo-ekonomik durumun, toplumsal statünün değişmesi gibi birçok sebeple birlikte desteklenen takımın değiştirilmesi, bırakılması veya desteklenen takıma duyulan

aidiyetin azalması faktörlerini içerebilmektedir. Ulaşılan sekiz farklı taraftar tipi, genel özellikleri, şiddete yatkınlıkları, maçtan beklentileri, tribün konumları yaş ve gelir düzeyleri bakımından sınıflanmıştır. Diğer taraftarlık tiyolojileri (fanatik, deplasmancı, holigan, müşteri ve yerel) isim olarak literatürde bulunmakla birlikte tablodaki sınıflama ile çalışmada kullanılma biçimlerinin çerçevesi net bir şekilde çizilerek kavramlar yeniden tanımlanmıştır.

Tablo.2. Taraftarlık Tipolojileri ve Özellikleri.

Taraftar Tipi	Genel Özellikler	Şiddete Yatkınlık	Maçtan Beklenti	Tribün Konumu	Yaş	Gelir Düzeyi	Görüşmeciler
İlgisiz	Forma giymez, tezahürat yapmaz, futbola ilgisi yoktur.	Çok Düşük	Maçla ilgili beklentisi yoktur.	-	-	-	G18, G22, G28
Müşteri	Tezahürat yapmaz, maçı oturarak izler. Forma giymez.	Çok Düşük	Konforlu seyir beklentisindedir.	VIP, Maraton	Genellikle orta ve yaşça büyük	Yüksek, orta	G7, G24, G8, G12, G15, G17, G13, G21
Çekirdekçi/S eyirci	Nadiren tezahürat yapar ve nadiren forma giyer.	Düşük	Yalnızca karşılaşmayı izlemeyi amaçlar.	Maraton	Genellikle orta	Orta	G17, G5, G2, G4, G8, G15, G13, G14, G21, G24, G32, G15, G30, G20
Değişken	Desteklediği takımı herhangi bir sebeple değiştirmiştir, bırakmıştır veya fanatizm düzeyinde azalma meydana gelmiştir.	Zaman içerisinde değişim gösterebilmektedir.	Maçtan çok desteklediği kulüpten beklentisi vardır, karşılanmadığı noktada desteklemeyi bırakıp takım değiştirebilir. Demografik özellik/özelliklerin değişimiyle fanatizm düzeyi azalmıştır.	Değişiklik gösterebilir .	-	-	G2, G10, G13, G28, G22, G6, G12, G17, G19, G20, G5
Yerel	Yaşadığı yerin ve/veya memleketinin futbol kulübünü destekler. Taraftarlığının	Orta	Amaç taraftarı olduğu futbol kulübüne destek vermektir. Kazanmak değil bir arada olup	Kale Arkası, Maraton, VIP	-	Düşük, Orta, Yüksek	G3, G7, G31, G4, G25

	temel sebebini yerel ve ulusal milliyetçilik oluşturur.		desteklemek temel önemdedir.				
Fanatik	Tezahürat yapar, forma giyer.	Orta	Tek amacı destek değildir. Maçı izlemek onlar için önemlidir.	Kale Arkası ve Maraton	Genellikle genç	Düşük, orta	G1, G3, G6, G9, G11, G16, G19, G25, G27, G29, G31, G34, G26, G23, G33
Holiganlar	Tribüne dönük şekilde coşkulu tezahürat yapar, maçı izlemez. Forma giyer.	Yüksek	Maçı izlemekten ziyade destekleme odaklıdır. "Gerektiğinde" şiddete meyleder.	Kale Arkası	Genellikle genç	Genelde düşük	G29
Deplasmancı	Forma giyer, tezahürat yapar. Stadyumda azınlık olarak bulunduğu için tüm taraftar tiplerinden daha coşkuludur.	Çok Yüksek	Maçı izlemekten ziyade destekleme odaklıdır. "Gerektiğinde" şiddete meyleder. Amacı kendi takımını desteklerken karşı takım tribününü "bastırmak"tır.	Deplasman Tribünü	Genellikle genç	Düşük, orta	G9, G29, G19, G25, G23, G34, G3, G27, G6

Genel özellikleri, şiddete yatkınlıkları, maçtan beklentileri, tribün konumları yaş ve gelir düzeyleri bakımından sınıflanan taraftarlık tipolojilerinden ilki ilgisiz taraftardır. İlgisiz taraftar forma giymez, tezahürat yapmaz, futbola ilgisi yoktur. Müşteri taraftar tipi tezahürat yapmaz, maçı oturarak izler ve forma giymez. Çekirdekçi/Seyirci tipolojisi nadiren tezahürat yapar ve nadiren forma giyer. Değişken taraftar tipolojisi desteklediği takımı herhangi bir sebeple değiştirmiştir, bırakmıştır veya fanatizm düzeyinde azalma meydana gelmiştir. Yerel taraftar yaşadığı yerin ve/veya memleketinin futbol kulübünü destekler. Taraftarlığının temel sebebini yerel ve ulusal milliyetçilik oluşturur. Fanatik taraftar tezahürat yapar, forma giyer. Tek amacı destek değildir. Maçı izlemek de onlar için önemlidir. Holiganlar tribüne dönük şekilde coşkulu tezahürat yapar, maçı izlemez, forma giyer. Maçı izlemekten ziyade destekleme odaklıdır. Deplasmancı taraftar forma giyer tezahürat yapar. Misafir olduğu stadyumda azınlık olarak bulunması sebebiyle diğer taraftar tiplerinden daha coşkuludur.

Taraftarlık tipolojilerinden “ilgisiz” ve “müşteri”nin fanatizm düzeyi çok düşük, “çekirdekçi/seyirci”nin düşük, “yerel” ve “fanatik”in orta, “holiganlar”ın yüksek, “deplasmancı”nın çok yüksektir.

3.8.1.İlgisiz Taraftar

İlgisiz taraftar forma giymez, tezahürat yapmaz, futbola ilgisi yoktur. Şiddete yatkınlığı çok düşüktür, maçla ilgili beklentisi bulunmamaktadır.

İlgisiz taraftarların G18, G22 ve G28 olmak üzere üç kadın görüşmeciden oluştuğu görülmektedir. G18 stadyuma bir, G22 üç, G28 bir kez gitmiştir. Üç ilgisiz taraftarın da kadın olması dikkat çekicidir. İlgisiz taraftar forma giymez, tezahürat yapmaz, stadyuma nadiren gider veya gitmez, futbolla ilgisi yoktur.

Değişimin sebebi aslında şu: Büyümek. Farklı şeylerden zevk almak. Aslında hani lisede başlamasının sebebi biraz arkadaş çevreniz değişiyor. Vücudunuz da değişmeye başlıyor. İlgil alanınız değişiyor öncelikle. Daha işte kendinizle ilgilenmeye başlıyorsunuz; saçınızla başınızla. İşte ergenliğin verdiği etkilerle o hormonların verdiği etkilerle yapı değişiyor. Bununla birlikte başlayan bir değişim oluyor. Üstüne bir de okumaya daha çok okumaya okuduğunuz şeyleri kendiniz tercih etmeye başlayınca da ilgi alanınız diliniz tamamen değişiyor. Hele hele üniversiteye gidip aslında o birlik olmanın, sohbet edebilmenin, konuların futbol dışında birçok farklı alan olabileceğini keşfedince bundan daha da uzaklaşıyorsunuz (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Sanırım miras diyebilirim. Çocukken içinde bulunduğumuz aile ona sempati duyuyordu biz de herhalde öyle bir bağlılık geliştirdik. Ama tabi sonrasında karakter kişilik oturduğunda bunların çok farklı anlamları olduğunu keşfetmekle birlikte böyle bir bağlılığımı sonlandırdım aslında (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

Babam hiçbir şekilde futbol takımı tutmuyor. Annem de öyle. Kardeşim de bir takımla ilgilenmiyor. Onun dışında geniş aile olarak baktığımızda da futbolla arası iyi olan hiç kimse yok (G18, 1989, Takım Tutmuyor, K, İlgisiz)

G18 her dönemde ilgisizken, bunu ailesinin futbolla ilgisi olmaması ile açıklamış, G22 ve G28 ise zaman içerisinde futboldan uzaklaşmıştır. G28 gençlik dönemindeki futbol ilgisini ise diğerlerinden farklı olmak cinsiyetine “rağmen” futbola ilgisi olmasının orijinal bir durum olması ve bu sebeple dışarıdan ilgi görmesi nedeniyle tercih ettiğini dile getirmiştir. G28 zaman içerisinde “ilgisiz taraftar” olmasını yetişkinlikle edinilen farklı ilgiler olarak açıklarken; G22 aileyle gelen bağlılığı zaman içinde karakter oturmasıyla sonlandırdığını dile getirmiştir.

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı ölçütleri ile incelenen fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde “ilgisiz taraftar” “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütü altında “maskotu güçle tanımlama” davranışıyla “işbirlikçi kadınlık” biçimiyle kategorize edilmiştir. Konuya ilişkin detaylı analiz 4. bölümde yer almaktadır.

3.8.2.Müşteri

Aydın ve arkadaşlarına göre (2008) futbolun sponsor ve şirket himayesi altına girmesi ile sistem, müşteri tipi taraftar profilini tercih ederken aynı zamanda bu kalıba sokamadığı tipleri “holiganizm”le yaftalamaktadır. Uluslararası düzeyde futbolu yönlendiren kurumlar statların tamamının koltuklu hâle gelmesini talep ederken istenen izleyici modelini de tarif ederler. Bu hem metalaşma mantığını hem de beden hareketleri üzerinde kurulan egemenliği gösterir. Daha başarılı kulüpler endüstriyel futbolun taleplerini karşılamaya daha yatkındır. Arık’a (2004) göre artık ideal seyirci proleterler değil, localara kurulan VIP’lerdir. Endüstrileşen futbolla birlikte taraftarın görevi kulübü için harcama yapmaktır. Gökaçtı’ya (2008) göre 90’lı yıllarla birlikte muhafazakar futbol anlayışı global ekonomiyle eklemlenerek dönemin temel karakteristiğini oluşturmuştur. Bu dönemde taraftar müşteri haline gelmiştir. Aslaner’e (2019) göre müşteri için takım bir marka taraftar ise o markayı tüketendir. Takımıyla ilgili ürün tükettiği ölçüde iyi taraftardır, futbol endüstrisinin kendisini tamamladığı döneme işaret eder. Daha çok skor ve başarı odaklı olan müşteriler konfor, verim ve eğlenceye odaklanmaktadırlar.

Müşteri taraftar tipi tezahürat yapmaz, maçı oturarak izler ve forma giymez. Şiddete yatkınlığı çok düşüktür. Konforlu seyir beklentisindedir. Stadyumda VIP ve Maraton tribünlerine konumlanır. Genellikle orta yaş ve ileri yaş taraftarları içerir. Bu taraftarların gelir düzeyleri genellikle yüksek ve ortadır.

Futbolun sponsor ve şirket himayesi altına girmesi ile müşteri taraftar tipi ortaya çıkmıştır. Stadyumda konfor arayışı, futbolun eğlence amaçlı görülmesi, başarı odaklılık müşteri tipi özelliklerine örnek teşkil eder. Yeni statlarla “asıl” taraftar grubu stattan uzaklaşmış başarı odaklı, eğlence talepli “müşteri”ler stada gelmeye başlamıştır. Televizyon futbolunun stadyumda maç izlemekten daha konforlu olması müşteri tipi tarafından bunu tercih edilebilir kılmaktadır.

Yani yeni statlarda maç izlemek çok daha rahat bir kere. Çünkü eski statlarda sahaya olan mesafe koltukların açısı bile çok farklı. O açıdan çok daha rahat. Daha iyi koruma, güvenlikleri olduğunu düşünüyorum. (G8, 1996, Beşiktaş, E, Müşteri)

Gitmesi... Dönmesi vs. 6-7 saat alan bir süreç. Hani evet çok güzel bence de televizyondan izlemekten çok daha keyifli ama artık şu son zamanlarda şey düşünüyorum oraya 7 saat ayıracağıma 1,5 saat 2 saat işte neyse açarım maçı izlerim. Daha pratik daha kolay yoldan hallederim diye düşünüyorum. (G17, 1992, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

İngiltere bazında Almanya bazında baktığımızda insanlar hafta sonu eğlence olarak maçlara gidiyorlar... Genel baktığımızda futbol dünyada bir eğlenme sektörü olarak görülürken Türkiye’de çok fazla anlam yükleniyor. Ben bu anlam yüklenmesine karşıyım. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Sponsor ve şirket himayesi altına giren futbolun talep ettiği taraftar tipi “müşteri” taraftar tipi olmaktadır. Müşteri taraftar tipi düzenin talep ettiği tüketiciliği yerine getirerek besler. Konfor, eğlence ve başarı arayışındadır.

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı ölçütleri ile incelenen fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde “müşteri” taraftarlar “futbolda şiddet” ölçütü altında “homososyal topluluk ve mekân” ve “küfür” düşünce ve davranışlarıyla, “rekabet ve düşmanlık” ölçütü altında “rekabet”, “baskınlık, nefret” söylemleriyle, “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütü altında “maskotu güçle tanımlama”, “azınlıkken forma gösterme”, “güç vurgusu” söylem ve davranışlarıyla, “futbolda kadın algısı” ölçütü altında “kadınların tekniği çok bilmemesi”, “kadının tacize uğrama riski dolayısıyla kadınla stadyuma gitmek istememe”, “kadın taraftarı yanında getirmek istememe” düşünce ve söylemleri ekseninde “işbirlikçi erkeklik” ve “işbirlikçi kadınlık” biçimleriyle kategorize edilmiştir. Konuya ilişkin detaylı analiz 4. bölümde yer almaktadır.

3.8.3.Çekirdekçi/Seyirci

Çekirdekçi/Seyirci tipolojisi nadiren tezahürat yapar ve nadiren forma giyer. Şiddete yatkınlığı düşüktür. Yalnızca karşılaşmayı izlemeyi amaçlar. Genellikle Maraton tribününe konumlanır. Yaşça orta yaşlıları barındırır. Gelir düzeyi ortadır.

Şahin ve arkadaşlarına (2014) göre seyirci herhangi bir oyun esnasında aşırıya varmayan desteklemelerde bulunan kimsedir. Çekirdekçi tipinde amaç tutulan takımdan bağımsız maç izlemektir. Sembolün, destek vermenin anlamı olmayıp önemli olanın maçı izlemek olması, stadyuma, desteklenen takıma çok anlam yüklenmemesi, kazanıp kaybetmenin önemli olmaması, her maçın izlenmemesi, fanatik olunmaması seyirci tipolojisi özelliklerindedir. Bunun yanı sıra seyirci stadyuma maç izlemeye nadiren gider, gittiğinde yalnız gitmeyi tercih eder, tutulan takımın ürünlerini almaz. Çekirdekçi tipi takıma dair poster vb. gibi şeyler asmamak,

maçı sakın bir biçimde izlemek, sadece aynı takımlı olduğu için arkadaş olmamak, eski stadı fanatikler kadar aramamak gibi özellikleri de barındırmaktadır. Çekirdekçi objektif bakar, tutulan takımı körü körüne desteklemez, sakince maç izlenen tribünü tercih eder. Bu sebeple fanatiklerin tercih ettiği kale arkasını değil, sadece izleyenlerin yer aldığı maraton tribününü tercih eder. Onlar için maç izlemek önemli olduğundan yalnızca desteklenen takım değil her takımın maçı izlenip keyif alınmaktadır. Stadyum çekirdekçilerinin yanı sıra televizyon çekirdekçileri de mevcuttur.

Yani şöyle örnek vereyim, hangi futbol takımı şampiyonluğa oynarken aslında iyi bir top oynamıyor ama yine siz takımınızın şampiyon olacağını düşünüyorsunuz. Halbuki bu böyle değil. Futbolsever olan birisi fanatik olmayan birisi bunun şampiyonluğa gidemeyeceğini takımının kötü oynadığını görür. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Genelde tek başıma gitmeyi severim. Çünkü insan tek başına maça daha fazla odaklanabiliyor. Maçtan daha fazla zevk alıyorsunuz... Tek başımıza gittiğinizde maçı izleyebiliyorsunuz maçı aralıksız izleyebiliyorsunuz... Çünkü oynanan oyunu izlemeyi sevdiğim için o yüzden yanımda pek fazla birilerinin gelmesini istemem yani. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Yani her maçı izlerim amatör lig maçını bile izlerim, şampiyonlar ligi finalini de izlerim... Hangi takım olduğunun pek bir önemi kalmıyor aslında... Maçları izlemek için stadyuma çok fazla gitmem genellikle evde televizyondan ya da internet üzerinden seyredirim. Beşiktaş'ın ürünlerini filan da almam sadece severim, maçlarımı seyretmekten keyif alırım o kadar. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Sonuçta bu bir oyun. Yani kazanabilirsin de kaybedebilirsin de. Genel olarak çok takılmıyorum yani her kaybettiğimizde öyle söyleyeyim. (G15, 1995, Galatasaraylı, K, Çekirdekçi-Müşteri)

Yani başta dedim aslında kendimi çok fanatik olarak tanımlamıyorum o yüzden stadyumda da hani böyle direkt sahaya atlayayım, çılgınlarca zıplayayım... Öyle bir şeyim yok... Sürekli posterlerine bakıp bir yere odamda filan astığım bir şey değil yani... Hâlâ daha Ali Sami Yen'i özleyen, arayan bir taraftar grubu var. Ama ben bunların içinde miyim değilim. Çünkü dediğim gibi o kadar fanatik değilim yani. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Görüşmeci stadyumda maç izlemek yerine evde maç izlemeyi tercih ederken stadyuma maç izlemeye gittiğinde ise çekirdekçilerin yer aldığı maraton tribününü tercih etmektedir.

Maça gittiğimde işte "oturan şöyledir" gibi küfürler, sürekli bir ses... Beni biraz rahatsız ediyor açıkçası. Sadece stadyuma genelde daha çok deşarj olmak için gidiyorum. Genelde evde seyretmek beni daha çok keyiflendiriyor. Çünkü ben maç izlemeyi daha çok seven bir insanım. İşte golü görmeyi daha çok seven. Maçlarda ne zaman islersem izleyeyim golü tam anlamıyla göremedim. Hiçbir maçta golü yani topun ağlara girdiği anı görüyorsun ve seviniyorsun. O pozisyon nasıl oldu, işte kim neler yaptı onu evde daha rahat görebiliyorum. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Maraton. Maraton. Haa en iyi destek veren ses olarak kale arkası Trabzonspor'da. Ama benim en keyif aldığım, izlerken en mutlu olduğum yer maraton. Çünkü orada o kadar bağırmana gerek yok ve maçı daha iyi izleyebiliyorsun (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Çekirdekçi taraftar maçı izleme amacındadır. Yoğun destek, konfor, eğlence vb. gibi bir amaçla değil yalnızca karşılaşmayı izleme amacıyla stadyuma gelmektedir.

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı ölçütleri ile incelenen fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde “çekirdekçi” taraftarlar “futbolda şiddet” ölçütü altında “homososyal topluluk ve mekân” ve “küfür” düşünce ve davranışlarıyla, “rekabet ve düşmanlık” ölçütü altında “rekabet ve düşmanlık”, “baskınlık, nefret”, “büyüklik” ve “küfür” söylemleriyle, “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütü altında “maskotu güçle tanımlama”, “azınlıkken forma gösterme”, “güç vurgusu”, “kral olma” söylem ve davranışlarıyla, “futbolda kadın algısı” ölçütü altında “kadınların tekniği çok bilmemesi”, “kadının tacize uğrama riski dolayısıyla kadınla stadyuma gitmek istememe”, “kadın taraftarı yanında getirmek istememe”, “kadının yanında ölçülü davranma”, “kadınların fanatik olmasının gereksiz olması”, “kadınla stadyuma gitmek istememe” söylem ve davranışları ekseninde “işbirlikçi erkeklik” ve “işbirlikçi kadınlık” biçimleriyle kategorize edilmiştir. Konuya ilişkin detaylı analiz 4. bölümde yer almaktadır.

3.8.4. Değişken Taraftar

Değişken taraftar tipolojisi desteklediği takımı herhangi bir sebeple değiştirmiştir, bırakmıştır veya fanatizm düzeyinde azalma meydana gelmiştir. Şiddete yatkınlığı zaman içerisinde taraftarlık tipolojisinde değişim meydana gelebileceğinden değişiklik gösterebilmektedir. Maçtan çok desteklediği kulüpten beklentisi vardır, karşılanmadığı noktada desteklemeyi bırakıp takım değiştirebilir. Demografik özellik/özelliklerin değişimiyle fanatizm düzeyi azalabilir. Konumlandığı tribün fanatizm düzey değişimine göre değişim gösterebilir.

Değişken taraftar belli sebeplere bağlı olarak takımı tutmayı bırakan veya tuttuğu takımı değiştiren taraftarlardır. Görüşmecinin takım değiştirmede babanın tuttuğu takımın karşıtını tutması önemlidir. Diğer taraftan hangi takımlı olacağını babası söylediği için desteklediği takımı değiştiren görüşmeci örneği de yer almaktadır.

Görüşmeci: Ben 9 yaşına kadar Fenerbahçeliydim. Araştırmacı: Peki bu takımın taraftarı olmanızın sebebi nedir? Görüşmeci: Babamdan dolayı. Küçüklükte ailemde babam fanatik Fenerbahçeli. Biz aile apartmanında oturduğumuz için amcam da Fenerbahçeli. Yani küçüklükte temas yaşadığım çoğu kişi Fenerbahçeli olduğu için insan ister istemez Fenerbahçeli oluyor. Çünkü başka farklı takım tanımıyorsunuz. Etrafınızda sürekli Fenerbahçe konuşuluyor, Fenerbahçe'nin başarılarından bahsediliyor. Ondan dolayı da insan kendini o takıma programlıyor. Ama daha sonra başka birisi dışarıdan birisi gelip size başka bir takımı tanıttığında takım sizin ilginizi çekerse bu defa o takıma yöneliyorsunuz. Trabzonspor mevzusu da biraz öyle oldu bende. Hem kökenlerin itibarıyla hem de İstanbul'dan gelen halamın çocukları sayesinde biraz değişime uğradı. Ondan dolayı da takımımı değiştirdim. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

7-8 yaşlarındaydım ve o zamanlar Galatasaraylıydım. Babam bir gün geldi dedi ki: “Bundan sonra Trabzonspor’u tutuyorsun” dedi ve ondan sonra Trabzonsporlu oldum. (G5, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken)

Görüşmeci desteklediği takımı siyasi değerlerine bağlı olarak değiştirmiştir. Taraftarı olduğu ikinci takımın da süreç içindeki politik konumlanışına göre değiştirebileceğini ileri sürmüştür.

Ben mesela o hakkımı da gizli tutuyorum. Belki Beşiktaş bozulur o zaman da bırakırım Beşiktaş’ı ama şu an gerçekten tam benimsediğim değerlerim vücut bulmuş hali diyebilirim. Yani işte bunlar nedir? Emek, gayret, özveri, fedakarlık, savaşıma, azim...bunların hepsini içinde barındırıyor. O yüzden de çok seviyorum Beşiktaş’ı. ... Babam da aynı şekilde benim nedenlerimle paralel bir şekilde Beşiktaş’ı tutuyor. O da benim güttüğüm kaygıları güdüyor...O da benim gibi eğer şartlar değişirse takımı bırakabilir. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Yaş, sosyo-ekonomik durum, kişilik değişimleri, futbolun ve stadyumun değişimi, diğer taraftarların tavırları, taraftar grubundan kopma gibi faktörler taraftarın fanatizm düzeyinde değişime yol açabilmektedir. Taraftarların sosyo-ekonomik konumlarının değişmesiyle, yaşlarının artmasıyla, ilgi alanlarının değişimiyle fanatizm düzeylerinde azalma gözlenmektedir. Yaş ilerledikçe maça ilişkin reaksiyonların, duyulan yoğun hislerin azaldığı gözlenmektedir. Yaş ilerleyişiyle gelen konfor ihtiyacıyla stadyum yerine evde televizyondan maç takip etme gözlenmektedir.

Tutulmuş takımın bırakılmasında stadyum değişimi etken olabilmektedir. Yeni statların, endüstriyelleşen futbolun takım değiştirme ve stattan uzaklaşma nedeni olması önemlidir. Yeni stadyumlarda bilet fiyatlarının artmasıyla stadyuma giden taraftar grup profili değişmiştir bu da fanatizm düzeyi yüksek olan grupların stattan çekilmelerine ve eski coşkunun kalmamasına neden olmuştur. Futbolun ekonomik bir sektöre dönüşen yönü görüldükçe taraftar tarafından desteklenen takımla kurulan duygusal bağda yitim, fanatizm düzeyinde azalma ve takımdan uzaklaşma gerçekleşmektedir. Fanatizm düzeyinin azalmasında tribündeki insan kayırma ve haksızlık sebepleri de etken olabilmektedir.

[Eski ve yeni stadyumlar] Fiziki farkın dışında ilk adım attığım anda fark ettim ki o eski ruh yok. O eski ruh yok derken de hani çoğu arkadaşımız artık gelmiyor maça belki farklı sebeplerden dolayı gelmiyorlar; evlendiler, işleri dolayısıyla ya da yaşları dolayısıyla ama o eski ruh yok. Hani belki ilk aidiyet hissetme noktam eski stat olduğu için böyle. Çok fazla aidiyet hissettiğimden dolayı yerine yıkılıp yenisinin yapılması dahi beni tatmin etmiyor. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Galatasaray yenilmiş televizyondan ses duyuyorum böyle maçın, babam bazen seyrederken işte maçın ardından futbol yorumcularını. Ben kulağıma pamuk tıkadığımı bilirim duymamak için, üzülüyordum... Tabii bunlar yaş geçtikten sonra biraz daha törpüledi. Şu an mesela Galatasaray kaybettiğinde o çocuklukta üzüntümü yaşamıyorum açıkçası. (G12, 1988, Galatasaraylı, E, Değişken-Müşteri)

Eskiden hani belki de daha sıkı taraftar işte hiçbir maçı kaçırmayan kısma daha yakındım. Özellikle lise döneminde işte bu ergenlik dönemi vs. şimdi tabii biraz daha yaşam standartları

yaşamdaki amaçlar değiştiği için... Biraz daha oraya ayırdığım vakit azaldı açıkçası... Artık biraz daha bilmiyorum yaşla mı alakalı konfor bazen şey olabiliyor... Maçtan 1 bir saat önce gitseniz... Dönmesi vs. 6-7 saat alan bir süreç. Hani evet çok güzel bence de televizyondan izlemekten çok daha keyifli ama artık şu son zamanlarda şey düşünüyorum oraya 7 saat ayıracağıma 1,5 saat 2 saat işte neyse açarım maçı izlerim. (G17, 1992, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Taraftarın stattan uzaklaşmasının sebepleri yaş ilerledikçe azalan fanatizm düzeyi, yaş ilerledikçe artan konfor düşkünlüğü, Passolig, ulaşım sorunu, statların yenilenmesi ile bağım yitirilmesi ve fanatizm düzeyi yüksek taraftarların şiddet/bağırma eylemlerinden kaynaklı rahatsızlıklar sonucu olabilmektedir.

Beşiktaş taraftarı o konuda meşhurdur, hani o Çarşı'nın ruhu denir hep falan. Eski statta konumları stadın kalbi denilebilecek bir yerdedi. Oradan bütün stadi yönetebiliyorlardı. Dolayısıyla coşku ve tezahüratların kalitesi daha yüksek oluyordu bence. Yeni statta biraz daha kalite arttı ama ona bağlı olarak da işte bilet fiyatları arttı pek çok şey arttı. Dolayısıyla artık belki de sosyoekonomik düzey açısından da düşünürsek o stada giden kişiler aynı kişiler değil... Dolayısıyla artık bir tık o coşku o eski şey azaldı. (G17, 1992, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Görüşmeci: Yaşadığımız birçok olay... Gördüğümüz şeyler olsun bizi soğuttu diyebilirim. Araştırmacı: Peki sizi soğutan sebepler nelerdir? Görüşmeci: Yani tribünde... Çok fazla insan kayırma olsun hak yeme olsun çok fazla bu tarz olaylar dönüyor. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmançı-Fanatik)

Araştırmacı: Peki futbola ilginiz neden azaldı bir sebebi var mı? Görüşmeci: Öncesinde yalnızca bir spor ve işte insanlar oynuyorlar sen de bunu destekliyorsun ve devam ediyorsun gibi bakıyordum. Ama birazcık daha aslında bir şeyler okudukça ya da gördükçe sanırım birazcık daha arka planını... İşte orada harcanan paralar, işte futbolcuların yaptıkları, takımların yaptıkları... Birazcık daha böyle sosyal bir noktadan gördüğünüz zaman futbolu birazcık daha böyle sempatiniz de azalıyor. Yani böyle duygusal bağ ile genellikle bunlara bağlanılır ve bu duygusal bağı yitiriyorsunuz. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Değişken taraftar desteklediği takımı çeşitli sebeplerden değiştirmiş, bırakmış veya fanatizm düzeyinde değişim meydana gelmiş taraftardır. Kulübün siyasi konumlanması, desteklediği kulübün stadyumunun değişmesi, yaş ve ilgi alanlarının değişmesiyle fanatizm düzeyinin azalması gibi birçok farklı sebep etken olabilmektedir.

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı ölçütleri ile incelenen fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde “değişken” taraftarlar “futbolda şiddet” ölçütü altında “baskınlık, güçlü olma, linç etme” düşünce ve davranışlarıyla, “rekabet ve düşmanlık” ölçütü altında “rekabet ve düşmanlık”, “baskınlık, nefret”, “gençken sinirlilik hali” ve “küfür” söylemleriyle, “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütü altında “maskotu güçle tanımlama”, “güç gösterisi”, “kral olma” söylem ve davranışlarıyla, “futbolda kadın algısı” ölçütü altında “kadınla maça gitmek güç vurgusunu sağlayamaz”, “kadın taraftarı yanında getirmek istememe”, “kadınla stadyuma gitmek istememe” söylem ve davranışları ekseninde “hegemonik erkeklik”, “işbirlikçi erkeklik” ve “işbirlikçi kadınlık”

biçimleriyle kategorize edilmiştir. “Hegemonik erkeklik” ile kategorize edilen “değişken taraftar”ların aynı esnada “fanatik” ve “deplasmancı” taraftarlık tiyolojileri ile tanımlanıyor olmaları fanatizm düzeyi yüksekliğini gösteriyor olması açısından önemlidir. Konuya ilişkin detaylı analiz 4. bölümde yer almaktadır.

3.8.5.Yerel Taraftar

Yerel taraftar yaşadığı yerin ve/veya memleketinin futbol kulübünü destekler. Taraftarlığının temel sebebini yerel ve ulusal milliyetçilik oluşturur. Şiddete yatkınlık düzeyi ortadır. Amaç taraftarı olduğu futbol kulübüne destek vermektir. Kazanmak değil bir arada olup desteklemek önemlidir. Tüm tribünlerde yer alabilirler çünkü doğrudan kulübe bağlı bir tiyoloji biçimi olduğundan yerel kulübü destekleyen ve stadyumdaki tribünlerde yer alan herkes yerel taraftar niteliği taşıyabilir. Aynı şekilde tüm gelir düzeyi seviyelerini de bünyesinde barındırabilir.

Kozanoğlu’na (1990) göre taraftarlık tercihinin belirleyen unsur bölgeciliktir. Argan ve Katırcı’ya (2020) göre Türkiye’de ulusal takım-yerel takım ayrımı bulunmaktadır. Yerel taraftar bölgesellikle sınırlandırılmıştır. Gökaçtı’ya (2008) göre kent şovenizmi anlayışı rakip takımın düşman olarak görülmesini sağlar. Rakip kentler arasındaki gerilim şiddete varabilmektedir. Kayserispor-Sivasspor maçından doğan Kayseri-Sivas gerilimi, Bursaspor Eskişehirspor maçından doğan Bursa-Eskişehir gerilimi yıllarca sürmüştür. Yerellik ulusal, bölge bazlı ve kimlik temelinde ortaya çıkmaktadır. Alemdar ve Erdoğan’a (1994) göre sporla oluşan kimlik ve özdeşleşme yerelciliği ve bölgecilik destekleyip bölgeler arası düşmanlıkları körüklemektedir. Yaşanan yer ve memlekete duyulan yerel milliyetçilik ve aidiyetle yerel takımların desteklendiği görülmektedir. Yerellik içinde ulusal takım desteklemeye de rastlanmaktadır.

Tuttuğum ikinci bir takım herkes gibi ben de memleketimin takımını tutuyorum. Ben Gümüşhaneliyim, Gümüşhanespor’u tutuyorum... Hataylı olan arkadaşım Hatayspor’u tutuyor 2. lig takımını olarak. Memleketten dolayı. (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik).

İzmir doğumluyum. Babam, amcam onlar da İzmir, Aydın vs. doğumlu... Benim öğrendiğim takım Göztepe’ydi yani hiç -bana hâlâ garip geliyor; doğmadığı bir şehrin takımını tutan insanlar- ben İzmir doğumlu olduğum için bildiğim takımlar Altay, Göztepe, Karşıyaka gibi takımlardı. (G23, 1989, Göztepelili, E, Deplasmancı-Fanatik)

Araştırmacı: Tuttuğunuz ikinci bir takım var mı? Görüşmecisi: Var, Sakaryaspor. A: Peki bu takım tutmanızın sebebi nedir? G: Yaşadığım yeri temsil etmesi. (G7, 1996, Beşiktaşlı, E, Müşteri-Yerel)

Şehir aidiyeti ile başlayan bir takım tutma serüveni olduğu için zaman içerisinde de işin içinde olmaya başlayıp kafa yormaya başladıkça benim için bu şehir takımı tutma meselesi bir ilke haline geldi. Ve propagandasını yaptığım bir şey haline geldi. Bursasporlu olmamın sebebi kendimi Bursa şehrine ait hissetmem ve beni temsil ettiğine inandığım camianın bu şehrin takımı olduğuna inanmam. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı)

Araştırmacı: Memleketinizin de Trabzon olması gibi bir durum var mı? Görüşmeci: Evet. A: Kimsiniz diye sorulduğunda ...lıyım geçer mi geçerse kaçınıcı sırada geçer? G: İlk etapta geçmez ama nerelisin sorusundan sonra geçebilir. Yani nereli olduğumu söyledikten sonra Trabzonluyum, Trabzonsporluyum'u belirtme ihtiyacını otomatikman duyuyorum. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Sadece milli takımı destekliyorum öyle söyleyebilirim...Bizim ülkemizi temsil ettiği için ve Avrupa'da da başarılar getirmesini beklediğimiz için destekliyorum milli takımı. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Önce tabi adımı soyadımı tanıtırım. Sonra işte hangi okulda okuduğumu söylerim ondan sonra Eskişehirliyim dersen 3. sıralarda Eskişehirli olduğumu söylerim ondan sonra da Eskişehirsporluyum derim zaten (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Yerel taraftarlık yerel milliyetçilikle yakından ilişkili olup memleketin ya da ülkenin takımını tutmakla yerel veya ulusal boyutta gerçekleşmektedir.

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı ölçütleri ile incelenen fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde “yerel” taraftarlar “futbolda şiddet” ölçütü altında “şiddet” düşünce ve davranışlarıyla, “rekabet ve düşmanlık” ölçütü altında “rekabet ve düşmanlık”, “azınlığın baskın olmasının hazzı” ve “büyüklük” söylemleriyle, “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütü altında “azınlıkken forma gösterme” davranışı ile, “futbolda kadın algısı” ölçütü altında “kadın taraftarla farklı tribün tercih edilmesi gerekliliği”, “erkek erkeğe daha rahat olduğundan kadınla gitmenin tercih edilmemesi” söylem ve davranışları ekseninde “hegemonik erkeklik”, “işbirlikçi erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık” biçimleriyle kategorize edilmiştir. “Hegemonik erkeklik” ile kategorize edilen “yerel taraftar”ların aynı esnada “fanatik” ve “deplasmancı” taraftarlık tipolojileri ile “sindirilmiş kadınlık” ile kategorize edilen “yerel taraftar”ın aynı esnada “fanatik” taraftarlık tipolojisi ile tanımlanıyor olmaları fanatizm düzeyi yüksekliğini gösteriyor olması açısından önemlidir. Konuya ilişkin detaylı analiz 4. bölümde yer almaktadır.

3.8.6.Fanatik Taraftar

Fanatik taraftar tezahürat yapar, forma giyer. Şiddete yatkınlık düzeyleri ortadır. Tek amacı destek değildir. Maçı izlemek de onlar için önemlidir. Kale arkası ve maraton tribünlerinde konumlanırlar. Genellikle genç taraftarlardan oluşurlar. Gelir düzeyi genellikle düşük ve ortadır.

Galeano'ya (2014) göre önceleri dini ve milli fanatizmin baskın olduğu alanı günümüzde futbol fanatizmi almıştır. Taraftarı desteklediği takımın kendisini temsil ettiğine inanması ve kendisini desteklediği takımla tanımlaması, takımla özdeşleşme, takıma duyulan aidiyet, takımı desteklemeyi görev edinmek, desteklenen takımın öncelik halinde olması, kazanınca da kaybedince de tutulan takımın desteklenmesi,

kişilerin günlük hayatlarını maça göre belirlemeleri fanatik tipi yansıtır niteliktedir. Desteklenen takımla ilgili olarak “tribüncü”lüğün amaç haline gelmesi, desteklenen takım stadyumunun yuva ve mabet olarak tanımlanması, rakip takımla bir aradayken forma saklamama da önemli fanatik tip göstergelerindedir. Fanatikler, tribün konumu olarak kale arkasında yer almaktadırlar. Fanatikler, tuttıkları takım kaybettiğinde sebebi dışarıda ararlarken (hakem, yönetici vb. gibi) onlara göre takımın kazanma sebebi destek veren taraftarlar olmaktadır.

Araştırmacı: Rakip taraftarın çoğunlukta olduğu bir durumda formanızı saklar mısınız? Görüşmeci: Yok yok hayatta öyle bir şey yapmam... A:Maçı kazandığınızda genel olarak sebep kim ya da nedir? G: Maçı kazanmayı sağlayan bence birincisi taraftar... Çünkü taraftar takımı ateşliyor yeri geldiği zaman. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Bir iş görüşmesine gitmiştim. Senin hakkında seni kötü gösterebilecek nitelendirebildiğin bir şey var mı (?) dediklerinde ben, Beşiktaşlıyım demiştim mesela. Neden? Üzüntümde de sevincimde de yani en uç noktalarına kadar yaşayabiliyorum bunu...(Maçı kaybettiklerinde) birçok kez de gerçekten birçok kez de yatakta uyuyamadığım zamanlarım olmuştur yani. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Ama kale arkasının duygusu... Dediğim gibi biz maç izlemeye gitmiyoruz. Biz oraya takıma destek vermeye tribün yapmaya gidiyoruz. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Araştırmacı: Kendinizi fanatik olarak tanımlar mısınız? Görüşmeci: Kesinlikle evet... Çalışıyordum çalışmaya rağmen işten izin alarak gidiyordum zaten maçlara. Erken çıkıyordum vs. bir şekilde yolunu bulup gidiyordum... A: Size “siz kimsiniz” diye sorulduğunda “Galatasaraylıyım” cümle olarak geçer mi? Geçerse kaçınıcı sırada geçer? G: Muhtemelen 3 veya 4.sırada... Biraz daha aidiyet duygusu olan biri olarak düşünüyorum ki hani benim için Galatasaray sadece bir hafta sonu eğlencesi değil. Benim için hayatımın süreklilik arz eden bir olgusu. Beni en mutlu anlarıma sahip olan şey. Hani benim yarın bir gün bir çocuğum olursa ona aşılacağı bir şey. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Yerel taraftar kategorisinde yer alan kimi görüşmecilerin fanatik taraftar tipinde de bulunduğu görülmüştür. Bu noktada, yaşanan şehrin ve memleketin futbol kulübünü desteklemedeki yüksek aidiyetin, fanatizmi beraberinde getirdiği görülmektedir.

Bursasporlu olmamın sebebi kendimi Bursa şehrine ait hissetmem ve beni temsil ettiğine inandığım camianın bu şehrin takımı olduğuna inanmam. Ben stadyuma maç izlemek için değil takımımı desteklemek amacıyla hatta bunu bir görev edinmiş birisi olarak gittiğim için orada bir görev ifa etmeye gittiğim için. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı)

Görüşmeci: Takımımı desteklerim gittiğim her yerde maddi manevi. Hani gerek maçlarına giderim gerek deplasmanlarına giderim işte gerek ne bileyim mesela yani takımın yardım kampanyası olur -bu ara Eskişehirspor zor durumda olduğu için- ona destek veririm ya da çevremdekileri de teşvik ederim falan... Araştırmacı: Kendinizi tanıtırken desteklediğiniz takımın adı geçer mi? G: Önce tabi adımı soyadımı tanıtırım. Sonra işte hangi okulda okuduğumu söylerim ondan sonra Eskişehirliyim dersem 3. sıralarda Eskişehirli olduğumu söylerim ondan sonra da Eskişehirsporluyum derim zaten. (Maçı kaybettiklerinde) Ya maçı kaybettiğimde üzgün oluyorum genelde. Moralim bozuk olur. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Araştırmacı: Peki maçı kazandığınızda ya da kaybettiğinizde genel olarak sebep kim ya da nedir? Görüşmeci: Çok bariz kaybediyorsak hakemden genelde kaybediyoruz. A: Kendinizi fanatik olarak tanımlar mısınız? G: Evet, holigan bir fanatiklik değil ama normal bir fanatiklik olarak evet... Trabzon’da okuyana kadar, yani 3.sınıfım şu anda, ilk 2 sene tamamen futbolla beraber hayatımı devam ettirdim. Yani ona göre program yapıyordum yani maç sıklığına göre.

A: Maçı kaybettiğinizde neler oluyor neler hissediyorsunuz? G: Hüzün... Yani tuttuğumuz takım değil de tamamen benim oynadığım bir maç kaybetmişim gibi hissediyorum. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Pilot mülakat araştırmada yer alan G02, stadyumun taraftarla anlamlı olduğunu düşünmektedir. Ona göre en güçlü tezahüratlar kale arkalarından çıkmaktadır. Stadyumu mabet olarak tanımlar. Fanatik tipolojisine uygundur. G03 de fanatik tipolojisine uygun olarak tanımlanabilir. Stadyumu kutsal bir mekân olarak tanımlar. Maç kaybedilince 2-3 gün kimseyle konuşmama davranışı desteklenen takıma bağlılığı göstermektedir. G04 de fanatik tipolojisine uygundur. Stadyumu mabet olarak tanımlar. Stadyum insanla anlamlıdır. Taraftar maç sonucuna olumlu etki etmektedir. Ona göre kale arkası tribünü en iyi desteği vermektedir.

Fanatik taraftar fanatizm düzeyi açısından holiganların altında müşterilerin üstünde yer alır. Müşteri gibi konfor, eğlence arayışında da değildir, maçı izlemek ve takımı desteklemek onlar için önemlidir ama holiganlar kadar şiddete yatkın da değildir.

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı ölçütleri ile incelenen fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde “fanatik” taraftarlar “futbolda şiddet” ölçütü altında “düşmanlık hissi”, “küfür”, “sinirlilik hali”, “yumruk hareketi”, “baskınlık, güçlü olma, linç etme”, “şiddet” söylem ve davranışlarıyla, “rekabet ve düşmanlık” ölçütü altında “savaş ve düşmanlık”, “fiziksel şiddet”, “rekabet”, “azınlık baskınlığının hazzı”, “nefret”, “üstünlük”, “gençken sinirlilik” söylem ve davranışlarıyla, “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütü altında “azınlıkken forma gösterme”, “karşı tarafı susturma/bastırma arzusu”, “maskotu güçle tanımlama”, “güç gösterisi” söylem ve davranışları ile, “futbolda kadın algısı” ölçütü altında “kadın taraftarla farklı tribün tercih edilmesi gerekliliği”, “erkek erkeğe daha rahat olduğundan kadınla gitmenin tercih edilmemesi”, “kadın taraftar yanında erkek muhabbetlerine sansür uygulanması”, “kadınların maç izlemeye engel teşkil etmesi”, “erkeğin kadın taraftarı rahatsız olacağı ortama ‘sokmaması’”, “kadın taraftarın cinsiyetinden dolayı deplasmana gidememesi”, “kadınların maçta güç vurgusunu sağlayamaması”, “kadınların fanatizmi erkekler kadar yaşayamaması”, “kadınların farklı tribün tercih etmesi, yalnızca kadın olan maçlara gelmesi, bir kadın grubuyla gelmesi”, “kadınların futbol bilmemesi” söylem ve davranışları ekseninde “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık” biçimleriyle kategorize edilmiştir. Konuya ilişkin detaylı analiz 4. bölümde yer almaktadır.

3.8.7.Holiganlar

Holiganlar tribüne dönük şekilde coşkulu tezahürat yapar, maçı izlemez, forma giyer. Şiddete yatkınlık düzeyi yüksektir. Maçı izlemekten ziyade destekleme odaklıdır. “Gerektiğinde” şiddete meyleder. Kale arkası tribüne konumlanırlar. Genellikle genç taraftarlardan oluşurlar. Gelir düzeyi genellikle düşüktür.

Şahin ve arkadaşlarına (2014) göre holiganlar için önemli olan çevreye zarar vermek, azgınca davranışlarda bulunmaktır. Çatışmalı karşıt taraftar gruplarında holiganca davranışlara rastlanmaktadır. Holiganlar sebebiyle taraftarlar deplasmandan/stadyumdan uzak kalabilmektedir. Taraftarlar holiganlarla karşılaştığında forma saklama davranışı gösterebilmektedir.

Bahsetmiştim Diyarbakır-Sakarya maçı diye. Ya o maçta polisler Diyarbakır taraftarını durdurmak için gerçekten bayağı uğraşmıştı. Statlarda görmek istemediğimiz o holigan hareketlerini o tarafta görmüştük açıkçası. İstenmeyen şeylerdi. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Türkiye’de taraftar profilinin düşük olduğunu düşünüyorum. Yani şu açıdan: Holigan insan sayısının yüksek olduğunu düşünüyorum en azından maça giden kısmın yüksek derecede holigan olduğunu düşünüyorum. Yani statlardan en uzak tutan şey bu açıkçası. Yine gitmeye çalışıyorum yine ama bu ortam beni çok gerdiğinden bir süre sonra vazgeçiyorum. (G8, 1996, Beşiktaş, E, Müşteri)

Başakşehir’e gidiyordum. O dönem biz maçlarımızın bir kısmını orada oynuyorduk. Galatasaray taraftarları çoğunlukta idi. Biz Beşiktaşlıydık ama açıkçası üzerimde tişört var, sweatshirt de var Beşiktaşlı olduğum çok belli olmuyor ama içinden onu gösteresin gelmiyor. Çünkü karşında gördüğün ekip senin gibi maç izlemeye giden bir insanlara benzemiyor veya sende o hissi uyandırmıyor. Yani metroda toplu ulaşım aracında öyle bağırmanın bana göre bir anlamı yok. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Görüşmecilere göre takım taraftar grupları liderliğinde bulunan holigan/mafya benzeri kişiler takımların imajını zedelemektedir.

Fenerbahçe’nin Genç Fenerbahçeliler tribün grubu vardı. Başındaki yanlış hatırlamıyorsam Sefa’ydı sanırım, Sefa diye bir vatandaş vardı. Bunlar Galatasaray tribünü... UltrAslan’ın başında Sebahattin Şirin diye bir tane vatandaş var. Bunların profillerine girip baktığınızda hepsinin öyle mafyavari tipler olduğunu görürüz. Yani futbolla sporla öyle yakından uzaktan alakası olmayan güruhun o taraftar gruplarının içine sızdığını... Ele geçirdiğini, yönlendirdiğini görüyoruz. O taraftar grupları arasında kendi marka değerlerini, imajlarını zedeleyecek bu tarz mafyavari kişilikleri silkeleyip atmaları lazım. (G12, 1988, Galatasaraylı, E, Değişken-Müşteri)

Yalnızca 1 görüşmeci holigan tipolojisindedir. Görüşmeci karşı takım taraftarına karşı şiddete meyilli olduğunu söylemleriyle göstermektedir.

Yani işte su şişesi fırlatıyorsun, bozuk para fırlatıyorsun, hani elinden gelse geçeceksin oraya böyle kavgaya edeceksin, dövüşeceksin, belki bir hiç uğruna ama o anda düşmanlık hissini sonuna kadar tadıyorum (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Pilot mülakat araştırmada yer alan bir görüşmeci de holigan tipolojisinde yer almaktadır. G01 taraftarlık tipolojisi içerisinde holigan olarak tanımlanabilir. G01 üniversite il futbol kulübü temsilcisidir. Desteklediği takımın her maçını takip eder.

Stadyumu ibadethane ve ev olarak niteler. Stadyuma gidilemeyen maçlarda G01 tarafından “tayfa” olarak tanımlanan taraftar grubu yaşadıkları bölgedeki belirli kafelerde maçları topluca izlemektedirler. Deplasmanda azınlık olduğu halde rakibin sesini bastırabilmenin haz verdiği öne sürülmüştür. Şiddetin orada izlenenin “bale olmadığı” ve desteklenen takımın kutsal olduğu gerekçeleriyle normalleştiği görülmüştür. Okul arkadaşı rakip takımlıdır, stadyumda karşılaşıncaya birbirlerini tanımayacaklarını birbirlerine ifade etmişlerdir. Rakip takım taraftarlarıyla azınlık olduğu bir durumda karşı karşıya geldiğinde formasını saklamayacağını, dövabiliyorsa döveceğini dile getirmiştir. Desteklenen takımla kendini tanımlama, maç kaybedip kazanmaya göre değişen ruh halleri aidiyet yüksekliğini göstermektedir. Stadyumda evdeki agresifliğinden daha agresif olduğunu dile getirmiştir.

Pilot mülakat araştırma bulgularına göre holigan taraftar tipi şiddet eylemlerinde bulunarak bunun normal olduğunu düşünür. Zamanını, ruhsal durumunu desteklediği takıma göre ayarlama davranışları aidiyeti yüksek olan holigan ve fanatik taraftar tiplerinde görülmektedir.

Holiganlar destekledikleri takım uğruna fiziksel şiddet gösterebilir durumdaki taraftarlardır. Hegemonik erkeklikle yakından ilişkili olan holigan tipolojisi, fanatizm düzeyleri yüksek olduğundan futbolda şiddet, güç erkeklik göstergesi ve futbolda kadın algısı ölçütlerindeki söylem biçimlerini yansıtarak fanatizm ile hegemonik erkekliğin paralel bir biçimde inşa edildiğini ortaya koymaktadırlar.

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı ölçütleri ile incelenen fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde “holigan” taraftar “futbolda şiddet” ölçütü altında “fiziksel şiddet” davranışıyla, “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütü altında “forma saklamayı erkeklikle açıklama” söylemiyle, “futbolda kadın algısı” ölçütü altında “kadınla farklı tribüne gidilmesi gerekliliği”, “kadınla maça gitmek istememe”, “kadının maçlarda bağırmasının itici gelmesi” söylem ve davranışları ekseninde “hegemonik erkeklik” biçimiyle kategorize edilmiştir. Konuya ilişkin detaylı analiz 4. bölümde yer almaktadır.

3.8.8. Deplasmanlı Taraftar

Deplasmanlı taraftar forma giyer tezahürat yapar. Misafir olduğu stadyumda azınlık olarak bulunması sebebiyle diğer taraftar tiplerinden daha coşkuludur. Şiddete yatkınlık düzeyi çok yüksektir. Maç izlemekten ziyade destekleme odaklıdır.

“Gerektiğinde” şiddete meyleder. Amacı, kendi takımını desteklerken karşı takımın tribününü bastırmaktır. Genellikle genç taraftarlardan oluşurlar. Gelir düzeyi genellikle düşük ve ortadır. Deplasman tribününde yer alır, takım aidiyeti çok yüksektir. Deplasman sevgisinin taraftarlar arası doğan dayanışma ruhu nedeniyle de oluştuğuna rastlanmıştır.

Türkiye’de 79 ilin tamamına gittim. 60-70 tanesi spor müsabakalarının deplasman karşılaşmaları içindir. Gerçek anlamda dayanışmayı, belki bir abiliği kardeşliği, birlikte bir şeyleri paylaşmayı, tanımadığım insanlarla bir yol gitmeyi, fiziki anlamda da olsa orada öğrendim. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Deplasman tribününde sayı biraz daha az olduğu için yine biz elimizden geldiğince takıma destek veriyoruz yine sesimiz kısılana kadar bağıyoruz. Herkesi bağirtmaya da çalışıyoruz. Deplasman içeride oynanan maçlara göre... Ben deplasmanları daha çok seviyorum. Çünkü oraya gelen insan zaten yol yordam biliyor. Tribünü biliyor, tribünü bilen insanlar geliyor (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik).

Deplasmancı taraftar tipolojisi, deplasmanda azınlık olup karşı tarafa kendini güçlü gösterirken kalabalıkken güçlü olma veya kıyasla daha fazla haz almaktadır.

Deplasman çok farklı bir deneyim... İşte o ilk başta size bahsettiğim güçlü olma hani bizim daha büyük olduğumuzu hissettirme olayını orada daha fazla hissediyorsunuz. Çünkü yabancı bir yerdesiniz. Azsınız... Oraya Beşiktaş’ın geldiğini sanki Beşiktaş’ı siz getirmişsiniz gibi hissediyorsunuz. Daha farklı... Çok daha... Yoğun. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Deplasmana gitmenin şöyle bir farkı var, bir kere azınlıksınız... Orada camianızı bir nevi siz temsil ediyorsunuz... Bizim farkımızı, işte buraya Bursasporlular geldi farkını hissetmeli... Ya kendi evinizde iyi tribün yapmaktansa deplasmanda iyi tribün yapabilmiş olmak -orada sayıca daha dezavantajlı durumda olduğunuz için- daha keyif veriyor (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı)

Küçük bir grup olarak sesiniz daha çok çıktı mı çok mutlu oluyorsunuz. Veyahut maçtan sonra Twitter’a Göztepe taraftarı yazıyorsunuz. Göztepe deplasman taraftarı çok böyle sesinin çıktığı bir maçta; o deplasmana gittiğiniz takımın taraftarının bile “Göztepe taraftarı bizi ne susturdu”, “Göztepe taraftarı olmak isterdim” vs. gibi şeyleri görmek çok çok hoşuma gidiyor (G23, 1989, Göztepeli, E, Deplasmancı-Fanatik).

Deplasmancı taraftar fanatizm düzeyi en yüksek taraftar tipidir. Deplasmancı taraftar deplasman stadyumunda azınlık olarak bulunduğu halde deplasmana gitmeyi tercih eder. “Asıl” taraftar grubundandır. Desteklediği takıma duyduğu aidiyet çok yüksektir. Azınlık olduğu halde karşı takım taraftarından yüksek sesle tezahürat yapmayı hedefler. Azınlık olduğu halde karşı takımı “bastırmak”tan zevk alır. Bu durum stadyumda azınlıkken dahi bir erkeklik göstergesi olarak güç mücadelesinde bulunduğu ve azınlıkken güçlü konuma gelmenin kişiye çoğunluk olduğundaki karşı takımı bastırmadan daha fazla haz sağladığını gösterir niteliktedir.

Futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı ölçütleri ile incelenen fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde

“deplasmancı” taraftarlar “futbolda şiddet” ölçütü altında “küfür”, “sinirlilik hali”, “baskınlık, güçlü olma, linç etme”, “şiddet” düşünce ve davranışlarıyla, “rekabet ve düşmanlık” ölçütü altında “rekabet ve düşmanlık hissi”, “azınlık baskınlığının hazı”, “gençken sinirlilik” söylem ve davranışlarıyla, “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütü altında “azınlıkken forma gösterme”, “karşı tarafı susturma/bastırma arzusu”, “maskotu güçle tanımlama” söylem ve davranışları ile, “futbolda kadın algısı” ölçütü altında “kadın taraftarla farklı tribün tercih edilmesi gerekliliği”, “erkek erkeğe daha rahat olduğundan kadınla gitmenin tercih edilmemesi”, “kadın taraftar yanında erkek muhabbetlerine sansür uygulanması”, “erkeğin kadın taraftarı rahatsız olacağı ortama ‘sokmaması’”, “kadın taraftarın cinsiyetinden dolayı deplasmana gidememesi”, “kadınların maçta güç vurgusunu sağlayamaması”, “kadınların fanatizmi erkekler kadar yaşayamaması”, “kadın taraftarların yalnızca kadınların olduğu maçlara gelmesi, bir kadın grubuyla gelmesi” söylem ve davranışları ekseninde “hegemonik erkeklik” biçimiyle kategorize edilmiştir. Konuya ilişkin detaylı analiz 4. bölümde yer almaktadır.

Bu bölümde ele alınan 8 farklı taraftarlık tipolojisi bulunmaktadır. Bunlar İlgisiz, Müşteri, Çekirdekçi/Seyirci, Değişken, Yerel, Fanatik, Holigan ve Deplasmancı tipolojilerdir. Her bir taraftarlık tipolojisinin fanatizm düzeyi ve özellikleri farklıdır, dolayısıyla erkeklik ve kadınlık kategorileriyle ilişki düzeyleri de farklı olmaktadır. Bir sonraki bölümde bu taraftarlık tipolojilerinin, çalışmada fanatizm ve hegemonik erkeklik ilişkisini açıklamak için konu edilen 4 ölçüt üzerinden (futbolda şiddet, bir erkeklik göstergesi olarak güç, rekabet ve düşmanlık ve futbolda kadın algısı) fanatizm düzeyleri ile ilişkisi içerisinde inşası açıklanmıştır.

4.FUTBOL FANATİZMİ ve HEGEMONİK ERKEKLİĞİN İNŞASI

4.1.Futbolda Şiddet

Fanatizm sonucu ortaya çıkan şiddet, alt kültürle ilişkisi içerisinde ele alınabilir. Gökulu'ya (2008) göre Fanatizm sonucu beliren alt kültür ötekine duyulan nefret üzerinden şiddet eylemlerini meşru kılar. Sporda şiddet erkek kimliğini tanımlayarak ataerkiden güç alır. Leicester Okulu futbol temelli şiddetin buna bağlı olarak erkeklik göstergesi olduğunu savunmuştur. Şiddet kültürel mirasla ilişkili olarak toplumsal belleğe mitler, destanlar ve sanat yapıtlarıyla işlenmiştir. Sporda alt kültürel kimlikle şiddet sergileyenler milliyetçi erkek kimliği ile ilişkilidir (Bulgu, 2005).

Zelyurt'a (2019) göre dünya futbolunda çatışma ulus, din ve kültür kaynaklı olmaktadır. Buna Barcelona-Real Madrid çatışması, Arap-İsrail çatışması, Hindistan'da göçmen yerleşik çatışması örnek oluşturmaktadır. Bora'ya (2014) göre futbol medyasının tahrik kalıpları cinsiyetçi, milliyetçi, militarist ve şiddetperver ideoloji etkisini çoğaltan işleve sahiptir.

Hacısoftaoğlu ve arkadaşlarına (2012) göre futbolda erkekliğin yeniden kurulması toplu yapılan tezahüratlar ve marşlar aracılığıyla hep birlikte bir vücut olarak kendilerini yeniden keşfetmelerinden kaynaklanır. Erdoğan'a (2008) göre futbol erkeklik mitini yeniden üretir; erkeğin aktif saldırgan rekabetçi vb. özelliklerini kanıtlar ve destekler. Futbol erkek oyunu gibi biçimlendirilmiş, erkekliği yeniden üreten bir spordur. Afacan ve Göral'a (2016) göre cinsiyet vurgusuna gerek olmadan futbol denince akla erkek cinsiyeti gelmekte diğer taraftan kadın futbolcuların olduğu takımlar için "kadın futbolu" tabiri kullanılmaktadır. Arık'a (2004) göre futbola yüklenen erkeklik imajı, cinsiyetçi yapı ve oyundaki erkek egemen söylem erkekleri futbola çekmektedir. Futbol "delikanlılık" tipolojisini idealize eder. Futbol yorumcuları dahi ne kadar "delikanlı" olduklarını yarıştırmaya hâle gelirler. Küfürlü tezahüratların çoğu kadınlık durumuna yönelik olmaktadır. Cinsiyetçi küfürlerin yanı sıra milliyetçilik de futboldaki erkek egemen söylemi pekiştiren olgulardandır. Milliyetçilik, erkek egemen değerlere dayanır ve bu yapının yeniden üretimini sağlar. Duncan ve Messner'e (1998) göre futbolun ortaya çıkış şekli de 19. yüzyıl İngiltere'sinde erkek öğrencilerin sahada birbirlerine erkekliklerini ve üstünlüklerini sergiledikleri bir aktivite olarak doğmuştur. Aynı ideoloji günümüze dek süregelmiştir (Arık, 2004).

Türkiye'deki futbolda şiddet olay örnekleri şöyledir: 1967 Kayseri-Sivasspor maçı (Doğan, 2015), 1993 Kocaelispor-Ankaragücü maçı (Bar, 2012), 1996 Trabzonspor-Fenerbahçe maçı, 2004 Beşiktaş Çaykur Rizespor maçı (Acet, 2005). Galatasaray-Fenerbahçe futbol kulüpleri arasındaki rekabet taraftara da yansımış taraftarlarda görülmemiş bir şiddet dalgası yaratmıştır. Öyle ki 2007'de taraftarlar Ali Sami Yen Stadını ateşe vermiştir. Şiddet dalgasının önlenmesi için doksanlı yıllarda deplasman tribününe seyirci kısıtlaması getirilmiştir (Gökaçtı, 2008).

Saldırganlık, davranışta incitme niyetinin bulunup bunun gerçekleşmesini içerir. Fiziksel veya psikolojik olabilir (Tiryaki, 2000). Saldırganlığın kökenleri içgüdü kuramı, engellenme kuramı, fizyolojik kuram, toplumsal öğrenme kuramı ile açıklanır (Doğan, 2015). Freud'a göre saldırganlık içgüdüye bağlı olarak doğuştan ortaya çıkar. Engellenme-saldırganlık teorisine göre saldırganlık engellenmeye tepki olarak ortaya çıkar. Lorenz'e göre saldırganlık bir içgüdü olup gereklidir. Spor saldırganlığın boşaltılması konusunda supap görevi üstlenerek "arınma/katharsis" fonksiyonu sağlar (İkizler, 1994). Engellenme kuramına göre canlının amacına ulaşmasında bir engel olduğunda oluşan gerginlik sebebiyle saldırganlık oluşur. Fizyolojik kurama göre beyindeki bazı yapılar ve maddelerle ilgili olarak saldırganlık ortaya çıkmaktadır. Toplumsal öğrenme kuramına göre ise saldırganlık öğrenmeyle gerçekleşir (Doğan, 2015). Saldırganlığın ortaya çıkmasındaki temel psikolojik etmenler: Engellenme, doğrudan provoke edilme, saldırgan örneğe maruz kalma, ırk ayrılığı, engelleme, cinsiyet farklılığı, erotizm, algılar, grup ve kitle faktörü, kitle büyüklüğü ve kişiliktir (Şahin vd., 2014).

Erkal'a (1992) göre çevre ile sosyal ilişkileri azalan, toplum dışına itilen gruplar spor aracılığıyla şiddet kullanarak boşalma ihtiyacını karşılarlar. Sanayileşmenin sosyal faktörleri olan yalnızlaşma, bireycilik, dayanışma eksikliği kişileri norm dışı davranışlara iter. Statlarda kişilerin statülerine uygun olmayan sözler sarf etmeleri monoton çalışma hayatı gerginliğinden kaçış olarak düşünülmektedir. Kuru'ya (2000) göre seyircilerin toplu halde tezahürat yapması boşalma işlevi görüp kişilerin gündelik yaşamda gösteremediği tepkiyi göstermesini sağlamaktadır. Tepki legal yoldan gösterilemediği takdirde bireyde suç eğilimi oluşabilmektedir. Doğan'a (2015) göre sporda saldırganlık sebepleri üçe ayrılır: Koçlar diğer sporcular ve aileler, sporun yapısı, medya ve toplum. Şahin ve arkadaşlarına (2014) göre sporda saldırganlığın

nedenleri taraftarlık, holiganlık, cinsel farklılıklar, ırk ayrılığı, çevresel nedenler, eğitim, erotizm engellenme olmaktadır.

Futbolda şiddet eylemleri Türkiye’de ve dünyada gözlenmektedir. Türkiye ve dünyada gerçekleşen şiddet eylemlerinden bazıları şöyledir: 1946’da Boltan’da Boltan ile Stoke arasında gerçekleşen maçta stada kapasite üstünde seyirci alımıyla 33 kişi başı ezilerek, 1964’te Peru’da Peru-Arjantin karşılaşmasında hakemin golü iptaliyle 320 kişi, 1982’de Cali’de Cali-Amerika maçında 320 kişi ve 1967-1968’de Kayseri Sivas maçında 38 kişi hayatını kaybetmiştir (Kuru, 2000, 146). 4 Nisan 2015’te Rizespor-Fenerbahçe karşılaşması sonrası otobüsle Trabzon havaalanına giden Fenerbahçe kafilesi otobüsüne iki el ateş açılmış ve otobüs taşlanmıştır. Honduras-El Salvador arası gerçekleşen karşılaşma sonucu savaş çıkmıştır. El Salvador’dan Honduras’a göç vardır fakat Honduras El Salvadorluları geri döndürmek istemektedir. İlk maçta Honduras kazanır, ikinci maçta El Salvador’da Honduras bayrakları yakılır saldırılar sonucu yüzlerce Honduralslı yaralanır. Basın kışkırtmasıyla Honduralslılar El Salvadorlulara saldırır ve yüzlerce El Salvadorlu ölür 1969’da El Salvador Honduras’la diplomatik ilişkileri kesip aynı yıl Honduras’ı bombalamıştır. Savaş dört gün sürüp 2000 kişinin ölmesine ve 100000 kişinin göç etmesine sebep olmuştur (Doğan, 2015, 217-220).

2000 yılında UEFA Kupası yarı final Galatasaray- Leeds arası maçı öncesi iki İngiliz taraftar Taksim Meydanı’nda çıkan olaylar sonucu bıçaklanarak hayatlarını kaybetmişlerdir. Galatasaray bu maçı 2-0 kazandı. Olaydan 2 hafta sonra bu kez İngiltere’de oynanacak rövanş maçı öncesi Galatasaray seyircisi cezalı olduğundan yalnızca az sayıda VIP seyirciye izin verilmişti. Leeds taraftarları maç öncesi “bıçaklarımla sizi havaalanında bekliyorum” “ceset torbalarıyla gelin” vb. gibi mesajları Türkiye’den bir basın danışmanına gönderiyorlardı. Maç 2-2 bitti, Galatasaray UEFA finalisti olmuştu, 17 Mayıs’ta Kopenhag’da İngiliz temsilcisi Arsenal’le final maçı oynanacaktı. Finale gelen Galatasaraylı taraftarlar “zengin” kesimlendi, bir kısım da Almanya’dan gelen Galatasaraylılardı. Türkiye’den gelen taraftar grubunun çok azı “asıl” fanatik taraftar grubundandı, sebebi ulaşımın ve maç biletlerinin fiyatıydı. 17 Mayıs’taki maç için 15 Mayıs’tan itibaren şehirde gerginlik başlamıştır. 16 Mayıs günü İngiliz taraftarların toplanıp Tivoli Meydanı’nda toplanıp Galatasaraylı taraftarlara saldırmalarıyla “savaş” başlamış, olaylar 17 Mayıs’ta da

devam etmiştir. Danimarka polisi bu biçimdeki olaylarla daha önce karşılaşmadığı için çaresiz kalmıştır. Yaşanan kavga sonucu onlarca insan ağır yaralanmıştır (Özer, 2004).

Futbol dünyasında şiddeti önlemek amacıyla kimi önlemler alınmaktadır bunların bazıları Koçer'e (2012) göre şu şekildedir: Futbol stadındaki koltuklar yeniden düzenlenip güvenlik tedbirleri artırılmıştır. Statlar yenilenerek catering hizmetleri getirilmiş, mağazalar açılmış, eğlence merkezine dönüştürülmüştür. Stat içi ve dışı kameralarla donatılmıştır. Polis tutumu sert görünümünden pozitif geçirilmiştir. Şiddet eğiliminde olanlar maç öncesi tespit edilerek stadyuma alınmamıştır. Sahaya yabancı madde atılması, ahlak dışı tezahürat ve karaborsada bilet satmak yasaklanmıştır. Medyadaki kanaat önderlerinin gerilimi azaltıcı yönde açıklamalar yapmaları sağlanmıştır

İnan (2017)'in araştırmasına göre taraftarların stadyumda maç izlememe nedenlerinden ikinci en yüksek orandaki sebep şiddettir (%25,4). Karşıt takımlar arası şiddet ve düşmanlığın sebeplerini taraftarlar adrenalin, heyecan ve stres olarak aktarmaktadır.

Düşmanlık hissi oluşuyor... Özellikle saha içinde o düşmanlık oluyor. Saha dışında da oluyor aslında. Çünkü mesela dünkü maçta -dün Beşiktaş-Galatasaray maçı vardı- Beşiktaş kaybetti Galatasaray kazandı 1-3... Galatasaray için tezahürat sesleri geliyordu. Mesela bu beni kızdırdı biraz... Halbuki o kişiyi tanımıyorum belki çok iyi bir insan, çok iyi bir arkadaş olacağız ama tanımıyorum ama bir sinirlenme bir kızma geldi. Hatta şöyle söyleyeyim, ilk 2015-2016 senesi şampiyonluk kutlamalarında Beşiktaş meydana daydık. Beşiktaş taraftarı kendi içimizde tezahürat yapıyoruz. Karşılıklı olarak böyle bir grup oluştu. Herkes orada Beşiktaş taraftarı. Siyah-beyaz şeklinde karşılıklı olarak tezahürat ediyoruz... Karşı tezahürat yapıyoruz, siyah-beyaz diye tezahürat yapıyoruz, aynı takımdanız ama orada bile neredeyse karşı taraftakilere karşı böyle bir şey oluştu gibi. Kavga edecek gibi bir durum oluştu. Bu aslında o duygudaki o an yaşanan olayın heyecanından da olabilir... Hem önceden gelen hem o anda yaşanan o heyecan o adrenalinden bir düşmanlık oluşuyor yani onu söyleyebilirim. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Mesela adam kafası falan yerinde olmuyor... Kötü bir kelime kullanıyor. Sen de sinirleniyorsun o an. Sen de o anki heyecanla stresle ona karşılık veriyorsun. Karşı taraftan bozuk para atıyor örnek veriyorum bizim bölüme. Biz de sinirleniyoruz o anda. Takım da yeniliyorsa hele ki o zaman daha da sinirleniyoruz. Ondan sonra biz de tabi karşılık veriyoruz. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmanlı-Fanatik-Yerel)

Aynı takımda bulunan farklı tribünlerin desteklediği takım için söyledikleri beste ve yaptıkları tezahüratların birbirinden farklı olduğu anlarda şiddetle karşılandığı görülürken, birbirini "kardeş takım" olarak adlandıran takımların da maç esnasında karşı karşıya gelebildikleri dile getirilmiştir.

Anadolu Genç Fenerbahçeliler ile Genç Fenerbahçeliler arasında bir sürtüşme vardı. Ve biz o zaman Anadolu Genç Fenerbahçeliler tribünündeydik. Öyle ki işte diyelim bir beste var. Okul açık tribünü Migros tribünündeyim. Okul açık tribünü bir tezahüratı başlattığında Migros tribünü buna eşlik etmiyor. Bir tek işte sarı-lacivert şampiyon Fener. Stadın dört bir yanında bu söylenir bir tek bundan eşlik ediliyor ama bunun dışında... Eşlik edemiyorsun. Sırf karşı

taraf başladı diye. Ben de o zaman Migros'taydım işte Genç Fenerbahçeliler değil de Anadolu Genç Fenerbahçelilerin olduğu bölümdeydim. Ve Genç Fenerbahçeliler hangisi olduğunu hatırlamıyorum ama bir besteyi söylüyorlardı ve işte tribünün yarısı belki de daha fazlası onda eşlik ediyordu. Mesela tribün lideri dönüp bize küfretti işte ne yapıyorsunuz siz dedi... Siz onlara nasıl eşlik edersiniz diye. Hepinizi bulacağım ben teker teker falan diye... İnanabiliyor musunuz... Tezahürat ettik diye küfür yedik. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Her ne olursa olsun o stada girdikten sonra Erzurumspor taraftarı bir tarafta Gümüşhanespor taraftarı bir tarafta. İşte biz dost takımımız, biz kardeşiz, kupayı kim kazanırsa kazansın, üst lige kim çıkarsa çıksın, biz beraberiz dememize rağmen oraya girdikten sonra birbirimize küfürler etmeye başladık yani öyle bir anımız olmuştu. (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik)

[Şiddet eylemi] Hem deplasmanda olan biri olarak buna tanık oldum şiddet mağduru olarak hem de aynı tribünde olurken ev sahibi taraftarken bile tribünde bulunan aynı takımı destekleyen insanlar arasında da tartışma çıktığına şahit oldum. Yani bunlar genelde itiş kakış küfürleşme şeklinde olan şeylerdi. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Stadyumda rakip takımlar arasında şiddet eylemlerine rastlanmaktadır. “Düşmanlık hissi” şiddetin temel sebebi olarak görülmektedir. Rakip takımdaki bireylere el hareketi, bağırma, küfürlü tezahürat ya da doğrudan fiziksel şiddet uygulanan örneklere rastlanır. “Düşman” olarak nitelenen taraftarla karşılaşma linç ihtimali yaratmaktadır. Takımlar arası sözlü/fiziksel şiddete tanık olunduğu ve taraftarlar tarafından bu şiddet eylemlerine eğilim oluşabildiği dile getirilmiştir.

Yani maçta kavga çok oluyor. Özellikle sevmediğimiz... Takımlar olduğu zaman çok daha kavgalar oluyor. Ambulans her maçta bir şekilde çalışıyor. Bir şekilde taraftara müdahale etmek zorunda kalıyor polis, ambulans... Çok da şahitlik ettim buna. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

(Peki bir metrodasınız, maça gidiyorsunuz ve oradaki tek Eskişehirspor formalı sizsiniz. Çevrenizde de rakip takım formalı bir grup var. Böyle bir durumda ne hissedersiniz? Böyle bir şey başınıza geldi mi?) Eskişehir’de gelmez, gelmedi tabi de ama başka şehirde hani okuduğum şehirde Karabük’te geldi mesela. Ya da deplasmana gittiğimiz şehirde gelebiliyor yani. Hele de düşman takım dediğimiz taraftarlar da varsa sıkıntı olabiliyor hani. Düşman dediğimiz takımların taraftarları arasına da girmemeye çalışıyoruz hani mümkün merteye tek başına... Hani arbede olabiliyor yani linç olma ihtimali var. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Şiddete meyilli söylemde bulunan G29 “holigan” tipolojisindedir.

Yani işte su şişesi fırlatıyorsun, bozuk para fırlatıyorsun, hani elinden gelse geçeceksin oraya böyle kavga edeceksin, dövüşeceksin, belki bir hiç uğruna ama o anda düşmanlık hissini sonuna kadar tadıyorum yani. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Stadyumda evdeki maç izlemeye göre daha agresif olma kitle psikolojisiyle açıklanabilir. Evde maç rahat ve sakin bir biçimde izlenirken stadyumda agresif davranışlar görülebilmektedir. Gustave Le Bon’a (1997) göre kitle haline gelindiğinde bilinçli kişilik silinir, kolektif bilinç oluşur, kitle bir varlık haline gelir ve kitleyi meydana getiren bireylerin farklı özellikleri silinerek kolektif ruh haline gelinir. Kitle halinde bulunan insan artık kendisi değildir, bu durumdaki kişiler medeniyetten uzaklaşıp ilkel insanlara yaklaşırlar. Kişiler, içgüdüleriyle hareket eden bir varlık haline gelirler. Futbol taraftarlığı kitle psikolojisi yaklaşımıyla ele alındığında ortak

amaç doğrultusunda bir araya gelen kalabalığın yalnız olduğunda yapmayacağı davranışları kitle halindeyken sergilediği yapılan mülakatlar aracılığıyla desteklenmiştir.

Stadyumdayken daha agresif olurum. Çünkü o an oradasınız. Televizyondan da izlerken bazen seviniyorum üzüliyorum ama stadyumda hemen gözünüzün önünde canlı olduğu için üzüntü de sevinç de kızgınlık da çarpı beş diyebilirim. (G23, 1989, Göztepeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Sizi yanınızda gaza getiriyor birisi. Artarak o sinir devam ediyor daha sonra işte taşkınlığa da vuru...ya vurmamışızdır belki ama küfür, yandakiyle agresiflik yani bunlara vurabiliyor mevzu. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

18.04.2022 saat 20.30'da başlayan Galatasaray-Yeni Malatyaspor arasında Ali Sami Yen Nef Stadyumu'nda gerçekleşen karşılaşmada "Bizim için Malatya'ya koy", "Saldır Galatasaray s.. s.. s..", "Koyalım Malatya'ya ooo" sloganları atılmıştır. Sloganlar küfür içerirken küfürlü hem cinsiyetçi hem sözlü şiddet içeren biçimde yansıma bulmaktadır.

06.03.2022 saat 19.00 Fenerbahçe-Trabzonspor arasında Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu'nda gerçekleşen karşılaşma için 17.00'dan itibaren Şükrü Saracoğlu stadı çevresi ve Yoğurtçu Parkı'nda maç öncesi gözlemlerinde kaydedilen küfürlü konuşma ve tezahüratlar bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir: "Şinanay yavrum şina şina nay/O..... Çocuğu Galatasaray" "Göklerde yıldızmış gönüllerde ay/A.... S..... Galatasaray" "S...cez s..acaz" "Beşiktaş anneni s....." "O..... çocuğu i... Trabzon" "Fenerbahçe s.... atar oooo" "Ananı s..... babanı s..... o..... cimbombom" "Trabzon ebeni s..... geldik". Bu küfürlü tezahürat ve konuşmalarda görülen sözlü şiddetin maç öncesi yansımasıdır. Bunun yanı sıra Trabzonspor'la karşılaşma öncesi Trabzonspor dışındaki diğer rakip takımlara da küfredildiği görülmüştür.

Gözlem yapılan maçta hakem kararları nedeniyle (Fenerbahçe oyuncusunun kırmızı kart görmesi) taraftarın stadyuma girdiği, hakeme saldırma girişiminde bulunduğu ve stadyuma yabancı maddeler atıldığı haber kanalları aracılığıyla takip edilmiştir.³⁶

Maç sonunda maçın oynandığı takıma değil ezeli rakibe küfredildiği görülmektedir. Bu, köklü rekabet sonucu rakip takımın olmadığı durumda dahi sözlü şiddetin

³⁶ Fenerbahçe-Trabzonspor Maçında Yabancı Maddeler, En Son Haber. <https://www.ensonhaber.com/kralspor/futbol/fenerbahce-trabzonspor-macinda-sahaya-yabanci-maddeler-atildi> Erişim Tarihi: 09.03.2022
Fenerbahçe-Trabzonspor Maçında Taraftar Hakeme Saldırma Girişiminde Bulundu, Gazete Vatan. <https://www.gazetevatan.com/galeri/fenerbahce-trabzonspor-macinda-olay-taraftar-sahaya-girdi-hakem-zorbay-kucuke-saldiri-girisimi-altay-bayirdir-ve-2024802/10> Erişim Tarihi: 09.03.2022

sürdüğünün göstergesidir. Diğer taraftan taraftarların küfürlü sloganlara uyum sağlaması kitle psikolojisiyle açıklanabilir.

Küfürün yanı sıra uygulanan fiziksel şiddet de taraftar grubundan aldığı destekle gerçekleşebilmektedir.

Kale arkasındaydık. Tam önümüzde bizim Çaykur Rizespor'un kalecisi vardı o zaman S. K.'ydi. Yanımızdaki birisi S. K.'ya "babasız" diye bağıyordu. Tabi bunun anlamı işte babasının olmadığını yani öldüğünden ziyade annesine yapılan bir küfür. Ama biz bunu anlamıyorduk. Çünkü bu bizim ilk stat deneyimimiz... Sonra annem çok üzülmüş bir şekilde bana dönüp şey demişti: "Yazık! Yazık annecim bak çocuğun babası yokmuş. Babasız diye dalga geçmemeliyiz onunla." falan demişti (gülmeler). Bunu diyen annem bir sonraki maçta ağzını atkıyla kapatıp küfrediyordu ama yani çabuk uyum sağladık aslında (kahkahalar). ... Maçtan sonra yani Çaykur Rizespor'la maç yapmışsın, ona göre yani bir küfürlü marş söyleyeceksen Çaykur Rize'ye küfret. Hayır maçtan sonra Galatasaray'a küfürlü marş söyleniyordu mesela. Ona çok şaşırıyorduk. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Erkek arkadaşım Fenerbahçe'nin bir maçını izliyordu. Fenerle Galatasaray'ın maçı bile değil. Bambaşka bir takımla alakalı bir maç izliyor ve oradaki taraftarlar maçın sonuna doğru... Galatasaray'a karşı ve küfür içerikli bir tezahürat yapmaya başladılar. (G15, 1995, Galatasaraylı, K, Çekirdekçi-Müşteri)

Bursaspor Beşiktaş'a karşı çok düşmandır ya hani başka biriyle maç etmesine rağmen Beşiktaş'a karşı çok olumsuz sloganlar atılmıştı mesela. (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Rakip takım taraftarıyla fiziksel olarak yakın olup rekabeti yoğun yaşamının "holigan" bireye daha fazla haz sağladığı ve şiddet eylemlerine daha fazla neden olduğu görülmüştür.

Benim kombinem ultrAslan'ın karşısındaki kale arkasıydı. Ama şöyle bir avantajı vardı benim de bulunduğum bölgenin, benim bulunduğum noktayla da deplasman tribününün arası yani atıyorum... 10 metre falan oluyordu açıkçası. Hani o anlamda bir Fenerbahçe taraftarıyla bir küfürleşmek hani böyle karşılıklı it dalaşına girmek anlamında biraz zevkli oluyordu hakkını vermek gerekirse... Onlara göz göre göre karşılıklı küfürleşmek durumu oluyordu. Hani onlara karşı bağırdığımdan onları tahrik ediyordum bir anlamda. Belki su şişesi fırlatıyorsun, belki para fırlatıyorsun, elinden gelse bir şeyler daha fırlatacaksın. Böyle daha sıcak dövüştesin gibi bir durum oluşuyordu bizim tarafta... İlk sene orayı aldıktan sonra da oranın tadı hoşuma gitti... Bu durum bana zevk verdi. Ondan dolayı da orayı tercih etmeye devam ettim. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Deplasmanda azınlık olduğundan güç gösterisi yapıp baskın olunabildiğinde gerçekte çoğunluk olduğundan daha fazla haz alınmaktadır. Çoğunluk sağlandığında azınlığı linç etme isteği ve azınlıkken susma davranışları metro gibi kalabalık bir ortamda tercih edilirken deplasmanda azınlık olup rakibi bastırma güç olarak görülmekte, rakip takım şehrinde pasif kalınmaktadır. İki durum birbirine paralel olarak güç gösterisini ve erkekliği yansıtır niteliktedir. Güçlü/kalabalık olunan durumda şiddet gösterilirken, azınlıkken sessiz kalınmaktadır.

Deplasman çok farklı bir deneyim. Aşırı farklı bir deneyim. İşte o ilk başta size bahsettiğim güçlü olma hani bizim daha büyük olduğumuzu hissettirme olayını orada daha fazla hissediyorsunuz. Çünkü yabancı bir yerdesiniz. Azsınız. Gittiğiniz stadın tribün kapasitesine de bağlı fakat ne kadar küçük olursa olsun siz her zaman azsınız. Küçük statta 100 kişisiniz

büyük statta 1000 kişisiniz. Çok daha farklı oluyor yani. Oraya Beşiktaş'ın geldiğini sanki Beşiktaş'ı siz getirmişsiniz gibi hissediyorsunuz. Daha farklı...Çok daha...yoğun. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Tabii ki beste girecekler cevap vermezdim tek başıma. Susardım. Çünkü azınlığım ve onlar orada güçlü. İşte dediğim o algıyı kabullenmiş durumdayım aslında o anda ben. O an onlar güçlü orada. Ve ben güçsüz durumdayım. O yüzden ses çıkarmazdım. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Yani dediğim gibi otobüsümüz taşlandı. Bizler de peşinden indik maalesef çok iyi bir hareket olmasa da kavga etmeye dair gidildi... Biz Akhisar'da... Bir ilçede mola verdik. O sırada GFB atkılı bir araba geldi işte sataşmalar oldu. Daha sonra indiler. Fakat bizim orada 5-6 otobüs olduğumuzu fark edemeyince linç girişiminde maalesef karşı karşıya kaldılar yani. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Pilot mülakat araştırma bulgularına göre şiddet eylemi sergileyen taraftar tipi de küfürlü slogandan hoşlanmayan taraftar tipi de bulunmaktadır.

Pilot mülakat araştırmada da asıl araştırmada da rastlanan deplasmanda azınlıkken rakip takımdan baskın olmanın daha fazla haz vermesi ve azınlık durumda kalındığında forma gizlememe davranışları üstünlük, erkeklik göstergesi çerçevesinde güç mücadelesi olarak okunabilir.

Deplasman taraftarın kendi takımının stadyumundan çoğu taraftar için daha tehlikeli nitelenmiş olup şiddetle ilişkisi içinde can kaygısı ve hayatta kalma meselesi ile özdeşleştirilmiştir.

Bir kere deplasmanda zaten siz bir tribe giriyorsunuz. Biz böyle sanki düşman askeriyiz içeri sızıyormuşuz gibi. Böyle bir hava oluyor. Çok da döverler deplasmana giden taraftarları da. Yani orada böyle hayatta kalma meselesine dönüyor olay. Takımı geçtim, siz sanki bir ordunun mensubuymuşunuz gibi oluyor. Yani işin içine bir şiddet boyutu giriyor deplasmanda... Ya kavgaya karışabilir miyim ya bize laf atarlarsa ya bize bir şey yaparlarsa diye. O yüzden bence insan kendi stadında yani ev sahibi olduğu maçları izlerken bence daha rahat o futbola konsantre olabilir. Diğer türlü biraz can kaygısı devreye giriyor. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Kadın taraftarın zarar vermeyecek insanlarla oturmak için VIP tribünü tercih ettiği gözlenmektedir. Pilot mülakat araştırmada G02'nin azınlık olup rakip takımla bir araya geldiği durumda formasını gizlemesi kadın görüşmeci olduğundan önem arz etmektedir. Evde stadyumdakinden daha coşkulu izlerken stadyumda evdekine göre kontrollü izlemektedir. Aynı zamanda kadın taraftarların deplasman şehrine gittiklerinde rakip takımlıların onlara "kadın oldukları için" bir şey yapmadığının yansıtılması, gösterilen güç ve mücadelenin yalnızca erkekler arasında var olduğunu, şiddetin de erkekler arasında bu mücadelenin sonucunda doğduğunu gösterir niteliktedir.

Sadece maça gideceğiz diye deli cesaretiyle kalktık, gittik. Ve orada Eskişehir tribününden aldık. Ama bu arada VIP tribününden alalım ki biraz daha bize zarar vermeyecek insanlarla oturalım. Meğerse tribün grubunun yanına oturmuşuz. İlk gittiğim maçta Eskişehirliilerin arasında bir Fenerbahçeli olarak maç izlemiştim. Tabi gün boyu Eskişehir sokaklarında

Fenerbahçe atkımla gezinmişim ve tribün lideri Apo'ydu sanırım hatırlamıyorum ismi öyleydi, böyle yolda beni durdurup annemle ikimizin önünü kesip böyle boynumdan atkıyı çıkartıp bunu burada takarsan seni döverler falan demişti bana. ... Telefonumun ekranında böyle koskoca bir Fenerbahçe bayrağı var. Yerimde oturuyorum ve arkamdaki adam bana dikmiş gözünü bakıyor. Sonraki sabah otelde annemle kahvaltı yaparken bakıyorum arkamdaki adam karşımda. İşte öyle bir muhabbet kurmuştuk işte o abiyle de tanışmıştık. İşte aaa iyi ki anlamadılar orada bizim Fenerli olduğumuzu demiştim. O da anladılar ama seslerini çıkarmadılar demişti. Kadınsınız diye bir şey yapmadılar dedi mesela. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Galatasaray şampiyon olmuştu o yıl. Sokakta da işte insanlar formalarını giyinmiş geziyorlardı. Eskişehir'de de baskın taraftar grubu Eskişehirspor'un taraftarıdır. O grupta insanlar Galatasaray forması giyen 2 kişinin yanına yaklaşip formayı çıkartmalarını istediler. Tabi bu biraz da böyle kabaca bir şekilde oldu ağır hakaretler eşliğinde. Ve onların ellerinden formalarını çıkartıp aldılar. Hatta bir tanesi kadındı. Onun formasını çıkartmaya çalıştılar. Tabi o durumda araya esnaf falan girdi böyle bir şey olamaz falan hani o kadın olduğu için. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Şiddet ibarelerine sloganlarda dahi rastlanmaktadır. Bunun dışında taraftarın sergilediği hareketler (yumruk yapıp havaya kaldırma gibi) yine taraftar tarafından o saldırganlığı ve şiddeti sembolik olarak yansıttığı için seçilmektedir.

“Dilimde şarkıların gündüz gece, Deli gibi aşığız Fenerbahçe, Bu dünyayı yakarız senin için, Şampiyonluk gelince”... Bir de mesela şu benim çok dikkatimi çeker, mesela atıyorum bütün herkes tezahürat yaparken beste söylerken hiç kimse alkışlamaz, herkes elini yumruk yapıp havaya kaldırır. Alkış çok daha nahif bir şey aslında, çok daha destekleyici bir şeydir... Ama hayır taraftar tamamen o coşkuyu, o saldırganlığı ister ya. O, yumrukta saklı bir şey. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Görüşmeciler tarafından futbol taraftarının sözlü ve fiziksel şiddet uygulamasının gerekçesi olarak rahatlama aracı olması, bireyin şiddete eğiliminin olması, alkol ve uyuşturucu gibi maddeler kullanması ve bunun bir güç göstergesi olması sebepleri sunulmuştur. Bununla ilgili olarak sözlü şiddetin/küfrün stadyumda doğal bir rahatlama yöntemi olarak nitelendiği görülmektedir.

Genelde tamamen o pozisyonlar üzerinden devam ediyor. Ama daha çok küfür endekslı, emin olun yani. Küfrü içinde barındırdığı bir spor maalesef. (Peki küfür genelde kime karşı ya da neye karşı oluyor?) Genelde inanılmaz bir düzeyde bir hiçliğe küfür diliyor aslında orada. Yani kişilerin şahsına değil de o anki pozisyon oldu ve hiçliğe küfrediliyor ama edilebiliyor. O da deşarj yöntemi. Orada atılan bir deşarj yöntemi. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Alkol ve uyuşturucu da taraftarlar tarafından şiddetin sebebi sayılmıştır.

Kesinlikle daha çok alkol ve uyuşturucu tetiklenmiş kavgalar. Çünkü genellikle çok mantıksız ve bir tanesinin genellikle ayakta duramayacağı kavgalar oluyor her zaman. (G23, 1989, Göztepelı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Taşlandıığımız çok oldu. Çok demeyeyim de 1-2 kere oldu. Camsız döndüğümüz oldu. Bu tarz şeyler. Genelde kaos, karışıklık, alkol, belirli bir kısım uyuşturucu... Öyle bir ortam. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Şiddet olaylarının nedeni güçlü olmak, ilkel dürtülerle birlikte bir güç ve erkeklik göstergesi olarak sebeplendirilmiştir.

İşte bahsettiğim o artık ilkel mi dersiniz ne dersiniz bilmiyorum ama en güçlü benim, biziz. Tamamen bundan kaynaklı. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Tablo.3. Futbolda Şiddet, Rekabet ve Düşmanlık, Bir Erkeklik Göstergesi Olarak Güç, Futbolda Kadın Algısı Ölçütlerine Göre Taraftarlık Tipolojileri ve Erkeklik/Kadınlık Biçimleri İlişkisi.

Görüşme ci	1.Ölçüt ³⁷	2.Ölçüt ³⁸	3.Ölçüt ³⁹	4.Ölçüt ⁴⁰	Taraftarlık Tipolojisi	Erkeklikler/Kadınlıklar
G33	Düşmanlık hissi	-	-	Kadın taraftar yanındaki muhabbetlerde sansür uygulanmaktadır.	Fanatik	Hegemonik Erkeklik
G1	Küfür	-	-	Ona göre kadın maç izlemeye engel teşkil eder.	Fanatik	Hegemonik Erkeklik
G29	Fiziksel şiddet	-	Forma saklamayı erkeklikle açıklama	Kadınla farklı tribüne gidilmesi gereklidir ama mümkünse kadın taraftarla maça gitmez. Ona göre kadının maçlarda bağırması iticidir.	Holigan	Hegemonik Erkeklik
G23	Sinirlilik hali	-	Karşı tarafı "susturma"/"bastırma" arzusu	Ona göre erkek stadyum ortamını bildiğinden kadını rahatsız olacağı ortama "sokmaz".	Fanatik-Deplasmancı	Hegemonik Erkeklik
G27	Sinirlilik hali	Savaş, düşmanlık	Azınlıkken forma gösterme davranışı	Ona göre kadın yanında muhabbetlerde sansür olur, kadın taraftar cinsiyetten dolayı deplasmana gelemmez.	Fanatik-Deplasmancı	Hegemonik Erkeklik
G16	Küfür ve yumruk hareketi	Fiziksel şiddet	Maskotu güçle tanımlama	-	Fanatik	Sindirilmiş Kadınlık
G19	Baskınlık, güçlü olma, linç etme	-	Güç gösterisi	Ona göre kadınla maça gitmek güç	Değişken-Fanatik-Deplasmancı	Hegemonik Erkeklik

³⁷ Futbolda Şiddet ölçütü.

³⁸ Rekabet ve Düşmanlık ölçütü.

³⁹ Bir Erkeklik Göstergesi Olarak Güç

⁴⁰ Futbolda Kadın Algısı ölçütü.

				vurgusunu sağlayamaz.		
G21	Homosoyal topluluk ve mekân düşüncesi, küfür	-	Güç vurgusu	Ona göre kadınlar tekniği çok bilmezler.	Müşteri-Çekirdekçi	İşbirlikçi Erkeklik
G9	Küfür	Rekabet ve düşmanlık hissi	Azınlıkken forma gösterme davranışı	Ona göre kadınlar fanatizmi erkekler kadar yaşayamaz.	Fanatik-Deplasmancı	Hegemonik Erkeklik
G25	Şiddet	-	-	Ona göre kadın taraftarla farklı tribün tercih edilmelidir.	Yerel-Fanatik-Deplasmancı	Hegemonik Erkeklik
G30	-	Rekabet ve düşmanlık hissi	-	Kadının yanında ölçülü hareket ve tepkide bulunmaktadır.	Çekirdekçi	İşbirlikçi Erkeklik
G3	-	Rekabet ve düşmanlık hissi, azınlık baskınlığının hazzı	-	Kadınla gitmemek, erkek erkeğe “şımarmak” tercih edilir.	Yerel-Fanatik-Deplasmancı	Hegemonik Erkeklik
G34	-	Rekabet ve düşmanlık hissi	Azınlıkken forma gösterme davranışı	Kadınlar farklı tribünü tercih etmeliler vurgusu. Kadın taraftar stadyuma grupla gelebilir. Yalnızca kadınların olduğu maçlara kadın taraftarı “götürmek” gereklidir.	Fanatik-Deplasmancı	Hegemonik Erkeklik
G26	-	Nefret	-	Ona göre kadın futbol bilmez.	Fanatik	Hegemonik Erkeklik
G24	-	Rekabet	-	Kadının tacize uğrama riski olduğundan kadınla stada gitmek istenmemektedir.	Çekirdekçi-Müşteri	İşbirlikçi Erkeklik
G20	-	Düşmanlık	“Kral” olma vurgusu	-	Değişken-Çekirdekçi	İşbirlikçi Erkeklik
G11	-	Üstünlük	Azınlıkken forma gösterme davranışı	Kadınlar erkekler kadar fanatik değildir.	Fanatik	Hegemonik Erkeklik
G6	-	Gençken sınırlılık hali	-	-	Değişken-Fanatik-Deplasmancı	Hegemonik Erkeklik

G13	-	Baskınlık, nefret	-	Kadın taraftarı yanında “getirmek” istememe durumu söz konusudur.	Müşteri-Çekirdekçi-Değişken	İşbirlikçi Erkeklik
G10	-	Rekabet	-	-	Değişken	İşbirlikçi Erkeklik
G4	-	Büyüklik	-	-	Yerel-Çekirdekçi	İşbirlikçi Erkeklik
G2	-	Küfür ve düşmanlık	-	“Kadınla stadyuma gitmem.”	Değişken-Çekirdekçi	İşbirlikçi Erkeklik
G31	-	-	Azınlıkken forma gösterme davranışı	-	Yerel-Fanatik	Sindirilmiş Kadınlık
G15	-	-	Maskotu güçle tanımlama	-	Müşteri-Çekirdekçi	İşbirlikçi Kadınlık ⁴¹
G14	-	-	Maskotu güçle tanımlama	-	Çekirdekçi	İşbirlikçi Erkeklik
G33	-	-	Azınlıkken forma gösterme davranışı	-	Fanatik	Hegemonik Erkeklik
G7	-	-	Azınlıkken forma gösterme davranışı	-	Yerel-Müşteri	İşbirlikçi Erkeklik
G28	-	-	Maskotu güçle tanımlama	-	Değişken-İlgisiz	İşbirlikçi Kadınlık
G32	-	-	-	Ona göre kadınların çok fanatik olması gereksizdir.	Çekirdekçi	İşbirlikçi Erkeklik

Bu çalışmada hegemonik erkeklik ve futbol fanatizmi ilişkisi dört ölçüt altında incelenmiştir. İlk ölçüt futbolda şiddet kategorisidir. Futbolda şiddet konusunda söylemde bulunan 10 görüşmeci taraftarlık tipolojisine bağlı olarak erkeklikler ve kadınlıklar bağlamında değerlendirilmiştir. Erkeklikler bağlamında R. W. Connell’in “Hegemonik Erkeklik”, “İşbirlikçi Erkeklik” kavramları ele alınmış olup kadınlıklar bağlamında ise “Sindirilmiş Kadınlık” ve “İşbirlikçi Kadınlık” kavramları türetilmiştir. “Sindirilmiş Kadınlık” ataerkiyi aktif bir biçimde genel davranış ve söylemlerinde yansıtan kadını tanımlarken türetilmiş olan “İşbirlikçi Kadınlık” kavramı pasif bir biçimde ataerkiyi kimi davranış ve söylemlerinde yansıtmaktadır.

Taraftarlık tipolojilerine bağlı olarak futbolda şiddet ve futbol fanatizmi ilişkisi analizde karşılaşılan önemli nokta fanatik, holigan ve deplasmancı tipolojilerin hegemonik erkeklik ve sindirilmiş kadınlıkla ilişkili olarak ortaya çıktığıdır. Diğer

⁴¹ Bu kavram ataerki düzeninin yeniden üretiminde pasif bir biçimde rol oynayan kadınlar için üretilmiştir.

tarafından müşteri ve çekirdekçi kategorilerinin işbirlikçi erkeklikle ilişkili olarak öne çıktığı bulgular arasındadır.

Tabloda hiçbir ölçüt türünde yer almayan G2, G5, G8, G12, G17, G18 ve G22'nin değişken, çekirdekçi, müşteri ve ilgisiz taraftarlık tipolojilerinde yer almaları kayda değerdir.

Futbolda şiddet ölçütünde düşmanlık hissi, küfür, fiziksel şiddet, sinirlilik hali, linç, baskın ve güçlülük vurgusu, homososyal mekân düşüncesi gibi örneklerin yer aldığı görüşmeciler söylemleri yer almıştır. 10 görüşmecinin futbolda şiddet ölçütü kapsamında söylemleri bulunmaktadır. 10 görüşmecinin 8'i fanatik tipolojisini barındırmaktadır. 1'i holigan 1'i ise müşteri-çekirdekçi tipolojisinde bulunmaktadır. Fanatik ve holigan tipolojisi barındıran görüşmecilerin futbolda şiddet söylemleri ekseninde hegemonik erkeklik kategorisini, müşteri-çekirdekçi tipolojinin ise işbirlikçi erkeklik kategorisini yansıttığı görülmüştür.

Rekabet ve düşmanlık ölçütünde savaş ve düşmanlık hissi, fiziksel şiddet, rekabet ve düşmanlık hissi, azınlıkken baskın olmanın hazzı, nefret, üstün ve baskın olma arzusu, sinirlilik hali, "büyük" olma vurgusu, küfür örneklerine rastlanmıştır. Bir erkeklik göstergesi olarak güç ölçütünde forma saklamanın erkeklikle açıklanması, karşı tarafı susturma bastırma arzusu, azınlıkken formayı gösterme davranışı, futbol kulübü maskotunu güçle tanımlama, güç gösterisinde bulunma, güç vurgusu örneklerine rastlanmıştır.

Futbolda kadın algısı ölçütünde kadın taraftarın yanındayken hemcinslerle olan muhabbete ve davranışlara sansür uygulama, kadınların maç izlemeye engel teşkil ettiği görüşü, kadınla stadyuma maç izlemeye gitmek istememe, kadının maçlarda bağırmasının itici olduğu görüşü, kadın taraftarla maça gidildiğinde sakın tribünde bulunma gerekliliği, kadınların deplasmana gidemeyecekleri görüşü, kadın taraftar olduğunda taraftar gücü yansıtamaz görüşü, kadınların futboldan anlamadığı görüşü, erkek erkeğe maç izlemenin daha konforlu olduğu görüşü, kadınların fanatik olmasının yadırgandığı ve eleştirildiği örneklere rastlanmıştır.

4.2.Rekabet ve Düşmanlık

Stadyumda oluşan sözlü ve fiziksel şiddetin genel sebepleri rekabet, düşmanlık hissi, baskın olma ihtiyacı, kazanma ve güçlü olma arzusu olmaktadır. Fenerbahçeli taraftarların genel olarak Galatasaraylı taraftarları, Galatasaraylı taraftarların genel

olarak Fenerbahçeli taraftarları, Beşiktaşlıların genel olarak Galatasaraylı taraftarları ezeli rakip olarak görüp düşmanlık hissi duydukları görülmektedir. Ezeli rakip olunan takımın stadyumuna dahi düşmanca hisler beslenebilmektedir. Karşıt takımı tutan taraftarların arkadaşlığını bitirdiği durumlara rastlanmaktadır.

03.10.2021 saat 16.00'da Kadıköy Şükrü Saracoğlu Stadyumu'nda gerçekleştirilen ve tarafimca gözlem yapılan Fenerbahçe-Kasımpaşa maç esnasında Kasımpaşa oyuncularından darbe alıp sahada kalan kişiye Fenerbahçe taraftarı "geber lan a.... k....un i....si" demiştir. Bu söylem taraftarların rekabet ve düşmanlığı yansıtır niteliktedir.

Takım olarak da herkes zaten Galatasaray diyor birbirlerine düşman olarak gördükleri için. Bence de Galatasaray. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Galatasaray Fenerbahçe gibi bizim dış bilemediğimiz diyeyim, taraftarlar arasında rekabetin olduğu da diyebiliriz, bu deplasmanların öncesinde çok daha heyecanlı oluyor tabi (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı)

Trabzonspor Fenerbahçe üzerine iki arkadaşın kavga edip yıllarca konuşmadığını biliyorum. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Fenerbahçe nefret edilen bir takım... Fenerbahçe'yi gördüğüm zaman da sinirleniyorum onu da söyleyeyim. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

[Rekabet hissi] Üzgünüm ama evet. Benim mesela yakın arkadaşlarımdan biri Galatasaraylı ve ben onu o an orada görsem... Yani git yaa buradan falan derim yani. Böyle bir omuzundan iterim yani o anda. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik).

[Rakip takımın stadyumu] Yarattığı etki de en fazla düşmanlık olabilir. Karşıt görüş. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Futbol bakımından Fenerbahçe'yle yarıştığımız senelerde çok fazla şampiyonluk kaybedilince ve bu bazı şampiyonlukların içerisinde şike tarzı şeyler girdiği için Fenerbahçe'ye karşı bir nefret duygusu olabiliyor (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Rakip takımlar arası şiddet ve nefret hisleri görülmektedir. Görüşmeciler Türkiye'deki futbol takımları arasında din, ırk kaynaklı bir nefretin değil ama desteklenen takım renklerine bağlı bir nefretin var olduğu ileri sürülmüştür. Karşı takıma karşı hissedilen düşmanlığın şiddet yansıması holigan olarak nitelendirilebilecek görüşmecide gözlemlenmiştir.

Araştırmacı: Stadyumda maç izlerken hiç anlaşmazlığa tanık olduğunuz oldu mu? Görüşmeci: Yani maçta kavga çok oluyor. Özellikle sevmediğimiz diyeyim yani taraftarın öyle adlandırdığı takımlar olduğu zaman çok daha kavgalar oluyor. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Şöyle mesela bir Real Madrid-Barcelona rekabetine baktığımızda bu rekabet daha öncesi işte Madrid İspanya Krallığı tarafından katledilen Katalanlar ile işte kralın taraftarları arasında olan bir savaşın aslında bugünlere gelmesi. Veya Lazio-Roma da faşistlerle biraz daha komünistler arasında olan durumun neticesidir. Bizim Türkiye'de ise bir Galatasaray'la Fenerbahçe'nin arasında sosyoekonomik olarak dini olarak mezhep olarak ırk olarak hiçbir farklılık yok. Yani ben ne isem işte Müslüman bir Türk isem ben veya Hıristiyan bir Kürt isem atıyorum Fenerbahçe'de de aynı şekilde birisi aynı etnik özelliklere sahip olabilir. Türkiye'de biraz daha

sadece ve sadece o renklerin mensubu olduğu için bir nefret var aslında. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Yani işte su şişesi fırlatıyorsun, bozuk para fırlatıyorsun, hani elinden gelse geçeceksin oraya böyle kavga edeceksin, dövüşeceksin, belki bir hiç uğruna ama o anda düşmanlık hissini sonuna kadar tadıyorum yani. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Stadyumun bir savaş alanına benzetilmesi ile duyulan haz bir güç mücadelesinden duyulan hazzı yansıtmaktadır. Ezeli rakibe karşı düşmanlık ve iğrenme hissi gözlenirken deplasman düşman evi gibi görülmekte ve buna bağılı olarak deplasman stadyumundan korku duyulmaktadır.

Stada giriş anı, indiğimiz anki o toplulukla bir beste... Bir savaşa gitmişsin de böyle seni izliyorlar da... Onun verdiği bana verdiği haz çok büyüktür yani. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Üstteki başkanlar parasını yiyor işine bakıyor, taraftarı kışkırtıyor. Taraftar birbirine düşman oluyor. E ben dışarıda çok samimi olduğum adamla stada gelince niye kanlı bıçaklı gibi hissediyorum kendimi? Bunlar insanı soğutuyor bence... Çünkü artık böyle bir nefret aşıladılar. Ben dediğim gibi adama stadın içinde düşmanım gibi bakıyorum... Bu da bence üstteki kişilerin yaptığı şeyler. Çünkü eskiden de vardı evet ama bu kadar yoktu bence. Son dönemde o nefret çok arttı. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Ezeli rakibin, çok sevmediğin bir takım. İğrenerek bakış söz konusu benim için. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

İlk deplasmanımdan pay biçecek olursam enteresan tabi. Gidiyorsunuz sizi polisler karşılıyor. Herkes de düşman gibi davranıyor. Sanki böyle bir Türk şeyi olarak Yunanistan'a gitmişsiniz de böyle Trabzon deplasmanıydı özellikle. Değişik duyguydu yani insan ürkebiliyor. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Taraftarlara göre düşmanlık hissi maç esnasında stadyumda oluşmaktadır. Stadyumun dışında gözlenen düşmanlıklar rakip olduğunu belirten göstergeler barındırmasına bağılı gelişmekte veya rakip takımın stadyumuna karşı duyulmaktadır. Maç esnasında oluşan düşmanlık hissini sebebi baskın olma çabası olabilmektedir. Karşıt takımla azınlık durumdayken bir arada olmak taraftarlarda tedirginlik ve gerilim yaratmaktadır. Bu korku durumunda Görüşmecinin “abi” desteği beklentisi de erkekler arası güç mücadelesinde kendini ispatlayan biçiminde yorumlanabilir.

[Karşı takımının taraftarına karşı düşmanlık hissi] Stadyumun içinde evet, çok fazla. Yani dışarıda bu o kadar değil ama stadyumun içinde çok fazla. Çünkü sizin gösterdiğiniz tepkiye karşı bir tepki alıyorsunuz karşıdan. Daha baskın olmaya çalışmak, daha saldırgan olmaya çalışmak gibi eylemler olabiliyor. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

[Azınlık durumda] Ya illaki bir korku hissederim yani. Bu nedenle ölen insanlar var çünkü... İllaki bir korku hissederim ama illaki oranın içinden o tribünden de bir abi çıkar ve seni korur diye düşünüyorum yani. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Maç kaybedildiğinde oluşan nefret hissi güç mücadelesinde yenik düşme sonucu diğerlerinden -dalga geçme potansiyeli olanlardan- soyutlanmayı ya da “uslu” bir şekilde dağılmayı beraberinde getirmektedir. Karşıt takımla bir araya gelmenin tehdit yarattığı düşünülmektedir. Futbolcular arasındaki gerilim de taraftar arasındaki

düşmanlığın sebebi olabilmektedir. Görüşmeciyeye göre düşmanlık hissi maç esnasında orada taraftar olarak var olma ve kimliklenme ile gelmektedir.

Maçı kaybettiğimde kendimi tamamen soyutlamak istiyorum ya. Hem sosyal medyadan hem arkadaş ortamından. Hele önemli maçlarsa. Biraz nefret duygusu oluşuyor açıkçası. ... (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Eğer maçı galip geldiysek maç sonunda çıkışta bestelerle yürüyüş yaparak o şekilde terk ediyoruz stadi. Eğer yenildiysek gayet uslu bir şekilde herkes kafası önünde o şekilde dağılıyoruz (G7, 1996, Beşiktaşlı, E, Müşteri-Yerel)

[Karşı takımının taraftarına karşı düşmanlık hissi] 4-5 sene önce Sarıyer'de bir maçımız vardı. Maç öncesi çiçekler miçekler... Onlar geliyor böyle siz bizim kardeşimizsiniz. Maç 0-0... Artık 90+3-4. Bizim Göztepelili bir futbolcuyla Sarıyerli bir futbolcu kavga eder gibi oldu. Sonra tribünler birbirine bir girdi. Tomalar momalar Sarıyer savaş alanına döndü mesela. O zamandan beri mesela Sarıyer'le tırnak içinde "düşman" olduk. Halbuki bu tamamen 3.ligteki iki tane futbolcunun birbirini itmesiyle başlayan bir gerginlik oldu. (G23, 1989, Göztepelili, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Düşmanlık hissini bir diğer sebebi ise kazanma ve kaybetme meselesidir. Mücadelede "biz kazanmalıyız" arzusu beraberinde rekabet ve düşmanlığı getirmektedir. Güç mücadelesinde kaybeden düşmanlık hissi duymaktadır, kazanma ise güçlü olma göstergesi sayılmaktadır. Taraftar kendi stadında baskınlığı yaşama amacıyla stada giderken, deplasmanda dışlanma ve azınlık olma duygusunu tatmaktadır.

Yani bu birazcık daha kendinizi bırakıp, orada bir taraftar kimliğiyle var olmaya başladığınız andan itibaren artık ister istemez orada sizin karşınızda bir düşman olduğunu düşünüyorsunuz yani o taraftar ve takıma karşı. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

[Karşı takımının taraftarına karşı düşmanlık hissi] Kazanma ve kaybetme noktasında oluşuyor ister istemez bence bu. Ya biz kazanmalıyız ve onlar kaybetmeli. Ve onların kaybetmesi için de bir düşmanlık ister istemez gerçekleşiyor yani. Çünkü onlar bizi yenerseniz yani biz bir şey yitireceğiz. Kendimiz de aslında bu yenilgiyi tadacağız. O yüzden aslında biz onlara karşı kazanmalıyız. Yani o rekabet hissi o düşmanlığı da birazcık getiriyor ister istemez. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Ya düşmanlık oluşsa dahi o anlık oluşan bir şey, bir duygu... Daha çok maçı kaybeden taraf için olacak bir şey, bir olay yani. (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik).

Sakaryaspor ve Kocaelispor arasında yaşanan olayda sembolik üstünlük (plakanın skorda görünmesi) sağlanmaması için Kocaelispor'un kendi kalesine gol atması rekabette üstünlüğün yalnızca kazanma kaybetmede değil sembolik olarak da ezeli rakipler arasında sürdüğünü gösterir niteliktedir. Deplasmanda baskınlık karşı tarafta olduğundan sevinci sınırlama davranışlarında bulunmakta ve korku hissedilmektedir.

Sakaryaspor-Kocaelispor maçı. Bu iki işte birbirine komşu şehir birbirleri arasında büyük bir rekabet var işte yıllardır... Maçın herhangi bir ilin plakası ile bitmesi durumu var. Ve bu diğer tarafı büyük bir aşağılama olarak gösteriliyor. İşte 54 Sakarya'nın plakası. Yıllar önce Sakarya Kocaeli'ni Kocaeli'nde 5-4 yenmiş. Ya da 4-1 yenmiş falan. Bu taraftar grupları tarafından aşırı kullanılan bir söylem ve işte büyük maçlar olarak gösteriliyor bu... Bizim gittiğimiz maçta da Maç 4-1'e geldi. İşte Kocaeli'nin plakası skor tablosunda gözüktü. Tabi taraftarlar

falan çok mutlu. Ve ondan sonra Kocaelispor kendi kalesine gol atma kararı aldı kendi arasında konuşarak. Yalnızca bu 4-1'lik skoru bozup 5-1 yapmak için. Ve o an gerçekten çok ilginçti. Yani bir anda maçı takip ediyorsunuz ve işte kaleci arkadaşına topu verdi savunmadan ve o gidip kendi kalesine gol attı. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Deplasmana gittiğinizde -tabi gittiğiniz deplasmana göre de değişiyor bu fark- taraftar sayısı fazlaysa kendinizi bir kafesin içerisinde mahkum edilmiş gibi hissediyorsunuz. Çünkü genelde atmosferi onlar oluşturuyorlar, genelde baskıyı onlar kuruyorlar. Bir taraftar olarak baktığınızda size psikolojik olarak bir şey oluyor yani baskı oluyor. Onlar gol attığında daha fazla bir üzüntü içinize geliyor... Deplasmanda takımınızın attığı gole sevinmenizde belli bir seviyede tutmanız gerekiyor. Çünkü onun daha fazlası karşı takım taraftarını kızdırabilme ihtimali ve size karşı olumsuz davranışlar getirebilme sonuçlarını doğurabileceği için (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Maç kazanıldığında arkadaşla dalga geçme, karşı tarafı ezici üstünlük hissi görülmektedir. Rakip takımla karşılaşma halinde rekabetin daha yoğun hissedildiği görülmüştür. Taraftarlarda zaman içerisinde gençlikteki rekabet hissini ve düşmanlığın azaldığı, gençliklerinde ise bu hissini fazla olduğu vurgulanmıştır. Yaşı küçük olanlarda fanatizm, ötekileştirme ve düşmanlığın daha fazla olduğu görüşü dile getirilmiştir.

[Maç kazanıldığında] Yani çok mutlu oluyor insan. Tabi gurur da çok büyük oluyor bu sırada. Daha sonra arkadaş ortamında konuşulduğunda bunu güzel şevkle anlatabiliyoruz. İşte o kişinin gözünün içine baka baka -yenildiğimizde de gözünün içine bakabiliyoruz da hani- bu sefer iyice ezici bir üstünlükle konuşabiliyoruz yani. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Hepimiz belli bir yaşa kadar rakip taraftarı boğmak istiyoruz. Ama aslında bir yandan da yaşımız ilerledikçe anlıyoruz ki hepimiz biricimiz ve çok kıymetliyiz (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Trabzonspor formasıyla o kadar Fenerbahçelinin arasında durmak gerer. Size bakışları... Ergenlerde daha çok oluyor böyle sizi düşmanlaştırma ötekileştirme, bu öteki başka takımın taraftarı gibi. Desteklemeye gelmişse bize karşı diye bir tavır algılıyorsunuz göz göze geldiğinizde. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi).

Benim eldivenlerim vardı üzerinde Beşiktaş falan yazıyordu. Metrobüstem Fener taraftarı doldu. Maç kimin? Fenerbahçe-Beşiktaş maçı. Şimdi ben orada o eldiveni çıkartsam cebimden sıkıntı çıkacak biliyorum. Orada sağduyu devreye giriyor... Ama orada da kendimi motive ediyordum. Ya akşam yeneceğiz falan bunlara haddini bildireceğiz. Yani öyle maça dair heyecanımı da arttıran bir unsur oluyordu o. Ya sinirlenme değil de bir nevi rekabetin daha yoğun yaşanması diyebilirim buna. (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Deplasmanda kazanma ve baskı kurma azınlığın gücünü yansıttığından daha fazla haz verici olarak nitelenmektedir. Karşı takımla bir aradayken azınlık olmak korku hissi ve saldırı beklentisi yaratmaktadır. Kendi takımının stadyumunda daha baskın, güvende ve rahat hissedilmektedir. Kayıp, yas tutulması gereken bir yitimken, kazanma güç gösterisidir.

Rakip takımı kendi sahasında gidip hem tribün anlamında onların önüne geçmek hem de maç bittiğinde skorboarda göre orada gülen taraf olmak muazzam bir manevi haz kaynağı açıkçası yani. (G6, 1992, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Kendi evinizde iyi tribün yapmaktansa deplasmanda iyi tribün yapabilmiş olmak -orada sayıca daha dezavantajlı durumda olduğunuz için- daha keyif veriyor. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmanlı).

Kendi takımının maçına gittiğin zaman kesinlikle o kalabalığın içinde daha rahat hissediyorsun. Çünkü tribünde baskın olan grup sizsiniz... Daha güvende hissediyorum. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Türkiye-Fransa maçına gitmiştim... Fransızlarla Konya sokaklarında biz muhabbet ettik biraz işte maç ne olur diye şakalaştık. Hatta fotoğraf filan çekinmiştik. Aynı ekiple biz maç sonu karşılaştık. Maçı biz kazanmıştık. Onlar gelip bizi tebrik etti çok şaşırtıcı bir şekilde. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Karşı takım size küfretmeye başladıysa sizin tuttuğunuz takım üzerinden tabii bir düşmanlık gelişiyor. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi)

Futbol maçı izlerken kişilerdeki ilkel davranışların ortaya çıktığı görülmektedir. Gustave Le Bon'a (1997) göre kitle haline gelindiğinde bilinçli kişilik silinir, kolektif bilinç oluşur, kitle bir varlık haline gelir, kitleyi meydana getiren bireylerin farklı özellikleri silinerek kolektif ruh haline gelinir. Kitle halinde bulunan insan artık kendisi değildir, bu durum medeniyetten uzaklaşıp ilkel insanlara yaklaşırlar. Kişiler içgüdüleriyle hareket eden bir varlık haline gelirler. Aşağıdaki görüşmeci söyleminde taraftarların ilkelliği betimlenmiştir.

Bence çok insan içindeki savaş, mücadele, ne bileyim hatta "hayvanlık" kabul edilebilecek hareketlerin aslında taraftarların içinde çok daha rahat gözlemlenebildiği görülüyor. O deplasman yasağı uzun süre sonra kalktığında Beşiktaş taraftarı o derbi maçına ve gerçekten şampiyonu belirleyecek derbi maçına geldiklerinde ya sanki bunlar düşman bir ülkenin düşman bir topluluğuymuş ve aynı dili konuşmuyormuş ve beraber metroda dönmeyecekmişiz gibi aşırı tepkiler verildiğini gördüm. Açıkçası karşı taraf da az olan grup daha hırçın oluyor. Daha saldırgan oluyor. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Hegemonik erkeklik ve futbol fanatizmi ilişkisinin incelendiği dört ölçütten ikincisi rekabet/düşmanlık kategorisidir. Futbolda rekabet/düşmanlık konusunda söylemde bulunan 15 görüşmeci taraftarlık tipolojisine bağlı olarak erkeklikler ve kadınlıklar bağlamında değerlendirilmiştir.

Taraftarlık tipolojilerine bağlı olarak rekabet/düşmanlık ve futbol fanatizmi ilişkisi analizde karşılaşılan önemli nokta fanatik, holigan ve deplasmancı tipolojilerin hegemonik erkeklik/sindirilmiş kadınlıkla ilişkili olarak; müşteri ve çekirdekçi kategorilerinin ise işbirlikçi erkeklikle ilişkili olarak öne çıkmasıdır. Yerel ve değişken tipolojilerinin erkeklikler/kadınlıklar sınıflamasında belirleyici rol oynamadığı görülmektedir.

Rekabet ve düşmanlık ölçütünde kazanma ve kaybetme üzerinden mücadelenin/yarışın gerçekleşiyor olması, ve kaybetme üzerinden "alay edilme"nin ön planda yer alması erkeklik mücadelesinin futbol taraftarları arasındaki yansımasıdır.

Rekabet ve düşmanlık ölçütünde savaş ve düşmanlık hissi, fiziksel şiddet, rekabet ve düşmanlık hissi, azınlıkken baskın olmanın hazzı, nefret, üstün ve baskın olma arzusu, sinirlilik hali, “büyük” olma vurgusu, küfür örneklerine rastlanmıştır. 15 görüşmecenin rekabet ve düşmanlık ölçütünde söylemleri bulunmaktadır. 15 görüşmecenin 8’i fanatik, 6’sı çekirdekçi, 1’i değişken taraftarlık tipolojisinde bulunmaktadır. Fanatik tipolojiyi barındıran görüşmecilerin rekabet ve düşmanlık söylemleri ekseninde “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık” kategorilerini, çekirdekçi ve değişken tipolojilerin ise “işbirlikçi erkeklik” kategorisini yansıttığı görülmüştür.

4.3.Bir Erkeklik Göstergesi Olarak Güç

Alemdar ve Erdoğan’a (1994) göre spor, toplumsal cinsiyet rollerini destekleyerek “erkek uğraşı” olarak ele alınır. Spor, erkeğin aktif, saldırgan, rekabetçi olduğunu yeniden kanıtlarken kadınların futbol oynaması alay konusu olarak ele alınmaktadır.

Güç ve erkeklik göstergeleri mülakat söylemlerinde paralel seyretmektedir. Gücü erkekler arasında erkek mücadelesi için göstermek, deplasmanda azınlık durumda olmak azınlık oluştaki baskınlığın daha fazla haz sağlaması, kazanmanın diğeri üstünde üstünlükle ve diğeriyle dalga geçmeyle ilişki içinde açıklanması gibi örnekler bir erkeklik göstergesi olarak güç konusunda verilebilir. Azınlık olarak karşı tarafı “susturma”, formayı saklamama aksine göstermeye çalışma bir meydan okuma, bir erkeklik göstergesi olarak güç mücadelesine örnek teşkil eder.

Farklı forma ile gezinen taraftarın Trabzon’da büyük problem haline gelmesi fakat İstanbul’da sorun olmaması önemlidir. Trabzonspor’un Trabzon’la bütünlük bir şehir takımı olması Trabzon’u diğeri takımları destekleyenler için korkutucu kılmaktadır. İstanbul’da takımlarla özdeşleşmiş belli semtler (Kadıköy-Fenerbahçe, Taksim-Galatasaray, Beşiktaş-Beşiktaş) maç günleri diğeri takımları destekleyenler için Trabzon’daki gerginliği barındırır da bu, maç günü ve stat çevresi dışında sürekli olarak gerçekleşen bir durum değildir. Sürekli olmamasının sebebi İstanbul’un bir metropol olup içinde çeşitli taraftar gruplarını barındırması olarak düşünülebilir.

Deplasmana gidecek olsam binlerce kişiye karşı çok ufak bir grup olacaktık. E orada birlik ve beraberlik daha güçlü olurdu diye düşünüyorum. Orada samimiyet de daha fazla olurdu... Deplasmanda bunların daha fazla olacağını düşünüyorum. Çünkü büyük bir gruba karşı savaş veriyor gibi bir durumda olacaksınız o zaman. Büyük bir gruba karşı olacaksınız. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Görüşmeci: Tam tersi olsa Trabzon’da çok büyük sıkıntı. Ama İstanbul gibi bir yerde sıkıntı değil. Ama şu şekilde olur, herkes Fenerbahçeli ve ben Trabzonsporluyum o zaman hırkamı çıkartırım orada olduğumu belli ederim. Araştırmacı: Yani böyle bir durumda formanızı

saklama gibi bir şey olmaz? G: Hayır, kesinlikle. Aksine göstermeye çalışırım. Belli ederim kendimi. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Göztepe deplasman taraftarı çok böyle sesinin çıktığı bir maçta; o deplasmana gittiğiniz takımın taraftarının bile “Göztepe taraftarı bizi ne susturdu”, “Göztepe taraftarı olmak isterdim” vs. gibi şeyleri görmek çok çok hoşuma gidiyor. Deplasmanda en çok bu tavırlar hoşuma gidiyor diyebilirim. (G23, 1989, Göztepelili, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Ezeli rakibin stadyum çevresindeki forma gösterme çabası bir erkeklik biçimi olarak güç göstergesidir. Bunu bir kadın görüşmecinin söylemde dile getirmesi ise var olan ataerkil değerlerin benimsenmesinden kaynaklanan “sindirilmiş kadınlık” sonucudur. Forma saklanmadığı zaman bunun “erkekliğin onda dokuzu kaçmak” olarak tanımlamak ve karşıt takım taraftarına forma çıkarttırmak da bir erkeklik göstergesi olarak güç konusuna örnek teşkil etmektedir.

Kadıköy’e gidiyoruz abi Trabzonspor formamızı giyiniş gidelim. Normalde Beşiktaş ya da Galatasaray’da bunu çok yaşamıyoruz ya da Beşiktaş meydanında yürürken Trabzonspor formasına ihtiyaç duymuyorum ama Kadıköy meydanında bunu duyuyorum. O Boğa Heykeli’nin orada falan hani şey oluyorum “ya bu ne yaa! Keşke şurada formam olsaydı da bir fotoğraf çekinseydim.” Şeklinde bir anti şey oluyor. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Galatasaray’ın bir şampiyonluğunda bizim, Bursa’da Heykel diye bir meydan vardır şehrin göbeği gibi bir yer, oradan geçmemiz gerekiyordu. Şampiyon olmuştuk. Üzerimizde formalar vardı. Oradan geçerken de çok böyle anormal derecede şehrimizde İstanbul takımının şampiyonluğunu kutlatmayız diye sokağa çıkmışlardı. Böyle meşalelerle vesaire bağırıyorlardı. Orada biz de birkaç tane arkadaşımızla beraber geçerken bize saldırmışlardı işte... Ondandan sonra formanızı çıkarın dediler. En son hani biraz can korkusuyla can havliyle erkekliğin 9/10’u kaçmak olduğu için formamızı saklayarak devam etmiştik. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Kendi stadında çoğunluk olmak ve daha fazla ses duyurmak bir güç göstergesi olarak yansımaktadır. Yaşla fanatik duyguları azalan taraftarlar eskiden formayı saklamayacaklarını şimdi ise saklayabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu da zamanla oluşan fanatizm düzey değişiminin zamanla güç gösterisi erkeklik gösterisi yapmama gibi sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Kendi stadyumunda kendi taraftarınla daha genişsin, daha fazla sesini duyurabiliyorsun, daha fazla yankı yaratabiliyorsun. O yüzden daha zevkli oluyor. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Araştırmacı: Böyle bir durumda formanızı saklar mısınız? Görüşmeci: Çevremdeki insanlar bana kötü kötü bakıyorlarsa saldıracak gibiyseler şu anda saklarım. Belki önceden ama saklamazdım. Hani o saçma fanatik duyguyla dayak bile yiyecek olsam hani inadına gösterirdim kafa tutardım. Ama şu an zaten forma bile giymiyorum. (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Araştırmacı: Böyle bir durumda formanızı saklar mısınız? Görüşmeci: Yani olayın atmosferin nasıl geliştiğini bilemem ama şimdi saklamam derim. Okuduğumuz üniversitede, Samsun’da... Hiç böyle saklama girişiminde bulunmadık. Tabii pankart taşıyorsak, eve pankart götürmemiz gerekiyorsa (pankart bizim için kutsal bir şey) onu kaptırmamak için tabii herkes üstünü başını çıkartıp kamufle bir şekilde gitmeye çalışıyorduk ama onun dışında saklamıyorduk ya. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Görüşmecinin anlattığı olayda azınlığın daha baskın olmayı sağlayabilmek için İstiklal Marşı için maç öncesi verilen es'te tezahürat yapması güç mücadelesindeki üstünlüğün ne kadar önemli olduğunu yansıtmaktadır. Azınlıkken baskın olmak, milli değerlerden üstün gelmiştir.

Bir yerin asıl taraftarı gelen misafirlerin sesini kesinlikle duyulmayacak kadar bastırmaya çalışır. Hele böyle kritik derbi maçında bu kesinlikle beklenir. Gerçekten de öyle oldu fakat İstiklal Marşı ve saygı duruşu için Galatasaray taraftarı sustuğu zaman o susmayı fırsat bilip o deplasmana gelen bir grup Beşiktaş taraftarı kendi tezahüratını yapınca... Ya bu çok sınır bozucu oldu yani statta herkes o an çıldırdı. Onlar da garip yani kendince bir fırsat bulup bir şey yapıyorlar. Ama bu hem çok nahos bir durum oldu hem de aslında sakin olan Galatasaray taraftarını çok sinirlendirdi. Çünkü hem orada bir kutsallık ya da bir saygı durumunun iptali hem de bizim statta böyle bir sesi ele geçirme denemesi. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Karşı takımına nefretle bakma görülürken “koyup geçme” tabiri kullanılmaktadır. Bu tabir karşı takımını dışlaştırarak aşağılamakta bu da kazanmanın güç mücadelesindeki “üstün” olma durumunun erkeklik göstergesi olarak yansımalarının en temel unsuru olarak göze çarpmaktadır. Bourdieu'nün girme-çıkma yumuşak-sert gibi karşıtlıklarda dahi üst belirlenimle anlam kazandığını belirttiği bu tabirler “koyan”ı aktif duruma getirirken “koyulan”ı pasif kılmakta, “koyulan”ı dışlaştırırken “koyan”ı erileştirmektedir. Bu söylemdeki temel sebep de erkeklik mücadelesi içindeki dalga geçilen olmama ve en temelinde -dışlaşmeme- durumudur. Dışlaşma korkusundan doğan bu üstünlük mücadelesinde sürekli sınıandığı için bireysel kazanan bulunmamakla birlikte esas kazanan, eril düzenin sürekliliği olmaktadır. Golün/üstünlüğün erkeklik göstergesi olması sonucu hakaret içerikli hareketler sergilendiği gözlenmektedir. Erkeğin ağlaması “az rastlanır” olduğundan kazanma durumunda bunun var olması futbol takımına bağlılığa işaret olarak görülmektedir. Rakiple yakın olmanın daha fazla haz sağlaması, küfürleşmek, fiziksel şiddette bulunmak da rekabet, düşmanlık ve güç gösterisi yansıması olarak yorumlanabilir.

[Rakip takımın stadyumu] Yani nefret duyarcasına bakıyorum bir yandan, bir yandan da işte dediğim gibi hani burası... Argo konuşmak istemiyorum ama hani böyle şey bir şey işte koyup geçiyoruz gibi bir durum oluşuyor yani. Şey fark etmez bize hani dercesine bir düşünce oluşuyor yanından geçerken. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Gol olduğu zaman gol atarsak deplasman tribününe dönerek hakaret içeren hareketler de sergiledim beden diliyle. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Sinan Gümüş bir gol daha attı maç 2-1 oldu. Biz maçı kazandık. Ve o gol anında arkadaşımınla beraber böyle çok az rastlanacak şekilde iki erkek sarılarak ağlamıştık... Çok duygu boşalması olmuştu. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Benim kombinem ultrAslan'ın karşısındaki kale arkasıydı. Ama şöyle bir avantajı vardı benim de bulunduğum bölgenin, benim bulunduğum noktayla da deplasman tribününün arası... 10 metre falan oluyordu açıkçası. Hani o anlamda bir Fenerbahçe taraftarıyla bir küfürleşmek hani böyle karşılıklı it dalaşına girmek anlamında biraz zevkli oluyordu hakkını vermek gerekirse. O anlamda hani onlara göz göre göre karşılıklı küfürleşmek durumu oluyordu. Hani onlara

karşı bağıryordum onları tahrik ediyordum bir anlamda. Belki su şişesi fırlatıyorsun, belki para fırlatıyorsun, elinden gelse bir şeyler daha fırlatacağın. Böyle daha sıcak dövüştesin gibi bir durum oluşuyordu bizim tarafta. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Kalabalık ve büyük olmanın bir erkeklik göstergesi olarak karşı tarafa gözdağı vermek olarak görüldüğüne, desteklenen takım maskotunu güç ve büyüklük ilişkisi üzerinden tanımlayarak karşı takımla dalga geçildiğine rastlanmıştır.

Karşı taraf seni hiç tahrik etmese bile sen daha kalabalıksın ve bir şekilde daha güçlü olduğunu hissettirmen gerekiyor olarak düşünüyor bence insanlar. Hani biz burada ev sahibiyiz, siz hani rahat hissetmeyin falan gibi bir hissiyat olabilir. Gözdağı vermek olabilir. (G24, 1993, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Beşiktaş'ın hepsinden daha büyük olduğunu hepsinden daha güçlü olduğunu, işte bunun puan almakla ya da puan kaybetmekle alakası yok. Beşiktaş'ın varlığının, Beşiktaş'ın taraftarının daha büyük olduğunu hissettirmek... (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Biz mesela şeyle çok dalga geçiyorduk yani küçükken işte bizim takımın şeyi aslan, Fenerlilerle mesela kuzenlerim falan var, kanarya ne ya hahahahaha falan gibi böyle saçma sapan dalga geçiyorduk. Aslan da böyle daha çok gücü ve hâkimiyeti sembolize ediyor bence. O yüzden bence aslanla bağdaştırılması da güzel yani daha insanı böyle tatmin ediyor öyle söyleyeyim taraftar olarak yani. (G15, 1995, Galatasaraylı, K, Çekirdekçi-Müşteri)

Maç sonunda işte pankart falan açmıştık. İşte böyle bir kanaryanın aslanı gömdüğü bir pankart vardı. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Aslan gibi düşündüğünüzde tabi ormanın kralı aslandır hani o güç duygusuyla söylemlerimiz de oluyordu. (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Yalnız sembolü bence önemlidir. Yani bilmiyorum kodlarımıza işlenmiş bir futbol erkek takımı erkek sporudur şeyi olabilir belki. Sert bir hayvan olmasını seviyorum kartalın. Mesela kanarya gibi bir şey olsaydı bu beni o kadar tatmin etmezdi. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Takım sembolünü anlamlandırmada güce, hırçınlığa, erkek takımı olmaya ilişkin yakıştırmalar yapılmaktadır. Marşta yer alan “kral olmak” ifadesi de güç göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Kendi sahanda iken en büyük güç sensin. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Tam hatırlayamadım şimdi ama bu eskilerden şey vardı, “dört kere üst üste şampiyon olduk, Avrupa'nın kralı olduk” falan gibi giden bir marş vardı, bir beste. Sanırım bu en çok sevdiğim. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Maça gitme sebebinin güç gösterisi olduğu durumlar da mevcuttur. Şiddet en güçlü olma arzusuyla ilişkilendirilmiştir. Bu, güç ve erkeklik gösterisinin şiddetle sonuçlandırılmasının kanıtı niteliğindedir. Forma saklamanın utanç verici olması, küçükken bunu yapmış olmak şimdiki “özgüven”le formayı saklamayacak olmak bir erkeklik göstergesi olarak gücün yansıtılmasına örnektir.

Biz genellikle şey için gidiyorduk maça, bahsettiğim o güçlülük olgusunu vurgulamak yani bizim her zaman her yerde orada olduğumuzu çevremize belli etmek. Takımımıza kendimizi göstermek. Bunun yanında da kafa boşaltmak, rahatlamak amacıyla gidiyorduk. Rahatlık veriyordu. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

[Şiddet] Araştırmacı: Peki sizce bu tarz olaylar neden oluyor? Görüşmeci: İşte bahsettiğim o artık ilkel mi dersiniz ne dersiniz bilmiyorum ama en güçlü benim, biziz. Tamamen bundan kaynaklı. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmanlı-Fanatik)

Saklamıştım Eskişehir’de (gülmeler). Ay çok utanç verici (kahkahalar). Ama o zaman çok küçüktüm. O zaman lise üçte ya da ikideydim. Çok küçüktüm o zaman yaa. Bu kaydedilecek utanç verici bir şey gerçekten. Forma yoktu o zaman atkı vardı. Ben dedim bu atkıyla maça gireceğim dedim. Beni dedim bir Allah’ın kulu bu atkıyı boynumdan çıkaramaz dedim. Tüm bir Eskişehir’i onunla gezdik annemle. Maç saatinde işte böyle yürüme mesafesiyle anlatayım, işte böyle 10 dakikalık mesafe kalınca stada dedim ki anne aç çantanı ben atkıyı koyacağım içine. Çıkardım yani korktum n’apıyım yani. Şu anda olsa yapmazdım. Yani yaptım önceden ama şu an olsa yapmazdım. Şimdi çok daha fazla özgüvenim var yani. Bir de küçüktüm o zaman gerçekten. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Forma saklamamak gibi tutulan takımı “erkek grubunda” belli etmek de güç, üstünlük ve erkeklik gösteresidir. Bir takımın diğer bir takım taraftarlarına forma çıkarttırması, darp etmesi sembolik bir güç göstergesi olup mücadelenin sonunda kazanan olma hissini yaşama erkeklik sayılmakta, bu sebeple erkekler arasında görülmektedir. Kadın, erkekler arası bu güç mücadelesinden uzak tutulmaktadır.

[Azınlık durumda iken karşı takım taraftarıyla karşılaşınca] Ben hiçbir şey hissetmem. Tam tersine gözlerine bile sokarım yani o formayı. Atkım varsa atkıyı sararım boynuma ya hiçbir zaman Beşiktaş formasından utanmadım utanacağımı da düşünmüyorum yani. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Erkek grubunda zaten direkt söylerim, belli ederim zaten Beşiktaşlı olduğumu. Hiç mesela tanışmadığım bir ortamda futbol konuşuluyorsa direkt belli ederim. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Hep etrafımda Galatasaraylı Fenerlilerin olması ve benim tek başıma Beşiktaşlı olmam, ertesi gün benim o sınıfa -dershaneye gidiyordum o zaman- o dershaneye tek başıma Beşiktaş formamla gelmem bir şeydi... Dişe diş kana kan mevzusu vardı yani. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Galatasaray şampiyon olmuştu o yıl. Sokakta da işte insanlar formalarını giyinmiş geziyorlardı. Eskişehir’de de baskın taraftar grubu Eskişehirspor’un taraftarıdır. O grupta insanlar Galatasaray forması giyen 2 kişinin yanına yaklaşıp formayı çıkartmalarını istediler. Tabi bu biraz da böyle kabaca bir şekilde oldu ağır hakaretler eşliğinde. Ve onların ellerinden formalarını çıkartıp aldılar. Hatta bir tanesi kadındı. Onun formasını çıkartmaya çalıştılar. Tabi o durumda araya esnaf falan girdi böyle bir şey olamaz falan hani o kadın olduğu için. Ama diğer erkekleri biraz darp edip formalarını ellerinden almışlardı. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

Araştırmacı: Rakip taraftarın çoğunlukta olduğu bir durumda formanızı saklar mısınız? Görüşmeci: Yok yok hayatta öyle bir şey yapmam. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Türkiye futbol medyasında bulunan “Derin Futbol”, “Beyaz Futbol”, “Takım Oyunu”, “Başlama Vuruşu” gibi futbol programlarındaki futbol yorumcuları programda sözlü şiddetin, fiziksel şiddetin, dişil sıfatlarla anarak aşağılamanın, nefret söyleminin, gücü erkeklik üzerinden tanımlamanın yer aldığı birçok davranışta bulunmaktadırlar (Karaca, 2019).

Bir erkeklik göstergesi olarak güç milliyetçilikle birlikte de ele alınabilir. Bu noktada milli takımı destekleme, üstünlüğünü isteme, sloganda Türkiye’nin büyüklüğü ve armadaki Türk bayrağının önemi güç göstergesinin milliyetçilik ile ilişkisi yönünden ön plana çıkan temalardır.

Yani en iyi tezahürat olarak...işte “Kırmızı-beyaz en büyük Türkiye” diyebilirim öyle bir tezahürat spesifik olarak. (G4, 1994, Milli Takımlı, E, Çekirdekçi-Yerel)

En anlamlı en güzel şey içindeki Türk bayrağı zaten. Arma her takımın ama anlam katan Beşiktaş'ın armasına anlam katan içindeki Türk bayrağı. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Sadece Türk bayrağının olması, önemi açısından yani Beşiktaş'ın kuruluşundaki önemi... Diğer takımlarda yok mesela Türk bayrağı ama Beşiktaş'ın var. Sadece Türk bayrağının olması bir şey ifade ediyor diğerlerinin bir anlamı yok. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Askerlerin alakaları olmadıkları bir maça götürülmeleri askeri gücün futbol gibi bir spor alanında dahi hissettirildiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir kere askerdeyken bizi zorla Ankaragücü maçına götürmüşlerdi, taraftarı yokmuş. O biraz komikti. Gittik askeriz sonuçta. Maç izliyoruz ama hiçbirimiz Ankaragücüspor'u tutmuyor. Böyle garip bir anımız var. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi)

Üçüncü ölçüt bir erkeklik göstergesi olarak güç kategorisidir. Futbolda bir erkeklik göstergesi olarak güç konusunda söylemde bulunan 16 görüşmeci taraftarlık tipolojisine bağlı olarak erkeklikler ve kadınlıklar bağlamında değerlendirilmiştir.

Taraftarlık tipolojilerine bağlı olarak bir erkeklik göstergesi olarak güç ve futbol fanatizmi ilişkisi analizde karşılaşılan önemli nokta fanatik, holigan ve deplasmancı tipolojilerin hegemonik erkeklik/sindirilmiş kadınlıkla ilişkili olarak ortaya çıktığıdır. Diğer taraftan müşteri ve çekirdekçi kategorilerinin işbirlikçi erkeklikle ilişkili olarak öne çıktığı da bulgular arasındadır. Yerel, ilgisiz ve değişken tipolojilerinin erkeklikler/kadınlıklar sınıflamasında belirleyici rol oynamadığı görülmektedir.

Bir erkeklik göstergesi olarak güç ölçütünde forma saklamanın erkeklikle açıklanması, karşı tarafı susturma bastırma arzusu, azınlıkken formayı gösterme davranışı, futbol kulübü maskotunu güçle tanımlama, güç gösterisinde bulunma, güç vurgusu örneklerine rastlanmıştır. 16 görüşmecinin bir erkeklik göstergesi olarak güç ölçütünde söylemleri bulunmaktadır. 16 görüşmecide 9 fanatik, 1 holigan, 4 çekirdekçi, 1 değişken, 1 müşteri taraftar tipolojileri yer almıştır. Fanatik ve holigan tipolojiiyi barındıran görüşmecilerin “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık” kategorilerini, çekirdekçi, değişken ve müşteri tipolojileri barındıran görüşmecilerin “işbirlikçi erkeklik” ve “işbirlikçi kadınlık” kategorilerini yansıttığı görülmüştür.

4.4.Futbolda Kadın Algısı

Şahin ve arkadaşlarına (2014) göre erkek egemenliğinde olan belli spor dalları kadınlara kapalı tutulmaktadır. Erkekler sporun hem öznesi hem nesnesi durumundadır. Kadın sporlarının medyada erkek sporuyla eşit yer alması erkek hegemonyasını tehdit etmektedir. Segrave, McDowell ve King'e (2006, 32-34) göre spor takımlarında erkek vurgusu yapılmadığı halde kadın sporları “kadın” vurgusuyla

verilerek sıra-dışlaştırılmaktadır. Spor yapan kadınları şirinleştirme işi önemsizleştirmek için yapılmaktadır. Kadın sporcular medya içeriklerinde gençlikleriyle, annelikleriyle veya kız evlatlık rolleriyle nitelenmekte ve kendileri yerine başkaları için mücadele eden bireyler olarak betimlenmektedirler.

Tablo.4. Yıllara Göre Kadınların Olimpiyatlarda Yer Aldığı Spor Branşları.

Yıl	Branşlar
1900	Tenis, Golf
1904	Okçuluk
1908	Tenis*, Artistik Patinaj
1912	Yüzme
1924	Eskrim
1928	Atletizm, Cimnastik
1936	Alp Disiplini
1948	Kano
1952	Atlı Sporlar
1964	Voleybol, Kızak
1976	Kürek, Basketbol
1980	Hokey
1984	Atıcılık, Bisiklet
1988	Tenis*, Masa Tenisi, Yelken
1992	Badminton, Judo, Biathlon
1996	Futbol, Softball
1998	Curling, Buz Hokeyi
2000	Halter, Pentathlon, Taekwondo, Triathlon
2002	Kızak
2004	Güreş

2012	Boks
2016	Golf* ⁴² , Rugby
2020	Beyzbol/Softbol*, Karate, Kaykay, Sportif Tırmanış, Dalga Sörfü

Yıllara göre kadınların Olimpiyatlarda yer aldığı spor branşlarına Tablo.4.'te yer verilmiştir. Futbol, güreş, karate, boks gibi sporların dünya olimpiyatlarında kadının rolü açısından nispeten geç yer aldığı söylenebilir.1971 yılında kurulan “Kınalıada (İstanbul) Futbol Takımı” Türkiye'nin ilk resmi kadın futbol takımıdır. Dünyada kadınlar arası ilk futbol maçı 23 Mart 1895'te, Kuzey Londra'da oynanmıştır.⁴³ Türkiye'de 2005 yılında Fotomaç Gazetesi'nde yer alan “İsviçre'yi bugün Kadıköy'ün çimlerine gömeceğiz futbol erkek oyunu buyrun er meydanına” manşetinin altında yer alan İsviçreli futbolcuların kadın bedenine eklenmiş suratlarıyla oluşturulan haber⁴⁴, futbol medyasında kadına bakış, cinsiyetçilik ve homosoyal alan olarak futbol konularında önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Şekil.3. Futbol Erkek Oyunu Gazete Manşeti.

⁴² *: Spor, Olimpiyat Programına yeniden dahil edildi. Kaynak: factsheet Women in the Olympic Movement, 09 December 2021, International Olympic Committee, <https://stillmed.olympics.com/media/Documents/Olympic-Movement/Factsheets/Women-in-the-Olympic-Movement.pdf> Erişim Tarihi: 14.03.2022

⁴³ Dünyada Kadınlar Arasında Oynanan İlk Futbol Maçı, <https://www.gsstore.org/blog/dunyada-kadinlar-arasinda-oynanan-ilk-futbol-maci/> Erişim Tarihi: 29.04.2022

⁴⁴ “Buyrun Er Meydanına” Manşet Görseli, Fotomaç, <https://muhalifkanarya.files.wordpress.com/2013/03/isvic3a7re-mac3a7c4b1-c3b6ncesi.jpg> Erişim Tarihi: 18.03.2022

Bourdieu'ye (2015b) göre erkeklik, kadınlığa karşıt olarak kişinin kendi içindeki bir tür dişil korkusu (“arkadaşlar”ın “yüzüne bakamayacak” hâle düşme ve tipik kadınsı “zayıf”, “kız gibi” ve “ibne” gibi kategorilere itilme korkusu) içinde inşa edilmiştir. Haberdeki karşıt takım oyuncularına dair yapılan kadın görünümündeki vurgu, erkekler arası güç mücadelesinde kadınsılaşıma korkusundan kaynaklanan erkekler tarafından bir aşağıda olma göstergesi olarak düşünülmektedir. Kadınsı görünen bu mücadele içinde -onlara göre- aşağıda olandır, karşısındaki ise erki barındıran, üstün ve güçlü olandır.

Türkiye’de 2012-2019 yılları arasında faaliyet gösteren AMK adlı spor gazetesinin varlığı spor, medya ve cinsiyetçilik ilişkisinin bariz örneklerinden olmuştur.⁴⁵ Verilen Fotomaç ve AMK örneklerinin ikisinin de ana akım medya yayın organları olması devlet ve sermayenin bu düzenin pekiştirilmesine ve sürdürülmesine sunduğu katkıyı gösterir niteliktedir.

Türkiye’de futbol takımlarının kötü ve çirkin tezahürat davranışlarının tekrarlaması sonucunda seyircisiz maç cezası aldığı maçlara seyirci olarak kadın ve çocuklar katılmaktadır. Yalnızca kadın ve çocukların katıldığı “Kadıköy’de kadın devrimi” başlığıyla gazetede yer almıştır. Kadın ve çocuk taraftarın gitmiş olduğu maçla ilgili yapılmış yorumlar şu şekildedir: “Evlerinde daha mülayim olan kadınlar, düğmeleri çevrilmiş gibi maçlaşıyor”, kadınların seyirci olduğu maçta amigo ve tezahürat eksiktir. Kadın ve çocuk taraftarlar tezahüratları bilmediği için anonslarla tezahürat ettirmeye çalışılmışlardır. Kadın taraftarlarda öfke ve saldırganlık bulunmamaktadır, küfür ise nadirdir. Maç sonu maçın kaç kaç bittiğini anlamayan kadınlar bulunmaktadır, eşlerinin formalarını giymişlerdir. Maç kültürleri bulunmamaktadır (Özkartal, 2011). 2011 yılında gerçekleşen “seyircisiz” maç için diğer haber yorumları ise şöyledir: Kadınlar pek tezahürat bilmiyorlar (Yelkovan, 2011). Kadınlar matinesi gibi (Tuduk, 2011). Kadın carlaması diye bir şey varsa, onu alın, binle çarpın, bir de 10'a katlayın. Bir erkeği bu güruhun ortasına atsanız çiğ çiğ yerler. Polis memurları o anda doğduklarına pişman (Alphan, 2011). Yapılmış yorumlar kadın ve futbol algısını gözler önüne sermektedir.

Türkiye’de 2021 yılında ilk kez kadın oyuncuların yer aldığı futbol derbisi gerçekleştirilmiştir. Konu ile ilgili haberde maçın “kadına şiddete son” temasıyla

⁴⁵ AMK Gazetesi, En Son Haber. <https://www.ensonhaber.com/kralspor/futbol/amk-gazetesi-kapandi-2019-01-04> Erişim Tarihi: 10.03.2022

oynandığı görülürken maçta "Şikeci i.neler, s.ktirin gidin" sloganının yer alması ilginçtir (Karakaş, 2021). Bu konuda kadın taraftarların “kadına şiddete son” temalı bir maçta cinsiyetçi küfürle sloganla ataerkil düzenin sürmesinde rol aldığı görülmektedir.

Türkiye’de 08.03.2022’de 8 Mart Dünya Kadınlar gününe özel TFF tarafından maçlarda üç kadın hakemin görevlendirilmesi kararı kadınların sporla ilgili görevlerde yer almalarına rağmen uğradıkları ayrımcılığı kanıtlar niteliktedir.⁴⁶ Futbolla ilgili görevde bulunan kadın hakeme işiyle ilgili bir görevin veriliyor olması dahi “lütuf” gibi lanse edilmektedir. Futboldaki kadına karşı olumsuz algı futbola ilişkin profesyonellikte dahi gözlemlenmektedir.

Türkiye Futbol Federasyonu’nun resmi internet sitesinde kadınların oynadığı futbolu belirtmek için “Kadın Futbolu” başlığının yer alması da kayda değerdir.⁴⁷ Futbol, erkekler tarafından gerçekleştirildiğinde “futbol” kadınlar gerçekleştirdiğinde ise “kadın futbolu”dur.

Uyaniker’e (2019) göre Türkiye’deki kadın sporcu oranı dünyaya oranla daha azdır. Bu, küçük yaşta evlenme, genç annelik, ev hayatındaki sorumluluklar, kadın hayatında baba ve koca rolü, toplumsal baskı, yeterli bilince sahip olmayışı, ekonomik bakımdan bağımsız olmayışı, halkın töresine göre kadın-erkek eşitsizliği ya da toplumsal cinsiyet sorunları ile açıklanmıştır.

Mewett ve Tofolletti’ye (2011, 674) göre dört temel kadın taraftar tipi bulunmaktadır: 1- Taraftar bir ailede doğarak (In the blood) 2-TV/arkadaşlar aracılığıyla öğrenerek (Learner) 3-Maç izleme sonrası spora hayran olarak (Convert) 4-Sevgilisi aracılığıyla (Sexually Transmitted Fandom). Erhart (2016, 184) makalesinde kafası karışık, dırdırcı teyze ve delikanlı kadın taraftar tiplerine yer vermiştir. Ofsaytı bilmeyen, güzelliğiyle dikkat çeken “kafası karışık” kadın taraftardır. Stadyumdaki küfürden, kalabalıktan ve soğuktan şikayetçidir. “Dırdırcı teyze” tezahüratları anlamaz, stadyum kültürüne yabancısıdır. “Delikanlı kadın” taraftar ise diğer iki kadın taraftar tipine göre stadyumda kabul görendir. Erhart’ın “delikanlı kadın” taraftar tipi “sindirilmiş kadınlık” kategorisinde olduğu gibi hegemonik erkeklği içselleştirerek yeniden üretmektedir.

⁴⁶ Üç Kadın Hakeme Görev, Gazete Duvar. <https://www.gazeteduvar.com.tr/tffden-8-mart-karari-yarinki-maclarda-3-kadin-hakem-gorev-alacak-haber-1555519> Erişim Tarihi: 10.03.2022

⁴⁷ TFF İnternet Sitesi, <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=731> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Sevgilisi aracılığıyla futbola ilgisini sürdüren kadın taraftar profiline aşağıda yer verilmiştir.

Yani benim yok ama mesela erkek arkadaşım çok fanatik Beşiktaşlıdır. Bazen totem yapar. O totem yaparken ben de bazen ona katılırım. Hadi böyle olursa hadi seninle şunu yaparız. Yenersen bunu yaparız gibi. Yani ilişkiye farklı bir renk getirmek amacıyla destek olurum. Çünkü o onu rahatlatan bir aktivite. Ama benim kendimce dahil olduğum hiçbir şey yok. Çünkü düşkünlüğüm ya da ilgim yok artık (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

G16'nın ve G31'in Erhart (2016)'ın "delikanlı" kadın taraftar profiline uyduğu aşağıdaki alıntılarda göze çarpmaktadır. Küfür, tezahürat, güç sembolü pankart, yumruk ifadesiyle destek, forma saklamama bu tipolojide olduklarını gösterir niteliktedir. Erhart'ın "delikanlı kadın" olarak adlandırdığı tipoloji "sindirilmiş kadınlık" kavramındaki özellikleri de içermektedir, çünkü bu tipolojideki bireyler ataerkil düzenin inşasında aktif rol oynamaktadırlar.

Ben normal hayatımda mesela küfürden çok hoşlanmam, küfür duymaktan çok hoşlanmam. Ama bu maçta tamamen kalkıyor. Yani yok çünkü bunun alternatifi yok. Bunun verdiği hissin bir alternatifi yok maalesef. Sonra öndeki abi işte bitirdi. Ama benim o an o kadar çok hoşuma gitti ki onu söylemek. Ben başladım söylemeye. Sonra döndü abi annem abi ben üçümüz zıplamaya başladık merdivenin ortasında (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Maç sonunda işte pankart falan açmıştık. İşte böyle bir kanaryanın aslanı gömdüğü bir pankart vardı. Annemin de onun önünde bir fotoğrafı var mesela. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Alkış çok daha nahif bir şey aslında, çok daha destekleyici bir şeydir. Alkış yani sonuçta. Ama hayır taraftar tamamen o coşkuyu, o saldırganlığı ister ya. O, yumruktaki saklı bir şey (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Forma yoktu o zaman atkı vardı... Bir Allah'ın kulu bu atkıyı boynumdan çıkaramaz dedim. Tüm bir Eskişehir'i onunla gezdik annemle. Maç saatinde işte böyle yürüme mesafesiyle anlatayım, işte böyle 10 dakikalık mesafe kalınca stada dedim ki anne aç çantayı ben atkıyı koyacağım içine. Çıkardım yani korktum n'apıyım yani. Şu anda olsa yapmazdım. Yani yaptım önceden ama şu an olsa yapmazdım. Şimdi çok daha fazla özgüvenim var yani. Bir de küçüktüm o zaman gerçekten (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

[Forma saklama] Hayır, kesinlikle. Aksine göstermeye çalışırım. Belli ederim kendimi (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Mewett ve Tofolletti (2011)'nin kadın taraftar performanslarında yer alan "taraftar bir ailede doğan" kadın taraftar biçimlerine aşağıda yer verilmiştir. Aile sebebinin yanı sıra kadın taraftarın "diğerlerinden farklı olma" sebebiyle de bir futbol takımını desteklediği görülmektedir.

Aile. Yani kendi ailem de Trabzonsporlu. Doğumumdan beri bu şekilde (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Babam Galatasaraylı, küçüklükten beri de öyle. Babam sayesinde ben de o takıma ısındım o zamandan beri de Galatasaraylıyım (G15, 1995, Galatasaraylı, K, Çekirdekçi-Müşteri)

Sanırım miras diyebilirim. Çocukken içinde bulunduğumuz aile ona sempati duyuyordu biz de herhalde öyle bir bağlılık geliştirdik. Ama tabi sonrasında karakter kişilik oturduğunda bunların çok farklı anlamları olduğunu keşfetmekle birlikte böyle bir bağlılığımı sonlandırdım aslında (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

Futbola karşı ilgim ailemden kaynaklı oldu ama onun sonrasında biraz böyle özellikle ergenlik çağı sürecinde daha işte bol giyinen kız rollerini değil de toplumdaki erkek rollerini

benimseyen bir yapım olduğu için dolayısıyla biraz futbola karşı ilgim hep vardı. Hatta işte erkek arkadaşlarımla birlikte Galatasaray'ın dergilerini takip eden, işte onların işte şu futbolcu var bu futbolcu var diye takip eden, işte posterlerini kesip odasına yapıştıran... Genel itibariyle toplumda kadınlar futboldan anlamaz kız çocukları futbol bilmez gibi bir yargı vardır ya bunu yıkıyor olmak ve işte insanların “aa işte sen ne kadar iyi biliyorsun sen ne kadar bunun farkındasın” deyip işte benim futboldan anlayıp futbolu bildiğim -ofsayt nedir bunu bilir- gibi söylemleri aslında psikolojik olarak motive edip “aa işte ben evet bir şey biliyorum ve bu konuda iyiyim” ya da işte “standart değilim” standart olmama duygusuydu (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Maç izlemeye stadyuma gitmek için gerek kadın taraftarlar gerekse erkek taraftarlar tarafından VIP, maraton gibi belli tribünleri seçmeleri gerektiği dile getirilmiştir. Erkek taraftarlar tarafından kadınlarla stadyuma gittiklerinde normalde olduklarından daha farklı davranacakları; kadın taraftarların stadyum ve çevresinde rahatsızlık duydukları; annelerin ailenin genelinin desteklediği takımdan farklı takım tuttuğu ve kimi zaman annenin desteklediği bu farklı takımın diğer aile bireyleri tarafından “değiştirildiği” örneklere rastlanmıştır.

Tarafımca gözlem yapılan Fenerbahçe Kasımpaşa maçında kadın taraftarlar kale arkasında çok nadir bulunurken tam olarak kale arkasında değil yan kısımlarda konumlanabilmişlerdir. Galatasaray Yeni Malatyaspor maçında da durum aynı şekilde gerçekleşmiştir. Kale arkası tribünde kadın taraftar yer almazken tribünde yan kısımlarda yaşça büyükler, çocuklar ve oturup yalnızca izlemek isteyen “çekirdekçi” taraftarla birlikte konumlandıkları görülmüştür.

Kale arkası tribününde erkekler çoğunlukta olduğundan kadınlar daha “izlenebilecek” tribünleri tercih etmektedirler. Kadınların fazla tezahürat olmayan tribünleri seçmeleri kayda değerdir. VIP tribünü, kadınlar için “taşkın erkekler”den uzak olduğu için daha güvenli görülmektedir. Kale arkası tribünü fanatiklerin bulunduğu bir alan olduğundan kadın taraftarla gidildiğinde tercih edilmemektedir.

Sanırım tezahürat yapılması bakımından en zevkli yer kale arkası. Orada hiç bulunmadım ama ambiyansı daha güzel gözüküyor. (G31, 2000, Trabzonsporlu, K, Fanatik-Yerel)

Bizim gittiğimiz yer okul açık tribünü oluyor. Orada zaten genelde erkek çok olduğu için tribünlerde kadınlar biraz daha böyle erkek arkadaşıyla gelenler izlenebilecek bir yere gidiyor. Yani biz çünkü maç boyunca hiç susmuyoruz. Sürekli bağırdığımız için zıpladığımız için yani ister istemez kadınlar da bazen rahatsız olabiliyor. Yanlışlıkla işte birinin bir yeri değer bir şey olur falan filan diye. O yüzden ben de kendi kız arkadaşım olduğunda gitseydim normalde kale arkasında izliyoruz biz, yanlardan maç izleyebileceğim bir yerlerden giderdim. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Şenol Cantek'in mekânı cinsiyetlendirmek kavramı ile kadınların kendi içlerine kapanıp erkekleri dışlayarak ev çeperinde sosyalleşirken homo-sosyalitenin konfor alanını bu mekânlarda ürettiklerini öne sürer (Şenol Cantek, 2019). Şehirler ve kasabalar toplumsal yönden cinsiyetlendirilmiştir (Jarvis, Kantor, Cloke, 2012, 19).

Futbol stadyumu, futbol stadyumlarındaki taraftarların bir bölümü tarafından kadınların girmesinin uygun görülmediği cinsiyetlendirilmiş mekânlarken, taraftar grupları ise ataerkinin yeniden üretildiği hiyerarşik homososyal topluluklardır.

Erkekler tarafından homososyal bir mekân olarak görülen stadyum, erkek taraftarın kadınların bulunmasını istemediği bir mekân olarak belirmektedir. Stadyum mekânının, deplasman otobüsünün erkek erkeğe olunduğunda konforlu bulunduğu ifade edilmiştir. Bu davranışların yanı sıra tarafımda gözlem yapılan Fenerbahçe-Kasımpaşa maçında stadyuma girilen bir kapının karşısında iki adet yan yana ikisi de erkek için olan tuvaletlerin yer alması; Fenerbahçe-Trabzonspor maç öncesi gözlemde toplanılan Yoğurtçu Parkı'ndaki umumi tuvaletin erkekler kısmının önünde sıra bulunurken kadınlar tuvaletinin önünün boş olması; aynı gözlemde bir taraftarın sırayı beklemek yerine umumi tuvaletin yanındaki kulübenin dibine herkesin gözü önünde, gizlenme gereği duymadan işemesi stadyum mekânının –ve hatta yakın çevresinin- homososyal bir mekân olduğunu ve homososyal bir mekân olarak erkeklere tanıdığı konforu gösterir niteliktedir.

G01'in pilot mülakat araştırmada verdiği yalnızca erkeklerin yer aldığı deplasman otobüsünde “aşk acıları”nın konuşulduğu bilgisi önemlidir. Otobüste aşk acısı çeken arkadaş için beste söylenmektedir. Bu otobüste kadınların istenmemesinin nedeni hemcinslerle olmanın yarattığı konfordan kaynaklanmaktadır.

Görüşmeci, kadın bir taraftarla maça gitmeye “hevesli” olmadığını dile getirmiştir. Belli bir taraftar grubuyla maç izlemeye giden kadın taraftarın maçı daha rahat izleyebileceği ileri sürülmüştür.

[VIP tribün] Kız arkadaşıyla gelen oluyor. Orayı daha böyle daha güvenli görüyorlar orayı. Daha böyle taşkın erkeklerden uzak daha seyredebiliriz diye düşünüyorlar herhalde (G10, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken)

Genelde erkeklerle gidiyorum... Ligde seviye düşükçe oluşturulan ortam oluşturulan atmosfer değiştiği için biz pek fazla yanımızda getirmek istemiyoruz. Çünkü olay çıkabilecek herhangi bir sorunda işin büyümesini istemiyoruz. (G13, 1995, Trabzonsporlu, E, Çekirdekçi-Değişken-Müşteri)

Giderim hani tabii ki de yani eğer bir arkadaşım, eşim, sevgilim vesaire gibi biriyle gidebilirim ama hani benim şu anda stadyumda gittiğim tribün kale arkası tribün. Kale arkası tribünü herkesin bildiği üzere birazcık daha fanatiklerin birazcık daha böyle küfredilen hani olabildiğince ağır hareketler yapılan bir bölüm. Hani gidersem daha böyle nezih insanların maç izlediği yan tribünlere, maraton tarzı yerlerde giderim gidersem eğer. Ama dediğim gibi şu an çok böyle gitmek için de çok hevesli değilim açıkçası. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Yani o fanatizmi yaşayabilecek erkeklerle beraber gidiyoruz aslında. Ayrımcılık yapmayayım ama daha çok erkekler bu fanatizmi yaşayabiliyor. (G9, 1993, Beşiktaşlı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Pilot mülakat araştırmada da kadınların maç izlemeye stadyuma gitmeleri araştırmada yer alan 3 erkek görüşmeci tarafından da çeşitli nedenlerle “zor” olarak nitelendirilmiştir.

Taraftarlar tarafından futbol ve futbol stadyumu genel anlamda yalnızca erkeklerin anlayabileceği ve yalnızca erkeklerle atmosferin yaşanabileceği bir spor ve mekân olarak düşünölmektedir. Bu mekâna bir kadını “götürme” durumunda gerek davranışlarında gerekse seçtikleri tribünde erkek arkadaşlarıyla veya tek başlarına gittikleri maçlara göre farklılıklar yaşanacağını paylaşmışlardır.

Araştırmacı: Bir kadınla stadyuma gittiğiniz oldu mu ve gider misiniz? Görüşmeci: Yok hiç gitmedim. Gitmeyi de düşünmüyorum. A: Peki bir kadınla gitmemenin sebebi nedir? G: Küfür ve hakaret çok olduğu için yani yanındaki karım olabilir veya kızım olabilir, onunla gidip de o küfrü duymasını falan istemem. Hakaretleri veya taşkınlıkları görmesini istemem. (G2, 1984, Takım Tutmuyor, E, Değişken-Çekirdekçi).

Mesela hani bir kadınla maça gider misiniz falan demiştiniz ya hani mesela bir aileyle maça gideceğim zaman genelde VIP’ye gidersin yani maddi durumun varsa. Yoksa da hani maratonda gitsen bile şeyde olursun böyle amigoların olmadığı uzak bir yerde oturursun, maçı izlersin... Kız arkadaşınla gittiğin zaman kız arkadaşına bağlı olarak mesela daha çok böyle çekirdekçi tayfa dediğimiz yerler var ya tribünde hani oturarak izliyorlar falan o taraftan izlersin maçı örneğin. (G25, 1996, Eskişehirspor, E, Deplasmancı-Fanatik-Yerel)

Bazı erkek veya kadın arkadaşlarıyla gelenler oluyor. şu şekilde, üniversitelerin de şu anda Genç Fenerbahçeliler olarak alt grubu var. Orada kadın insanlar da çok. Onlar da üniversite arkadaşları zaten hep beraber geliyorlar. Orada kadın arkadaşlar da fazla olduğu için bir yabancılık çekmiyorlar. O şekilde rahat rahat maçını izliyor. Bağırıyor çağırıyor. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Eskiden takım ceza yediği zaman sadece kadınlar ve çocuklar girebiliyordu. O zaman da Angels yapmışlardı, GFB Angels diye... Ablamı götürmüştüm ben işte bir iki kere maça. O sadece kadınlar olduğu zaman. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Erkek taraftarların kadın taraftarla stadyuma gittiklerinde davranışlarına belli bir düzeyde “sansür” uygulayacaklarını, farklı davranışlar sergileyeceklerini belirtmeleri sırf “kadın” taraftarın yanında olduğu için bu davranışları sergilediğinden cinsiyetçi bir perspektifle okunsa da stadyum tamamen “karma” bir yapıya büründüğünde erkek taraftarların erkek ağırlıklı olan mekândaki “konfor” alanlarından çıkarak bağlama uygun davranışlar sergileyebileceklerini gösterir niteliktedir. Taraftarların bağlama göre stadyumdaki davranışlarının değişebilmesi kişilerin taraftarlık tipolojilerinin, fanatizm düzeyini ölçen ölçütlerdeki (futbolda şiddet, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı) söylemlerinin ve dolayısıyla hegemonik erkeklikle ilişkisi içinde açıklanan kategorizasyonun farklı koşul ve bağlamalarda değişebilme potansiyelinin olduğunu göstermektedir.

Pilot mülakat araştırmada yer alan G03 stadyumda kendi yaşadığı hissiyatı yaşayamayacağını düşündüğu için bir kadınla stadyuma gitmeyi tercih etmediğini dile

getirmiştir. G04 de kadın bir taraftarla maça gitmek için normalde gittiğinden farklı tedbirler alacağını dile getirmiştir. Görüşmeci aynı zamanda stadyumun kadınlar için rahatsız edici öğeler barındırdığını düşünürken aynı zamanda bir kadın taraftarla maça gitmeyi “bir bayan arkadaşını maça götürme” olarak tanımlamıştır. G01 de kadınların “aileden izin alma” ve stadyumda rahatsız durumlara maruz kalma sebepleriyle maçlara daha az geldiklerini dile getirmiştir.

Annenin takımının baba tarafından değiştirilmesi, annenin takım tutmaması, annelerin aile genelinden farklı takım tutması ve çok ilgili olmamaları durumları gözlenmiştir.

Araştırmacı: Aileniz bu takımı seçmenizde etkili oldu mu? Görüşmeci: Annem eskiden Galatasaray’ı tutuyormuş babamla evlendikten sonra babam Fenerbahçeli yapmış annemi. (G34, 1996, Fenerbahçeli, E, Deplasmancı-Fanatik)

Annem biz çocukken, belki birazcık da babama karşı olsun diye Fenerbahçe diye genellikle böyle şey yapardı bize; işte bak siz yine kaybettiniz işte kazandık falan diye ama çok fazla takip etmezdi annem. Yalnızca böyle birazcık daha Fenerbahçe propagandası döndürülüyordu evden annem tarafından ama nedense o pek etkili olmuyordu. (G20, 1996, Galatasaray, E, Çekirdekçi-Değişken)

Yok hayır, herkes Beşiktaşlı. Bir tek annemiz takım tutmuyor. (G14, 1995, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi)

Kadın taraftarların yanında erkeklerin statta sergilediği davranışlarda sansür olacağı bildirilmiştir. Sansüre tabii tutulan konular “erkek muhabbetleri”dir. “Küfür, temas ve şiddet kadınla stada gitmede sorun oluşturur”.

Bir erkekle maça gittiğinizde herhangi bir filtreniz olmuyor maç içerisinde. Yani tezahüratlar, söylemlerde bir şey olmuyor, herhangi bir filtre olmuyor, istediğiniz gibi bağırabiliyorsunuz. Ama bir kadınla gitsem sanırım o filtre olur diye düşünüyorum. (G33, 1996, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Araştırmacı: Deplasman otobüsünde kadın arkadaşlarınız oluyor muydu? Görüşmeci: İstanbul’a giderken kendi stadımıza giderken geliyorlardı, oluyordu. Ama dediğim gibi bizim için çok bir şey fark etmiyordu. Onlar da bizim aynı kardeşimiz, aynı gönül vermişiz. Hiçbir farklılık olmuyordu yani. Öncesinde neysek sonrasında da oyuz. E tabi şimdi biraz daha 20 erkekle giderken olan erkeksel muhabbetler ayrı. Onları kesiyorduk sadece. A: Peki bu kestiğiniz erkeksel muhabbetler nasıldı? G: Biri sallıyorum kız arkadaşından ayrılmıştır, anlatamadığı özel bir durumu vardır. Onların yanında anlatmak istemiyordur. Orada çok rahat, orada herkes kardeş olduğu için... Birinin bir açığını bulduğu zaman bu bizim için keyif vericiydi. Hemen gider onunla biri beste yazmaya çalışırdı ön tarafta. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

[Kadın taraftarla stadyuma gitme] Maçın atmosferiyle insan küfredabiliyor. Sarılıyor. Birbirine vurabiliyor. Sadece bu tür konularda sıkıntı olabilir. Ama onun dışında yine orada hep beraber omuz omuza sevincimizi üzüntümüzü yaşayabiliyoruz. Sadece o dediğim 3 konuda sıkıntı olur benim için. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Yani stadyumun ortamı bence cinsiyet fark etmeksizin, insanları zaten belli bir havaya soktuğu için, şekillendirdiği için yani bunun çok fark edeceğini düşünmüyorum. Ama yine de tabii ki daha ölçülü hareketler, tepkiler olur diye zannediyorum. (G30, 1995, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi)

Kadının erkekten daha fanatik olması, bağırması erkek taraftarlar tarafından eleştirilme konusu olmuştur. Kadınlar kimi erkek taraftarlar tarafından stadyumda

istenmemektedir. Gerekçe olarak kadınların erkekler kadar fanatik olamadığı ve futbolu bilmedikleri öne sürülmüştür. Kadın görüşmecinin futbol konusunda ilgili ve bilgili olması yadırganacak bir durum olarak karşılanmıştır.

Türkiye şartlarında erkekler kadınlara göre biraz daha fazla fanatik olduğu için hani genellemeye vurduğunda kadınların... Bana göre hani o kadar istekli olduğunu düşünmedim bu zamana kadar. (G11, 2002, Beşiktaşlı, E, Fanatik)

Aşırı derecede saçma fanatik olanlarını da gördüm. Gereksiz yani daha fanatik erkek olarak düşünüyorum erkekten daha fanatik. Öyle olanları da var yani az olsa da var. (G32, 1996, Galatasaraylı, Tokatsporlu, E, Çekirdekçi)

Bir kadın taraftarın bağırması ne bileyim, hani yanlış anlamayın cinsiyetçi bir yorum ama benim gibi bağırması bana nedense biraz itici geliyor mesela bir kadın için. Olabilir evet ama bana çok şey geliyor yani olmaması gereken bir şeymiş gibi geliyor mesela... Bir kadın arkadaşımın stadyuma... Asla gitmem. Asla demeyeyim ama çok da gitmek taraftarı değilim açıkçası. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Kadın taraftarlar futbol konusuna hâkim olduğunda yadırganmakta ve farklı bulunmaktadır. Kadınların futbolu “bir erkekten” daha iyi bilmesi şaşırtıcı bulunmaktadır.

O dönemde şey dikkat çekici bir şeydi, genel itibariyle toplumda kadınlar futboldan anlamaz kız çocukları futbol bilmez gibi bir yargı vardır ya bunu yıkıyor olmak ve işte insanların “aa işte sen ne kadar iyi biliyorsun sen ne kadar bunun farkındasın” deyip işte benim futboldan anlayıp futbolu bildiğim -ofsayt nedir bunu bilir- gibi söylemleri aslında psikolojik olarak motive edip “aa işte ben evet bir şey biliyorum ve bu konuda iyiyim” ya da işte “standart değilim” standart olmama duygusuydu. (G28, 1990, Galatasaraylı, K, Değişken-İlgisiz)

Atıyorum birileriyle birlikte maç izliyoruz. Ve ben pozisyonun atıyorum penaltı olduğunu söylüyorum ya da faul olduğunu ya da kartın rengini söylüyorum. Yorumumun hiçbir değeri yok hiçbir insan için. Halbuki onları cebimden çıkarırım yani. Bu konuda çok çok güveniyorum kendime futbol bilgisi konusunda. Oyun bilgisi ya da işte ne bileyim hakem bilgisi konusunda kendime çok güveniyorum. Kurallar konusunda, oyun stilleri, işte elmas dizilim odur budur şudur... Bir kadın olarak bunları çok iyi bildiğim için takdir görüyorum. Hayır görmemeliyim. Olabilir çünkü bunun bir cinsiyeti yok, olmamalı da. Çünkü sadece şey biliniyor kadınlar sadece milli takım maçları izlerler vesaire diye bir şey var. Kesinlikle öyle olduğunu düşünmüyorum... Mesela hatırlıyorum bir gün izliyoruz maç, ofsayt dedim direkt ki pozisyon ofsaytı. Hakem görmedi o anda kaldırmadı bayrağı... İşte sen hakemden daha iyi mi bileceksin kadın halinle demeye getirdiler. Sonra maç tekrarlarını izlettim onlara. Ve pozisyon ofsaytı mesela. Ve o yüz ifadelerini hiç unutamıyorum. Yani çok güzeldi... Biliyorum her şeyi ama insanları buna ikna edemiyorum. O konuda çok zorlanıyorum. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Erkek görüşmeciler, kadınların futbola hâkim olmadıklarını “fazla heyecanlı” olduklarını ve cinsiyetçi küfürlere maruz kaldıkları için rahatsız olabileceklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmacı: Peki sohbetler içerik olarak nasıl bir fark gösteriyor sizce? Görüşmeci: Erkekler genelde sürekli maç izleme eyleminde ve önceki maçları veya sonrası veya gelecek hafta kiminle oynanacağını biliyor. Önceki hafta kiminle oynadı veya kadroda kimler var vs. bu tip teknik detaylarla kadınlar açıkçası çok ilgilenmiyor. Biz maç sırasında konuştuğumuzda bunu çıkarsa bunu alsa, neden böyle oynadı falan teknik sohbetlerimiz açıkçası daha fazla oluyor erkekle gittiğimde. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Ya daha çok -futbolu bilmiyorlar demeyeceğim, diyemem tabi de- çok heyecanlı oluyorlar. Yani genelde hiçbir pozisyon yokken bile, çok bir şey olmazken bile çok heyecanlı tepki

verebiliyorlar. N’oluyor falan diye tepki verebiliyorsunuz. Bir tek o var ama sesleri çok çıkıyor o iyi. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Araştırmacı: Sizce kadın taraftarlar sadece kadın oldukları için rahatsız durumlara maruz kalıyorlar mı? Görüşmeci: Yani daha çok cinsiyetçi laflar çok söyleniyor tribünde. E bu da illaki kadınları hedef alıyor ve daha çok rahatsız ettiğini düşünüyorum. Çok da yanlış bir şey olduğunu düşünüyorum yani. (G26, 1997, Fenerbahçeli, E, Fanatik)

Stat erkeklerin hâkimiyet alanı olarak kodlandığından kadınların rahatsızlık duyduğu davranışlar görülebilmektedir. Kadın taraftarın hiç tek başına stadyuma gitmemiş olduğu, kadın taraftarlarda genel olarak yalnız değil grupça maça gitme davranışlarına rastlanmaktadır. Bir görüşmeci iki kadın taraftar tipi öne sürmüştür: “İki tür kadın taraftar vardır biri kadın arkadaşlarıyla gelen taraftar biri erkek arkadaşıyla stada gelen taraftar. Erkek ortamı bilir ve kadını belli ortamlara sokmaz.”

06.03.2022 tarihli Fenerbahçe Trabzonspor maç öncesi kadın taraftarların hemcinsleriyle bir grup olarak veya sevgilisiyle geldikleri gözlemlenmiştir. Maç izlemeye stadyuma gelen yalnız kadın taraftar oldukça nadirdir.

Erkeklerin hâkim olduğu bir yerdesin. Zaten sosyal yapı gereği kadın hep zorluklar yaşıyor bazı noktalarda. Orada erkekler düşüncelerini davranışlara çok daha rahat yansatabiliyor gördüğüm kadarıyla (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

Genelde çünkü gelen tek başına maç izlemeye gelen bir kızla hiç tanışmadım. Veya hiç duymadım. Genelde bir grup halinde geldiği için taciz olayı çok yaşanmıyor. Ama hanımlar mesela futbol olan bir yer, erkek baskınlığı var gibi düşünülüyor sürekli. Ki görünen de öyle. Biz erkekler küfürlü konuşmayı yerine göre bir kesim sever. Bu yüzden kadınların bazen rahatsız olması muhtemel olabilir ama bence oraya gelen kadınlar bunun böyle olacağı gerçeğini bilerek bence çok bunu düşünmüyorlar. (G21, 1994, Beşiktaşlı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Bir, yanında bir erkekle stadyuma gelen kadın taraftar. Bir de kadın arkadaşlarıyla stadyuma gelen kadın taraftarlar diye ikiye ayırırım. Tek başına çok nadirdir herhalde ben de görmedim çok fazla. Yanında bir tabiri caizse erkek eşliğinde gelenler... Genellikle nasıl söyleyeyim size yanındaki erkek zaten genellikle o ortamı biliyor gibi olduğu için olabildiğince o ortamlara sokmamaya çalışıyor. Öteki türlü kadın kadına gelen hangi taraftar olursa olsun bence herhangi bir sokakta ne kadar problem yaşayacaksa stadyumda da o kadar yaşar, fazlasını yaşamaz. Belki biraz fazla sert konuştum ama bence sokakta da kadınların yaşadıkları az değil onu söylemek istedim sadece. (G23, 1989, Göztepeli, E, Deplasmanlı-Fanatik)

Güvenlik riski, gücü gösterebilecek etkide olmamaları, “korumak isteme”, olay çıkmasını istememe, erkeklerin daha fanatik olması, erkeklerle stadyumun daha “şımarma alanı” ve konforlu bir alan olması kadınla stadyuma gitmeyi istememedeki sebepler olarak öne sürülmektedir.

Araştırmacı: Peki genel anlamda stadyuma maç izlemeye gidecek olsanız bir kadınla stadyuma gider misiniz? Görüşmeci: Yani giderim öyle bir şey kriterim yok. Benim açımdan endişe yok ama bir kadının orada tacize uğraması riski bence onunla stadyuma gitme isteğini bir insanın azaltır diye düşünüyorum. Benim için risk teşkil eder diye düşünüyorum. (G24, 1993, Galatasaraylı, E, Çekirdekçi-Müşteri)

Araştırmacı: Bir kadınla stadyuma gider misiniz? Görüşmeci: Hayır, gitmem. A: Neden? G: Çünkü bizim orada yaptığımız şey aslında güçlü olan tarafın biz olduğunu karşı tarafa hissettirmek. İşte rakip takımı boğmak; gürültüyle sesle ya da herhangi bir güç gösterisiyle.

Ben böyle düşünüyorum. O yüzden bunları kadınların karşılayabileceğini zannetmiyorum. (G19, 1996, Beşiktaşlı, E, Değişken-Deplasmancı-Fanatik)

Stadyumda benim bulunduğum bölge (cinsiyetçilik gibi olacak belki biraz ama) agresif bir bölge. Sürekli 90 dakika boyunca. Ben stadyuma maç izlemek için değil takımımı desteklemek amacıyla hatta bunu bir görev edinmiş birisi olarak gittiğim için... Bunu benim gibi aynı heyecanla yapabilecek yapmak isteyecek bir kadımla gidebilirim bunda bir beis yok ama şimdiye kadar öyle birisiyle tanışmadım herhalde diyebilirim... Mesela belli maçlarda bir kenarda kadınların kadın arkadaşlarımızın da olduğu bir sosyal çevreyle oturup maç izlemektense, işte o bahsettiğim o görev ifa yerinde olup görevimi ifa etmeyi yeğlerim. Gitmem demiyorum ama tercih edeceğim şey bu olur evet. O erkek arkadaşlarımla gidip şımarıldığı yerde bulunmayı tercih ederim. (G3, 1994, Bursasporlu, E, Yerel-Fanatik-Deplasmancı)

Futbol stadyumu, kadınlar için erkeklerde olduğu gibi bir sosyal etkileşim alanı, rahatlama alanı yaratmamaktadır. Kadın taraftarlar çoğunlukla deplasmana gidememektedirler. Görüşmeciye göre kadınlar maç izlenmesine yalnızca “köstek” olmaktadır.

Evde maç izlemekle statta maç izlemek arasında dağlar kadar fark var. Çünkü evde mutlaka bir bayan oluyor köstek olacak. Annen olsun yengen olsun... Maç izliyorsun işte en basitinden o devre arasına girdiği zaman bile hâlâ o maçın heyecanımla muhabbet ediyorsun, sohbet ediyorsun o geliyor köstek oluyor. İşte şu kanala bakıyım şu dizi vardı, 10 dakika şunu izliyim bunu izliyim muhabbetine giriyor. Bu sebepten dolayı statta izlemek her zaman benim için bir adım öndedir yani. (G1, Galatasaraylı, 1998, E, Fanatik).

[Kadın taraftarlar] Mesela deplasmana gelemiyorlardı, niye? Olmuyordu yani dediğim faktörlerden dolayı. Ama ben herhangi bir fark görmüyordum tek fark cinsiyetti işte. O da en büyük fark ediyor zaten. Tribün için konuşuyorum. (G27, 1996, Galatasaraylı, E, Deplasmancı-Fanatik)

Araştırmacı: Sizce stadyum sosyal etkileşim imkânı tanıyor mu? Görüşmeci: Belki erkeklerle tanıyor ama kadınlara çok tanıdığını düşünmüyorum. (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

Futbolun neden bu kadar ayrı bir yeri var onu da anlamış değilim. Ama tabii kadınlar arasında da böyle rahatlatıcı bir aktivite ya da kendine yer edinebilmiş bir spor olsa bence her şey çok daha güzel olabilirdi. (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

Kadının azınlık olarak karşıt takım taraftarlarıyla bir arada kaldığı durumda öncelikle “bir kadın” olarak korkmasını sağlayan sebepler görüşmeci tarafından kadına laf atmanın daha kolay olması ve kadının korkutucu olmaması olarak ileri sürülmüştür. Kadınlar stadyumda görünür değillerdir. Kadın seyircinin stattan uzaklaşma sebepleri görüşmeci tarafından rekabetin statta düşmanlığa dönüşmesi, düşüncesiz, her şeyden vazgeçmiş gibi davranan ve alkol kullanan insanların bulunması olarak sıralanmıştır.

Araştırmacı: Metrodasınız, maça gidiyorsunuz ve oradaki tek Fenerbahçeli formalı sizsiniz. Böyle bir durumda ne hissedersiniz? Görüşmeci: Korkardım. Bir kadın olarak korkardım öncelikle. Çünkü belki kadın olduğumda insanların buna müdahil olması daha kolay gibi görünüyor... Laf atmak, bir şeyler söylemek sanki daha kolay. Çünkü korkutucu bir unsur değilim onlar için... Bir de onlardan değilim en önemli noktası bu olmuş oluyor (G22, 1994, Fenerbahçe, K, İlgisiz)

Kadınlara mekân olarak verilen tek yer evleri algısı var. Özellikle bunu stadyumlar için düşündüğümüzde neredeyse kadının orada yeri yok. Kadınlardan bir futbol takımı kurulsun denildiğinde bazı futbolcuların bile çok çirkin yorumları oldu. Ki taraftarların yorumlarını konuşmak bile istemiyorum... Bu kadar kadınlarla beraber yaşanılmasına rağmen hâlâ kadınlar görünür değil. Stadyumda zaten hiç görünür değiliz... Beşiktaş maçına gidecektim.

Daha kapıda girişte vazgeçip geri dönmem gerekti. İkisinde de vazgeçiş sebeplerim hemen hemen aynı. İnsanların kullandığı dilde... Küfür boyutuna geçmişti. Karşı takım rakip olarak görmenin ötesinde düşmanlık vardı... İkinci sebem de düşünmeyen o kadar insanın içerisinde bulunmak kendime hakaret gibi geldi... Üçüncü sebem ise dünyanın son anını ve son gününü yaşıyormuşçasına davranmaları. Her şeyden vazgeçmişler. Ciddi anlamda bir alkol tüketimi vardı o alanda.. Bu da son defa gitmemin sebebidir... Belki tek başıma olmak da o an beni ürkütmüş olabilir. (G18, 1989, Takım Tutmuyor, K, İlgisiz)

Kadının stadyuma tek başına gitmesi bir korku sebebi olarak yansımaktadır. Deplasman otobüsünde kadın taraftarın az bulunduğu veya bulunmadığı görülmektedir. Deplasman otobüsünde kadınlara laf atıldığı, stadyuma gidildiğinde ise kadın taraftara hakaret içerikli hareketlerde bulunulduğu görülmektedir.

Teyze ben seni burada korurum sen merak etme dedi. Zaten korunacak da bir şey yok. He şu da var ama yani annem Fenerbahçeli olduğu için ve o anda Fenerbahçe stadında olduğumuz için korunacak bir şey yok. Ama başka takımdan birisi olsaydı olur muydu bilmiyorum. Belki yaşına hürmeten bir şey yapmazlardı ama bilemiyorum yani o konuda birazcık soru işaretim var. (G16, 1996, Fenerbahçe, K, Fanatik)

Deplasman şehrine giriş yapıldığında ilk gittiğim şehir dediğim gibi Alanya olduğundan, Alanya şehrinde işte kış olmasına rağmen denize giren insanlar vardı. Hani kadın yoktu erkekler de olabildiğince kaba diyebileceğimiz insanlardı. Hani şuna bak şöyle böyle tarzında muhabbetler dönüyordu... Schalke maçı vardı. Schalkeli bir kadın işte bizim tribüne yakın bir yerde bulunuyordu eşiyile beraber muhtemelen. Onun yanında da erkek vardı. Ondan sonra bizim tribünden birisi de kadına böyle bir kadın bizim tarafa bakarken kadına bayağı bir hareket çekmişti böyle. (G29, 1998, Galatasaraylı, E, Holigan)

Çalışmada fanatizm-hegemonik erkeklik ilişkisini ölçen dördüncü ölçüt futbolda kadın algısı kategorisidir. Futbolda kadın algısı konusunda söylemde bulunan 18 görüşmeci taraftarlık tipolojisine bağlı olarak erkeklikler ve kadınlıklar bağlamında değerlendirilmiştir.

Taraftarlık tipolojilerine bağlı olarak futbolda kadın algısı ve futbol fanatizmi ilişkisi analizde karşılaşılan önemli nokta fanatik, holigan ve deplasmancı tipolojilerin hegemonik erkeklik/sindirilmiş kadınlıkla ilişkili olarak ortaya çıktığıdır. Diğer taraftan müşteri ve çekirdekçi tipolojilerinin işbirlikçi erkeklikle ilişkili olarak öne çıktığı da bulgular arasındadır. Yerel, ilgisiz ve değişken tipolojilerinin erkeklikler/kadınlıklar sınıflamasında belirleyici rol oynamadığı görülmektedir.

Futbolda kadın algısı ölçütünde kadın yanındayken hemcinslerle olan muhabbete ve davranışlara sansür uygulama, kadının maç izlemeye engel teşkil ettiği görüşü, kadınla stadyuma maç izlemeye gitmek istememe, kadının maçlarda bağırmasının itici olduğu görüşü, kadın taraftarla maça gidildiğinde sakın tribünde bulunma gerekliliği, kadınların deplasmana gidemeyecekleri görüşü, kadın taraftar olduğunda taraftar gücü yansıtamaz görüşü, kadınların futboldan anlamadığı görüşü, erkek erkeğe maç izlemenin daha konforlu olduğu görüşü, kadınların fanatik olmasının yadırgandığı ve

eleştirildiği örneklere rastlanmıştır. 18 görüşmeginin futbolda kadın algısı ölçütünde söylemleri bulunmaktadır. 18 görüşmeginin 11'i fanatik, 6'sı çekirdekçi 1'i holigan taraftarlık tipolojilerini barındırmaktadır. 11 fanatik ve 1 holigan taraftar tipolojilerinin erkeklikler kategorisinde "hegemonik erkeklik" kategorisini, 6 çekirdekçi taraftar tipolojisinin ise "işbirlikçi erkeklik" kategorisini yansıttığı görülmüştür.

5.SONUÇ

Tezin ilk amacı “yok yer”likteki tekdüzeliğini kıran farklılıkları keşfetmekti. Barthes’a atıfla mekânın “punctum”unu keşfetmeyi hedeflemiştim. Fakat bu çalışma esnasında mekânı farklılaştıran o “punctum”ların birer birer paranteze alındığına şahit oldum. Metrodaki müzisyen -yalnızca orada bulunurken dahi- mekândaki tekdüzeliğin kırılmasını sağlarken belediyenin metrolardaki müzisyenleri “müzik seni taşıyın” adlı bir yazı ile; İstiklal Caddesi’ndeki sokak müzisyenlerinin ise üstünde müzik sembolü bulunan “Beyoğlu Müzik” yazılı bir direk ile tekdüzeleştirilmesi ve bunun gibi birçok örnekle karşılaştım. Bu örnekler -ne yazık ki- benim araştırma sonucumla da paralel gitti. Çünkü futbol taraftarlarının taraftarlık kültürü de tıpkı sokak müzisyenleri kültürü gibi belli başlı denetim araçlarıyla paranteze alınmaya çalışılmaktaydı. Passolig uygulaması ile somut biletlerin ortadan kalkması biletin saklanma ihtimalini, stadyumların şehir merkezinden uzağa taşınarak çevresindeki sosyalleşme alanlarının yitirilmesi ortak rutinlerin oluşma ihtimalini azaltırken bir kültürün de yitmesine neden oluyordu. Diğer yandan artan güvenlik önlemleri ile taraftarın serbest alanı kısıtlanmış, taraftar davranışları ancak belirli kurallar etrafında sergilenebilir hale gelmiştir.

Yine de bir toplumsal olgu olarak mekânın ve taraftarlığın ikircikli yapısı nedeniyle mekân olarak stadyumun ve toplumsal bir olgu olarak taraftarlığın tam anlamıyla anlamsızlaşan, tekdüzeleşen, tümüyle kontrol altına alınmış olgular olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir toplumsal olgu olarak mekân ve taraftarlık içerisinde benzerlik/birlik ve farklılığı/çatışmayı bir arada barındırmaktadır. Sistem tarafından tekdüzeleştirilmeye, disiplin altına alınmaya çalışılan bir mekân olarak stadyum içerisinde buna karşıt direnişleri, mücadeleleri, gedikleri ve taktikleri de içermektedir.

Bu taktiklere stadyumdaki koltuk numarası belirliyen taraftarın belirlenen koltuk numarasına uymaması, stadyum “oturma” üzerine kurgulanmışken özellikle kale arkasındaki fanatizm düzeyi yüksek tribünün oturmanın aksine koltukların üzerine çıkıp ayakta durması, çakmak gibi “yasaklı” eşyaların stadyuma sokulması ve çoğunluğun stadyumda sigara içiyor olması, stadyumda yapılan protestolar örnek teşkil etmektedir. Bu taktiklerin her biri sistem tarafından tekdüzeleştirilmeye çalışılan futbol taraftar kültürünün bu “yok-yer”leşmeyi aşma yönündeki taktikleri olarak düşünülebilir.

Tezin ikinci amacı bir metropol mekânı olarak stadyumda fanatizmin ortaya nasıl çıktığını keşfetmektir. Fanatizm, tek bir tipoloji ve tek bir ideolojiyle ilişki içerisinde açıklanamayacak kapsamlı bir alandır. Yalnızca bir futbol takımına karşı değil, bir siyasi partiye, bir millete, bir inanca körü körüne bağlılık olarak tanımlanabilir. Bu bağlılık, bağlılık duyulan “şey” ile ona bağlılık duyanlar arasında bir birliğe yol açmaktadır. Bu birlik de birlikten doğan gücü sağlayıcı rol oynar. Bu güç şiddeti, düşmanlığı, rekabeti, azınlık olanlara karşı biz ve “öteki”yi yaratır. Futbol fanatizmi konusu çerçevesinde “öteki” kadınlar ve karşıt takım olarak karşımıza çıkar. Biz-öteki ayrımına kimi zaman aynı takım içerisindeki ayrım ve çatışmalar dahi örnek teşkil edebilmektedir.

Futbol konusundaki biz-öteki ayrımı karşıt takıma duyulan düşmanlığı beraberinde getirirken kimi zaman bu düşmanlığın karşıt takım olma dışında da sebepleri bulunur. Bunlar milliyete ve kimliğe ilişkin sebeplerdir. Uluslararası yapılan maçlarda yaşanan yoğun milliyetçilik ve fanatizm medya üzerinden de görünür hale gelmektedir. Bunun gibi millet üzerinden karşıtlık ve mücadelenin yaşandığı takımlarda milletlerin birbiri üzerindeki tahakküm ve güç mücadelesi futbol üzerinden yansıma bulmaktadır.

Bir erkek homososyal alanı olarak görülen futbol ve bir homososyal mekân olarak görülen futbol stadyumu erkek taraftarların kadın taraftarları görmek istemediği bir alandır. Bunun sebebi erkeklerin diğer erkeklerle daha “rahat” hissetmesidir (özgürce küfretmek, bağırarak, zıplamak vb. gibi). Bu da futbol alanındaki “öteki”lerden bir diğerinin kadın taraftarlar olduğunu gösterir niteliktedir. Futbol ve futbol stadyumu gibi homososyal alan ve mekânlar ataerkil düzenin yeniden üretiminde etkin rol oynamaktadırlar.

Taraftarlık tipolojileri şunlardır: İlgisiz, müşteri, holigan, fanatik, çekirdekçi, deplasmanlı, yerel, değişken. Fanatizm düzeyi yüksek tipolojilerin şiddete yatkınlığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Holigan, fanatik, deplasmanlı tipolojiler fanatizm düzeyi yüksek taraftarlar olarak müşteri, ilgisiz, çekirdekçi, değişken taraftarlar fanatizm düzeyi düşük taraftarları oluşturmaktadır. Kale arkası, VIP, maraton tribünleri de taraftarların stadyumda konumlandığı tribünler olarak fanatizm düzeyini belirlemede önemlidir. Kale arkaları fanatizm düzeyi yüksek taraftarları barındırırken (holigan, fanatik, deplasmanlı) VIP ve Maraton çoğunlukla fanatizm düzeyi daha düşük taraftarları (müşteri, ilgisiz, çekirdekçi) barındırmaktadır. VIP,

Maraton ve kale arkası tribünleri ayrımı taraftarları ekonomik, demografik ve fanatizm düzeyleri açısından hiyerarşik bir biçimde konumlandırmaktadır.

Deplasman stadyumuna giderken otobüsteki oturulan yerler dahi kişilerin hiyerarşik olarak (kıdemli olması, yaşı vb. gibi) sıralanmasını içermektedir. Tribündeki ayrım (kale arkası, VIP, maraton) gerek yaş gerekse ekonomik açıdan erkeklerin birbirlerine üstünlüklerini, güçlerini ispat etmede aracı rol üstlenmektedir.

Sözlü ve fiziksel şiddet görüşmeciler tarafından çoğunlukla alkol alımı, rahatlama, güç göstergesi ve kitle psikolojisiyle ortaya çıkan davranışlar olması ile ilişkisi içerisinde açıklanmıştır. Ortak bir amaç için bir araya gelmiş futbol taraftar grubunda kitle psikolojisi oluşabilmektedir. Stadyumun bir rahatlama alanı olduğunu savunan taraftarlar özgürce küfredibildiklerini, evde oldukları halle stadyumda oldukları halin çok farklı olduğunu bildirirlerken kitle psikolojisi etkisinde “ilkelleştiklerinin” ipucunu vermektedirler. Sorumluluğun tüm taraftar grubuna dağılmasıyla yalnızken yapılmayacak sözlü/fiziksel şiddet eylemleri gerçekleştirilebilmektedir.

Taraftar gruplarının analizinde takım tutma sebepleri, taraftarlık içerisindeki benzerlik/birlik ve farklılık/çatışma konuları ön plana çıkmaktadır. Kişinin takım tutma sebepleri aile, politik konumlanış, ideoloji ve diğer sebeplerdir. Çoğunlukla ailenin bir takımı seçme ve destekleme sebebi olduğu görülmüştür. Erkeklerde babanın karşıt takımını tutma, fanatizm yönünden üstün olma arzusu bir erkeklik göstergesi olarak güç mücadelesi açısından okunabilir.

Erkeklik ve güç mücadelesine verilebilecek örnekler, kale arkası, maraton, VIP tribünlerden VIP tribünün stadyumda biçim açısından üstte bulunması, VIP tribüne ekonomik açıdan üst sınıfın gidebiliyor olması, kale arkasında yaş açısından gençlerin ve fanatizm düzeyi yükseklerin yer alıyor olması, deplasmana gidilen otobüste yaş ve fanatizm düzeyi açısından konumlanışın bulunması taraftarların ekonomik, demografik ve fanatizm düzey yönünden birbirleri üzerine kurdukları tahakküm ilişkilerini gösterir niteliktedir.

Futbol taraftarlığı, benzerliği/birliği ve farklılığı/çatışmayı bir arada barındırmaktadır. Ortak söylem, sembol, ortak anı gibi özelliklerle benzerliği; ayrımcılık, tabakalaşma, dışlama gibi özelliklerle farklılığı yansıtmaktadır. Taraftarlık; taraftar birliği, aidiyet, ortak anılar, bağlılık, totem, rutinler ve sosyal etkileşimlerden oluşmaktadır. Ortak anılar, ortak renkler, ortak semboller, birlikte yaşanan anılar, ortak rutinler; aidiyeti,

bağlılığı, taraftar anlam ve kültürünü beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan futbol taraftarlığı içerisinde ayrımcılık ve tabakalaşmayı da barındırmaktadır. Taraftarlar arasında fanatizm düzeyi ve sosyo-ekonomik duruma göre belirlenen tribün ayrımı bulunmaktadır. Tribün ayrımının yanı sıra Türkiye futbolunda Anadolu ve İstanbul takımları ayrımı bulunmaktadır. Demografik özelliklere (yaş, eğitim, meslek, medeni durum) bağlı olarak değişiklik gösteren fanatizm düzeyi ile taraftarlıktan kopma veya taraftarlık eylemlerinde azalma davranışları gözlemlenmiştir.

Futbolda ayrımcılık ve tabakalaşma, tribün ayrımı, Anadolu İstanbul takımları ayrımı, deplasman stadyumuna yüklenen anlamlar konularında taraftarlıktaki bir erkeklik göstergesi olarak güç mücadelesi ön plana çıkmaktadır. Futbolda ayrımcılık ve tabakalaşma konusunda görülen deplasman otobüsündeki oturma sıralamasında fanatizm düzeyi ve yaş bakımından ayrım; tribün ayrımında kale arkası, maraton, VIP olmak üzere sosyo-ekonomik ve yaş bakımından ayrım; Anadolu İstanbul takımları ayrımında ekonomik güç ve nüfuz yönünden ayrım görülmüştür. Deplasman stadyumuna yüklenen anlamlarda ise deplasman stadyumunda “gözü kara” bir erkekliğin yer almaması fakat buradaki “korcu” anlamının dahi erkeklikle ilişkili açıklanması ön plana çıkmıştır. Tüm bu hiyerarşik düzen gerek futbol kulüp yönetimi-oyuncular arası gerek futbol oyuncularının kendi içerisinde gerekse de futbol taraftarları arasında görülmektedir. Bu hiyerarşik düzen kişiler arasındaki güç ve erkeklik mücadelelerinin bir boyutunu oluşturmaktadır. Deplasmanda yapılan tezahüratın karşı takımın tezahüratını bastırıldığı noktada kendi stadyumundaki güçlü oluştan daha fazla haz almada da aynı mücadele hâkim konumda bulunmaktadır.

Devletin futbola ilişkin aldığı güvenlik önlemleri ile devlet-futbol kulübü arası, loca ve VIP tribünlerin ayrıcalığıyla taraftarlar arası, futbol kulübüne ilişkin karar almadaki konumlanışla yönetici-futbolcular ve yöneticiler-taraftarlar arası hiyerarşik konumlanış gözlenmektedir. Devlet futbol kulübü üzerinde, futbol kulüp yöneticileri futbolcular ve taraftarlar üzerinde, taraftarlar ise kendi arasında ekonomik, demografik ve fanatizm düzeyi yönündeki ayrımlarla birbirleri üzerinde üstünlük kurmaktadır. Bu üstünlükler, devlet-kulüp-futbolcu-taraftar arası tahakküm ilişkilerini, hiyerarşik güç ve erkeklik mücadelelerini yansıtır niteliktedir.

Yüksek fanatizm düzeyi çoğunlukla aidiyet yüksekliği ve şiddet eylemleri ile ilişkililikten, 34 görüşmecide yer alan yalnızca 1 “holigan” taraftar tipolojisine

rastlanmıştır. Bu da futbol taraftarlarının hepsinin benzer biçimde yorumlanamayacağını göstergesi niteliğindedir.

Tezin üçüncü amacı ise fanatizmin hegemonik erkeklikle paralel olarak ortaya çıkıp çıkmadığını keşfetmektir. Kadınlık ve erkeklik kategorileri şu şekildedir: Hegemonik erkeklik, sindirilmiş kadınlık, işbirlikçi erkeklik ve işbirlikçi kadınlık. Bu kavramlarla ilişkisi içinde futbolda şiddet eylemleri, rekabet ve düşmanlık, bir erkeklik göstergesi olarak güç, futbolda kadın algısı olmak üzere dört ölçüt üzerinden yapılan fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde görülen fanatizm düzeyi ile “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık”ın paralel seyrettiği olmuştur. Fanatizm düzeyi yükseldikçe kişinin “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık” biçimleri ile kategorize edilme ihtimali artmaktadır.

Futbolda şiddet ölçütü, sözlü fiziksel şiddetin görüşmeci söylemleri aracılığıyla örneklerini, rekabet ve düşmanlık ölçütü karşıt takıma düşmanlığı, bir erkeklik göstergesi olarak güç ölçütü erkeklik mücadelesi içerisindeki tahakküm ilişkilerini içeren sembolik güç göstergelerini, futbolda kadın algısı ölçütü ise futbol alanında kadın taraftara yönelik genel olumsuz algının yer aldığı söylemleri içermektedir.

Futbol maçları ölçeğinde gerçekleşen sözlü/fiziksel şiddet eylemleri; düşmanlık ve rekabet hisleri; bir erkeklik göstergesi olarak güçle ilişkisi içerisinde sergilenen davranışlar; futbolda kadın algısı içerisinde genellikle erkekler tarafından bulunulan kadınların futboldan dışlanması gerekliliği söylemleri hegemonik erkeklik ve fanatizm ilişkisi içerisinde ele alınan temel ölçütler olmuştur. Futbolda kadın algısı içerisinde futbol, erkeklerin alanı olarak görülmekte, futbol stadyumu erkek mekânı, futbol taraftar grubu ise homososyal grup olarak düşünülmektedir. Bu sebeple kadınlar “öteki” kılınarak futbola ilişkin alanlardan dışlanmaktadır.

Futbol fanatizmi arttıkça kişinin hegemonik erkeklik ve sindirilmiş kadınlık özelliklerine sahip olma ihtimali artmaktadır. Bu durum, “fanatik” “deplasmancı” ve “holigan” taraftarlık tipolojisi özellik ve davranışları sergilemeyle ilintili olarak gelişmektedir. Dört ölçütte de (Futbolda şiddet söylemleri, futbolda rekabet düşmanlık, futbolda erkeklik güç göstergeleri, futbolda kadın algısı) yer alan “deplasmancı”, “holigan” ve “fanatik” tipolojiler “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık”la nitelenmişlerdir. Bu üç taraftarlık tipolojisinde fanatizm düzeyi “orta” “yüksek” ve “çok yüksek”tir. Bu da bu kategorideki taraftarların ataerkil

düzeni aktif bir biçimde beslediğini ve ataerkil düzenin inşasında aktif rol alan davranışlarda bulunduğunu gösterir niteliktedir.

Çekirdekçi ve müşteri tipolojilerinde fanatizm “çok düşük” ve “düşük”tür. Bu tipolojilerin fanatizm-hegemonik erkeklik ilişki analizinde “işbirlikçi erkeklik” ve “işbirlikçi kadınlık”a yatkın oldukları tespit edilmiştir. İşbirlikçi erkeklik ve işbirlikçi kadınlık kategorilerinde ataerkil düzen pasif bir biçimde beslenmektedir. Fanatizmle birlikte gelen aidiyetin orta düzeyde bulunduğu bu durumda, aktif olarak davranışlarla değil, pasif olarak söylemlerle ataerkil düzenin inşasında rol oynadığı gözlenmiştir. “Holigan”, “fanatik” ve “deplasmancı” taraftarlık tipleri “hegemonik erkeklik” ve “sindirilmiş kadınlık”a yatkın iken “müşteri”, “çekirdekçi” taraftarlık tipleri “işbirlikçi erkeklik” ve “işbirlikçi kadınlık”a yatkındır.

Çalışmada futbolun endüstriyelmesi, televizyon futbolu ve stadyum futbolu farklılıkları, futbolun siyasi ideolojiler ile ilişkisi, stadyumun teknik, toplumsal ve manevi anlamları ile ilgili olmak üzere amaçlananlara ek bulgular da yer almıştır.

Futbolun endüstriyelmesi ile Passolig, stadyumların yenilenmesi, artan denetim, medyatikleşme ve ticarileşme ile taraftarın “müşteri”leşmesi söz konusu olmuştur. Bu da futbolun eski “ruh”unu, anlamını ve taraftar kültürünü yitirmesine neden olmuştur. Futbolun şirket ve sponsor himayesi altına girmesi ile şike ve bahis konuları ön plana çıkmış, futbol üzerinden kazanılan meblağlar futbolun mafyanın dahi ilgi odağı haline gelmesine zemin oluşturmuştur. Futbol, siyasi iktidarın da müdahil olduğu bir alan haline gelmiş, desteklenen futbol kulüpleri, belediye sporlar ve yenilenen stadyumlar aracılığıyla ekonomik ve siyasi rant sağlanmıştır. Pilot mülakat araştırma bulgularına göre de yeni stadyumlar büyük ve futbol kulübünün ekonomik çıkarlarına uygun olmasıyla iyi, şehir dışında olması, bağ yitimi, ulaşım zorluğu, tarihsellik ve yaşanmışlık eksikliği nedenleriyle “kötü” biçimde nitelenmiştir.

Siyasi ve ekonomik nüfuzu olanlar tarafından futbol yönlendirilmekte ve yönetilmektedir. Bu gerek sosyal ve siyasal nüfuzu artırmak gerekse de ekonomik gücü artırmak amacıyla gerçekleşmektedir. Futbolun ekonomik bir sektör haline gelmesi ile futbola siyasi müdahale artmıştır.

Futbolun dünyada ve Türkiye’de siyasi ideolojilerin yaygınlaştırılması ve muhafazasında rolü bulunmaktadır. Özellikle uluslararası gerçekleşen maçlar, alınan

ödüllere, kazanılan başarılar milliyetçilikle ilişkisi içerisinde fanatizm ve düşmanlığı doğurabilmekte ve düşmanlığın sürdürülmesine neden olabilmektedir.

Mekânın, özelde de stadyumun teknik, toplumsal ve anlam olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Stadyumlara görüşmeciler tarafından sembolik, ilişkisel, kültürel ve tarihsel anlamlar atfedilmiştir. Yenilenen statlarda teknik boyut önem kazanırken eski stadyumların toplumsal ve anlam boyutu ön plana çıkmaktadır. Stadyuma birçok farklı anlam yüklenmektedir. Görüşmeciler tarafından yenilenen stadyumlar konfor, büyüklük, yenilik, teknoloji vb. gibi teknik avantajlarla anılırken eski stadyumlardaki atmosfer, anı, kültür ve “ruh”un yeni stadyumlarda bulunmadığı ileri sürülmüştür. Yenilenen stadyumları avantajlı bulan taraftarların stadyumlara ilişkin yükledikleri “yenilik” ve “büyüklük” anlamları bir güç vurgusu olarak ele alınabilir. Diğer taraftan yenilenen stadyumu dezavantajlı bulan taraftarlar da bulunmaktadır. Onlara göre yenilenen stadyumların şehrin merkezine uzak bulunması, Passolig’le birlikte alınan birçok güvenlik önlemi ve biletlerin elektronikleşmesi “futbol kültürü”ne darbe vurmuştur.

Eski stadyumlar ve yenilenen stadyumlar arası bir futbol taraftar kültürü dönüşümü mevcuttur. Yenilenen stadyumlar, yenilenen stadyumların şehir dışına inşa edilmesi ve günümüz futbolunda uygulanan teknolojik uygulamalar ile eski stadyumlardaki ortak anı, tarih, rutin ve kültürün giderek yitirildiği görüşmeciler tarafından vurgulanan konular arasındadır.

Stadyuma yüklenen anlamlardan en çok gözlenen “mabet”tir. Ortak gerçekleştirilen tezahüratlar, yüceltilen atmosfer, birlikle gelen rahatlama hali futbolun “dindışı kutsal bir aktivite” olduğu savını gündeme getirmektedir. Kapitalizmin dinden soyutlamaya çalıştığı metropol insanının günlük sorunlardan sıyrılma alanı olarak okunabilecek futbol ve futbol stadyumu alanı kişilere dindışı kutsal bir mekân sunarak (Arık, 2004) “katharsis” yaşamalarına imkân tanımaktadır.

Deplasman stadyumuna çoğunlukla olumsuz anlamlar yüklenmektedir. Korku duyulan bir mekân olan deplasman stadyumu linç, kavga, küfür riskleri ile birlikte düşünülmektedir. Bunun yanı sıra deplasman stadyumun azınlık olduğu halde baskın hâle gelebilme fikri azınlığın baskınlığının hazzı ve bir erkeklik göstergesi olarak güç temelinde okunabilecek niteliktedir. Deplasman stadyumunda “gözü kara” bir erkekliğin yer almaması fakat buradaki “korku” anlamının dahi erkeklikle ilişkili

açıklanması ön plana çıkmıştır. Deplasmanda korkuyor olmak ataerkil söylem içinde “normal olan” haline gelirken “birlik”ten doğan gücün kaybolduğu noktada erkeklik, mücadeleyi mücadele etmemede görerek korkuyu güce yordamaktadır.

Görüşmeciler tarafından eski stadyumlarla birlikte yitirildiği dile getirilen futbol kültürü, içerisinde bağırma, küfrü, rahatlama günümüz stadyumlarına göre daha fazla barındırmaktadır. Görüşmeciler tarafından bağırma ve küfürle nitelenen ve yenilenmeden önceki stadyumlarla birlikte açıklanan futbol kültürü, inşa edilen hegemonik erkekliği de günümüz –yeni ve izole- stadyumlarından daha fazla barındırmaktadır.

Futbolun anlamını ve kültürünü yaşatmayı sürdürebilmesi, bu anlamı sürdürürken hegemonik erkekliği besleyen unsurlardan arınabilmesi için olması gereken “erkek sporu” olarak görülen futbol ve “erkek mekânı” olarak görülen futbol stadyumunda karma cinsiyet düzeninin aktif olarak uygulandığı ve teşvik edildiği bir sisteme geçilmesidir. “Homososyal mekân”dan karma cinsiyet düzeninin aktif olarak uygulandığı mekân fikrine geçildiği takdirde erkek görüşmeciler farklı davranacaklarını ileri sürmüşlerdir. Görüşmecilerin davranışlarında meydana gelen değişimle birlikte hegemonik erkekliği üreten “şiddet”, “rekabet ve düşmanlık”, “bir erkeklik göstergesi olarak güç” ölçütlerinden uzaklaşacakları; olumsuz “futbol ve kadın” algılarının da değişeceği düşünülmektedir. Erkek taraftarların yanlarında “kadın taraftar var diye” farklı davranmaları (küfretmemeleri, şiddet eyleminde bulunmamaları vb. gibi) bir yanıla cinsiyetçiliği ve kadının erkekler arası güç mücadelesinden dışlanmasını barındırıyor olsa da stadyumda karma cinsiyet düzeninin teşviki ile mekândaki imkânlar cinsiyetler arasında eşit olarak paylaşılabilir hale gelecektir. Ancak böyle bir paylaşım durumunda futbol stadyumu farklılıkların inşa edilebildiği, tekdüzeliğin kırılabildiği hegemonik erkeklikten arınmış “anamlı” bir mekân haline gelebilir.

KAYNAKÇA

- Acet, M. (2005). *Sporda Saldırganlık ve Şiddet*, Morpa Kültür Yayınları.
- Acet, M. (1997). *Futbol Seyircisinin Sosyo-Kültürel Yapısının Şiddet Eylemine Etkisi, Voleybol ve Basketbol Seyircileri ile Karşılaştırılması*, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor A.B.D., Yüksek Lisans Tezi.
- Akın, Y. (2019). “*Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*” *Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları.
- Akşar, T., Merih, K. (2006). *Futbol Ekonomisi*, Literatür Yayıncılık.
- Alemdar, K., Erdoğan, İ. (1994). *Popüler Kültür ve İletişim*, Ümit Yayıncılık.
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çeviren: Mahmut Özışık, Yusuf Alp, İletişim Yayınları.
- Argan, M., Katırcı, H. (2020). *Spor Pazarlaması*. Nobel Akademi Yayınları.
- Arık, B. (2004). *Top Ekranında*, Salyangoz Yayıncılık, İstanbul.
- Artun, T. Ü., Atabeyoğlu, C., Aydın, N., Hiçyılmaz, E, San, H., Sevinçli O. V., Somalı V., (1992). *Türk Futbol Tarihi (1904-1991)*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları.
- Aslaner, A. G. (2019). *Postmodern Dönemde Türkiye’de Futbol Endüstrisi ve Taraftar Profilleri*, Akademisyen Kitabevi.
- Atabeyoğlu, C. (1991). *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi*, Fotospor.
- Ataçocuğu, M. Ş. (2012). *Futbol sektörünün emek ekonomisi açısından analizi*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor A.B.D., Doktora Tezi.
- Augé, M. (2021). *Yer-Değiller Bir Üst-Modernite Antropolojisine Giriş*, Çeviren: Ömer Kemal Buhari, İnsan Yayınları.
- Augé, M. (2016). *Yok-yerler Üst Modernliğin Antropolojisine Giriş*, Çeviren: Turhan Ilgaz, Daimon Yayınları.

- Avcı, S. (2010). İstanbul örneğinde şehiriçi arazi kullanımını ve stadyumlar: Bir spor coğrafyası çalışması. *Türk Coğrafya Dergisi*, 0(54), 15-30.
- Aydın, B., Hatipoğlu, D., Ceylan, Ç. (2008). *Endüstriyel Futbol Çağında Taraftarlık, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, 289-316.
- Bar, M. (2012). *Futbol seyircisini şiddete yönelten faktörlerin değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Barthes, R. (2011). *Camera Lucida*, Çeviren: Reha Akçakaya, Altıkkırkbeş Yayın.
- Bilir, H. (2020). Sporun Toplumsal İşlevi: Sosyolojik Bir Yaklaşım, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (4) , 27-36.
- Boniface, P. (2007). *Futbol ve Küreselleşme*, Çeviren: İsmail Yerguz, NTV Yayınları.
- Bora, T. ve Gökalp, E. (2010). Futbolda Sıradan Milliyetçilik: İşte Böyle Türklüğümüz Yok Oluyor, içinde *Sözde Masum Milliyetçilik*, (Yay. Haz. H. Millas), Kitap Yayınevi.
- Bora, T. (2014). Futbol Medyası da Sadece Futbol Medyası Değildir, içinde *Türkiye’de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi*, Bağlam Yayıncılık.
- Bora, T., Erdoğan, N. (2020). Dur Tarih Vur Türkiye Türk Milletinin Milli Sporu Olarak Futbol, içinde *Futbol ve Kültürü, Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, Derleyenler: Horak, R., Reiter, W., Bora, T., İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2001). Türkiye’de Futbol ve Milliyetçilik, içinde *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2021). *Türkiye’de Futbol Tarihine Bakışlar*, Online Seminer, Tarih Vakfı.
- Bostancıoğlu, A. (2020). Taraftar ve Solcu Olmak Dün ve Bugün, içinde *Futbol ve Kültürü, Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, Derleyenler: Horak, R., Reiter, W., Bora, T., İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015a). *Ayrum-Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Çev: Derya Fırat, Günce Berkkurt, Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015b). *Eril Tahakküm*, Çeviren: Bediz Yılmaz, Bağlam Yayıncılık.
- Bozkurt, M. (2019). *Futboldaki İnanış ve Ritüellerin Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Yüksek Lisans Tezi.

- Bromberger, C. (2020). Stadyumdaki Kent, içinde *Futbol ve Kültürü, Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, Derleyenler: Horak, R., Reiter, W., Bora, T., İletişim Yayınları.
- Bulgu, N. (2005). Sporda Şiddet ve Alt-Kültür, *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences*, 16(4), 229-250.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çeviren: Başak Ertür, Metis Yayıncılık.
- Coakley, J. (2001). *Sports in Society: Issues and Controversies*, 7. Baskı, Mc Graw Hill.
- Connell, R. W. (2019a). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çeviren: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W. (2019b). *Erkeklikler*. Çeviren: Nagihan Konukcu, Phoenix Yayınevi.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörleri: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitabevi.
- Çakır, A. (2007). *100 Yılın Aslanı*, Demir Ajans Yayınları.
- Çakmak, U. D. (2019). *Futbol ekonomisi: Avrupa ve Türkiye üzerine karşılaştırmalı bir inceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Demir, M. (2020). Endüstriyel Futbol ve Futbolda Teknoloji Kullanımı, *TRT Akademi*, 5(9), 356-375.
- Descartes, R. (2019). *Meditasyonlar*, Çeviren: Engin Sunar, Say Yayınları.
- Dever, A. (2013). Futbol Taraftarlarının Yeni Mabedi: Disneystat'ların Doğuşu. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 93-106.
- Doğan, O. (2015). *Spor Psikolojisi*, Detay Yayıncılık.
- Doğan, Y. (1989). *Fenerbahçe Cumhuriyeti*, Tekin Yayınevi.
- Doğar, Y. (1998). Sporun Profesyonelleşmesi ve Sonuçları, *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu I. Spor Kongresi Bildirileri*, 44-48.

Döge, P. (1999). *MannSein-Rolle oder Schicksal*, Schriftlichte Fassung eines Vortrages auf der Tagung “Politik der Liebe” der Hessischen Gesellschaft für Demokratie und Ökologie am 13.12.1999

Duncan, M. C., Messner, M. (1998). *The Media Image of Sport and Gender*, içinde *Media Sport*, Yayına Hazırlayan: Lawrence A. Wenner, Routledge, 170-185.

Durur, E. K., Bakar, H. (2016). Futbolda milliyetçilik: 2008 Avrupa Futbol Şampiyonası haberlerine yönelik söylem analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(2), 781-805.

Elden, S. (2009). *Space I*, International encyclopedia of human geography, Yayına Hazırlayanlar: R. Kitchin, N. Thrift, Elsevier, 262-267.

Elsner, B. (2020). Teknik, Taktik, Sistem Futbol Oyununun Karakteristiği Üzerine, içinde *Futbol ve Kültürü Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, Derleyenler: Horak, R., Reiter, W., Bora, T., İletişim Yayınları.

Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve futbolu inceleme üzerine. *İletişim kuram ve araştırma dergisi*, 26(2), 1-58.

Erkal, M. E. (1981). *Sosyolojik Açıdan Spor*, Filiz Kitabevi.

Erkal, M. E. (1992). *Sosyolojik Açıdan Spor*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Geliştirilmiş 2. Baskı.

Fişek, K. (1997). *İç Barışın Bütün Şartları Mevcut*, Hürriyet Gazetesi.

Freud, S. (2016). *Kültürdeki Huzursuzluk*, Çeviren: Elif Yıldırım, Roman Yayınları.

Galeano, E. (2014). *Gölgede ve Güneşte Futbol*, Çeviren: Ertuğrul Önalp, M. Necati Kutlu, Can Yayınları.

Gökacı, M. A. (2008). “Bizim İçin Oyna” Türkiye’de Futbol ve Siyaset, İletişim Yayınları.

Gökulu, G., (2008). Futbol Haberlerinin Sunumunda Şiddet, Fanatizm ve Milliyetçilik, *Toplum ve Demokrasi*, 2 (3), 147–164.

Hacısoftaoğlu, İ, Akcan, F, Bulgu, N . (2012). Hayali Cemaatler Olarak Taraftar Toplulukları: Ankaragücü Taraftar Grupları Örneği, *Spor Bilimleri Dergisi*, 23(4) , 159-176.

- Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çeviren: Mehmet Morali, Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu*, Çeviren: Sungur Savran, Metis Yayıncılık.
- Hatipoğlu, D., Aydın, M. B. (2007). *Bastır Ankaragücü kent, kimlik, endüstriyel futbol ve taraftarlık*, Epos Yayınları.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*, Çeviren: Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı.
- Heiliger, A., Engelfried, C. (1995). *Sexuelle Gewalt: Mannliche Sozialisation und potentielle Taterschaft*, Campus.
- Hill, W. D., Blake, M., Clark, J. E. (1998). Ball court design dates back 3,400 years. *Nature*, 392(6679), 878-879.
- Hobsbawm, E. J. (1993). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"*, Çeviren: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları.
- Irak, D. (2013). *Hükmen yenik*, Evrensel Basım Yayın.
- İkizler, C. (1994). *Sporda Başarının Psikolojisi*, Alfa Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı.
- İnan, T. (2017). *Taraftar Stadyumdan Ne İster?*, Akademisyen Kitabevi.
- Jarvis, H., Kantor, P., Cloke, J. (2012). *Kent Ve Toplumsal Cinsiyet*, Çeviren: Yıldız Temurtürkan, Dipnot Yayınları.
- Karaca, U. (2019). Televizyonlarda Yayınlanan Futbol Programlarında Kullanılan Hegemonik Erkeklik Söylemlerinin İncelenmesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Medya İletişim ve Habercilik A.B.D., Yeni Medya İletişim ve Habercilik Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Karahüseyinoğlu, M. F. (2020). *Tarihsel Süreçte Türk Spor Teşkilatları*, Gece Kitaplığı.
- Kaya, İ. (2013). Coğrafi Düşüncede Mekân Tartışmaları, *Posseible Düşünme Dergisi*, 2(4), 34-47.
- Kılıç, E. (2006) *Politik Goller Futbol ve Siyaset*, Güncel Yayıncılık.
- Kılıç, M. (2012). *Etnisite ve Spor*, Doğu Kütüphanesi, Doğu Yayınevi.

- Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri I*, Yunus Emre Yayıncılık.
- Kimmel, M. S. (2013). Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik çev.: Mehmet Bozok, *Fe Dergi*, 5(2), 92-107.
- Kozanoğlu, C. (1990). *Türkiye 'de Futbol Bu Maçı Alıcaz!*, İletişim Yayınları.
- Kozanoğlu C. (2020). Gençler Deplase Olunuz Tribünden Birinin Deplasman Anıları, içinde *Futbol ve Kültürü, Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, Derleyenler: Horak, R., Reiter, W., Bora, T., İletişim Yayınları.
- Kuru, E. (2000). *Sporda Psikoloji*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınevi, Ankara.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekânın Üretimi*, Çeviren: Işık Ergüden, Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2020). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, Çeviren: Işık Ergüden, Sel Yayıncılık.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meuser, M. (2004). Homosociality. *Men and Masculinities: A Social, Cultural and Historical Encyclopedia*, Yayına Hazırlayanlar: M. Kimmel, A. Aronson, 396-398.
- Mewett, P., Toffoletti, K. (2011). Finding footy: female fan socialization and Australian rules football, *Sport in Society*, 14(5), 670-684.
- Onur, H., Koyuncu, B. (2004). Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler, *Toplum ve Bilim*, 101, Birikim Yayıncılık, 31-49.
- Özer, H. (2004). *Galata Sarayı Efendileri*, Nokta Yayınları.
- Özgüleş, M. (2019). Bireyden Cemaate Geçişte Mekânın Rolü: Aidiyet Simgesi Yapılar içinde *Mekânlar, Zamanlar, İnsanlar: Kimlik Aidiyet ve Mimarlık Tarihi*, ODTÜ Basım İşliğı.
- Prokopius (2001). *Bizansın gizli tarihi*, Çeviren: Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Sağır, A. (2012). 6222 Sayılı Yasa Bağlamında Türkiye’de Futbol rneğinde Sosyolojik Bir zmleme, *Amme İdaresi Dergisi*, 3(45), 155-181.
- Saltuk, S. (1995). *Antik Stadyumlar*, İnkılap Kitabevi.
- Sancar, S. (2020). *Erkeklik: İmkansız İktidar*, Metis Yayıncılık.
- Sánchez, L. C., Barajas, A., Sánchez-Fernández, P. (2019). *Sports Finance: Revenue Sources And Financial Regulations In European Football*, içinde Sports (and) Economics, Spanish Savings Banks Foundation, 327-366.
- Saygın, A. U. Y. (2012). *Futbol ve milliyetçilik: Türk milli takımının katıldığı Dünya Kupalarının Hürriyet gazetesini üzerinden çözümlenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Segrave, J. O., McDowell, K. L., King, J. G. (2006). *Language, gender, and sport: A review of the research literature*, içinde Sport, Rhetoric, and Gender: Historical Perspectives and Media Representations, Yayına Hazırlayan: Linda K. Fuller, Palgrave Macmillan, 31-41.
- Selo, K., Erdönmez, M. E. (2018). Spor Mekâmı Olarak Stadyum’un Gelişimi, *Kent Akademisi*, 11(36), 559-574.
- Sert, M. (2000). *Gol Atan Galip: Futbola Sosyolojik Bir Bakış*, Bağlam Yayınları.
- Simmel, G. (2020). *Bireysellik ve Kültür*, eviren: Tuncay Birkan, Metis Yayıncılık.
- Soja, E. (1996). Afterword, *Stanford Law Review*, 48(5), 1421-1429.
- Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*, eviren: Necati Aa, Dost Kitabevi, Birinci Baskı.
- Şabanoğlu, M. (2018). *Kuruluş: Mekteb-i Sultaniden Galatasaray Spor Kulübüne Türkiye’de Futbolun Erken ağı (1904-1907)*, VakıfBank Kültür Yayınları.
- Şahin, H. M., Şebin, K., Yılmaz, M., Şahin, M. (2014). *Sporda Şiddetin Boyutları*, Nobel Yayınevi.
- Şahin, M. Y., Tunçkol, H. M. (2010). İşçi Hareketlerinin Futbolun Tarihsel Gelişim Sürecine Etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 219-236.

- Şeker, M., Gölcü, A. (2008). Futbolun televizyonda yeniden üretimi. *İletişim kuram ve araştırma dergisi*, 26, 115-134.
- Şenol Cantek, Funda (2019). *Kenarın Kitabı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Talimciler, A. (1999). Türkiye Futbol Medyası, *Birikim*, 117, 98-103.
- Talimciler, A. (2018). *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sporu*, Bağlam Yayıncılık.
- Talimciler, A. (2008). Futbol değil iş: endüstriyel futbol. *İletişim kuram ve araştırma dergisi*, 26, 89-114.
- Tiryaki, Ş. (2000) *Spor Psikolojisi*, Eylül Yayınları.
- Torun, O. (2020). *Türkiye’de At Yarışlarının Tarihi ve Etnografisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Türk, H. B. (2008). Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu. *Toplum ve Bilim*, 112, 119-147.
- Uyaniker, N. (2019). Cinsiyetçilik Sarmalında Kadın Güreşçiler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 12(26), 330-343.
- Voigt, D. (1998). *Spor Sosyolojisi*. Çeviren: Ayşe Atalay, Alkım Yayınları.
- Wahl, A. (2005). *Ayaktopu Futbolun Öyküsü*, Çeviren: Cem İleri, YKY Genel Kültür Dizisi.
- Wilkerson, M. F., Dodder, R. A. (1979). What Does Sport Do for People. *Journal of physical education and recreation*, 50, 50-51.
- Wycherley, R. E. (1986). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, Çeviren: Nur Nirven, Nerzih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Zelyurt, M. K. (2013). Türkiye’de şike tartışmaları üzerine bir inceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 37, 1-17.
- Zelyurt, M. K. (2019). Futbol Taraftarlığı, Özdeşleşme ve Kimlik: Taraftarlıktan Fanatizme, *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 85-105.
- Zeybekoğlu, Ö. (2009). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

WEB KAYNAKLARI

Ahmet Nur Çebi, <https://bjk.com.tr/tr/oyuncu/1373/ahmet-nur-cebi.html> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Akşar, T. (2009). Futbolu saran kanser: Bahis ve şike, EkoSpor, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/futbolu-saran-kanser-bahis-ve-sike/5689> Erişim Tarihi: 01.11.2021.

Ali Sami Yen Stadyumu, <https://www.galatasaray.org/s/ali-sami-yen-stadi/21> Erişim Tarihi: 20.04.2022

Alphan, M (2011) "Erkeksiz" Maç Nasıl Olur?", BİA Haber Merkezi <https://m.bianet.org/bianet/diger/132855-erkeksiz-mac-nasil-olur> Erişim Tarihi: 08.03.2022

AMK Gazetesi, En Son Haber. <https://www.ensonhaber.com/kralspor/futbol/amk-gazetesi-kapandi-2019-01-04> Erişim Tarihi: 10.03.2022

Beşiktaş Kulübü Tesisleri, <https://bjk.com.tr/tr/cms/tesisler/6/25/> Erişim Tarihi: 20.04.2022

Beşiktaş Vodafone Arena Stadyumu, https://bjk.com.tr/tr/vodafone_arena/ Erişim Tarihi: 20.04.2022

Beşiktaş Yabancı Oyuncu Sayısı, Fanatik <https://www.fanatik.com.tr/besiktasta-kac-yabanci-oyuncu-var-2174772> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Biz Bu İşte Yokuz, Fotomaç. <https://www.fotomac.com.tr/besiktas/2013/06/11/biz-bu-iste-yokuz> Erişim Tarihi: 20.03.2022

Burak Elmas, <https://www.galatasaray.org/p/burak-elmas/1140> Erişim Tarihi: 29.04.2022

“Buyrun Er Meydanına” Manşet Görseli, Fotomaç, Muhalif Kanarya <https://muhalifkanarya.files.wordpress.com/2013/03/isvic3a7re-mac3a7c4b1-c3b6ncesi.jpg> Erişim Tarihi: 18.03.2022

Connell, R. W. (2001). Studying men and masculinity. *Resources for Feminist Research*. Erişim Linki:

<https://link.gale.com/apps/doc/A90445822/AONE?u=anon~bad4fb57&sid=googleScholar&xid=14095350> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Çarşı ve Gezi, BBC.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130614_carsi_gezi_cagil Erişim Tarihi: 20.03.2022

Deplase Keyifler “Çaba” <https://www.youtube.com/watch?v=dFX5NUGS1EE>
Erişim Tarihi: 24.01.2020

Deplase Keyifler “Yalnız Derbi” <https://www.youtube.com/watch?v=pc4RI7qAf5w>
Erişim Tarihi: 24.01.2020

Deplase Keyifler “Tek Şerit” <https://www.youtube.com/watch?v=bpxJHlbIBYI>
Erişim Tarihi: 24.01.2020

Deplase Keyifler “Babadan Oğula”
<https://www.youtube.com/watch?v=HweUoifg2sQ> Erişim Tarihi: 24.01.2020

Deplase Keyifler “Siluet” <https://www.youtube.com/watch?v=SrlpkAnJ7oI> Erişim Tarihi: 24.01.2020

Deplase Keyifler “Nesil” <https://www.youtube.com/watch?v=IwqpcFqxS5E> Erişim Tarihi: 24.01.2020

Deplase Keyifler <https://www.youtube.com/watch?v=TJbZ3RVUBwQ> Erişim Tarihi: 24.01.2020

Dünyada Kadınlar Arasında Oynanan İlk Futbol Maçı,
<https://www.gsstore.org/blog/dunyada-kadınlar-arasında-oyananan-ilk-futbol-macı/>
Erişim Tarihi: 29.04.2022

Erhart, I. (2016). *Kadınlar ofsayttan anlar mı? Tarihi karar, kadın taraftarlar ve etiketler.*

https://www.academia.edu/32634097/Kad%C4%B1nlar_Ofsayttan_Anlar_m%C4%B1_Tarihi_Karar_Kad%C4%B1n_Taraftarlar_ve_Etiketler Erişim Tarihi: 07.03.2022.

Eski Stadyumun Çimleri Satılık, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/eski-stadyum-cimler-dahil-parca-parca-satilik-4146036> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Futbolda Erdoğan Düzeni. <https://odatv4.com/spor/futbolda-erdogan-duzeni-220463>
Erişim Tarihi: 10.02.2022

Fenerbahçe-Trabzonspor Maçı Olayları, Tek Yol Fener.
<https://twitter.com/TekYolFener/status/1500500370078019587> Erişim Tarihi:
09.03.2022

Fenerbahçe-Trabzonspor Maçı Olayları.
<https://www.youtube.com/shorts/jmld6Ue3PXU> Erişim Tarihi: 09.03.2022

Fenerbahçe-Trabzonspor Maçı Olayları.
<https://twitter.com/FenerAlemin/status/1500499142476500993> Erişim Tarihi:
09.03.2022

Fenerbahçe-Trabzonspor Maçında Yabancı Maddeler, En Son Haber.
<https://www.ensonhaber.com/kralspor/futbol/fenerbahce-trabzonspor-macinda-sahaya-yabanci-maddeler-atildi> Erişim Tarihi: 09.03.2022

Fenerbahçe ve Kripto Para, Cumhuriyet,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/spor/fenerbahce-kripto-para-sayesinde-rekor-kar-elde-etti-1876216> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Fenerbahçe-Trabzonspor Maçında Taraftar Hakeme Saldırma Girişiminde Bulundu,
Gazete Vatan. <https://www.gazetevatan.com/galeri/fenerbahce-trabzonspor-macinda-olay-taraftar-sahaya-girdi-hakem-zorbay-kucuke-saldiri-girisimi-altay-bayirdir-ve-2024802/10> Erişim Tarihi: 09.03.2022

Fenerbahçe Yönetim Kurulu, <https://www.fenerbahce.org/kulup/yonetim-kurulu>
Erişim Tarihi: 29.04.2022

Futbol Tarihindeki En Yüksek Seyircili 10 Maç. <https://www.goal.com/tr/galeri-listesi/futbol-tarihindeki-en-yuksek-seyirci-sayili-10-mac/blt289752bc16bbbbea#csc0145a0f31503ebe> Erişim Tarihi: 14.03.2022

Islık Protestosu, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/isluk-protestosu-sokaga-indi-16827728> Erişim Tarihi: 03.05.2022

Kadıköy'de Gezi Parkı Sloganları, Fanatik. <https://www.fanatik.com.tr/kadikoyde-gezi-parki-sloganlari-325683> Erişim Tarihi: 20.03.2022

Karakaş, B. (2021). İlk Kadın Futbol Derbisi: “Kadımdan Her Şey Olur”, DW, <https://www.dw.com/tr/ilk-kad%C4%B1n-futbol-derbisi-kad%C4%B1ndan-her-%C5%9Fey-olur/a-60056970> Erişim Tarihi: 08.03.2022

Manchester United Manşet. <https://listelist.com/wp-content/uploads/2013/08/orospucocuklari-manchester-united-galatasaray-manset.jpg>
Erişim Tarihi: 17.03.2022

Maracana Stadyumu, Vikipedi
https://tr.wikipedia.org/wiki/Maracan%C3%A3_Stadyumu

Migros Tribününün İsmi Değişti, Transfer Market, <https://lk.tc/mt6GE> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Mohikan Uygulaması.
<https://www.fenerbahce.org/haberler/kulup/2020/10/kulubumuzun-resmi-araftar-uygulamasi-mohikan-in-lansmani-yapildi> Erişim Tarihi: 09.03.2022

Özkartal, M. Z. (2011). Futbolda Kadın Devrimi, Milliyet
<https://www.milliyet.com.tr/gundem/kadikoy-de-kadin-devrimi-1441203> Erişim Tarihi: 08.03.2022

Passolig, Vikipedi. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Passolig> Erişim Tarihi: 06.02.2022

Passolig, Ne Sağlar. <https://www.passolig.com.tr/ne-saglar> Erişim Tarihi: 06.02.2022

PSV Maçında Gezi Parkı Sloganları, Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/psv-macinda-gezi-parki-sloganlari-24387143> Erişim Tarihi: 14.03.2022

Rain Beşiktaş Sponsoru, https://www.chip.com.tr/haber/rain-turkiye-besiktasin-yeni-ana-sponsoru-oluyor_99293.html Erişim Tarihi: 29.04.2022

Ronaldo'nun Kaptanlık Bandı Satıldı, SporX, <https://www.sporx.com/ronaldonun-yere-attigi-kaptanlik-bandi-64-bin-euroya-satildi-SXHBQ919579SXQ> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Spor Toto Süper Lig Kulüpler, TFF. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=170>
Erişim Tarihi: 15.03.2022

Şükrü Saracoğlu Stadyum Görseli. <https://www.passo.com.tr/tr/etkinlik/fenerbahce-konyaspor-super-lig/2990325> Erişim Tarihi: 17.03.2022

Şükrü Saracoğlu Stadyum Görseli. <https://www.biletix.com/mekân/FB/ISTANBUL/tr>
Erişim Tarihi: 17.03.2022

Şükrü Saracoğlu Stadyumu Tarihçesi, Sabah,
<https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/sukru-saracoglu-stadyum-tarihcesi/12> Erişim
Tarihi: 20.04.2022

TFF İnternet Sitesi, <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=731> Erişim Tarihi:
29.04.2022

Tuduk, M. (2011) "Erkeksiz" Maç Nasıl Olur?", BİA Haber Merkezi
<https://m.bianet.org/bianet/diger/132855-erkeksiz-mac-nasil-olur> Erişim Tarihi:
08.03.2022

Türkiye'deki futbol stadyumları listesi, Wikipedi.
[https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_futbol_stadyumlar%C4%B1_](https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_futbol_stadyumlar%C4%B1_listesi)
listesi Erişim Tarihi: 15.03.2022

Two Size Manşet Görseli. <https://galeri.uludagsozluk.com/tr/two-size-181772/> Erişim
Tarihi: 17.03.2022

Uysal, G. (2014). Erkekliğe İyi Asist: Futbol, [https://dunyalilar.org/erkekligi-iyi-asist-](https://dunyalilar.org/erkekligi-iyi-asist-futbol.html)
futbol.html Erişim Tarihi: 06.02.2022

Üç Kadın Hakeme Görev, Gazete Duvar. [https://www.gazeteduvar.com.tr/tffden-8-](https://www.gazeteduvar.com.tr/tffden-8-mart-karari-yarinki-maclarda-3-kadin-hakem-gorev-alacak-haber-155519)
mart-karari-yarinki-maclarda-3-kadin-hakem-gorev-alacak-haber-155519 Erişim
Tarihi: 10.03.2022

Women in the Olympic Movement, 2021, International Olympic Committee,
[https://stillmed.olympics.com/media/Documents/Olympic-](https://stillmed.olympics.com/media/Documents/Olympic-Movement/Factsheets/Women-in-the-Olympic-Movement.pdf)
Movement/Factsheets/Women-in-the-Olympic-Movement.pdf Erişim Tarihi:
14.03.2022

Yabancı Limiti ve Galatasaray Yabancı Oyuncu Sayısı, Fanatik,
[https://www.fanatik.com.tr/galatasarayin-kac-yabancisi-var-14-yabanci-limiti-doldu-](https://www.fanatik.com.tr/galatasarayin-kac-yabancisi-var-14-yabanci-limiti-doldu-2235996)
2235996 Erişim Tarihi: 29.04.2022

Yelkovan, B (2011) "Erkeksiz" Maç Nasıl Olur?", BİA Haber Merkezi
<https://m.bianet.org/bianet/diger/132855-erkeksiz-mac-nasil-olur> Erişim Tarihi:
08.03.2022

Yabancı Oyuncu Sayısı, TRT Haber,
<https://www.trthaber.com/haber/spor/fenerbahcede-yabanci-oyuncu-sayisi-azaldi-650799.html> Erişim Tarihi: 29.04.2022

Yabancı Oyuncu Sayısı, TRT Spor, <https://www.trtspor.com.tr/haber/futbol/spor-toto-super-lig/tff-yabanci-oyuncu-sayisi-kararini-onayladi-234885.html> Erişim Tarihi: 29.04.2022

EKLER

EK.1.Mülakat Yarı Yapılandırılmış Soru Formu

1. Doğum yılınız nedir?
2. Yaşadığınız il?
3. Çalışıyor musunuz öğrenci misiniz?
4. Çalışıyorsanız mesleğiniz nedir?
5. Herhangi bir futbol takımı tutuyor musunuz?
6. Passolig üyeliğiniz var mı?
7. Kendinizi fanatik olarak tanımlar mısınız?
8. Ne sıklıkla maç izlemeye stadyuma gidersiniz?
9. Maç izlemek için stadyuma gitme sıklığınızda bir azalma artma var mı? Varsa sebebi nedir?
10. Sizin aktif olarak herhangi bir spor dalında bir faaliyetiniz oldu mu?
11. Bu takımı ilk nasıl tuttunuz?
12. Bu takımın taraftarı olmanızın sebebi nedir?
13. Ailede de aynı takımı tutan var mı?
14. Ailede aynı takımı tutan varsa bu takımı seçmenizde etkili oldu mu?
15. Tuttuğunuz takımın stadyumu sizin için ne anlam ifade ediyor?
16. Stada kim/kimlerle gidersiniz?
17. Stadyuma gittiğiniz kişi/kişilerin cinsiyeti nedir?
18. Bir kadınla stadyuma gider misiniz?
19. Gitmezseniz sebebi nedir?
20. Stada yalnız gittiğiniz oldu mu, olduysa nasıl bir deneyimdi?
21. Stadyumda arkadaş edinir misiniz? İnsanlarla tanışır mısınız?
22. Evde maç takip etmekle statta takip etmek arasında ne gibi bir fark var?
23. Statta maç izlerkenki davranışlarınızla evde maç izlerkenki davranışlarınız arasında fark var mıdır?
24. İlk maça gittiğinizde neler hissetmiştiniz kimle gitmiştiniz ve ne zamandı?
25. Deplasmana gittiniz mi? Nasıl bir deneyimdi?
26. Sence tuttuğun takımın stadyumu içi boş olduğunda da anlamlı mıdır yoksa içi insanla dolu olduğunda anlamlı mıdır?
27. Yeni statlarla eski statlar arasında ne tür farklar görüyorsun?
28. Sence Passolig iyi bir uygulama mı?
29. Passolig'e karşısanız/değilseniz sebebi nedir?
30. Tuttuğun takım taraftarlarıyla aranda bir bağ hisseder misin?
31. Taraftarı olduğun takımın stadyumunun tarihsel bir boyutu var mıdır? Ve tarihsel bir boyutunun olması sizin için önemli midir?
32. Kendi takımının stadına gitmekle deplasmana gitmek arasındaki fark nedir?
33. En iyi destek veren tribün hangisidir?
34. Stadyumda unutmadığın bir anını anlatır mısın?
35. En iyi tezahürat hangisidir (slogan, beste)
36. Takım sembolü sizin için anlam ifade eder mi? Evetse ne anlam ifade eder?
37. Statta maç izlerken anlaşmazlığa tanık olduğun oldu mu?
38. Karşı takımın taraftarına karşı bir düşmanlık hissi oluşuyor mu?
39. Bi' metrodasın maça gidiyorsun, oradaki tek ... formalı sensin, çevrende de ... formalı bi' grup var, ne hissedersin? Böyle bir şey başına geldi mi?

40. Türkiye futbolunda Şike var mıdır?
41. Türkiye futbolunda bahis mafyası var mıdır?
42. Bahis oynar mısın?
43. En çok kim sevilmiyor hangi takım futbolcu hakem?
44. Maçları sadece bahis için mi takip edersin?
45. Maça gitmek deşarj olmayı sağlar mı?
46. Sen kimsin diye sorulduğunda "...liyim" cümle olarak kaçınıcı sırada geçer?
47. Maçı kaybettiğinde veya kazandığınızda neler oluyor?
48. İktidardaki siyasi partinin lige herhangi bir etkisi olur mu? Evetse nedir?
49. Rakip takımın stadyumu sizin için anlam ifade eder mi? Evetse ne anlam ifade eder?
50. Stat bölgesinden geçerkenki hisleriniz nelerdir?
51. Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumunda aidiyet hisseder misiniz?
52. Stadyum sosyal etkileşim imkânı tanır mı?
53. Tribünde nereyi tercih ediyorsunuz
54. Tribünleri sosyokültürel ve yaş olarak ayırırsanız kim nereye tekabül eder?
55. Maç öncesi esnası sonrası kişisel veya grup olarak geliŐtirdiğiniz bir ritüel/totem var mıdır?
56. Tuttuğunuz takım stadyumu bir ruh/anlam barındırır mı?
57. Tuttuğunuz ikinci bir takım var mı?
58. İkinci takımı tutmanızın sebebi nedir?
59. Maçı kazandığınızda sebep kim ya da nedir?
60. Maçı kaybettiğinizde sebep kim ya da nedir?
61. Yabancı takım tutuyor musunuz?
62. Maça gittiğiniz günü öncesi esnası ve sonrası olarak tarifler misiniz?

EK.2.Ön Çalışma Anket Formu

1. Doğum yılınız:

.....

2. Cinsiyetiniz:

Kadın Erkek

3. Herhangi bir futbol takımı tutuyor musunuz? Evet Hayır

4. Taraftarı olduğunuz futbol takımına üyeliğiniz var mı? Evet Hayır

5. Hangi futbol takımı taraftarısınız?

Fenerbahçe Galatasaray Beşiktaş Trabzonspor Bursaspor Diğer:

6. Ne sıklıkla maç izlemeye stadyuma gidersiniz? (1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8) (9) (10)

7. Deplasmana maç izlemeye gider misiniz? Evet Hayır

8. Rakip takımın stadyumu sizin için anlam ifade eder mi? Evet Hayır Kısmen

9. Rakip takımın stadyumu sizin için ne anlam ifade etmektedir?

.....

10. Aşağıdakilerden hangileri sizin için geçerlidir?

Taraftarı olduğum futbol takımıyla ilgili olarak kendimi fanatik olarak değerlendiririm.

Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumu olumlu anlamda benim için birçok anlam ifade eder.

Stadyumda vakit geçirmekten keyif alırım.

Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumu içi insanla dolu olduğunda anlamlıdır.

Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumu maç olduğunda anlamlıdır.

Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumu içi boşken anlamlıdır.

Stadyumda yeni insanlarla tanışırım.

Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumunda aidiyet hissedirim.

Taraftarı olduğum futbol takımındaki diğer taraftarlarla aramızda bir bağ olduğuna hissedirim.

Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumu sadece maçlar için gittiğim anlamsız/geçici bir yerdir.

Stadyum sosyal etkileşim imkânı tanır.

Stadyuma arkadaşlarımla giderim.

Stadyuma tek başıma giderim.

Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumunun tarihsel bir boyutu vardır. Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumunun tarihsel bir boyutu olması benim için önemlidir.

Taraftarı olduğum futbol takımının stadyumu bir ruh/anlam barındırır.

11. Taraftarı olduğunuz futbol takımının stadyumu sizin için anlam ifade eder mi?

Evet Hayır Kısmen

12. Taraftarı olduğunuz futbol takımının stadyumu sizin için ne anlam ifade etmektedir?

.....

ÖZGEÇMİŞ

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Sosyoloji	İstanbul Üniversitesi	2015-2019
Y. Lisans	Genel Sosyoloji ve Metodoloji A.B.D.	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2019-2022

1.Aldığı Sertifikalar:

Marmara Üniversitesi, **Pedagojik Formasyon Eğitim Programı Sertifikası**, Ocak 2020

Sertifika No: 2021/02595 İstanbul Aydın Üniversitesi, Engelsiz Yaşam Uygulama ve Araştırma Merkezi, **Temel Seviye İşaret Dili Eğitim Sertifikası**, 2021

2.Yayımlar:

2.1. Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler:

Sosyologca Dergisi, Sayı: 13, 14, **“Feminizmin Reklamlarda Pazarlanı Hâle Gelmesi Üzerine”**, Doğu Kitabevi, Ekim 2017, s.369-379

2.2. Uluslararası Kitaplar veya Kitaplarda Bölümler:

“Sosyal Bilimlerde Üç Paradigma: Modernist, Post-modernist, Sentez Görüş ve Yöntemler”, Tarih Sosyoloji ve Antropoloji Bağlamında İncelemeler, Hiperyayın, 2020, İstanbul, ISBN:978-625-7845-55-7, s.275-299

2.3. Ulusal Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler:

“Pierre Bourdieu Kavramları Ekseninde “Pleasantville” Filmi Analizi”, Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, 7 (2) , Aralık 2021, 231-242
<https://dergipark.org.tr/pub/aitdergi/issue/68253/1009748>

3.Projeler:

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi, **“İstanbul Üniversitesi Öğrenci Profili Araştırması”**, Saha Araştırmacısı, Nisan-Mayıs 2016

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi&Emekliler Dayanışma Sendikası, **“Avcılar’da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması”**, Saha Araştırmacısı, Mart-Mayıs 2017

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi&Tübitak, **“Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak Projesi”**, Saha Araştırmacısı, Eylül-Aralık 2018

